

ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

9.
Cilt
Volume

2.
Sayı
Issue

2025
Haziran
June

ULUSLARARASI ANADOLU SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Anatolian Social Sciences Journal

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

2025, Cilt: 9, Sayı: 2

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Yıl/Year: 2025

Cilt/Volume: 9

Sayı/Issue: 2

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

YAYINCI / PUBLISHER

▪ Yılmaz ARSLAN ▪ Kalan Basım Yayım Dağıtım

EDİTÖRLER / EDITORS

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Doç. Dr. Yunus YILMAZ ▪ Dicle Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITOR

▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

▪ Dr. Emine SONAL ▪ Yaşar Üniversitesi

▪ Dr. Jeffrey HOWLETT ▪ İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

▪ Prof. Dr. Dosay KENJETAY ▪ Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.

▪ Prof. Dr. Carol GRIFFITHS ▪ Yeni Zelanda

▪ Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ ▪ Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Dr. A. Haydar SÖYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

▪ Dr. Gülnare MANAFOVA ▪ Azərbaycan Milli Konservatoriyası

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

İngiliz Dili ve Edebiyatı ▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyoloji ▪ Prof. Dr. M. Cem DEMİR ▪ Munzur Üniversitesi

Psikoloji ▪ Dr. Öğr. Üyesi Canan BÜYÜKAŞIK ▪ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Psikolojik Dan. ve Reh. ▪ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP ▪ Batman Üniversitesi

Tarih ▪ Prof. Dr. Ahmet İLYAS ▪ Harran Üniversitesi

Coğrafya ▪ Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN ▪ Namık Kemal Üniversitesi

Siyasal Bilgiler ▪ Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

Müzik ▪ Doç. Dr. M. Sait Halim GENÇOĞLU ▪ Ardahan Üniversitesi

Felsefe ▪ Doç. Dr. Ufuk BİRCAN ▪ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat ▪ Doç. Dr. Faruk GÖKÇE ▪ Dicle Üniversitesi

İletişim ▪ Prof. Dr. Bedriye POYRAZ ▪ Ankara Üniversitesi

Bankacılık ▪ Prof. Dr. Mehmet Deniz YENER ▪ Marmara Üniversitesi

İlahiyat ▪ Doç. Dr. Mehmet ALTUN ▪ Bitlis Üniversitesi

İşletme ▪ Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisat ▪ Dr. Öğr. A. Baran YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ekonometri-İstatistik ▪ Dr. Öğr. Üyesi Seda Başar YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Pazarlama ▪ Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ▪ Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Hizmet ▪ Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ ▪ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

AKADEMİK DANIŞMA KURULU / ACADEMIC ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. İlknur ÖNE Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AKSOY Munzur Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
- Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN Gaziantep Üniversitesi
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV Ardahan Üniversitesi
- Doç. Dr. A. Mesut AĞAR Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih YAZICI Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. Zuhale KILINÇ Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytunç AYDIN Ordu Üniversitesi
- Dr. İbrahim SOYSÜREN Neuchâtel Üniversitesi
- Dr. Muhammet Ali SAĞLAM Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Mustafa YALÇINKAYA Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Dr. Seda Başar YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 Araştırma Makalesi / Research Article

LOUIS ALTHUSSER'E GÖRE DİN VE PSİKANALİTİK PRATİK

RELIGION AND PSYCHOANALYTIC PRACTICE ACCORDING TO LOUIS ALTHUSSER

Hasan BAYAMss./pp. 308-319

2 Araştırma Makalesi / Research Article

17TH CENTURY EGYPT FROM THE PERSPECTIVE OF JEAN DE THÉVENOT

JEAN DE THÉVENOT'UN PERSPEKTİFİNDEN 17. YÜZYIL MISIR'I

Gülstan KEIKHA SHAHINPOURss./pp. 320-328

3 Araştırma Makalesi / Research Article

CHATGPT HATALI MUHASEBE KAYITLARINI DÜZELTEBİLİR Mİ?

CAN CHATGPT FIX INCORRECT ACCOUNTING RECORDS?

Mert ÖNCELss./pp. 329-344

4 Araştırma Makalesi / Research Article

RUH SAĞLIĞI UZMANLARININ ŞEFKAT YORGUNLUĞU VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN COMPASSION FATIGUE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF MENTAL HEALTH PROFESSIONALS

Melek KAPAN ve Derya DENİZss./pp. 345-365

5 Araştırma Makalesi / Research Article

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMEN ADAYLARININ 21. YÜZYIL YETERLİK ALGILARININ İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF SPECIAL EDUCATION TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS OF 21ST CENTURY COMPETENCIES

Eliz ATLAR, Cahit NURİ ve Sarem ÖZDEMİRss./pp. 366-390

6 Araştırma Makalesi / Research Article

ICEA ENDEKSİNDE RİSKİN KALICILIĞI: COVID-19 DÖNEMİNDE VOLATİLİTE VE YAPISAL DEĞİŞİM

PERSISTENT RISK and STRUCTURAL CHANGE in THE ICEA INDEX: VOLATILITY UNDER COVID-19

Orkun BAYRAMss./pp. 391-407

7 Araştırma Makalesi / Research Article

EĞİTİMCİLERİN PERSPEKTİFİNDEN UZAKTAN HİZMET İÇİ ÖĞRETMEN EĞİTİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ZORLUKLAR, İHTİYAÇLAR ve ÖNERİLER

A RESEARCH ON DISTANCE IN-SERVICE TEACHER TRAINING FROM THE PERSPECTIVE OF EDUCATORS: CHALLENGES, NEEDS AND RECOMMENDATIONS

Zeynep TUNAY GÜL, Dinçer DEMİR ve Banu YÜCEL TOYss./pp. 408-425

8 Araştırma Makalesi / Research Article

ANNELERE UYGULANAN DUYGUSAL OKURYAZARLIK PSİKOEĞİTİM PROGRAMININ ANNELERİN DUYGUSAL OKURYAZARLIK BECERİLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF A PSYCHOEDUCATION PROGRAM ON THE EMOTIONAL LITERACY SKILLS OF MOTHERS

Turnel ALTAN ve Rahşan SİVİŞ ÇETİNKAYAss./pp. 426-440

9 Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE SANAT ALANINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA OLGUSUNA BAKIŞ AÇILARI VE AKADEMİK YAYIN SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE PERSPECTIVES OF ACADEMICS WORKING IN THE FIELD OF ART IN TURKEY ON THE CONCEPT OF SCIENTIFIC RESEARCH AND THEIR ACADEMIC PUBLICATION PROCESSES

Kemal TİZGÖL ve Aysun BAŞKAYAss./pp. 441-454

10 Araştırma Makalesi / Research Article

KKTC MESLEK LİSELERİNDE UYGULANAN MODÜLER ÖĞRETİM SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE MODULE EDUCATION SYSTEM APPLIED IN TRNC VOCATIONAL HIGH SCHOOLS

Refet ÇAĞIN ve İbrahim YÜCELss./pp. 455-467

11 Araştırma Makalesi / Research Article

STREET-LEVEL BUREAUCRATS IN COMMUNITY-BASED HEALTH INITIATIVES: A CASE STUDY OF AGONA WEST

TOPLUM TEMELLİ SAĞLIK GİRİŞİMLERİNDE SOKAK DÜZEYİNDEKİ BÜROKRATLAR: AGONA WEST'TE BİR VAKA ÇALIŞMASI

İbrahim ABUBAKAR AHMEDss./pp. 468-498

12 Araştırma Makalesi / Research Article

KÜTAHYA ULU CAMİİ'NİN TEZYİNATI

THE ORNAMENTATION OF KÜTAHYA GRAND MOSQUE

Beste ÇOKss./pp. 499-515

13 Araştırma Makalesi / Research Article

PREDICTION OF SMARTPHONE ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS IN THE CONTEXT OF ACADEMIC PROCRASTINATION AND SELF-CONTROL LEVELS

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞININ AKADEMİK ERTELEME VE ÖZ-KONTROL DÜZEYLERİ BAĞLAMINDA YORDANMASI

Fatma BÜTÜN ve Fatma Zeynep SAYLIKss./pp. 516-542

14 Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK YAZILI BASININDA HAMAS LİDERİ İSMAİL HENİYYE'NİN ÖLÜMÜ: MEDYA VE İDEOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

THE DEATH OF HAMAS LEADER ISMAİL HENİYYE IN THE TURKISH PRESS: AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF MEDIA AND IDEOLOGY

Mehmet ERDOĞAN ve Feryat ALKANss./pp. 543-558

15 Araştırma Makalesi / Research Article

KONSERVATUVARLARIN TÜRK HALK OYUNLARI BÖLÜMLERİ KAPSAMINDA ALANDAN SAHNEYE TAŞINAN TÜRK HALK DANSLARINDA GELENEKSELLİK OLGUSU

THE PHENOMENON OF TRADITIONALISM IN TURKISH FOLK DANCES CARRIED FROM THE FIELD TO THE STAGE WITHIN THE SCOPE OF TURKISH FOLK DANCES DEPARTMENTS OF CONSERVATORIES

Kübra BOZKURT ve Umut ERDOĞANss./pp. 559-569

BU SAYININ HAKEMLERİ

Referees of This Issue

Hakem Adı Soyadı	Kurum Bilgisi
A. Yılmazçoban	Gümüşhane Üniversitesi
Abdullah Demir	IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Abdullah Mehmet Avunduk	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
Abdullah Zübeyr Akman	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Abdulğafur İş	Şırnak Üniversitesi
Abdurrahman Okuyan	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
Adem Peker	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Ahmet Bedel	SİNOP ÜNİVERSİTESİ
Ahmet Tanhan	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
Ahmet Akatak	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Ahmet Alkayış	Bingöl Üniversitesi
Ahmet Demir	Kırıkkale Üniversitesi
Ahmet Baran Yılmaz	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Ahmet Erman Karagöz	EUROPEAN UNIVERSITY OF LEFKE
Akin Ay	Amasya Üniversitesi
Ali Eryılmaz	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Ali Ammar Kurt	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
Alırza Ağ	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
Anıl Durmuşahmet	DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ
Ayşe Akboz Caner	Tarsus Üniversitesi
Ayşe Ekici	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Devrim Erginsoy Osmanoğlu	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
Dilay Akgün-giray	Süleyman Demirel Üniversitesi
Erşahin Ahmet Ayhün	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
Feden Koç	Uşak Üniversitesi
Hatice Selcen Aslan	Başkent Üniversitesi
Kayhan Atik	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
Serap Nur Duman	kırıkkale üniversitesi
Züleyha Eşigül	Ordu Üniversitesi
Özge Özel	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

LOUIS ALTHUSSER'E GÖRE DİN VE PSİKANALİTİK PRATİK

RELIGION AND PSYCHOANALYTIC PRACTICE ACCORDING TO LOUIS ALTHUSSER

 Hasan BAYAM¹

¹ Dr., Van Yüzüncü Yıl, Edebiyat, hasanbayam@hotmail.fr

Geliş Tarihi / Date Applied
23.02.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
09.04.2025

ÖZET

Bu çalışmada Louis Althusser'in *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş* adlı eserde ele aldığı "din" ve "psikanalitik" konularına dair görüşleri açıklanmaya çalışılmıştır. Louis Althusser, söz konusu eserinde, dinin bir ihtiyaç olduğu; fakat dini inançların iktidarların elinde kötüye kullanılabileceğini ifade etmiştir. Ona göre psikanalitik kuram, bu durumu anlamaya yarayan ve felsefe dünyasına bu bağlamda katkı sunan bir araçtır. Psikanalizin din ile benzer yönlerinden söz ederken aynı zamanda ikisinin de felsefe karşısında eksik kaldığını söyleyen ve psikanalizin bilim olup olmadığını tartışan Althusser, açıklamalarını daha çok, "sınıf mücadelesi" üzerinden geliştirir. Althusser'in bu konudaki görüşlerinin saptanması amacıyla, çalışmada kavramsallaştırmalara başvurulmuş; ele alınan kavramların insan bilincinde edindiği yer ve pratikte oluşturduğu sonuçlar gösterilmeye çalışılmıştır. Makalenin sonuç bölümünde Althusser'in asıl ele almak istediği probleme değinilmiş ve bu minvalde bir çözümleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Althusser, Psikanalitik, İktidar, Sınıf.

ABSTRACT

This study explores Louis Althusser's views on religion and psychoanalysis as presented in his work *An Introduction to Philosophy for Non-Philosophers*. Althusser argues that while religion fulfills a human need, it is often exploited by those in power for ideological control. He views psychoanalytic theory as a valuable tool for understanding this dynamic, offering insights that contribute to philosophical inquiry. Althusser draws parallels between religion and psychoanalysis but ultimately considers both inadequate compared to philosophy. Central to his analysis is the concept of class struggle, which underpins much of his theoretical framework. This study uses key conceptualizations to examine how these ideas function in human consciousness and manifest in practice. The conclusion of the study identifies the core philosophical problem Althusser aims to address and offers a critical interpretation in that context.

Keywords: Religion, Althusser, Psychoanalysis, Power, Class.

1. GİRİŞ

Althusser'e göre din, otoriter bir olgu olarak insanlar üzerine korku yayıp onlara itaat kültürünü aşıl原因 ve bu anlamda iktidara pratikte çalışma alanı kazandırarak, iktidarın insanlar üzerindeki etki gücünü arttıran bir olgudur.

Dinin ilkel zamanlardaki etkisi çok daha geniş olmakla birlikte sonraki zamanlarda din, etki sınırlarını tutarlı bir şekilde oluşturmamıştır. Dinin hükmetme sınırı, dönemin iktidarının gücüne bağlı olarak artmış veya azalmıştır. Felsefe, tarih içerisinde birçok kuralının işlevini yitiren dinin imdadına yetişmiş; onun eksiklerini gidermiştir. Felsefe dine bir hizmet aracı olduğundan değil –tabii hizmet aracı olarak kullanan filozoflar da var- dogmalara sahip olmadığı ve özgür düşünebildiği için bunu başarabilmiştir.

Psikanalitik kurama göre insanlar, aidiyet ihtiyaçları ve korkuları sonucunda kendilerine yön veren bir yaratıcı fikrini tasavvur etmiştir. Ondan sonraki dönemlerde yine aynı ihtiyaç sonucunda kendi aralarında oluşturdıkları düzene kutsallık atfeden insanlar, bu düzeni kesin kurallara bağlayarak dini ortaya çıkartmıştır. Althusser'e göre psikanalitik pratik, sadece dinin nasıl oluştuğunu değil eylemlerin kökenine dair gerçekliği de ortaya çıkartmıştır; çünkü Freud'un deneysel kuramı olan psikanaliz, kişinin eylemlerinin istemli olamasa bile düşünülmüş olduğunu savunur ve görüşlerini bilimsel temellere dayandırır. Dini inanç da benzer şekilde bilincin ötesindeki durumlarla açıklanabildiği için Althusser, dinle ilgili görüşlerini açıklarken bu kurama çokça başvurur. Ona göre iktidar, aslında bu inancın ta kendisidir. İktidarın pratikteki işleyişi aynı şekildedir ve gücünü de bu inanç sisteminden alarak varlığını sürdürür.

2. ALTHUSSER'İN DİN ANLAYIŞI

Althusser'e göre din, zorunlu olarak yaşanan bir olgudur. *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş* isimli eserinde de bunu, "İster istemez kabul edilmesi gereken bir zorunluluk en başta, yasalarına 'ancak itaat edilerek kumanda edilebilen' (Hegel) doğanın koyduğu zorunluluktur. Ama aynı zamanda ve özellikle, bireylerin tek başlarına değiştiremedikleri, dolayısıyla mecburen kabul ettikleri toplum düzeninin zorunluluğudur da" (Althusser, 2016: 43) şeklinde dile getirmiştir.

Dinlere inanmak ya da herhangi bir dine bağlı olarak yaşama ihtiyacı nereden gelir? Dinler, günümüzdeki durumlarına nasıl evrilmişlerdir? Soruları, çoğu zaman cevap beklemiştir. En yaygın dinler arasında olan Hristiyanlık inancında yaradılış, tıpkı diğer "İlahi dinler" de olduğu gibi Âdem ve Havva'nın Cennet'te var edilmesi, kötülüğe ulaşmaları ve yeryüzüne fırlatılmaları mitiyle anlatılır. Nitekim bu inançta farklı olan şey, Tanrı'nın, dini kendi oğlu aracılığıyla yeryüzünde yaymak istemesidir. Mihail Bakunin, *Tanrı ve Devlet* adlı eserinde bu olaya değinmiştir. Bakunin bu eserde, Âdem ve Havva'nın yaradılışının Tanrı'nın bir "hevesi" olduğunu söyler. Bu hevesi de yalnızlık sıkıntısına bağlayan Bakunin, Tanrı kavramına son derece insan merkezli bir yerden bakar. Ona göre Tanrı, yarattığı bu insanların sıkılmaması için de onlara Cennet'i sundu ve oradaki nimetleri sınırlandırdı. Bu sınırlandırma, bilgi ağacının yenilmesiyle ilgiliydi. Sonra Hristiyanlık meselesini de "Günah kurbanı olarak biricik oğlunu insanlar tarafından öldürülmesi için yeryüzüne yolladı. Buna kurtuluşun gizi, tüm Hristiyan dinlerinin temeli deniliyor" (Bakunin, 2013: 90, 31). Biçiminde aktaran Bakunin, din meselesine doğrudan mitolojik olarak yaklaşmıştır.

Bakunin'in açıklamasına göre Hristiyanlığın temeli, İsa'nın öldürülmesi olayına dayanır. —Ki Bakunin bunu, *Eski Ahit*'e dayandırır— İsa'nın ölümü, Hristiyanlar tarafından, "göğe çekilme" ya da "babasına kavuşma" şeklinde yorumlanır. Sadece bu din için değil, diğer bütün dinler için de

benzer şeyler söylemek mümkündür. Semavi ya da etnik dinlerin hepsinde insanların olayları ya da nesneleri animizim yoluyla açıklama çabası vardır. Böylece oluşturulan kurgu, belirli bir mantığa da dayandırılarak inanç haline getirilir. Kurmaca ya da tarihsel anlatı, aktarıldığı kişilerde belli bir merakı gidermesinden dolayı ilgi çekici bir özelliğe sahiptir. Dinsel anlatılar ise buna ek olarak inanç tümeliyle şekillendirildiklerinden toplumun hafızasında daha kolay yer edinirler. Bu da inancın dil işlevleri sayesinde oluştuğuna işaret edebilir; çünkü genel kanı, dilin insana özgü bir olgu olduğuna yöneliktir. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki dinsel düşünceden sonra oluşan dini kavramlar ya da adlandırmalardan sonra, dini literatür bir nevi iletişim ağına dönüşmüştür. Bu iletişim sonucunda oluşan dini jargon, dinin kültürel olarak aktarılmasının aracı haline gelmiştir. İnsana özgü olan bu durum, insanın dile, özcü bir yerden yaklaşıp onun salt kendine ait bir gerçeklik olduğunu düşünmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla dini literatür, düşünce dünyasına bu yoldan dahil olup düşüncüyü etkileyen bir olgu haline gelmiş olabilir. Nitekim Ludwig Wittgenstein da bazen hayvanların zihinsel özellikleri olmamasından dolayı konuşmadıklarını söyler. Bunun da düşünemedikleri anlamına geldiğini söyler. Tabii Wittgenstein'ın bu duruma şüpheli yaklaşır. “Ama: konuşamazlar işte. Ya da daha doğrusu: dili—en ilkel biçimlerini bir yana bırakacak olursak—kullanmazlar. Emir vermek, sormak, anlatmak, çene çalmak tıpkı yürümek, yemek içmek, oyun oynamak gibi doğal tarihimize dâhildir (Wittgenstein, 2014: 34).

İnsanların en büyük merakı, doğaya anlam verme çabasından doğar. Doğa olayları karşısında çaresiz kalan insan, bu olayın ardında yatan sebepleri zihninde sıralamaya başlar; kendince kurgular oluşturur ve kendince mantık yürüterek, yaşanan olayın bir ceza ya da ödül olabileceğine kani olur. İnsan formuna ilk geçiş yapan varlıklar, zihinlerinde bir Tanrı inancı oluşturmuşlardır mıdır? Bilinmez; fakat Tanrı olgusunu zihninde yaratan ve bunu yaymaya çalışan insan, kendisini yöneten birine ihtiyaç duymuş olsa gerek. Kısacası insan, kendi çaresizliğini üstün bir varlığın dayatması olarak gördükten sonra bunun şemasını da oluşturma ihtiyacı duymuş olabilir. Bu ihtiyaçtan kaynaklı mantık yürütme de insanın, kurmaca yoluyla belli bir sonuca ulaşmasını sağlamıştır. İktidar olabilme özelliklerinin en büyüğünü Tanrı'ya yükleyen insan, daha sonra Tanrı'ya öykünerek benzer özellikleri kendine de hak görmüştür. İktidar olmayı öğrenen insan, birilerine hükmetmeyi ya da birilerine biat etmeyi de kendinde var etmiştir. Althusser'e göre, Her an başımıza gelecek bir felaket, kaza, bunalım veya iktidarın bir müdahalesinin bütün hayatımızı mahvedebileceğini söyler. Ona göre insanlar, iktidarın yaptırımlarını veya kendi öngörü ve zayıflıklarını ifade eden bu “rastlantılar” a çaresizdirler. O halde bu “iktidar” (Devletin veya doğanın iradesi), insani özelliklerin üstünde; neredeyse doğaüstü güçlere sahip ve kararları tahmin edilemez bir biçimdedir. Bu iktidarın özet ve modelinin Tanrı olduğunu söyleyen Althusser, filozof olmayanların tasavvurunun tam da bu yüzden dinsel nitelikte olduğunu belirtir. İnsanlık tarihinden beri, insan grupları ve bireylerinin tepki ve öngörülerini aşan bu “kadir-i mutlak” kudretin varlığına rastlanır. “O zaman bireyler hayatlarını kendi dışlarında belirlenen bir ‘kader’ gibi yaşarlar ve karar veren kimseyi de görmediklerinden, katlanmaları gereken bütün bu düzeni kurup işletenin *Tanrı* olduğunu düşünürler” (Althusser, 2016: 43, 44).

Bir yandan insanların kendi oluşturduğu Tanrı tasavvurundan söz eden Althusser, bir yandan da “filozof olmayanların tasavvuru her şeyden önce dinsel niteliktedir” cümlesiyle bunu yapanların filozof olmayanlar olduğunu kast etmiştir. Burada, filozof olanların böyle düşünmeyeceği sonucuna ulaşmak çok peşin bir yargı olur; çünkü filozofun savunduğu düşüncenin de ileride dine dönüşmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Örneğin psikanaliz, bazı durumlarda geçerliğini yitirse de insan zihninin bilinmeyen yönüne atıfta bulunup, soyut çıkarımlarla varlığını devam

ettirir. Sonuç olarak bunu yapan bir filozof, geçerlilik anlamında psikanalizi, dinle aynı mantık üzerine temellendirmiş olur.

İnsan çoğu zaman verdiği kararların, her yönüyle kendine ait olduğu yanılgısına düşer. Hâlbuki yeni doğan bir çocuğun karakterinin genetik ve çevresel etmenlerle şekillendiği düşüncesi, bilim dünyasında geçerliliğini koruyan bir tartışmadır. Bu düşünce ve hafıza gerçekliği göz önüne alındığında özgür iradeye dair savunma, giderek sönük bir hal alır. İnsan, akıllı, hafızası ve habitasının bir ürünü olarak kendi inanç sistemine uyup belli kararları verebilir. Her ne kadar Sigmund Freud, *Dinin Kökenleri* adlı eserinde dini savunan insanların nevrotik kişilerle benzer pratiklerde bulunduğunu (Freud, 1999: 31) söylese de din mefhumunun kökeni daha etraflı biçimde ele alınmalı ve inancın akıl yürütmeye daha bağlantılı olduğu bilinmelidir. Bununla birlikte, yerleşik bir ideolojik yapı da aynı şekilde din gibi iş görebilir. Burada Bertrand Russell'ın "Toplumsal bir olgu olarak Bolşevizm sıradan bir siyasal hareket değil, bir din sayılmalıdır" (Russell, 1920: 55) sözünü hatırlatmakta fayda vardır.

Hafızadan yahut kendi habitatından arınık bir insanın varlığı savunulamaz ve kültür denilen olgu da hafıza gerçekliğine dâhil olup, insanı şekillendiren bir yapıda olduğu için inançlı kişinin nevrotik olarak ele alınması, biraz hızlı alınan bir karar gibi durur. Ne var ki aynı zamanda, dini inanç, doğrudan habitusla ilişkidir de denilebilir. Freud'a göre eski ya da modern bütün dinler, mitolojinin etkisi altında gelişmiştir. Buna binaen Freud, "aslında, en modern dinlere kadar uzanan mitolojik dünya anlayışının büyük bir kısmının dış dünyaya yansıtılmış psikolojiden başka bir şey olmadığına inanıyorum" (Freud, 1901: 110) der. Bu da yine, dini düşüncenin hem tarihsel hem de içsel yönünün nevrozdan daha derin köklere sahip olduğuna işaret eder. Kısacası, eğer ortada bir inanç varsa inancın öznesi, bağımsız değildir. Henüz anlam verme aşamasında olan çocuğun gördüğü ve yaşadığı her şey hafızasında birer iz olarak kalır ve bu izler, hayat boyunca varlığını korur. Hafızadaki izlerin kararları etkileme gücü, derinlikleriyle doğru orantılıdır. Nitekim, "Sıradan çocukluk anıları, bir yer değiştirme süreci sonucunda varlığını korumuştur" (Freud, 2014: 57) diyen Freud'a göre de bu, böyledir. Denilebilir ki insan, her zaman olmasa da çoğu kez dünyayı din yoluyla deneyimler ve doğaya karşı olan büyük çaresizlik karşısında din, bir nevi dünyayı anlama çabasıdır. "Gündelik yaşam dünyasının sadece kaygı ve gereksinimlere akılcı karşılıkların dünyası diye görülmesi köktenci (radikal) özerkliğin değil, mekanik zorunluluğun dünyasıdır. Ancak öteleme yoluyla başka gerçekliklere işaret ederek, din, şiir ve kendi yolunca da bilim, görünüşler dünyasının dehşet verici çaresizliklerini aşabilir" (Bellah, 2017: 12).

Sigmund Freud, oluşturduğu psikanaliz kuramında, kişilerin davranışlarının büyük oranda bilincin farklı alanlarının birbirlerine olan etkileri sonucu şekillendiğini söyler. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bilinç içerisindeki birtakım anıların eylemlere etkisidir. O halde filozofun uğraşına da müdahale var mıdır? Filozof, düşüncede engel tanımayarak bunu aşabilmiş midir? bilinmez, fakat nihayetinde o da insan olarak belli bir çevreye aittir ve çevrenin etkisinden kurtulmaya çalışması, zaten çevrenin etkisinde olduğunu gösterir. Felsefe tarihine bakıldığında inanca anlam vermeye çalışan filozofun, Tanrı'nın olup olmamasıyla pek derdi olmamıştır. Böyle düşünen filozofun derdi daha çok dinsel olanla ilgilidir. Tanrı düşüncesiyle ilgilenen çoğu filozofa göre Tanrı, muhakkak vardır ve karmaşıklığı, bizim anlama eşiğimizin üstündedir. Biz onu ancak bir şeylere benzeterek hayal edebiliriz. "Bunun yerine Epikuros'un gibi materyalist bir felsefeyi ele alalım. Bu felsefe Dünyanın Kökeni'nden (bu anlamsız sorudan) değil, *başlangıcından* bahseder. Dünyayı yokluktan çekip çıkarmak için Tanrı'nın mutlak gücünü devreye sokmaz" (Althusser, 2016: 48). Ancak Epikuros, Tanrı'yı anlaşılmasız olmaktan çıkartıp

mutlak bir gücün her şeye müdahale ettiği düşüncesinden sıyrılır. Maddenin her şeyden önce var olduğunu savunmakla da yokluğun olmadığını söyler. Ya da Nietzsche'nin, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde halkla konuşan Zerdüşt'ün Tanrı'nın ölümünden söz etmesi de bir nevi, Tanrı'dan önceliğe ve sonralığa işaret eder. Bu eserde, dağdaki inzivasından dönüp, halkın arasına yeniden karışan Zerdüşt, etrafındakilere yalvararak, onları dünyaya ve yaşama sadakate çağırır. Kendilerine öteki dünyadan bahsedenlere kanmamalarını tembihler. Bu kişilerin bilerek ya da bilmeyerek zehir saçanlar olduğunu söyleyen Zerdüşt, bu kişilerin, yaşamı aşağılık gördüğünü söyler. "Yaşam bunlardan usanmıştır. Bırakın gitsinler. Tanrıya isyan, bir zamanlar, en büyük günahtı; fakat Tanrı öldü ve onunla birlikte bu günahlar da öldü. Şimdi en korkunç şey, yaşama karşı günah ve 'bilinmesi mümkün olmayanı' yaşamın amacından üstün kılmaktır" (Nietzsche, 2003: 12) şeklindeki sözler, Tanrı'nın sonsuz kudretini sorgulamaya yöneliktir. Sonuç olarak diğer birçok filozof gibi onlar da Tanrı'dan, varlığını olumlar biçimde söz etmişlerdir. Burada asıl önemli olan, Zerdüşt'ün tıpkı Althusser'in belirtmiş olduğu gibi var olan dini yapıyı yeniden toplarlama çabasıdır. Zerdüşt'ün ortaya atmış olduğu yeni fikirler, Tanrı'dan söz eden çoğu kişinin Tanrı kavramının içini boşaltmış olduğuna yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, dini ve Tanrısal inanca yönelik yeni bir söylem geliştirilmektedir. Nietzsche'nin eserlerine bakıldığında onun da Tanrısal ve dini inancın zorunlu olarak ortaya çıktığı ve insanın bir ihtiyacı olduğu gibi düşüncelere sahip olduğuna dair bir sonuca varılabilir. Nitekim onun Zerdüşt hikâyesi üzerinden anlatmaya çalıştığı da inanç sisteminin Hristiyan dünyasında, ahlaki açıdan çöktüğü ve artık bu anlamda yeni bir söyleme ihtiyaç duyulduğuna yöneliktir. Bu da Althusser'in, dinin sürekli kendini yenilediğine dair ifadelerine denk düşer.

Louis Althusser de *Filozof Olmayanlar İçin Felsefe* eserinde dinden, Tanrı düşüncesini aşarak söz eder. Ona göre felsefe, dinin açıklarını kapatan araçtır. Dinin açıklayamadığı ya da yetersiz kaldığı yerlerin eksikliklerini dolduran, geçerli kalmasını sağlayan felsefedir; çünkü felsefe dinin açıklamak istediklerini temellendirip, dinin yasakladığı sorgulamaları yaparak hareket eder. "Demek ki felsefe, dinden çıktığı için dinin sorunlarını da üstlendi. Bunun, yüzyıllar boyu dinin dışında düşünmek yasak olduğu için, ihtiyatı elden bırakmamak kaygısıyla yapıldığı sanılmamalıdır" (Althusser, 2016: 50) diyen Althusser, felsefenin dine hizmet eden bir disiplin değil, daha geniş bir düşünce alanına sahip olduğu için dinin eksik kaldığı yerlere değinen ve dini tamamlayan bir etkinlik olduğunu savunur. Oysa bu duruma rağmen dini yapının kitleleri sürekli olarak kendi etrafında toplama kudretinin olduğu da aşıkardır. Tarihte dine karşı gelişen bazı isyanların ya da devrimci atılımların sonrasında bile bir şekilde yeni bir dini yapı ortaya çıkmıştır. Hannah Arendt'in ifadesiyle, "bu türden gelişmeler de siyasal olarak neticesiz, tarihsel olarak da beyhude girişimler olarak kalmışlardır. Haliyle, Hristiyan öğretilerin esasında devrimci oldukları iddiası, Amerikan Devrimi'nin hiç olmadığına yönelik sav kadar asılsızdır" (Arendt: 2012, 32). Bu savını Hristiyanlık dini üzerinden geliştiren Arendt, modern çağ öncesindeki hiçbir devrimin Hristiyanlık adına yapılmadığına vurgu yapar. Peki, din nasıl olur da hâlâ bu kadar geniş bir etki alanına sahiptir? İnsanların gerçekten içselleştirip, kesin delillerle inandığı bir yapı mıdır yoksa korkudan sığındıkları ve himayesinde kendilerini güvende hissettikleri için inanmak istedikleri yapay bir dogmalar bütünü müdür?

Öleceğini düşünen ve bundan korkan insan, sonrasında ne olacağına dair kaygılara sahip olur. "Ölüm sorununun arkasında hem doğum hem de cinsellik sorunlarının saklandığını; dinin, her insan toplumunun biyolojik olarak yeniden üretimini ilgilendiren bu üç soruna (doğum, cinsellik, ölüm) çözüm bulmakla meşgul olduğunu unutmazsak, dinin sınıf mücadelesinde 'halkın afyonu' rolüne indirgenemeyeceğini de anlarız" (Althusser, 2016: 55) diyen Althusser, din olgusuna siyasi bir pencereden bakarken halkın bir gerçekliği olduğunu da unutmamayı tavsiye eder. Bu

düşünceden yola çıkılarak, dinin sınıf mücadelesi kavramı içerisinde sadece iktidar tarafından dayatılan bir afyon olduğu çıkarımının eksik olduğu; aynı zamanda insanın bir ihtiyacı olduğu sonucuna da ulaşılabilir.

İnsan doğaya karşı tedirgin bir varlıktır. Doğadaki eylemlerin nedenlerini bilmek ister. Doğal olarak bilmediği her şeye merak salar. Ölüm olgusu için de durum böyledir. “Bu tedirginlik sınıflı toplumlarda daha eskidir. Çocuğa hâkim olup ana babasının koruyucu kucakını aratan, bir kazadan ucuz kurtulan adamı titreten, savaşa girmek üzere olan askerlerin saldırı öncesinde benzini solduran hep o derin tedirginlik veya bunaltıcı endişelerdir; hastalığın daha da ıstıraplı kıldığı kaçınılmaz son yaklaşırken yaşlıları etkisine alan da odur” (Althusser, 2016: 55). İktidarın çıkarına uygun olan da bu durumlardır; çünkü iktidar bu tedirginliği çoktan fark etmiştir ve hegemonyasına en büyük katkıyı, insanın bu yönünden sağlayacağını bilir; buna göre hareket eder. İktidar etki alanını oluştururken dini, bir araç gibi kullanıp, dinin çalışma şeklini kendi mekanizmasına uyarlayarak kendi yerini ve dolayısıyla gücünü korur. Bu, demokratik siyaset adı altında da gerçekleşebilir; çünkü iktidar, kendi dışladıklarını, kendi ideolojisine ya da araç olarak kullandığı inanç biçimine dahil etme kudretine de sahiptir. Demokratik siyaset denilen olgu, “kendi yoklukları üzerine temellenmiş siyasal topluluklara musallat olmak üzere geri dönen dışlamalarla oluşur” (Butler: 2015, 19). Elbette ki dışlananların geri dönüşü belli bir tasallutla olduğundan, onlar için faydalı birtakım şartlar da oluşur; fakat nihayetinde demokratik siyaset, yine iktidarın belirlediği yoldan ilerler. Bu belirlenmiş yoldan ilerleyen “dışlananlar” artık iktidarın bir parçasıdır. Durum her ne kadar karşılıklı menfaat ilişkisi üzerine kurulmuş gibi görülse de yolun sonunda varılacak olan yerde, iktidarın mutlaklığı geçerli olacaktır. Nihayetinde iktidara dahil olan her dışlanan, artık onunla aynı güce sahip olmayı arzulayabilir. Bu durumdaki bir iktidar giderek kalabalıklaşan ve homojen hale gelen kitlesini yönetme konusunda çok daha başarılı hale gelir. Nitekim iktidar da son kertede gücünü çoğunluğun kabulünden alır. “Eğer iki kişi aralarında anlaşıp güçlerini birleştirirlerse, beraber daha fazla iktidarlara olacaktır ve dolayısıyla doğa üzerinde, her birinin sahip olduğundan daha fazla hakları olacaktır” (Spinoza, 2018: 43). Dolayısıyla, iktidar toplumsaldır ve arzu yoluyla oluşur. Arzu ise bilinen en eski tarihlerden beri insanoğlunun bilinciyle yoldaştır ve günümüze kadar sadakatini korumuştur. Jacques Lacan’a göre arzu, basit bir duygu değildir. O, ne ilkel ne de hayvanca, ya da bayağı değildir. Eğitimcilik hayatının çoğunda arzunun belirleyici yönünü ispatlamaya çalışan Lacan, bu duygunun ifadenin neticesi, bütünü ve bileşimi olduğunu söyler. Ona göre, arzunun belirleyicilik durumu, onun arketipik ya da anlam yüklü olmasından kaynaklanmaz. Dahası, “arzu anlayış psikolojisi denen şeyin bir uzantısının, mikro/makro kozmik natüralizme ya da İyonya’daki bilgi kavramına bir dönüşün, veya genetik psikanalizin bu günlerde dediği gibi temel somut deneyimlerin simgesel reproduksiyonunun temsili değildir” (Lacan, 2015: 18, 19). Arzu, çocuğun annesine karşı duyduğu bağıllık ilişkisinde yer alan stereotipik hüznün etrafında, katmanlı bağlantılar kurar. “Bu sadece benzerlikten ibarettir ve hatanın kaynağı burada yatar. Arzu Freud’un çalışmalarında etik düşüncenin yeni nesnesi olarak kullanıldığına göre Freud’un maksadına uygun olarak yeniden konumlandırılmalıdır” (Lacan, 2015: 18, 19).

Denilebilir ki iktidar, dini afyon olarak yaratan değil, dinin etkisinin farkında olan ve bunu kendi lehine kullanandır. Nitekim, dinin iktidarlardan tarafından üretildiğini söylemek, insanın bütün endişe ve merakını başka bir tümele dayandırmayı gerektirir; çünkü şimdilik bu ikisini üstlenen olgu, dinin kendisidir. Burada sözü edilen sadece, etki alanları geniş ve dünyada en çok bilinen semavi dinler değil, insanın inanarak uyguladığı ve kendine bir kurtuluş yolu olarak gördüğü şemaların tamamıdır. Bu şemalar ayı zamanda gelenekle bütünleşerek temelini daha da sağlam

hale getirir. “Burada karşımıza çıkan dikkat çekici durum, geleneklerin zaman içerisinde zayıf düşmek yerine, yüzyıllar geçtikçe daha da güçlenmeleri, resmi kayıtlar üzerine sonradan yapılan işlemlerin arasına sızıp sonunda kavmin düşünce ve eylemlerini kesin bir şekilde etkilemek için kendilerinde yeterli gücü bulmalarındır” (Freud, 2012: 97). O halde bu noktadan sonra dine, mistik olanın dışında ve mistik olandan daha geniş bir açıklama da getirilmelidir; çünkü tarih içerisinde mistik anlama sahip dinin yüklenmiş olduğu misyonu ve de icra ettiği pratiği yerine getiren; çok geniş etki alanına sahip fikirler de mevcuttur. Bu fikirler, zaman zaman kimi kitlelerin merakını ve endişesini giderme aracı, yani dolayısıyla dinleri olmuştur. Bu çıkarımdan yola çıkılarak denilebilir ki din, materyalistlerin dediği gibi sadece ölüm endişesinin veya iktidarın yarattığı söylemin bir ürünü değildir. Materyalistlerin bu ifadelerine mantık çerçevesinden bakıp, onlara inanacak kişi sayısı, materyalist düşünenlerinkiyle sınırlıyken, bu ifadelere inanmayacak olanların kişi sayısı da ölüme ve dine, inanç tümeliyle açıklama getiren kişi sayısı ile sabit kalır. O halde materyalistlerin de kesin yargılar sayesinde savlarını, inanç düzeyine getirdikleri; dolayısıyla kendi dinlerini yaratmış oldukları söylenebilir.

Althusser bu konuda Platon’u örnek verir. Ona göre, Platon’un “felsefe yapmak ölmeyi öğrenmektir” ifadesi, dinin savunmuş olduğu boyun eğme durumuyla buluşmuş olur. Ne var ki bu, akıl yürütme ve tefekkür yoluyla olur. Platon’ göre, ölmek, duyulandan, yani bedenden sıyrılarak hakikat’i seyredebilmektir. Nitekim Spinoza’nın materyalist bir söyleminde de “felsefe ölmeyi öğrenmek değil, yaşamayı öğrenmektir” biçiminde bir ifade yer alır. O, bunu dediğinde, Epikuros’çu akıl yürütmenin ötesinde geçer. Burada Spinoza, ölümün hiçlik olduğunu göstermektense, ona hiçbir şeymiş gibi yaklaşır. “Bu iki *karşıt* tutumun (Karşıt, çünkü biri dini tutuyor, öbürüyse onu gayet eleştirel bir tarzda ele alıyor, birincisi idealist ikincisi materyalist) en azından bir ortak noktaları vardır ki, o da akıl yürütmeleri ve ciddi bir çabayla “akılcı” kanıt ve delil aramalarıdır” (Althusser, 2016: 57). Spinoza, ölümün ismini bile anmayarak ona yaklaşır ve yalnızca hayattan söz eder. Ona göre ölümü her şeyden az düşünmek, bir bilgelik göstergesidir; çünkü Tanrı’nın kesin olarak var olduğu kabul edilmelidir ve bu kabul sonucunda, yaşamın içerisinde bir anlam aranarak Tanrı’dan gelecek olan ölüm üzerine düşünmenin pek de bir anlamı yoktur. Ölümün peşine düşmek, Tanrı dışında bir tözün olabileceği düşüncesini de uyandırabilir. Oysa Spinoza’ya göre, “Tanrı’dan başka bir töz ne var olabilir ne de kavranabilir” (Spinoza, 2018: 52). Buna bağlı olarak Spinoza’nın Tanrı ve doğayı özdeşleştirerek çizdiği felsefi çizgide Tanrı bilincine ulaşmanın, insana ait her yapıyı ortadan kaldırdığı sonucuna varılabilir. Nihayetinde böyle bir düşüncenin yaygınlaşması, bu düşüncüyü de dini bir konuma sevk edebilir. O zaman, yaygınlaşan ve kitleleri yönetmek için kullanılabilecek seviyeye gelen her yapının iktidarlar elinde, din ya da ideoloji gibi iş görebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Althusser’e göre, kitleleri yönetmenin en önemli koşullarından bir tanesi, onları kendilerine dayatılana ikna etmektir. “Devletin ideolojik aygıtları”nı ele geçiren bir yapı, toplumu idare ederken ona şiddet uygulamanın yanında aynı zamanda onu inandırma yoluna da başvurur. Kişiler, iktidar yanlısı olsalar bile kendi kişisel durumlarını iktidara feda etme konusunda bir yere kadar gönüllü davranabilirler. Tahammül sınırlarının zorlandığı yerde iktidar, dini ideolojiyi devreye sokarak onların bu gönüllü tavrını sonsuza kadar devam ettirebilir. “İmdi bu ideolojik egemenlik işlevi ancak egemen sınıf ve onun egemenlik aleti olan devlet tarafından yerine getirilebilir; ama dahası, söz konusu egemenlik de ancak egemen sınıfın ideolojisi tüm toplumda *fiilen egemen ideoloji* haline gelmişse gerçekleşebilir, ki bu da ideolojik kavgaya devletin müdahil olmasını gerektirir” (Althusser, 2016: 164).

3. ALTHUSSER'E GÖRE “PSİKANALİTİK PRATİK”

Psikanalitik, içeriği ve uygulanışı gereği önceleri kabul görmeyen ve toplumun sonradan anlayış gösterebildiği bir kuramdır. “Freud tarafından geliştirilmiş olan psikanaliz (ya da sadece ‘analiz’) pratiğinin ancak son dünya savaşından bu yana resmen tanınmaya, ideolojik ve siyasal etki ve ağırlığının fark edilmeye başlandığı söylenebilir. Bu gecikmenin nedeni bu keşfin bir skandal olarak görülmesi” (Althusser, 2016: 200). olmuştur. Bunun nedeni, keşfin içeriğinin o dönemki toplumun kabul edebileceği savlardan oluşmamasıdır. Freud, insanın gelişim evrelerini oral, anal, fallik, ilk çocukluk, son çocukluk, ergenlik... şeklinde ayırmış ve bilincin işleyişini, psikoseksüel gelişim adı altında, cinselliğe dair saptamalarla açıklamaya çalışmıştır. Bu yüzden toplum, bu kurama uzun bir süre temkinli yaklaşmıştır.

Toplumun dine olan bağlılığının korku ve bunalımlarla sağlandığını, psikanalitik yöntem yoluyla anlatmak, sonraları bu yöntemin anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Psikanalitik yöntem uygulanırken bastırılmış istekler ve arzular sonucu kişiyi belli çıkmazlara götüren bütün durumlarda geçerli olduğu savunulmuştur. “Bunalım duygusal bir durumdur yani doyumsuzluk yaşanan birtakım duyguların, onlara uygun gelen boşalmaların birleşimidir” (Freud, 2013: 95) diyen Freud, sonraları birçok tartışmaya da konu olacak “bilinçaltı” kavramını ortaya atıp, insanın bilinmez yönlerini açığa çıkartma iddiasına girmiştir. İnsan eylemlerinin irade dışı yönü de bu kuramdan sonra daha fazla dikkate alınmıştır. Althusser bu kuramı incelerken aslında çok da uzağa gitmemize gerek olmadığını, ünlü hikâyelerden örnekler vererek açıklamıştır (Althusser, 2016: 201). Yasalara göre kişi, düşündüğü değil, yaptığı eylemlerden sorumludur. Freud’un psikanaliz yönteminde de kişi, bir eylemi istemsiz yapmışsa bile bunu muhakkak düşünmüştür. Bu düşünce onun bilincinin bir yerlerinde var olmuş ve eylemi ona yaptırmıştır, fakat o, bunu düşündüğünün farkında bile değildir. Freud’un düşüncenin aslında bilinçsiz; fakat düşünülmüş olduğuna; düşüncenin düşünülen kısımlarının sınırlı olduğuna dair ifadesini örnek gösteren Althusser, onun bu şekilde, bilinçli özne ve bilinci değil, öznesiz bir “psişik aygıt” ı kast ettiğini belirtir. Bu aygıt, kendi bilinçsiz düşüncelerini, kendi bilinç ve ön bilinç kısmına empoze etmektedir (Althusser, 2016: 201).

Düşünülen fakat bilinçsizce yapılan eylemler, irade kavramını da çelişik bir yere sürükler; çünkü bu durumda insan, düşüncede kendine ait olan fakat kendi isteği dışında gerçekleşen bir durumdan sorumlu tutulmuş olur. Eğer ben düşünmüşsem bana aittir, eğer isteyerek yapmamışsam bana ait değildir gibi paradoksal bir durum ortaya çıkar. Bunun yanında, kötü içerikli eylemlerin insan doğasına uygun olduğu düşüncesi de bu kuramın içerisinde yer alır. İnsanoğlunun eylemlerinin vahşi menşeli olduğu ve kendi saldırganlığını bastırdığı söylemi, psikanalitik kuram açısından doğru karşılanır; bir gerçek olarak görülür. Althusser’e göre bu gerçekliği destekleyen örnekler aramak için uzağa; günlük hayata, rüyalara ya da ilginç içgüdülere başvurmak gereksizdir. “Sophokles’in sahneye koyduğu hikâyeyi, babasını öldürüp anasıyla evlenen oğul hikâyesini, Diderot vahşi çocuklarda buluyordu: Hele bir izin verilsin, babalarını öldürüp analarıyla evlenir bunlar” (Althusser, 2016: 201). Bu, ilginç bir iç güdüdür; çünkü bu, mantığa ve akla yabancıdır. Aynı zamanda bu güdü, açlık misali dürtüsel; fakat açlıkla kıyaslanabilir herhangi bir itici kuvveti olmayan bir yapıdadır. “bu cinayetle, bu ensestle ne elde edilebilir ki, başka türlü ve tehlikeli bir cinsel ilişkiyle elde edilemeyecek? Bu vakada, her insan en azından her çocuk kendi içinde ve iradesinden bağımsız olarak kendisinden daha güçlü bir kuvvet tarafından eylenecektir” (Althusser, 2016: 201). O halde insan, iradesine müdahalede bulunan başka bir varlık tarafından mı yönetilmektedir? Bu soru psikanalitik bağlamda bizi, yine Freud’un “bilinçdışı” kavramına götürür. Orada bastırılan düşünceler, iradeye hâkim olabiliyorsa iradeyi işlevsel anlamda çürütmüş de sayılır. Yukarıdaki örnek, daha çok çocukluğa atıfta

bulunulurken, çocuğun belli bir sınırlamanın olmadığı durumlarda kötülüğe başvurabileceği gibi bir sonuca da ulaşır.

William Golding, *Sineklerin Tanrısı* adlı eserinde kötülük yapmayı yukarıdaki örnekten farklı bir biçimde işler. Eserde, bir adaya düşen çocukların kötülüğü, arzulaması ve bunu birbirlerine uygulayışları konu edinilmiştir. Eseri İngilizce aslından çeviren Mina Urgan, eserin sonsözünde şu sözleri söylemiştir: “Anayla baba ve eğitim kurumları, çocuğu olumlu biçimde etkilemeye, iyiye yönelen içgüdülerini geliştirip kötüye yönelen içgüdülerini köreltmeye çalışırlar. Uygarlığın amacı da budur aslında. Bu uygarlık süresi içinde en büyük görev topluma düşer. Oysa *Sineklerin Tanrısı*’ndaki çocuklarda, kötülüğe yönelik duyguların tamamı kazılmamış, bazı yasaklarla sınırlandırılmıştır ancak” (Golding, 2016: 259).

Eserde, İkinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü dönemde savaşa tanıklık eden bazı çocukların ıssız bir adada mahsur kalma hikâyesi anlatılır. Çocukların hafızası, savaşın izleriyle doludur; bu yüzden tam olarak bastırılmamış olan kötülük dürtüleri, harekete geçer geçmez dış dünyalarına yansır. Sonunda içlerinden bazıları, tıpkı gördükleri savaşta olduğu gibi diğerlerinin alanını işgal etmeye başlar. Kötülüğü icra eden çocuklar, pasif durumda olanları, kendi tarafına çekmeye çalışır; kabul etmediklerinde onları köleleştirir, kendilerine direnenleri ise öldürürler. Buradaki nihai amaç iktidar mücadelesidir. Çocuklar, içinden geldikleri; deneyimledikleri savaşın ne amaçla yapıldığını kavramıştır ve içlerindeki kötülük dürtüsü körelmeyenler, savaştaki kötülere özenerek işgal, köleleştirme, sömürme; öldürme yoluna başvurur. Bu örnekte, öldüren kişilerin eylemlerinin kendileri dışında bir güç tarafından eylemediği; hafızalarındaki izlerden yansıdığı görülür.

William Golding eserin alt metninde okuyucuya, kişilerin gelişiminin büyük oranda çevre etkisi ve model alma yoluyla gerçekleştiğini vermiş olabilir. Ancak Freud’un aynı konu üzerine olan çalışmaları, deneysel yöntemlerle ilerlediğinden daha bilimsel kabul edilir. Buradaki bilimsellik de sonraları, Freud’un meslektaşları tarafından sorgulamaya tâbi tutulmuş; meslektaşları Freud’a ağır eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerin arasında Freud’un sınırlı sayıda denekle yaptığı gözlemlerin genelleme yapılamayacak kadar dar oluşu vardır. Freud, her ne kadar çalışmalarını uzun bir sürece yayıp laboratuvar ortamında geliştirse de yöneltilecek eleştiriler, istisnai örneklerle desteklenebilecek düzeydedir. Psikanalitik yöntemde bilinçten söz ederken yapılan genellemeler, birçok çevresel veya genetik faktörün etkisiyle farklı davranışlar gösteren bireyler üzerinden çürütülebilir. Belki de psikanalitik yöntemin hiçbir zaman tam olarak bilimsel geçerlilik kazanamamasının nedeni bu istisnai durumlardır.

Psikanalitik yöneme Freud’dan farklı bir biçimde yaklaşan ve Freud’un yöntemlerinin kabul görülüp, son derece popüler olduğu bir dönemde psikanalitik yöneme dair kendi düşüncelerini açıklayan Jacques Lacan, bu alanın sahasını genişletir. Althusser’e göre bilimsel alanda -geçici de olsa- dışlanma riskine rağmen Lacan’ın yaptıkları, psikanalitik teorinin özerkliğini öne çıkarır (Althusser, 2016: 206). Lacan, felsefe yapmadığını söyleyerek kendini psikanalitik yöntemin merkezine almamayı tercih eder, fakat yine de bu alanla ilgili yaptığı çalışmalar onu, psikanalitik düşüncenin öncülerinden biri haline getirir. Freud’dan sonra en etkili psikanalistin Lacan olduğu söylenebilir. Bunun nedenlerinden biri, Lacan’ın, yaşadığı dönem içerisinde kendi alanında ikiye ayrılmasıdır. Bu ikiye ayrılma, psikanalizin dünya entelektüel çevrelerinden çekilmesinden sonra, Lacan’ın aynı zamanda diğer bilimsel alanlara da ilgi duyması şeklindedir. “Zira Lacan kendisini ne tıbbi tedaviyi ön plana alan, kısa süreli psikanaliz gibi teknikler üreten modern psikanaliz kolunda, ne de kendisini odalara, cemiyetlere, kapatan, Freud’u yorum olmaksızın sadece tekrarlayarak ve tekrarlatarak, kendini statükoculuğun havasızlığında ölmeye mahkûm

eden klasik Ortodoks psikanalizi kolunda konumlamıştır” (Keskin, 2009: 2). Bunun dışında, birçok düşünür Freud’a yakın ya da ona zıt açıklamalar yapsa da psikanalitik yöntem, bilim alanına henüz dâhil edilmemiştir. Althusser’e göre, “Sınıf mücadelesini sonuca ulaştırmak için nasıl zaman gerekiyorsa, bir bilimin bilim haline geliş sürecini sonuca götürmek için de aynı şekilde zaman gerekir. Üstelik psikanaliz teorisinin bir gün öz anlamıyla bir bilim formuna girebileceği de kesin değildir” (Althusser, 2016: 207).

Freud’un temellerini attığı psikanalitik yöntem, pratikteki sonuçlarıyla felsefe ve din dünyasında derin değişimler yaşatmıştır. Nihayetinde insan eylemlerinin ardında yönetici bir irade olduğunu savunan düşüncelerin geçerliği, “bilinçdışı” kavramından sonra gittikçe azalmaya başlamıştır. Eylemlerin, kararların ve psikolojik tepkilerin sebebi metafiziğin bilinmezliğinden bilimin tutarlılığına doğru evrilmeye başladıktan sonra mantıklı olan, insanlara daha cazip geldiğinden psikanalitik, fikir dünyasında büyük yer edinmiştir. Althusser, Freud’dan önce her şeyin insan bilinci çevresinde döndüğüne inanıldığını vurgular. Ona göre Freud, bilincin sadece türemiş bir sonuç olduğunu ve insan bilincinin bilinçdışılık çevresinde döndüğünü bir “hakikat” olarak kabul ettirmiştir. “İdeolojik, ahlaksal, hukuksal ve dinsel önyargılar bundan, geleneksel burjuva düzeni tarafından desteklenmeseler ölümcül olabilecek bir darbe yediler” (Althusser, 2016: 210). Günümüzde ise iktidar yapıları, biricik güç olarak kalabilmek için “geleneksel burjuva düzeni” nin bu rolünü üstlenmişlerdir.

4. SONUÇ

Bir olgu olarak din, dünyada etki alanı en geniş sistemlerden bir tanesidir. Althusser’e göre din, insanlara herhangi manevi bir varlık tarafından gönderilip gönderilmemesinden ziyade, insanların ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve sistematik olarak insanların yaşam alanını belirleyen disiplinlerden biridir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, dinin bir araç olarak iktidarlar tarafından planlı biçimde oluşturulmadığıdır. Din, insanın merakını gidermek ve varlığa dair her şeye anlam vermek için oluşmuş bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemine sadece günümüz dünyasında geniş etkiye sahip; mistik anlamı dinler değil, tarihsel deneyim sonucu ideoloji ya da tez biçiminde oluşturulmuş olan düşünceler de dâhil edilebilir. Sonuçta menşei farklı yerlere dayandırılrsa da kitleleri yönlendiren ve onların dünyayı anlama biçimlerine çözüm getiren bütün oluşumlar, dini etkiye sahiptir. Bu oluşumlar tarihin her döneminde insan türü tarafından işlenip kabul görebilmiştir. Nitekim anlatı oluşturmayı becerebilen insanoğlunun, tarihin her döneminde inanç sistemi olarak geliştirdiği ve bunu dayatma yoluyla aktardığı, dine benzer birçok yapı vardır. Althusser’e göre din, insana özgü bir yaşayış biçimidir ve Marksizmin belirlediği “afyon” biçiminde değildir. İnsanın dinden ve dini üretimden sıyrılmasının en büyük nedenlerinden bir tanesi de var olan her dine —inanca dayalı bütün ideolojik veya politik hareketler de dahil— kutsallık ya da tümellik atfedilmesidir. İktidarın bu oluşumla yegâne ilişkisi, onun kitleleri yönetme gücünün yanında üretim alanını sürekli diri tutmasıdır. Nitekim, “üretimin nihai koşulu, demek ki, üretim koşullarının yeniden üretimidir” (Althusser: 2015, 35). Buna bağlı olarak denilebilir ki belli bir ideolojinin ya da yönetim aracının işler halde olabilmesi için onun beslendiği alanların sürekli güncellenmesi; gerekli olan koşulların sürekli sağlanması gerekir.

Sürekli işlevini yitiren, fakat iktidarın silahı olduğu için her seferinde tamir edilen ve bir şekilde yeniden yapılandırılarak eski gücüne kavuşturulan ideolojik sistemler, aslında gücü elinde barındıranların yaşam kaynağı olmasından dolayı devamlılığını sürdürür. Buna inanan insanların zihin yapısı ve inanma sebeplerini öğrenmek için başvurulacak tekniklerden biri olan psikanaliz kuramı da ideolojik inançların bu yönünü doğrular. Psikanalitik pratiğin insana

kazandırdığı en büyük gerçeklik, belki de zihnin farklı yerlerindeki düşüncelerin eylemlerimiz üzerindeki etkisine dair yaptığı açıklamalardır. Öyle ki anlamlandırılmayan bazı düşünceleri, dinin hiç bilinmeyene atıfta bulunan mistisizminden hafızanın anlamlandırılabilir düzlemine taşıyan psikanalitik, insan düşüncesi açısından yarattığı bu değişime rağmen bilimsel olma özelliği kazanamamıştır. Belki de psikanalitik disiplinin bilim olarak görülememesinin sebebi, zihne dair yaptığı açıklamaları kısıtlı gözlemler ya da soyut veriler üzerinden yapmasıdır. Nitekim bir nörolog ya da biyoloğun yaptığı gibi somut veriler üzerinde inceleme yapma şansı olmayan bu kuramın en büyük destekleyici unsuru, herkesin kurama dair fikirleri kendi zihni üzerinde test edebilme durumudur.

Althusser'in açıklamaları doğrultusunda denilebilir ki kişiler, kendi iradeleriyle yaptıklarını sandıkları eylemleri, zihnin "bilinçdışı" denilen bölgesinde biriken düşüncelerin kudretiyle yaparlar. İktidar, bu işleyişin farkındadır ve insanların sandığının aksine, aslında özgürlük de iktidarın bilinçli pratikleriyle yönetilir. Benzer biçimde, insanın doğayı anlama ve birlikte yaşayıp aidiyet hissetme ihtiyacının zorunlu bir sonucu olan din de iktidarların elinde bir silaha dönüşebilir. Nitekim insanların özgürce yaşadıkları ve maneviyat olarak kendi içlerinde inşa ettikleri inanç sistemi, aynı zamanda insanların yaşam biçimlerini de dizayn eder. Bu inançsal yaşam biçiminin ne insana ne de doğaya herhangi bir zararı olmadığı gibi insanın evrendeki varlığını bir anlam zeminine oturtmasının da aracıdır. Ne var ki bu aracın tehlikeye dönüşme durumu vardır. Bu da inancın ve dinin gücünün farkına vardıktan sonra, iktidarların onları, kitleleri yönetmek için bir silaha dönüştürmeleriyle olur. Manevi anlamda yaşanan dini sistemin, iktidarların elinde değişip dönüşmesi, aslında dinlerin insana sunduğu birlikte yaşam pratiğine de büyük darbeler vurarak, dinin bu yönünü tersine çevirebilmektedir. Dolayısıyla dine yönelik söz konusu kasıtlı yorum ve dezenformasyon, dinin gerçek amacının dışında, insanı savaşa, kötülüğe ve kaosa doğru sürükleyebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arendt H. (2012). *Devrim Üzerine*, (Onur Eylül Kara, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser L. (1995). *Kapital'i okumak*, (Celal A. Kanat, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Althusser L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser L. (2016). *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*. (İsmet Birkan, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bakunin M. (2013). *Tanrı ve Devlet*. (Mustafa Tüzel, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Bellah R. N. (2017). *İnsan Evriminde Din*. (Mete Tunçay, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Butler J., Laclau E., Zizek S. (2009). *Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*. (Ahmet Fethi Yıldırım, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Freud S. (10901). *Psychopathology of Everyday Life*, Toronto: York University Books.
- Freud S. (1999). *Dinin Kökenleri*. (Selçuk Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Freud S. (2012). *Musa ve Tektanrıcılık*. (Oya Kasap, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud S. (2013). *Psikanaliz Üzerine*. (A. Avni Öneş, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud S. (2014). *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*. (Hasan Can, Çev.). Ankara: Tutku Yayınları.
- Friedrich N. (2003). *Böyle Buyurdu Zerdüş*. (Mustafa Bahar, Çev.). İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Golding W. (2016). *Sineklerin Tanrısı*. (Mina Urgan, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Keskin Y. (2014). Lacan Seçkisi (*Bilinç-dışından Konuşmanın Sanatı: “Jacques Lacan” ve Dışın Yakınlarında*). İstanbul: Monokl Yayıncılık.
- Lacan J. (2015). *Dinin Zaferi*, (Deniz Kurt, Çev.). İstanbul: 6:45 Yayın.
- Russell B. (1920). *The Practice and Theory of Bolshevism*, Londra: Unwin Books.
- Spinoza B. (2018), *Politik İnceleme*. (Murat Erşen, Çev.). Ankara: DOĞUBATI yayınları.
- Spinoza B. (2018), *Ethica*. (Çiğdem Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Wittgenstein L. (2014). *Felsefi Soruşturmalar*. (Haluk Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

17TH CENTURY EGYPT FROM THE PERSPECTIVE OF JEAN DE THÉVENOT*

JEAN DE THÉVENOT'UN PERSPEKTİFİNDEN 17. YÜZYIL MISIR'I

 Gülistan KEIKHA SHAHINPOUR¹

¹ Research Assistant-PhD, Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, History Department
gulistanunal@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied 13.01.2025	Kabul Tarihi / Date Accepted 15.04.2025
ABSTRACT The Ottoman geography became a center where many travelers visited in order to explore, observe or trade. The focus of these travelers was not only the imperial center but also sovereign regions such as Egypt. The works they wrote are important sources for understanding the history, culture and geography of the Ottoman Empire and the regions under its sovereignty. Each of them provided remarkable information by looking at the Ottoman lands from a different perspective in their own period. French traveler and geographer Jean de Thévenot, who lived between 1633-1667, is one of them. He started his travels in the middle of the 17th century. Thévenot made three different journeys between 1655-1667. Some of the cities the traveler saw were Istanbul, Alexandria, Rashid and Cairo. He made detailed notes of his travels. This work contains important information, especially about the culture, geography and lifestyle of the East. He traveled to Egypt in 1657 and stayed there for about two years. His work is a valuable source because it describes the situation of Egypt in that period in detail. It offers a perspective on Egypt in particular and the Ottoman Empire in general. In addition, he examined Egypt's history, culture, geography and social structure in detail. In his work, he shared various information about the cities on the banks of the Nile River, Egyptian architecture, the daily life and traditions of the local people. In addition, he provides enlightening data on the administration of Egypt, which was far from the center, despite being within the borders of the Ottoman Empire. This study aims to reveal the socio-economic and political life of Egypt in the 17th century by making a comparative analysis of Arabic-Turkish chronicles, Ottoman archive documents and data in the literature, based on Thévenot's travelogue. Keywords: Ottoman Empire, Egypt, 17th Century, Jean de Thévenot, Travelogue.	ÖZET Osmanlı coğrafyası, keşfetmek, gözlem yapmak veya ticaret yapmak amacıyla pek çok seyyahın ziyaret ettiği bir merkez olmuştur. Bu seyyahların ilgi odağı imparatorluk merkezi olduğu gibi Mısır gibi egemenlik bölgelerini de kapsamaktadır. Bu seyyahların kaleme aldıkları eserleri, Osmanlı İmparatorluğu ve egemenliği altındaki bölgelerin tarihini, kültürünü ve coğrafyasını anlamak için önemli kaynaklardır. Her biri kendi döneminde Osmanlı topraklarına farklı bir perspektiften bakarak dikkate değer bilgiler sunmuşlardır. 1633-1667 yılları arasında yaşayan Fransız gezgin ve coğrafyacı Jean de Thévenot da bunlardan birisidir. 17. yüzyılın ortalarında seyahatine başlamıştır. Thévenot, 1655-1667 yılları arasında üç farklı seyahat gerçekleştirmiştir. Seyyahın gördüğü şehirlerin bazıları İstanbul, İskenderiye, Reşit ve Kahire'dir. Seyahatlerini detaylı bir şekilde not etmiştir. Bu eseri, özellikle Doğu'nun kültürü, coğrafyası ve yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler içermektedir. 1657 yılında Mısır'a gitmiş ve orada yaklaşık iki yıl kalmıştır. Eseri o dönemdeki Mısır'ın durumunu ayrıntılı bir şekilde anlattığı için değerli bir kaynaktır. Özelde Mısır ve genelde Osmanlı İmparatorluğu'na dair bir perspektif sunmaktadır. Bununla birlikte Mısır'ın tarihini, kültürünü, coğrafyasını ve toplumsal yapısını detaylı bir şekilde incelemiştir. Eserinde Nil Irmağı kıyısındaki şehirler, Mısır mimarisi, yerel halkın yaşam tarzı ve gelenekleri hakkında çeşitli bilgiler paylaşmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında olmasına rağmen, merkezden uzak olan Mısır'ın yönetiminde dair aydınlatıcı veriler aktarmaktadır. Bu çalışmada Thévenot'un seyahatnamesi esas alınarak Arapça-Türkçe kronikler, Osmanlı arşiv belgeleri ve literatürdeki veriler karşılaştırılmalı analiz yapılarak Mısır'ın 17. yüzyıldaki sosyo-ekonomik-siyasi hayatını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mısır, 17. Yüzyıl, Jean de Thévenot, Seyahatname.

* It was produced from the paper presented orally at the MEICON conference in 2024.

1. INTRODUCTION

Following the Crusades, as relations with the Eastern world began to develop, especially in the field of trade, traveler and missionary activity towards the East gained momentum in the West. Especially in the 16th and 17th centuries, the West intensified its efforts to understand the East more deeply. During this period, many Western travelers learned Eastern languages and carried the written works they obtained from this geography to the West. The Netherlands, which rose as a colonial power in the 17th century, strengthened its intellectual ties with the East by establishing the Arabic department at Leiden University in 1613. When the Age of Enlightenment arrived, Europe continued its Eastern research in line with the secular and scientific spirit of the period (Kılıç, 2021: 12). One of famous explorers of the 17th century, Jean de Thévenot (1633–1667), made a significant contribution to the field of travel writing. Coming from a wealthy family in Paris, Thévenot started his travels of wide exploration in 1652 after he had completed the parts of his education. In addition to being viewed as a voyage of self-discovery, Thévenot's travelogues are regarded as a significant record of the social and intellectual exchanges of the time. Thévenot's extensive observations on the Ottoman Empire make his journeys especially noteworthy. Understanding Thévenot's work in this context requires an examination of his knowledge and relationships with the intellectual circles of the day.

Since there is not enough information about the traveler's life and the environment in which he was raised, Barthelemy d'Herbelot, who contributed to his education, is also included in the study. Barthelemy d'Herbelot, who made important contributions to the academic education of the traveller, also stands out with his dictionary studies. The Bibliothèque Orientale by Barthelemy d'Herbelot serves as the foundation for Thévenot's studies of the East. D'Herbelot's multilingual dictionary, which included definitions for terms in Arabic, Persian, and Turkish, served as a fundamental resource for orientalist research at that era. An important work of orientalist science of the period, d'Herbelot's dictionary is multilingual and gives definitions of terms in Turkish, Arabic and Persian (Barthelemy d'Herbelot, 1777). Thevenot's narratives about the Ottoman Empire in his travelogue help us understand the dynamics of information exchange and self-discovery of that time.

The development of political and economic relations, the increase in the number of travelers and missionaries visiting the East, and the weakening of the ideological unity and dominance of Christianity in Europe in the 16th century, made it possible to collect more objective information about the Muslim East. During this period, the values, thought systems, customs and traditions of Muslims, which were previously considered absolute errors, began to be examined from a more objective perspective. There were evaluations regarding the political, administrative and military order of the Ottoman Empire. However, it is not possible to say that the Eastern world was completely objectively addressed in these evaluations. Nevertheless, it is obvious that a distinct differentiation process had begun compared to previous centuries (Bulut, 2007: 429).

Stefanos Yerasimos (1942-2005) prepared for publication the texts of travelers who had visited the East and especially Turkey for the François Maspero/La Découverte Publishing House in Paris between 1980 and 1985, and a twelve-volume work consisting of the writings of Marco Polo, Ibn Battuta, J.-B. Tavernier, J. Thévenot, J. P. de Tournefort, and J. Nicolas de Nicolay emerged. Some of these travelogues were published in Turkish after his death (Artan, 2013: 482). According to Stefan Yerasimos, Thévenot's observations have earned a special position in travel literature because he is honest and true, setting them apart from those of his

contemporaries. Because of his straightforward and easy-to-read narration (Jean de Thévenot, 2014: 12), Thévenot is a significant figure in the historical setting. This study looks at the significance of Thévenot's travels historically. Through a comprehensive analysis of their position and significance in travel writing, Thévenot's work serve as a valuable resource for comprehending the cultural and mental milieu of the time.

The life, travels, and contributions of Thévenot are all covered in detail in this introduction. It seeks to comprehend his significance both historically and intellectually. Thévenot's writings broaden the study's focus and offer a fundamental source for comprehending the social and cultural. There are studies on Thévenot and his travelogue. One of these studies describes Izmir and the Aegean Islands in Thévenot's travelogue (Kartal Güngör, 2022). Another study analyzes the data in the travelogue about the daily life of the Turks (Özkan, A. (2021). In addition, an article has been written that evaluates the information given by 17th century travelers who gave information about the mummies in Egypt (Muceni, 2021). Another recent study examines the orientalist impressions in Thévenot's travelogue (Türkyılmaz, 2025). Our study covers the traveler's observations about the political and socio-cultural life in Egypt.

2. THE TRAVELER'S LIFE

Born in a respectable family on June 7, 1633, in Paris, Thévenot finished his schooling at the University of Paris's Navarre College by the time he was eighteen. Then, on December 18, 1652, he left Paris for England, inspired by a strong desire to travel (Kartal Güngör, 2022: 84). He left that nation quickly, heading straight to the Netherlands. He thereafter went to Cologne and from there to Regensburg and Frankfurt. He crossed the Tyrolean Alps to enter Italy after traveling through the remainder of Germany, landing in Verona, Venice, and Rome in order of arrival (Jean de Thévenot, 1686: The Preface (b)). With the possible exception of a small donation from Madam Faret, to whom he dedicated the first book of his travelogue, it may be said that Jean de Thévenot paid for the most of his journeys alone. Thévenot's journey came to an end in 1667 when he died in Iran (Özkan, 2021: 35-36).

Between 1650 and 1660, the linguist and scientist Thévenot explored the East (Muceni, 2021: 11). Thévenot's first travels to the East were facilitated by the famous seventeenth-century orientalist Barthélemy d'Herbelot (1625-1695) (Jean de Thévenot, 2014: 12). Trilingual d'Herbelot's *Bibliothèque Orientale* is a reference book explaining words in Arabic, Persian, and Turkish. This dictionary is a well-known and important contribution to the field of Oriental studies, having emerged in the latter part of the seventeenth century. Such a work was also desired by other French visitors, including Laurent d'Arvieux and the scholar Melchisédech Thévenot, Jean de Thévenot's uncle (Bevilacqua, 2016: 216). Being in an academic environment affected his intellectual development.

There is an excellent traveler typology to be found in Thévenot's descriptions of the Ottoman Empire. Through the use of his forebears' writings and expertise, Thévenot enhanced his narratives. In spite of this, his successors eventually turned to his writings as well (Hentch, 1996: 118). This cycle illustrates how information is transmitted among travelers in a continuous and dynamic manner.

As noted by Stefan Yerasimos, Thévenot stood out from the many other travelers of his time because of his honesty -even naivety- and his unwavering dedication to veracity in his narrative. Thévenot's uncomplicated and clear style of narrating events -which had been previously

documented in great detail- has made him a prominent character in travel literature (Jean de Thévenot, 2014: 12).

Thévenot's narratives offer crucial insights into the Ottoman Empire's social, cultural, and political landscape. His realistic approach and meticulous observations make him an invaluable resource for contemporary historians and anthropological scholars. The most notable characteristic that sets Thévenot apart from his peers is the ethnographic elements he incorporates into his stories. His storytelling are authentic and dependable due to his meticulous attention to detail.

3. ARRIVAL IN EGYPT

Early in 1657, Thévenot arrived in the port of Alexandria from Rhodes and heard about a Turkish ship that had sunk two weeks before, taking with it its crew and cargo. This large vessel transported diverse goods such as coffee, sugar, and linen (Jean de Thévenot, 2014: 162). As a result of these problems, although there were periodic disruptions in the trade between Alexandria and Istanbul, the dynamism of trade can be mentioned. The details Thévenot gave about the sinking ship in Alexandria, for example, are corroborated by records from the Ottoman archives (BOA (Ottoman Archive), MAD.d., 3769, H-29-12-1067).

The visitor recounts his journey to the site of the lighthouse (Erdoğan, Tatar and Çakır, 2011), known as the Pharos of Alexandria, which was formerly counted among the Seven Wonders of the World. He paints a detailed picture of Qaitbay Castle, a fortification that currently stands on this location (Photo 1) (Jean de Thévenot, 2014: 165). The traveler also shares details about Pompey's Pillar, a historic structure that he finds admirable (Jean de Thévenot, 2014: 167).

Photo 1: Qaitbay Castle, Alexandria, Egypt.

This photograph was taken by writer on 26.03.2022

There are gardens full of lemon and orange trees in Alexandria; there are also many trees with fruits that look like oranges, but they are so big that they cannot be grasped with both hands. They don't taste good raw, so they peel them, cut them into quarters, take out the seeds and make jam. These jams are very delicious. Lemons are of two types; the very large ones do not taste good, but the small lemons, the size of a walnut, are the most delicious, because they are very thin-skinned and juicy. These lemons are squeezed on the meat, and their juice is also squeezed and sent to Venice and other places. Sherbet (limonade) is also made from this juice. There are also carob trees, cucumber trees and many other trees in these gardens. Alexandria countryside is full of date palms and gerbe grass (Jean de Thévenot, 2014: 169-170). It can be stated that the traveler liked the nature of Alexandria. The Ottoman Empire brought rice, sugar, coffee and lentils from Damietta, Fereskur and Reşit every year for the kilar-ı amire. These goods

were brought to Reşit and then sent to the port of Alexandria (Evliya Çelebi, 1938: 130-131, 453).

Thévenot made the decision to ride a horse to Rashid (Rosetta) after realizing he had passed Alexandria. They traveled for a day before arriving in Rashid, where they told the French consul about their adventures and what they had seen at the sea-Nile river intersection (Photo 2). With its exquisite squares, caravanserais, and gardens, Rashid -one of Egypt's most picturesque cities- serves as a major trading center. A port is created by a branch of the Nile River that flows through Rashid. This is the stopover point for "çayka" ships that are trading with Egypt from the Aegean islands. The governor of the city guards this city, which is governed by the customs office of Alexandria. Thévenot, who does not spend much time in Rashid, learned about the enormous boats, known as "barka" and decides to take them to Cairo every Tuesday and Friday. He chose to travel in a big group in order to protect themselves against pirate attacks and arrived at Cairo's Bulak harbor after traveling for almost six days (Jean de Thévenot, 2014: 171-173).

Photo 2: The Damietta Branch, where the Nile River empties into the Mediterranean Sea-Ras-el-Bar/Damietta, Egypt.

This photograph was taken by writer on 17.02.2023.

While summarizing Cairo's a high number of attractions, the traveler talks about the city's past. The Mamluk Sultanate ruled Egypt before to the Ottoman Empire's arrival, as Thévenot mention. After the Ottoman ruler Sultan Selim I arrived in Egypt in 1517, Tumanbay attempted to incite revolt, therefore two months later, Sultan Selim I had him hanged at the gates of Cairo, Bab Zuweila (İbn İyas, 2016: 164; BOA (Ottoman Archive), TS.MA.e, 881-27, H-09-10-0926; Celâl-zâde Mustafa, 1990: 432-433; Gelibolulu Mustafa Âlî, 2024: 1254; Jean de Thévenot, 2014: 174-175). It is said that Tumanbay remained like this for about three days (Hoca Sadettin Efendi, 1992: 329). It can be said that after the Ottomans conquered Egypt, they maintained the organization of the Mamluk State with some changes, gradually converted the main organization of the province to the Ottoman order, and started a stable period in the province with the regulation of the Egyptian law code (Es-seyyid Mahmud, 1990: 11). After Egypt was taken by the Ottoman Empire in the 16th century, the annual payment sent to Istanbul was around 400-500 thousand gold coins. The state demanded that this payment be paid in gold coins. This situation began to change in the 17th century. Because the state's dominance in Egypt was decreasing and gold was becoming difficult to find. Therefore, the annual payments were sent in silver coins (Pamuk, 2003: 73). Annual payments sent from Egypt to Istanbul are reflected in Ottoman archive documents (BOA, A.{DVNSMHM.d..., 43-318, H-29-06-988; BOA, D..BŞM.d..., 535, H-29-08-1098).

The political history of Egypt during the Ottoman period can be classified as follows: the 16th century, when the pashas appointed from Istanbul were effectively governed; the 17th century, when the Mamluk emirs (beyler) were influential; the late 17th century and early 18th century, when Egypt's Yedi-ocak and especially the Janissaries (Yeniçeriler) were influential; and the 18th century, when the Mamluk emirs regained their supremacy (Winter, 1992: 17-18; Tok, 2002: 3).

Photo 3: Bab Zuweila, Cairo, Egypt.

This photograph was taken by writer on 02.12.2022.

The traveler states that Cairo is a smaller metropolis than Paris after talking about Cairo's political past. He clarifies, nevertheless, that Cairo has a larger population than Paris (Jean de Thévenot, 2014: 176-177). The perspective of the Italian traveler Pietro Della Valle (1586-1652), who came to Cairo approximately 41 years before Thévenot, was different. He claims that Cairo was larger than Istanbul and other places he knew (Pietro Della Valle, 1990: 48).

The incubation of eggs for hatching of chicks is another event that draws the interest of traveler in Cairo. When the chicks crack open from the eggs, they are sold after being measured with tin. The eggs are placed inside the ovens (incubators) and heated until the temperature is just right. The temperature is exactly right-close enough to what the chicks need to grow and hatch from their eggs (Jean de Thévenot, 2014: 187-188).

The traveler explains that Egyptians, like other people, had superstitious religious beliefs. He says there was a vast burial place at the edge of the river, close to Old Cairo, and many bodies were buried there. Coptic or Greek, Turkish or Moorish, all parts of Cairo residents on Wednesdays, Thursdays and Holy Fridays according to the old calendar they believe that the dead are resurrected in this cemetery; Do this in the cemetery of the dead they don't mean wandering around, but during these three days the bones that it came out of the ground, and after these three days it went back under the ground and they claim to have entered (Jean de Thévenot, 2014: 189).

Egyptians celebrate the rise of the Nile River as a momentous occasion. The dykes are opened and water begins to flow through the channels when the river floods. This is vital to Egypt's fertility. People throw boats into the river that are loaded with candy and fruits, and then jump in to retrieve the boats. Thévenot also tells about the ancient Egyptians who used to participate in these festivities and who, during the rites, would cut the throats of a boy and a girl and throw them into the river as sacrifices (Jean de Thévenot, 2014: 218-219). Evliya Çelebi, another famous Ottoman traveler who visited Egypt about 15 years after Thévenot, also describes

comparable experiences (Evliya Çelebi, 1938: 320; Şahin, 2017: 286; Keikha Shahinpour, 2024: 166).

According to Thévenot, there is a multicultural population in Cairo that includes Jews, Franks, Greeks, Turks, Maghrebians, and Copts (Jean de Thévenot, 2014: 234). He talks on the strength of the Jewish community in Egypt, their involvement in matters pertaining to customs, and their involvement in money-changing enterprises. He states that there are many Jews in Cairo and that they all have a place where they stay together; This neighborhood is quite big and has many streets, but he mentions that the streets are small, narrow and dirty (Jean de Thévenot, 2014: 240, 245). Importantly for the Turks, the Ottoman Sultan has sent a pasha from Istanbul to rule Egypt (Jean de Thévenot, 2014: 245). He says nothing good about the Maghrebians. He tells of a Moorish woman who lived in a dead-end street and who would pull worms out of children's ears. When a child would not stop crying and it was understood that he was sick, they would take him to this woman, who would lay the child on his side, then scratch his ear, and see worms, similar to those that breed in rotten flour, falling out of the child's ear. Then, she would turn the child over and scratch his other ear, and the worms would fall out of it in the same way. A total of ten or twelve worms would come out of the two ears. She would wrap these worms in a cloth and give them to those who brought the child, who would keep the cloth in their house. She would then return the child to them, and the child's screaming would stop. The woman explained that she had accomplished this by saying certain words (Jean de Thévenot, 2014: 235-236). Since the traveler lived in Egypt for a long time, he had the opportunity to get to know the society of this place. He saw the places where these people lived and their daily life.

3. CONCLUSION

Egypt played a significant administrative, and socio-economic role in the Ottoman Empire. Egypt became the focus of many travelers due to its strategic and cultural significance. In this regard, our study's main source, the French explorer Jean de Thévenot, gave important and in-depth details on Egypt in the 17th century. During his nearly two-year stay in Egypt, Thévenot had the chance to extensively examine the area and carry out in-depth observations.

The viewpoints by Thévenot touch on a variety of subjects, including daily life and political developments. Thévenot gives in-depth accounts of social gatherings and paints a vivid picture of the locals' festivities. He highlights the ancient culture of the area by introducing significant locations from Egypt's historical and cultural legacy. With the statement "Egypt is the Nile" he highlights the significance of the Nile River and emphasizes its crucial function as a supply of water for the region.

It can be argued that Thévenot is a valuable source for information about Egypt in the seventeenth century because his observations do not contradict the accounts of other travellers of the time. Viewing a foreign country and culture through the eyes of a traveler offers a valuable viewpoint for comprehending the personality and beliefs of a society. Thévenot's views of these travels shed important light on Egyptian society and culture in the seventeenth century. While the works describing seventeenth century Egypt describe the administrative and political structure, travelers such as Thevenot and Evliya Çelebi also provide detailed information about social life. The travelogues of these travelers play a role in reflecting the social life in Egypt.

BIBLIOGRAPHY

Archival Documents

- BOA (Ottoman Archive), TS.MA.e, 881-27, H-09-10-0926.
BOA, A.{DVNSMHM.d..., 43-318, H-29-06-988
BOA, MAD.d., 3769, H-29-12-1067.
BOA, D..BŞM.d..., 535, H-29-08-1098

Published Sources

- Artan, T. (2013). Yerasimos, Stefanos. TDV İslam Ansiklopedisi, 43, 482-483.
Barthelemy d'Herbelot (1777). Bibliothèque Orientale ou Dictionnaire Universel. A La Haye, J. Neaulme&N. Van Daalen, Libraires.
Bevilacqua, A. (2016). How to organise the orient: D'Herbelot and the Bibliothèque Orientale. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 79(1), 213-261.
Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. TDV İslâm Ansiklopedisi, 33, 428-437.
Celâl-zâde Mustafa. (1990). Selim-Nâme. (prepared by Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yayinevi.
Erdoğan, F., & Tatar, N., & Çakır, E. (2011). Nümizmatikten tarihe katkı sikkelerdeki yapılara harika bir örnek: İskenderiye Feneri. *The History School*, (10), 87-99.
Es-Seyyid Mahmud, S. M. (1990). XVI. asırda Mısır Eyâleti. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Yayınları.
Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. (1938). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Mısır, Sudan, Habeş (1672-1680). 10, Devlet Basımevi.
Gelibolulu Mustafa Âlî. (2024). Kühû'l-Ahbâr. (prepared by Suat Donuk), 1. Edition, 4, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
Güngör, T. K. (2022). Thévenot Seyahatnamesinde 17. yüzyılda İzmir ve Ege Adaları. *The Journal of Academic Social Science*, (124), 82-98. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.54859>
Hentch, T. (1996). Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya politik bakışı. (Tr. Aysel Bora), 1. Edition, Metis Yayınları.
Hoca Sadettin Efendi (1992). Tacü't-Tevarih. (prepared by İsmet Parmaksızoğlu), 4, Kültür Bakanlığı Yayınları.
İbn İyas. (2016). Yavuz'un Mısır'ı fethi ve Mısır'da Osmanlı idaresi (Bedâ'î'ü'z-Zühûr fî Vekayî'i'd-Duhûr). (Published by Muhammed Mustafa, tr. Ramazan Şeşen), 1. Edition, Yeditepe Yayinevi.
Jean de Thévenot. (1686). The travels of Monsieur de Thevenot into the Levant, in three parts Turkey, Persia and The East-Indies. London: Printed by H. Clark, for H. Faithorne, S. Adamson, C. Skegnes, and T. Newborough.
Jean de Thévenot. (2014). Thévenot Seyahatnamesi. (Tr. Ali Berktaş), Stefan Yerasimos (Ed.), 2. Edition, Kitapyayinevi.
Keikha Shahinpour, G. (2024). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şekerin serüveni, *MAKU SOBED*, (40), 163-174. <https://doi.org/10.20875/makusobed.1538033>
Kılıç, Ü. (2021). Oryantalizm ve Doğu. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, (60), 11-25.
Muceni, E. (2021). En quête des secrets du Levant: Observations sur les momies égyptiennes dans les récits des voyageurs européens du XVIIe siècle (1601-1679). *Viatica*, (8). <https://doi.org/10.52497/viatica1641>
Özkan, A. (2021). Jean de Thévenot Seyahatnamesi'nde Türklerin gündelik yaşamı üzerine. Prof. Dr. Gönül Yılmaz'a Armağan'ı içinde, M. Emin Özcan (Ed.), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Pamuk, Ş. (2003). Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi. 3. Edition, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pietro Della Valle. (1990). The pilgrim-the travels of Pietro Della Valle. (Translated, Abridged and Introduced by George Bull), Sydney Auckland Johannesburg.
- Şahin, E. (2017). Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinde Nil Nehri. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 19 (19), 275-312.
- Tok, Ö. (2002). XVII. yüzyılda Mısır Eyaleti. Unpublished PhD Thesis, Erciyes University.
- Türkyılmaz, Ü. (2025). Jean de Thévenot'nun Seyahatnamesine yansıyan Oryantalizmin izleri. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Winter, M. (1992). Egyptian society under Ottoman rule, 1517-1798. 1. Edition, Routledge.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırmada Etik Kurul İznine ihtiyaç yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Bu araştırma tek yazarlıdır.

CHATGPT HATALI MUHASEBE KAYITLARINI DÜZELTEBİLİR Mİ?

CAN CHATGPT FIX INCORRECT ACCOUNTING RECORDS?

 Mert ÖNCEL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mertoncel@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
21.01.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
25.04.2025

ÖZET

İşletmenin ana finansal bilgi sistemi olan muhasebe, işletme için hayati öneme sahiptir. Özellikle işletme dışına bilgi akışını sağlayan finansal muhasebede yapılan hatalı kayıtlar, mali tabloların güvenilirliğini zedelemekte ve raporlamanın doğruluğunu olumsuz etkilemektedir. Hatalı kayıtların düzeltilmesinde işletme içi muhasebe birimi, iç denetçiler, işletmenin hesaplarını takip eden serbest muhasebeci mali müşavir, işletme denetime tabi ise bağımsız dış denetçi gibi kesimler görev almaktadır. Günümüzde artan iş yüküyle birlikte yeterli zaman ayıramama, bilgisizlik ve tecrübesizlik gibi nedenlerle yapılan kayıtlardaki hataların tespit edilmesinde ve düzeltilmesinde yardımcı olması açısından yapay zekâ teknolojisinin kullanılması da seçeneklerden biridir.

Çalışmada yapay zekâ teknolojilerinden ChatGPT programının muhasebe kayıtlarındaki hataları düzeltmedeki başarısı irdelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi uygulanmış; veri toplama yöntemi olarak da sohbet teorisi kullanılmıştır. Büyük çoğunluğu 2020-2024 yılları arasında ülkemizdeki serbest muhasebeci mali müşavirlik (SMMM) ve yeminli mali müşavirlik (YMM) yeterlilik sınavlarındaki sorulardan oluşan toplam üç yüz adet finansal muhasebe sorusu ChatGPT'ye yöneltilmiştir. Söz konusu üç yüz adet soru, doğru cevabı istenen, soru kalıbı değiştirilerek doğru cevabı istenen ve düzeltme kaydı istenen soruların her birinden yüzer adet setten oluşmaktadır. ChatGPT tarafından bu sorulara verilen cevaplar değerlendirilmiş ve programın basit sorularda genellikle başarılı olduğu fakat karmaşık problemler sunulduğunda öncekiler kadar sağlıklı sonuçlar veremediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal muhasebe, Mali müşavirlik yeterlilik sınavları, Muhasebe kaydı düzeltme, Yapay zekâ, ChatGPT.

ABSTRACT

Accounting, as the primary financial information system of a business, plays a vital role in its operations. In particular, errors in financial accounting, which facilitates the flow of information to external stakeholders, can undermine the reliability of financial statements and compromise the accuracy of financial reporting. The responsibility for correcting such errors typically falls to internal accounting units, internal auditors, certified public accountants (CPAs) who oversee company accounts, and, when applicable, independent external auditors. In today's environment of increasing workload, the use of artificial intelligence technologies has emerged as a promising tool to assist in identifying and correcting errors caused by time constraints, lack of knowledge, or inexperience.

This study investigates the effectiveness of ChatGPT, an AI-based language model, in identifying and correcting accounting errors. A qualitative research approach was adopted, employing the descriptive analysis method, with data collected through the use of conversation theory. A total of 300 financial accounting questions- most drawn from CPA and sworn financial advisor qualification exams conducted in Turkey between 2020 and 2024- were submitted to ChatGPT. These questions were divided into three equal groups: those requiring a correct answer, those requiring a correct answer based on a rephrased question format, and those asking for correcting journal entries. The responses generated by ChatGPT were analyzed, revealing that while the program generally performed well with simple queries, it yielded less accurate results when faced with more complex problems.

Keywords: Financial accounting, CPA qualification exams, correction of accounting records, artificial intelligence, ChatGPT.

1. GİRİŞ

Yapay zekânın insanların işlerini, hatta yeterince bilinç kazanırsa hayatlarını ellerinden alabilme ihtimalinden dolayı oluşan korkular bir yana, yapay zekânın günümüzde hızla kat ettiği gelişim, onu hayatın pek çok alanında olduğu gibi muhasebe alanında da büyük bir yardımcı konumuna getirmiştir. Yardımcı olarak nitelendirilmesinin sebebi olarak, henüz iş süreçlerini insan yönlendirmesi olmadan ele alıp çözümleyememesi gösterilebilir. Hızlı gelişimi göz önüne alındığında, kendi başına hareket edeceği günler çok da uzakta görünmemektedir.

Aslında yapay zekâ konusu muhasebe alanında yeni bir konu değildir; ancak son zamanlarda muhasebe uygulamaları üzerindeki etkisi çok daha büyük olmaya başlamıştır. Araştırmalar yapay zekanın yönetim tahminlerinin daha isabetli yapılmasına sebep olduğunu, kazanç tahminlerinde hassasiyet sağladığını, şirket performansı ile değerini artırdığını ve denetim kalitesi ile verimliliğini iyileştirdiğini gözler önüne sermiştir (Eulerich vd., 2023: 2).

Çalışmada ele alınan problem, yapay zekâ algoritmalarının en çok göz önünde bulunanlarından biri olan ChatGPT'nin ücretsiz versiyonunun (3.5) muhasebe kayıtlarının oluşturulması ve düzeltilmesindeki yardımcı rolünün var olup olmadığıdır. Çalışmada işletmenin hatalı olduğu tespit edilen muhasebe kayıtlarının düzeltilmesinde ChatGPT programının kullanıcılarına yardım etme düzeyi ölçülmüştür. Programa mali müşavirlik yeterlilik sınavlarındaki sorular sorulmuş, bazılarında hatalı veriler girilerek doğrusunu göstermesi istenmiş ve alınan cevapların doğruluk yüzdesi belirlenmiştir. Böylelikle muhasebe ile ilgili öğrenciler, meslek mensupları ve araştırmacılar gibi kesimlere hata düzeltmede yol gösterici olup olamayacağı konusunda programın başarı düzeyi ölçülmüştür. Literatüre göz gezdirildiğinde, ChatGPT'yi sınava tabi tutan çalışmaların büyük ölçüde muhasebenin kaydetme fonksiyonu ile ilgili oldukları gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın ayırt edici yönü, ChatGPT'nin doğru kayıtlar üretme yeterliliğinin yanı sıra, yanlış yapılmış kayıtları düzeltmedeki yetkinliğinin de ölçülmesidir. Dolayısıyla ChatGPT'nin finansal muhasebede kayıt oluşturabilme rolünün yanı sıra hatalı kayıtların fark edilip düzeltilmesi konusunda da bir yandan muhasebe denetimindeki yardımcı rolüne de vurgu yapılmaktadır. Literatürde hatalı olarak verilen bir kayıt karşısında yapay zekanın nasıl bir tavır alacağına yönelik çalışma gözlemlenmemiştir. Bu nedenle çalışmanın literatüre yeni bir boyut getirerek katkı sağladığı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, bu çalışmada olduğu gibi ChatGPT ile sohbet edilerek verilerin toplandığı, değerlendirildiği ve yorumlandığı başlıca çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Wood ve diğerleri (2023), ChatGPT'nin kullanıcı sorularına yanıt verme performansını öğrenci performanslarıyla karşılaştırmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre yapay zekanın doğru cevap verme oranı öğrencilerin oranından daha düşük kalmıştır.

Atanasovski ve diğerleri (2023), ChatGPT'nin karmaşık soruları ele alma konusundaki yeterliliğini değerlendirmiş ve 11 konu başlığındaki 401 soruluk sınava tabi tuttukları ChatGPT'nin %73 başarı oranıyla güvenilir bir öğrenci olduğu kanısına varmışlardır. Ayrıca açık uçlu sorular ile basit çoktan seçmeli sorularda başarılı iken nicel hesaplamalar ve karmaşık çoktan seçmeli sorularda zorluklarla karşılaştığına değinmişlerdir.

Eulerich ve diğerleri (2023), ChatGPT'nin 4.0 versiyonundan önce herhangi bir sertifika sınavında geçer not alamadığını (%53), 4.0 modeli ve diğer iyileştirmelerle birlikte başarı notunun %85'e çıktığını belirtmişlerdir. Bu yüksek performans ile de yapay zekanın muhasebe

ve denetim alanlarında yıkıcı bir etki yaratacak performans gösterdiğine vurgu yapmışlardır.

Azaltun ve diğerleri (2023), ChatGPT programının muhasebe mesleğine etkilerini, sunduğu fırsatları ve oluşturduğu riskleri irdelemişlerdir. Sohbet sırasında ChatGPT'nin işaret ettiği temalar belirlenmiş ve açıklanmıştır. Programın iş yükünü azaltma, sürekli öğrenmeyi destekleme, süreçleri iyileştirme ve otomatikleştirme gibi fırsatlar sunduğunu, bunun yanı sıra veri güvenliği, işsizlik riski ve önyargı gibi birtakım sorunları da beraberinde getirebileceğini söylemişlerdir.

Küçüker (2023), ChatGPT'nin muhasebenin temel düzeyindeki yetkinliğini sorgulamayı amaçlamış ve bu doğrultuda muhasebenin çeşitli alanlarından sorular sormuştur. Sonuç olarak ChatGPT'nin henüz muhasebe süreçlerini tek başına toparlayamayacağı, ancak yardımcı bir unsur olabileceğini ve verimlilik artışına katkı sağlayacağını belirtmiştir.

Özevin (2023), yapay zekânın muhasebe alanında kullanımını meslek etiği açısından değerlendirmiş, anket ve senaryolarla ChatGPT'nin meslek etiği algısını öğrenmeye çalışmıştır. Sonuç olarak faydalarının yanı sıra sorumluluk ve hesap verme konularında çeşitli sorunların ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Baloğlu ve Çakalı (2023), yapay zekânın akademik araştırmalarda kullanımının etik açıdan etkilerini tartışmışlardır. ChatGPT'ye uygun komutlar verildiğinde özet bölümünden kaynakçaya kadar, düşük benzerlik puanına sahip bir bilimsel yayın oluşturulabileceği belirlenmiştir. Böylelikle akademiye etik ihlal potansiyeli bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurt (2023) çalışmasında, hızlı dijital dönüşüme rağmen muhasebe mesleğinin insan eliyle devam ettirileceğini, bunun için muhasebecilerin de uzmanlık alanlarını genişletmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca muhasebe denetimi alanında da yapay zekânın yararlı ve güvenilir olduğu, buna rağmen yine teknolojik gelişimleri benimseyen insan faktörünün yerinin doldurulamayacağını belirtmiştir.

Aydın ve Ektik (2023), muhasebenin kaydetme fonksiyonu açısından yapay zekânın başarısını ortaya koymayı amaçlamış, temel bilgileri aktarabilen uygulamaların kayıt yapmaları istendiğinde daha başarısız oldukları belirtilmiştir. Buradan da yapay zekânın bilgiyi sorgulayarak kullanma yeteneğinin güçlü olmadığı sonucuna varmışlardır.

Street ve Wilck (2023), büyük dil modellerinin evrimini tartışmış, güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmiş, muhasebe alanında büyük dil modeli uygulamaları sunmuş ve muhasebede etkin biçimde kullanılmaları için beş ilke önermişlerdir. Bu ilkeler, büyük dil modellerinin insan yeteneklerini tamamlayıcı olarak kullanılması, karmaşıktan ziyade daha basit işlemlerde kullanılması, çıktılarına şüphe ile yaklaşılması, nicel görevlerden ziyade metin içeriğini sentezleme ve yorumlama fonksiyonunun kullanılması ve öğrenme yeteneği kullanılarak insanlar tarafından güçlendirilmesi olarak özetlenmiştir.

Geçici (2024), ChatGPT'nin muhasebe eğitiminde sunacağı fırsat ve getireceği zorlukları ele almış, yapay zekânın gizlilik, güvenlik ve fikri mülkiyet gibi birtakım etik sorunların giderilerek muhasebe eğitiminde kullanılmasıyla eğitim kalitesinin ve verimliliğinin artırılacağına vurgu yapmıştır.

Voshaar ve diğerleri (2024), sınavlarda öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği karmaşık metinlerin ChatGPT ile düzeltilmesi konusunu ele almışlardır. Soruların kavranması anlamında fayda sağlandığı görüşünde birleşen yazarlar, bu kavrama artışının performansı artırıp artırmadığı konusunda ise herhangi bir nedensel ilişki kuramamışlardır.

De Freitas ve diğerleri (2024), ChatGPT'nin muhasebe yeterlilik sınavındaki soruları çözme konusundaki performansını belirlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Sonuçta yeterlilik sınavına giren kişilerin %44'lük başarı performansına karşılık ChatGPT %71 oranında başarılı bir performans sergilediği görülmüştür.

Pinto ve diğerleri (2024), Portekiz'deki yeminli mali müşavir sınavı sorularında ChatGPT 3.5-4.0 ve Gemini yapay zekâ araçlarının performanslarını ayrı ayrı ölçerek değerlendirmişlerdir. En başarılı olanlarının ChatGPT 4.0 (%48) olduğu, onu Gemini (%38) ve ChatGPT 3.5 (%36) araçlarının takip ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmanın sonucunda ulaşılan yapay zekâ başarı düzeyi, literatürdeki çalışma sonuçlarıyla büyük bir ayrışma sergilememektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda da ChatGPT 3.5 modelinin genellikle ortalama civarında bir başarı düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma sonuçlarının literatürü desteklediği söylenebilir.

3. CHATGPT, YAPAY ZEKÂ VE MUHASEBE İLİŞKİSİ

Son yıllarda bilgi iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimiyle birlikte artık rutin işleri yerine getirmek, soru yanıtlamak, sorun çözmek ve plan yapmak gibi insansı işlevleri yerine getirme amacıyla yapay zekâ teknolojileri geliştirilmiştir. 2022 yılında OpenAI şirketi tarafından piyasaya sürülen yapay zekâ sohbet uygulaması olan ChatGPT, özellikle iletişimde bulunurken insansı cevaplar vermesinden ötürü oldukça popüler olmuş ve bir devrim olarak görülmüştür (Koçyiğit ve Darı, 2023). İnsanların sorunlarını çözebilen genel bir yapay zekâ ortamını oluşturma amacındaki OpenAI şirketi, bunu güvenli ve faydalı bir şekilde inşa etmeyi misyonu olarak belirlemiştir (openai.com, 2024). Büyük miktarda veri üretebilen, sorgulayabilen, hatasını kabul eden, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme yeteneği ile sürekli gelişen, çok çeşitli alanlarda kullanılabilen ve potansiyeli son derece yüksek görülen ChatGPT'nin diğer tüm uygulamalar gibi sahte bilgi ve kötü amaçlı yazılım gibi olumsuzluklar içerebileceğini belirtmek yerinde olacaktır (Fotoh ve Mugwira, 2023).

Yapay zekâ, bilgisayarın veya bilgisayar destekli makinenin anlama, çözüm bulma, genelleme ve öğrenme gibi insana özgü ileri mantıksal süreçleri yerine getirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri genel olarak uzman sistemler (bir uzman gibi problem çözebilen), bulanık mantık (belirsiz ortamda karar vermeyi kolaylaştıran), yapay sinir ağları (insan beynini taklit ederek yeni veriler üretebilen), makine öğrenmesi (bilgisayarlara örneklerle girdi-çıkı ilişkisini öğreten) ve genetik algoritma (karmaşık optimizasyon problemlerini çözebilen) gruplarından oluşmaktadır. (Öztürk ve Şahin, 2018: 24-27). Şüphesiz ki, insanoğlunun hayatını kolaylaştırmak için geliştirilen tüm bu sistemlerin olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da bulunmaktadır. Yapay zekanın insanlığa olası faydaları ve zararları Tablo 1'deki gibi özetlenebilir (Kaya, 2021: 87).

Tablo 1. Yapay Zekânın İnsanlığa Fayda Ve Zararları

Faydalar:	Zararlar:
Yeni iş kollarının doğmasına sebep olarak istihdamı artıracaktır.	İşsizliğe yol açabilir; birçok mesleğin geleceğini etkileyebilir.
Savaşlarda robotlar kullanılarak insan kayıplarının önüne geçilebilecektir.	Gelişmiş savaş silahlarında kullanılarak insanlığın geleceğini tehdit edebilir.

Ağır, rutin ve bıkkınlık getiren işlerde robot kullanımıyla fiziksel rahatsızlıkların önüne geçilebilecektir.	İnsanların daha az hareket etmesine ve fiziksel rahatsızlıklara sebep olabilir.
Hastalıkların tanı, teşhis ve tedavileri daha hızlı ve hatasız yapılabilir.	Teknoloji yoğun zaman geçirilmesinden dolayı yeni hastalıklara yol açabilir.
Akıllı otomobiller ile kazalar azaltılabilecektir.	Otomobilleşme oranını artırarak ekolojik dengeyi daha fazla bozabilir.
Tasarruflu enerji kullanımı sağlayacak yöntemler geliştirilebilecektir.	Daha fazla enerji tüketerek enerji kıtlığına yol açabilecektir.
Daha hızlı, hatasız ve düşük maliyetli üretim gerçekleştirilebilir.	Yapay zekâ kendine özgü yüksek maliyetler oluşturabilir.

Kaynak: Kaya, 2021.

Yapay zekâ muhasebe süreçlerini de devrim niteliğinde değiştirmiş, verimliliği artırmış, görevleri otomatikleştirmiş, muhasebecilerin katma değerli işlere odaklanmalarını sağlamış, hataların en aza indirilmesinde rol oynamış, yasalara uyumu artırmış, böylelikle de vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Gelişmeye devam ettikçe muhasebedeki rolünün daha da genişlemesi, sektörde inovasyonu ve dönüşümü genişletmesi beklenmektedir (Schweitzer, 2024).

Makinelerin günümüzde yapabildiği muhasebe uygulamaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Serçemeli, 2018: 380-381):

- Fatura yönetim sistemleri yardımıyla borçlu-alacaklı hesapların işlenmesi;
- Fiyat değişikliklerinin izlenmesiyle tedarikçi seçimi ve satın alma;
- Dijital iz ve güvencelerle birlikte dijital denetim;
- Verilerin hızla bir araya getirilmesiyle hesap kapatma süreci;
- İşletme politikalarına uygun giderlerin tespiti ve yönetimi;
- Sohbet robotlarıyla müşterilere hesap bakiyesi gibi çeşitli muhasebe bilgilerinin verilmesi.

Muhasebenin temel fonksiyonları açısından bakılacak olunursa, yapay zekâ ile işletmenin mali olayları kaydedilebilmekte, benzer hesaplar ortak defterlerde sınıflandırılabilen, finansal tablo raporları oluşturulabilmekte ve işlemler ile raporları analiz edebilmektedir. Yalnızca muhasebe sonuçlarının yorumlanması aşamasında yapay zekânın arzulanan düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durum da bir muhasebe meslek mensubunun gelecekteki görevinin danışmanlık alanında yoğunlaşacağının habercisi olarak görülmektedir (Gacar, 2019).

Yapay zekâ ile elde edilen kazanımların yanı sıra, başta meslek kayıpları olmak üzere pek çok etik sorun da beraberinde gelmektedir. Özellikle geleneksel role sahip mesleklere olan ihtiyaç azalabilecektir. Biraz olsun bu durumun üstesinden gelmek için çalışanlara eğitim programlarıyla yeni beceriler kazandırılması mümkün görünmektedir. Bir diğer etik sorun, sağlam güvenlik önlemlerini zorunlu kılan veri gizliliği problemidir. Yapay zekânın adaletli karar vermesini engelleyebilecek olan bir başka etik sorun ise algoritmik önyargıdır. Algoritmalar belirli kalıpları içerdiğinden, bu kalıplara dayalı önyargılar yapay zekâ tarafından sürdürülebilir ve ayrımcı sonuçlar doğabilecektir. Bunun için de algoritmaların sürekli

izlenmesi, değerlendirilmesi ve ayarlanması gerekecektir (Schweitzer, 2024).

Yine muhasebe açısından yapay zekânın sorun çıkarabilecek yönleri de bulunmaktadır. Mevzuattaki sık değişimler, yeni eklenen yükümlülükler, iç içe geçmiş ve net olmayan mali olaylar, kayıt dışı ekonomi ve devlet tarafından sıklıkla çıkarılan mali aflar nedeniyle yapay zekânın hatalı kararlar verme riski bulunmaktadır (Gacar, 2019).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı, gün geçtikçe gelişen yapay zekâ programlarının en popülerlerinden biri olan ChatGPT'nin muhasebe kayıtları oluşturulması ve hatalı kayıtların düzeltilmesi sırasında bazı kesimlere yol gösterip gösteremeyeceği, yardımcı olup olamayacağı hakkında bir fikir sunmaktır. ChatGPT'yi bu anlamda kullanırken fayda sunması beklenen kesimler;

- Muhasebe bilgisi nispeten kısıtlı olan, muhasebeyle yeni tanışan öğrenciler;
- Mali müşavirlik stajyerleri, tecrübesiz meslek mensupları ya da zamandan tasarruf etmek için yapay zekaya başvurmak isteyenler;
- Yapay zekâ tarafından kayıt oluşturulması ve hatalı yevmiye kayıtlarının düzeltilmesi ile ilgilenen araştırmacılar ve diğer kesimlerdir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak, nitel verilerin belirli bir çerçeveye bağlı olarak işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması sürecini içeren “betimsel analiz” kullanılmıştır. ChatGPT'nin muhasebedeki rolünü isabetli bir şekilde tanımlayabilmek için kullanılan yöntem, araştırmacıların çalıştıkları alandaki olgular hakkında özet bilgilere ulaşmaları açısından sıklıkla kullanılmaktadır (Değirmenci ve Doğru, 2017: 125). Veriler ise “sohbet teorisi” esas alınarak toplanmıştır. İnsanlar arasındaki iletişim sırasında sergilenen davranışların açıklandığı yönetime göre insan önce kendisiyle, ardından da başkalarıyla konuşarak öğrenmenin temel bir aşamasını yerine getirmektedir. Teknoloji destekli öğrenme tasarımı da bu teoriye dahil edilebilmektedir. Yöntem, insan ile makine diyaloglarının çoklu seviye ağlarının geliştirilmesinde eşsiz bir çerçeve sunmaktadır (Yılmaz, 2024: 149).

Çalışmaya, ülkemizin mali müşavirlik yeterlilik sınav sorularından seçilenler, en sık kullanılan finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir tablosu hesap gruplarına göre kategorize edilerek dahil edilmiştir. Söz konusu kategoriler, “nakit ve nakit benzerleri, finansal yatırımlar, alacaklar, stoklar, peşin ödenmiş giderler, peşin ödenmiş vergiler, maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar, ertelenmiş vergi varlığı, diğer varlıklar, finansal yükümlülükler, ticari borçlar, diğer borçlar, ödenecek vergiler, karşılıklar, ertelenmiş vergi yükümlülükleri, diğer yükümlülükler, yeniden değerlendirme yedekleri, yabancı para çevrim farkı, kar yedekleri, geçmiş yıl kar/zararları, hasılat, satışların maliyeti, faaliyet giderleri, finansman giderleri ve diğer kapsamlı gelirler” hesap gruplarından oluşmaktadır. Bu yirmi beş hesap grubunun her birinden dört adet soru sorulmuştur. Yapay zekanın tekrarlayan sorularda cevaplarının değişip değişmediğini test etmek için bu dört soru çok küçük değişikliklerle tekrar sorulmuştur. Son olarak da aynı sorular farklı yapıda sorulduğunda yapay zekanın aynı cevabı verme yetisi de test edilmiştir. Bunun için de soruların kalıbı değiştirilerek aynı doğru cevaba sahip olacak şekilde yeniden sorulmuştur. Böylece toplamda üç yüz adet soru ile hatalı kayıtların yapay zekâ tarafından düzeltilip düzeltilmeyeceği konusunda bir kanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

5. CHATGPT'YE SORULAN SORULAR, ALINAN CEVAPLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir tablosu hesap gruplarından belki de en çok karşımıza çıkan toplamda yirmi beş grup ele alınmıştır. Sık kullanılan bu hesap gruplarına ilişkin

Yevmiye kayıtları yapılırken hata yapma olasılığı da doğru orantılı olarak daha az kullanılan gruplara göre artmaktadır. Tüm gruplardan dörder soru, toplamda yüz adet soru yapmaktadır. Kontrol amaçlı sorulmuş benzer ve farklı şekillerdeki türevleri de bunlara eklendiğinde bu sayı üç yüze yükselmektedir. Çalışmada tüm bu sorulara yer verilemeyeceği için, SMMM ve YMM yeterlilik sınavlarının sonuncusuna (2024/2) ait birkaç soru ve cevap örnek olarak gösterilecektir. ChatGPT'nin başarı sonuçları ise toplu bir şekilde tabloda gösterilerek değerlendirme yapılmıştır.

5.1. Soru ve Cevap Örnekleri

Soru-a) Maddi duran varlıklar-düzeltilme kaydı sorusu:

Pazarlama birimi tarafından kullanılan ve alış maliyeti 5.000 TL, birikmiş amortismanı 4.000 TL olan demirbaş bozulduğu için atılmıştır (www.tesmer.org.tr). Bu işlem için aşağıdaki kayıt yapılmıştır. Kayıt doğru mudur? Değilse düzeltme kaydını yapabilir misin?

549. Özel Fonlar	/		1.000	
257. Birikmiş Amortismanlar			4.000	
		255. Demirbaşlar		5.000
Mdv düzeltme sorusu (hatalı kayıt)				

Soru-a'ya verilen cevap (www.chatgpt.com):

257. Birikmiş Amortismanlar	/		4.000	
		255. Demirbaşlar		4.000
Mdv düzeltme sorusu (ChatGPT)				
549. Özel Fonlar (Zarar)	/		1.000	
		255. Demirbaşlar		1.000
Mdv düzeltme sorusu (ChatGPT)				

Düzeltilme kaydında yapay zekadan beklenen, özel fonlar hesabını kapatıp 1.000 TL'lik bakiyeyi "689. Diğer Olağan Dışı Gider ve Zararlar" hesabına aktarmasıdır. Burada verilen hatalı kaydı iki kayda bölerek tekrar etmiştir.

Soru-b) Ticari borçlar-düzeltilme kaydı sorusu:

Satıcıya verilen 7.900 TL'lik senet vadesinde ödenememiştir. Satıcıyla anlaşarak vade 2 ay uzatılmış ve 8.100 TL'lik yeni bir senet düzenlenmiştir (www.tesmer.org.tr). Bu işlem için aşağıdaki kayıt yapılmıştır. Kayıt doğru mudur? Değilse düzeltme kaydını yapabilir misin?

121. Alacak Senetleri	/		8.100	
		321. Borç Senetleri		8.100
Tic.borç düzeltme sorusu (hatalı kayıt)				

Soru-b'ye verilen cevap (www.chatgpt.com):

321. Borç Senetleri	/		7.900	
		121. Alacak Senetleri		7.900
Tic.borç düzeltme sorusu (ChatGPT)				
121. Alacak Senetleri	/		8.100	
		321. Borç Senetleri		7.900
		678. Faiz Giderleri (veya uygun bir gider hesabı)		200
Tic.borç düzeltme sorusu (ChatGPT)				

Yapay zekâ burada da 200 TL'nin faiz gideri olma mantığını doğru kurmuş, fakat kaydı yanlış yapmıştır. Faiz (finansman) giderini ters tarafa kaydetmiştir. Ayrıca borç tarafında borç senetleri hesabı olması gerekirken, hatalı kayıta olduğu gibi alacak senetleri şeklinde bırakmıştır.

Soru-c) Gelirler ve ertelenmiş vergi varlığı-kalıbı değiştirilerek sorulmuş soru:

İşletme 1 yıl sürecek tesis inşaatı için devletten %50 oranında finansman teşviki sağlamıştır. 6.000.000 TL'lik proje bedelinin yarısı olan 3.000.000 TL'lik teşvik bedeli aynı yıl ilgili devlet kurumu tarafından işletmeye ödenmiştir. Türkiye Muhasebe Standartları 20 kapsamında gelir ve sermaye yaklaşımlarına göre yapılması gereken kayıtları gösterebilir misin? (www.tesmer.org.tr)

Soru-c'ye verilen cevap (www.chatgpt.com):

Gelir yaklaşımı:

102. Diğer Alacaklar	/		3.000.000	
		698. Diğer Olağan Dışı Gelir ve Karlar		3.000.000
Gelir-değiştirilmiş soru (hatalı kayıt)				

Sermaye yaklaşımı:

102. Diğer Alacaklar	/		3.000.000	
		159. Devlet Teşvikleri-Sermaye Fonları		3.000.000
Gelir-değiştirilmiş soru (ChatGPT)	/			
152. İnşaat ve Tesisatlar	/		3.000.000	
		159. Devlet Teşvikleri-Sermaye Fonları		3.000.000
Gelir-değiştirilmiş soru (ChatGPT)	/			

Bu soruda gelir yaklaşımında söz konusu tutarın diğer olağan gelir ve karlar hesabında olması gerekirken olağan dışı gelir ve kar hesabına kayıt yapılmıştır. Ertelenmiş vergi varlığı ile ilgili kayıt da yapılmamıştır. Üstelik gider hesabı alacak tarafında açılmıştır. Borçlu hesap da hatalıdır. Sermaye yaklaşımında ise gelir kaydı açılmamış, sermaye fonu olduğu bilinmiş fakat özel fonlar hesabına alınmamıştır. Vergi geliri ile ilgili kayıt yine yapılmamıştır.

Soru-d) Finansal yükümlülükler-kalibi değiştirilerek sorulmuş soru:

İşletme 30 Haziran 2022’de yıllık %80 bileşik faiz ile 6 ayda bir taksit ödemeli 120.000 TL kredi kullanmış ve “400. Banka Kredileri” hesabına kaydetmiştir. Ödeme planı aşağıdaki gibidir. İşletme 2022 yılında kayıtlarına 34.891,89 TL borçlanma gideri yazmıştır. Banka kredileri TFRS-9 kapsamında itfa edilmiş maliyete göre değerlendirilecektir. Buna göre işletmenin 2022 yılı düzeltme ve sınıflama kayıtlarını gösterebilir misin?

Ödeme planı:	Anapara:	Faiz, fon ve vergi:	Taksit tutarı:	Kalan anapara:
30.12.2022	16.891,89	48.000,00	64.891,89	103.108,11
30.06.2023	23.648,65	41.243,24	64.891,89	79.459,46
30.12.2023	33.108,11	31.783,78	64.891,89	46.351,35
30.06.2024	46.351,35	18.540,54	64.891,89	0,00
Toplam	120.000,00	139.567,57	259.567,57	

Soru-d’ye verilen cevap (www.chatgpt.com):

680. Faiz Giderleri	/		13.108,11	
		400. Banka Kredileri		13.108,11
Borç-değiştirilmiş soru (ChatGPT)	/			
400. Banka Kredileri	/		48.000	
		680. Faiz Giderleri		48.000
Borç-değiştirilmiş soru (ChatGPT)	/			

Bu soruda yapay zekâ ilk kayıta faiz farkını doğru şekilde hesaplayıp doğruya yakın bir kayıt yapmıştır. İkinci kayıt, uzun vadeli kredi ödemelerinin kısa vadeli hesaba aktarımı için doğru bir kayıt değildir (400 nolu hesap haricinde). Ertelenmiş vergi varlığı ile ilgili kayıt yine yapılmamıştır.

5.2. Cevapların Değerlendirilmesi

ChatGPT'ye sorulan sorular açık uçludur. Çoktan seçmeli test yöntemi benimsenmemiştir. Cevaplar, mali müşavirlik yeterlilik sınavlarında da olduğu gibi serbest yanıt test yöntemi ile alınmıştır. Değerlendirme sırasında da hesaplar üzerinden gidilmiştir. Bunun anlamı, ilgili kayıttaki bir hesabın hatalı yapıldığı durumda cevabın tümünün yanlış sayılması değil, yalnızca ilgili hesaptan dolayı kısmi puan silinmesidir. Soru setinin büyük çoğunluğu serbest muhasebeci ve mali müşavirlik sınavı sorularından, bir kısmı yeminli mali müşavirlik sınavı sorularından oluşmaktadır. Bu sınavlarda pek değinilmeyen fakat daha önce de belirtildiği gibi temel finansal tablolarda sıklıkla kullanılan bazı başlıklarda farklı sorular sorarak yapay zekanın o konulardaki yetkinliğini de ölçülmek istenmiştir. Bundan dolayı da azınlıkta da olsa bazı sorular finansal muhasebe ile ilgili olan bu sınavlarda yer almayan soru tipindedir.

ChatGPT tarafından verilen cevaplarda yapay zekanın muhasebe standartlarına hâkim olduğu, doğru bilgileri verdiği ve isabetli noktalara temas ettiği görülmüştür. Bazen hesaplama hatası yapsa da genellikle hesaplamaları doğru şekilde yaptığı söylenebilir. Yapay zekanın bu noktada asıl takıldığı ve yanlış yapmasına sebep olan şey, hesap planında cevaba uygun hesapları bulamaması ve bazı durumlarda da verilen hatalı kaydın hesaplarını doğru kabul edip aynısını cevap olarak belirtmesidir.

Aşağıda yer alan Tablo 2'de ChatGPT'nin kendisine sorulan toplam 300 sorudaki doğru cevap verme yüzdeleri ve konulara göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 2'ye bakıldığında ChatGPT'nin doğru cevabı yazması istenen orijinal sorularda %52,5 oranında ortalama başarıya ulaştığı görülmektedir. Aynı soru, anlamı aynı kalmak kaydıyla kalıbı farklılaştırılarak yeniden sorulduğundaki başarı durumu ise yine ortalama %52,5'tir. Bu oranın orijinal sorulardaki başarıyla aynı olması demek, ChatGPT'nin tüm kalıbı değiştirilen sorularda orijinali ile aynı cevabı verdiği anlamına gelmemektedir. Yapay zekanın en az başarılı olduğu soru türü ise düzeltme kayıtlarının istendiği sorulardır. Buradaki başarı oranı %40'tır. Programın en başarılı olduğu (%80'in üzerinde başarı) hesap grupları nakit ve nakit benzerleri, finansal yatırımlar, hasılat ve diğer kapsamlı gelirlerdir. En başarısız olunan hesap grupları da (%20 ve altı) peşin ödenmiş giderler, karşılıklar, ertelenmiş vergi yükümlülüğü, yabancı para çevrim farkı ve finansman giderleridir.

Tablo 2. ChatGPT'nin Finansal Tablo Hesap Gruplarındaki Kayıt Oluşturma ve Hata Düzeltme Performansı

Hesap Grupları	Orijinal Sorular		Düzeltme kaydı şeklindeki sorular		Kalıbı Değiştirilip Yeniden Sorulanlar		Toplam Skor	
	Soru sayısı	Doğru cevap %	Soru sayısı	Doğru cevap %	Soru sayısı	Doğru cevap %	Soru sayısı	Doğru cevap %
Nakit ve nakit benzerleri	4	%100	4	%75	4	%90	12	%90
Finansal yatırımlar	4	%90	4	%90	4	%90	12	%90
Alacaklar	4	%60	4	%35	4	%60	12	%50
Stoklar	4	%50	4	%75	4	%100	12	%75
Peşin ödenmiş giderler	4	%25	4	%0	4	%35	12	%20
Maddi duran varlıklar	4	%75	4	%50	4	%60	12	%60
Maddi olm. duran varlık	4	%25	4	%50	4	%60	12	%45
Ertelenmiş vergi varlığı	4	%75	4	%60	4	%35	12	%55
Diğer varlıklar	4	%60	4	%35	4	%75	12	%55
Finansal yükümlülükler	4	%60	4	%35	4	%50	12	%50
Ticari borçlar	4	%50	4	%35	4	%50	12	%45
Diğer borçlar	4	%50	4	%35	4	%35	12	%40
Ödenecek vergiler	4	%50	4	%50	4	%0	12	%35
Karşılıklar	4	%30	4	%0	4	%35	12	%20
Ertelenmiş vergi yükümü.	4	%20	4	%10	4	%35	12	%20
Diğer yükümlülükler	4	%35	4	%25	4	%50	12	%35
Yeniden değ. yedekleri	4	%35	4	%35	4	%50	12	%40
Yab. para çevrim farkı	4	%35	4	%25	4	%0	12	%20
Kar yedekleri	4	%25	4	%35	4	%10	12	%25
Geçmiş yıl kar/zararı	4	%25	4	%25	4	%35	12	%30
Hasılat	4	%90	4	%55	4	%90	12	%80
Satışların maliyeti	4	%75	4	%60	4	%75	12	%70
Faaliyet giderleri	4	%75	4	%25	4	%70	12	%55
Finansman giderleri	4	%10	4	%10	4	%25	12	%10
Diğer kapsamlı gelir	4	%90	4	%60	4	%100	12	%85
Toplam	100	%52,5	100	%40	100	%52,5	300	%50

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, bazılarında ChatGPT'nin öğrenci sınav skorlarını geçemediği (Wood ve diğerleri), bazılarında daha üstün bir başarı (%70'lerde) sergileyerek onları geçtiği (Atanasovski ve diğerleri; De Freitas ve diğerleri) belirtilmektedir. Eulerich ve diğerleri'nin çalışmasında önceki versiyonuyla sınavdan geçer not alamayan (%53) ChatGPT'nin 4.0 modeliyle birlikte %85 gibi yüksek bir oranla başarılı olduğu belirtilmiştir. Pinto ve diğerleri de ChatGPT 3.5 modelinin %36, 4.0 modelinin %48 başarı oranına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Oluşturulduğu sırada ücretsiz olan ChatGPT 3.5 modeline göre tasarlanan bu çalışmada, ChatGPT'nin ülkemizdeki mali müşavirlik yeterlilik sınavlarından ortalama bir sonuç (%50) aldığı göz önüne alındığında, bulguların Eulerich ve diğerleri ile Pinto ve diğerlerinin çalışma sonuçlarıyla son derece yakın olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca hemen hemen tüm çalışmalarda belirtilen, yapay zekanın kendi başına süreç yönetiminde bulunamayacağı, en azından kısa vadede yardımcı bir rol üstlenmekten öteye gidemeyeceği yorumu bu çalışmanın da ana fikirlerinden birini oluşturmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Pek çok temel bilim ve sanat alanında yardımlarından faydalanan yapay zekâ uygulamalarının en popülerlerinden biri şüphesiz ChatGPT'dir. Hal böyleyken, muhasebe disiplinde yapay zekânın kendine sıklıkla uygulama alanı bulabileceğini tahmin etmek de güç değildir. Finansal tabloların güvenilirliğini sağlaması açısından muhasebe kayıtlarındaki hataların yapay zekâ marifetiyle hangi başarı seviyesinde düzeltilebileceğinin araştırılması da bu çalışmanın temel amacını oluşturmuştur.

Literatüre bakıldığında ChatGPT'nin muhasebe sorusu yanıtlama performansı bazı çalışmalarda başarısız veya ortalama, bazılarında ise başarılı bulunmuştur. Özellikle Eulerich vd., De Freitas vd. ve Pinto vd. (Bu çalışmada yalnızca yeminli mali müşavirlik sınav soruları ele alınmıştır.) çalışmalarında mali müşavirlik sertifika sınavlarını baz aldıklarından, söz konusu çalışmaların sonuçları karşılaştırma açısından daha uygundur. ChatGPT 3.5'in ele alındığı bu çalışmanın sonucu olan %50 genel başarı oranı, söz konusu çalışmalarda sırasıyla %53, %71 ve %36 çıkmıştır. Bundan dolayı da çalışma sonucunun %50 ile ortalamaya yakın değer olarak literatürle örtüştüğü söylenebilir. Literatürdeki ortak görüş olan yapay zekanın muhasebe süreçlerinde ana unsur olmaktan ziyade yardımcı bir unsur olarak görev alması gerektiği fikri bu çalışmada da benimsenmektedir.

Çalışmada, ülkemiz mali müşavirlik yeterlilik sınavlarından, bilanço ve gelir tablosunda sık kullanılan yirmi beş hesap grubundan on ikişer (doğru cevabın istendiği sorulardan dört adet, soru kalıbı değiştirilen sorulardan dört adet ve düzeltilmesi istenen sorulardan dört adet) olmak üzere toplamda üç yüz soru sorulmuştur. Açık uçlu sorulan bu sorularda yer alan hatalı kayıtların ve hesaplamaların düzeltilmesi ya da doğru cevabın gösterilmesi istenmiştir. ChatGPT tarafından verilen cevaplardan ulaşılan tespitler aşağıda sıralanmaktadır:

- Kullandığı büyük dil modeli ile soruları çoğunlukla doğru bir biçimde algıladığı gözlemlenmiştir.
- Soruları cevaplarken muhasebe mevzuatına ilişkin yaptığı açıklamalar tatmin edici düzeydedir.
- Sorulardaki hesaplamaları (faiz tutarı, reeskont tutarı, amortisman tutarı vb.) çoğunlukla doğru bir biçimde sonuca ulaştırdığı gözlemlenmiştir.
- Yapay zekanın aynı hesap kategorisindeki tüm sorulara tutarlı bir şekilde doğru cevap verdiği söylenemez. Bu durum başarı sonucu tablosundaki cevap yüzdesi sütunlarına bakıldığında da görülmektedir. Örneğin, stoklar kategorisindeki dört orijinal soruya %50 oranında, aynı soru metni ile düzeltme kaydının istendiği dört soruya %75 oranında, orijinal sorudaki anlam aynı kalmak kaydıyla ana kalıbın değiştirilmesi yoluyla sorulan dört soruya ise %100 oranında doğru cevap vermiştir. Tam tersi bir biçimde, ertelenmiş vergi varlığı kategorisindeki sorulara da orijinal sorulardan başlayarak sırasıyla %75-%60-%35 oranlarında doğru yanıtlar vermiştir. Nadir de olsa bazı kategorilerde üç tür soruya da aynı veya çok benzer cevaplar verdiği görülmektedir.
- Yapay zekanın düzeltme kaydı kavramını tam anlamıyla algılayamadığı gözlemlenmiştir. Nadir de olsa hatalı kaydın tersini almış ve doğru kaydı yapmıştır. Çoğunlukla da doğrudan olması gereken kaydı göstermeye çalışmıştır.
- Düzeltme kayıtlarının istendiği sorular ile orijinal soruların kalıbı birebir aynıdır. Yalnızca soru cümlesi farklıdır. Buna rağmen verilen cevaplarda farklılıklar gözlemlenmiştir.

Bu durum başarı sonucu tablosunda da görülmektedir. Orijinal sorulara verilen doğru cevap ortalaması %52,5 iken düzeltme kayıtlarına verilen doğru cevap ortalaması ise %40'ta kalmıştır. Buradan da sorular aynı şekilde sorulsa bile birebir aynı cevapları vermediği anlaşılmaktadır. Bu durum aynı soru birkaç kez yazılınca farklı açıklamalar yazmasıyla ve de her seferinde yakın olsa da aynı hesapları cevap olarak vermemesiyle de teyit edilmiştir.

- Orijinal sorular ile cevabı aynı olan fakat kalıbı değiştirilen sorulara verilen cevapların ortalaması aynıdır (%52,5). Bu durum sorular farklı şekillerde sorulduğunda birebir aynı cevapları vermesi olarak anlaşılabılır. Gerçekte ise durum öyle değildir. Farklı kategorilerde sonuçlar değişmektedir. Kiminde orijinal soruların doğru cevap yüzdesi yüksek iken kiminde değiştirilmiş soruların cevap yüzdesi yüksektir. Uzun vadede ise yirmi beş kategorideki cevapların ortalamaları birbirine eşittir. Bu durum da bizi, yapay zekaya az sayıda farklı soru sorulduğunda aynı cevapları vermediği, soru sayısı arttıkça her iki soru biçiminden elde edilen doğru cevap ortalamasının birbirine yaklaştığı sonucuna ulaştırmaktadır.
- Soru metinleri uzadıkça, cevaplar bileşik kayıt ya da birden çok kayıt yapmayı gerektirdikçe yapay zekanın doğru cevap verme oranının azaldığı görülmüştür.
- İşin içine muhasebe standartları, dönemsellik ve ihtiyatlılık gereği yapılması gerekenler ve kambiyo işlemleri gibi biraz daha karmaşık olgular girdiğinde doğru cevap verme oranında düşüşler gözlemlenmektedir.
- Son olarak, hesap grupları itibarıyla bakıldığında nakit ve nakit benzerleri (%90), finansal yatırımlar (%90), diğer kapsamlı gelirler (%85) ve hasılat (%80) kategorilerinin en yüksek başarı ile cevaplanan sorulara sahip olduğu görülmektedir. Sorulan sorular herhangi bir finansal muhasebe ders kitabında görülebilecek cinsten olduğundan, soruların zorluk seviyesi arasında belirgin farklılıklar olmamasına özen gösterilmiştir. En düşük başarı oranlarının tespit edildiği kategoriler ise finansman giderleri (%10), yabancı para çevrim farkları (%20), ertelenmiş vergi yükümlülüğü (%20), karşılıklar (%20) ve peşin ödenmiş giderler (%20) olduğu görülmektedir.

ChatGPT'nin bu çalışmadaki finansal muhasebe sınavından %50 oranında başarılı olduğu söylenebilir. Başarı sonucu tablosundaki toplam doğru cevap yüzdesi bu şekildedir. Burada belirtilmesi gereken, her ne kadar gelişmiş bir dil modeli kullansa da yapay zekâya soruları açık ve anlaşılır bir şekilde sormanın gerekliliğidir. Çünkü aynı soruların biraz daha farklı biçimde sorulmasıyla verilen cevabın değiştiği gözlemlenmiştir. Örneğin, kıdem tazminatı ile ilgili sorunun orijinal haline paranın zaman değeri hesaplamaları yaparak, olması gerekenden daha düşük bir tutar belirtmiştir. Düzeltme grubunda sorulan soruya gerekli hesaplamaları yapmadan, basit bir çarpma işlemiyle cevap vermiştir. Kalıbı değiştirilerek sorulduğunda ise yine gerekli hesaplamalar eşliğinde doğru cevaba yakın bir tutarı belirtmiştir. Bu durum, soruların yeterince anlaşılır bir şekilde sorulduğu düşünülse de çalışmada bir kısıt olarak yorumlanabilir. Günümüzde belki de henüz emekleme aşamasında sayılabilecek yapay zekâ algoritmalarının gelecekteki gelişimi ve kapsama alanının artması itibarıyla ulaşacağı düzey belki de bu çalışmanın tekrarlanması ve ulaşılan sonuçların karşılaştırılması ile anlam kazanacaktır.

Şimdiden pek çok disiplinde vazgeçilmez bir yardımcı konumunda bulunan yapay zekâ uygulamalarının bu hızla ilerlediği takdirde muhasebe çalışmalarında da doğruluk ve güvenilirlik oranını artırması, belki de insan müdahalesine gerek duymadan gerekli işlemleri kendi başına yapabilmesi olası görünmektedir. ChatGPT gibi uygulamalardan elde edilen

çıktıların sahiplenilmesi ve yapay zekânın adil karar verme ile ilgili problemleri gibi etik sorunlar bir yana, sorular doğru şekilde sorulduğunda bu tür uygulamalardan elde edilecek fayda ile insanoğlu rutin işleri yapmaktan büyük ölçüde kurtulabilecektir. Muhasebe bilimi açısından bakacak olursak, bu mesleklerin mensupları odaklarını kayıt yapma ve bu kayıtların doğruluğunu denetleme yerine analiz etme ve yorumlama alanlarına kaydıracaklardır. Bu da zamandan tasarruf edilerek verimliliğin artmasına neden olabilecektir. Tabi ki muhasebe meslek mensuplarının da var olan analiz ve yorumlama becerilerini yeterince geliştirmeleri gerekmektedir. Böylece, yapay zekânın varlığından dolayı muhasebe meslek mensuplarının yaşayabilecekleri işsiz kalma endişelerini bir miktar giderecektir. Bunun sebebi, yapay zekanın muhasebenin kaydetme ve raporlama fonksiyonlarında bir ölçüye kadar başarılı olabilmesi, ancak analiz etme ve yorumlama fonksiyonlarını bir insan gibi yerine getirememesidir. Yapay zekanın insan müdahalesine gerek kalmadan kayıtları tek başına yapma ve düzeltme yetkinliğine erişmesine kadar muhasebe işlemleri yine insan eliyle yapılmaya devam edecek, yapay zekâ yardımcı bir unsur olarak kalacaktır. Tabi ki her geçen gün aldığı yol düşünüldüğünde yapay zekanın insan faktörünün yerini alması belki de sanılandan daha kısa sürede gerçekleşebilecektir.

Çalışmanın sonucu olarak, en popüler yapay zekâ sohbet robotlarından biri olan ChatGPT'nin 3.5 versiyonunun mali müşavirlik yeterlilik sınavları seviyesinde zorluğa sahip sorulara %50 oranla, diğer bir deyişle ortalama düzeyde cevap verebildiği görülmektedir. Yöneltilen Üç yüz sorunun bunu ölçmek için yeterli olduğu söylenebilir. Yapay zekâ sohbet robotlarını bu amaçla kullanmak isteyenlerin yüksek başarı düzeyi beklememesi gerektiği söylenebilir. Bundan sonraki çalışmalarda da ChatGPT ve diğer yapay zekâ uygulamalarının daha gelişmiş versiyonlarının, benzer veya daha ileri düzey sorularla test edilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Hatta finansal muhasebenin yanı sıra maliyet muhasebesi, yönetim muhasebesi, denetim ve finansal tablolar analizi gibi farklı disiplinlerde yapılacak çalışmaların literatüre bir hayli katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atanasovski, A., Tocev, T., Dionisijev, I., Minovski, Z. & Jovevski, D. (2023). *Evaluating the performance of chatgpt in accounting and auditing exams: an experimental study in North Macedonia*. Proceedings of the 4th international conference Economic and Business Trends Shaping the Future. 40-50. <http://doi.org/10.47063/EBTSF.2023.0003>.
- Aydın, R. & Ektik, D. (2023). Yapay zekâ uygulamalarının muhasebe alanında kullanılabilirliği: ChatGPT ve Bard örneği. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 6(2), 143-163. <https://doi.org/10.61127/idusos.1398652>.
- Azaltun, M., Aktaş, A., Tekbaş, İ. & Turgut Genç, S. (2023). ChatGPT'nin muhasebe mesleğine ve muhasebecilere yönelik öngörülleri: Fırsatlar ve riskler. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (ICAFR Özel Sayısı), 93-110. <https://doi.org/10.17218/hititsbd.1393675>.
- Baloğlu, G. & Çakalı, K. R. (2023). Is artificial intelligence a new threat to the academic ethics?: Enron scandal revisited by ChatGPT. *İşletme*, 4(1), 143-165. <https://doi.org/isletme.1244633>.
- ChatGPT (2024). <https://chatgpt.com/c/3ed75383-1c93-4cde-8572-84174c8584ed> (Erişim tarihi: 25.07.2024).
- De Freitas, M. M., Sallaberry, J. D., & de Jesus Silva, T. B. (2024). Application of Chatgpt 4.0 for

- solving accounting problems. *GCG: revista de globalización, competitividad y gobernabilidad*, 18(2), 49-64.
- Değirmenci, A. ve Doğru, M. (2017). Türkiye’de sosyobilimsel konularla ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi: Bir betimsel analiz çalışması, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 44, 123-138.
- Eulerich, M., Sanatizadeh, A., Vakilzadeh, H., & Wood, D. A. (2023). Can artificial intelligence pass accounting certification exams? ChatGPT: CPA, CMA, CIA, and EA. *SSRN Electronic Journal*.
http://www.ais.nptu.edu.tw/bsacc/1121%20materials/SSRNid4452175_ChatGPT%E8%80%83%E6%9C%83%E8%A8%88%E8%AD%89%E7%85%A7.pdf. (Erişim tarihi: 13.01.2025)
- Fotoh, L. E. & Mugwira, T. (2023). Exploring large language models (ChatGPT) in external audits: Implications and ethical considerations, Working Paper, <https://ssrn.com/abstract=4453835> (Erişim tarihi: 14.08.2024).
- Gacar, A. (2019). Yapay zekâ ve yapay zekânın muhasebe mesleğine olan etkileri: Türkiye’ye yönelik fırsat ve tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, EUREFE’19 Özel Sayısı, 389-394.
- Geçici, E. (2024). Suitability of artificial intelligence supported chatgpt for accounting education: Opportunities and challenges. *Journal of Business Academy*, 5(2), 96-117. <https://orcid.org/0000-0002-3511-0176>.
- Kaya, M. (2021). Sanayi 4.0’da Yapay zekâ ve Türkiye, *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 63-94.
- Koçyiğit, A. & Darı, A. B. (2023). Yapay zekâ iletişimde ChatGPT: İnsanlaşan dijitalleşmenin geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 427-438.
- Kurt, Y. (2023). Digital transformation in accounting and auditing: Insights from the Chatgpt example. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 10, 11-22. <https://doi.org/10.58618/igdiriibf.1296543>.
- Küçüker, M. (2023). Muhasebede yapay zekâ uygulamaları: Chatgpt’nin muhasebe sinavi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 875-888. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1289885>.
- OpenAI (2024). Introducing ChatGPT. <https://openai.com/index/chatgpt/> (Erişim tarihi: 25.07.2024).
- Özevin, O. (2023). Muhasebede yapay zekâ kullanımının meslek etiğine etkileri: Chatgpt uygulaması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 535-549. <https://doi.org/10.29106/fesa.1348752>.
- Öztürk, K. & Şahin, M.E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ’ya genel bir bakış, *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.
- Pinto, A. S., Abreu, A., Costa, E., & Paiva, J. (2024, July). *Ai in accounting: can ai models like chatgpt and gemini successfully pass the portuguese chartered accountant exam?*. In International Conference in Information Technology and Education (pp. 429-438). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Schweitzer, B. (2024). Artificial intelligence (ai) ethics in accounting. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy* (JAEPP), 25(1), 67. <https://doi.org/10.60154/jaepp.2024.v25n1p67m>.
- Serçemeli, M. (2018). Muhasebe ve denetim mesleklerinin dijital dönüşümünde yapay zekâ, *Turkish Studies*, 13(30), 369-386. DOI: 10.7827/TurkishStudies.14373.
- Staja Giriş, ABC, SMMM, özel SMMM ve YMM sınavları geçmiş dönem soru ve cevapları.

- <https://www.tesmer.org.tr/?p=2050>. (Erişim tarihi: 25.07.2024)
- Street, D. & Wilck, J. (2023). Let's Have a Chat:" Applying Chatgpt and other large language models to the practice of forensic accounting. *Bucknell Digital Commons-Bucknell University Faculty Journal Articles*, https://digitalcommons.bucknell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3042&context=fac_journ. (Erişim tarihi: 13.01.2024)
- Voshaar, J., Weeks, J. O., Plate, B. J., & Zimmermann, J. (2024). Tackling professorial expert bias: The role of chatgpt in simplifying financial accounting exam texts. *Issues in Accounting Education*, 1-31.
- Wood, D. A., Achhpilia, M. P., Adams, M. T., Aghazadeh, S., Akinyele, K., Akpan, M., ... & Kuruppu, C. (2023). The ChatGPT artificial intelligence chatbot: How well does it answer accounting assessment questions?. *Issues in Accounting Education*, 38(4), 81-108.
- Yılmaz, M. (2024). Yapay zekâ ve işsizlik üzerine chatgpt ile sohbet, *İstihdam, İşsizlik, İşgücü Alanında Güncel Çalışmalar* (Ed.: Yılmaz, M.) Eğitim Yayınevi, 147-160.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

RUH SAĞLIĞI UZMANLARININ ŞEFKAT YORGUNLUĞU VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN COMPASSION FATIGUE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF MENTAL HEALTH PROFESSIONALS

 Melek KAPAN¹

 Derya DENİZ²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, kapanmelek11@gmail.com

² Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, ddeniz@ticaret.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
21.03.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.05.2025

ÖZET

Bu araştırmada ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcılar Google Forms üzerinden demografik ve mesleki bilgilerine ait soruları yanıtladıktan sonra sırasıyla Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'ni ve Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ni tamamlamışlardır. Araştırma kapsamında Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan 222 psikolog, 218 psikolojik danışman olmak üzere toplam 440 katılımcının verisi toplanmıştır. Analizler IBM SPSS Statistics 22 yoluyla incelenmiştir. Araştırma soruları tanımlayıcı istatistiksel analizler ile yorumlanmıştır. Bulgulara göre ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Çalışma bulguları literatüre dayanarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruh Sağlığı, Psikolojik Sağlamlık, Şefkat Yorgunluğu.

ABSTRACT

This study aimed to examine the relationship between compassion fatigue and psychological resilience among mental health professionals. After responding to demographic and professional background questions via Google Forms, participants completed the Compassion Fatigue Scale and the Psychological Resilience Scale for Adults. The study collected data from a total of 440 participants, including 222 psychologists and 218 psychological counselors residing in various provinces across Turkey. The data were analyzed using IBM SPSS Statistics 22, and the research questions were addressed through descriptive statistical methods. The findings revealed a moderately significant positive correlation between compassion fatigue and psychological resilience levels among mental health professionals. The results are discussed in relation to the existing literature.

Keywords: Mental Health, Psychological Resilience, Compassion Fatigue.

* Bu çalışma "Ruh sağlığı Uzmanlarının Şefkat Yorgunluğu ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir

1. GİRİŞ

Ruh sağlığı, kişilerin duygu, düşünce ve sosyal açıdan iyi olma hallerini içeren kapsamlı bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü (2022) tarafından ruh sağlığı kavramı, bireylerde sadece ruhsal hastalıkların olmaması değil, bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmesi, yaşam stresleriyle başa çıkabilmesi, üretken olması ve topluma katkı sağlayabilmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Psikolog ve psikolojik danışmanların ise kişilerin ruh sağlığını koruma ve geliştirme noktasında yardımcı olan uzmanlardan olduğu bilinmektedir. Ruh sağlığı uzmanları için şefkat kavramı mesleğin merkezinde yer almaktadır (Figley,1995). Şefkat, temelinde sevgi ve yardım gibi olumlu duyguların bulunduğu bir davranış şeklidir. İç dünyada bulunan olumlu duyguların davranışa dönüşmesiyle beraber şefkat kavramı çok yönlü bir özellik taşımaktadır (Pommier,2010).

Ruh sağlığı uzmanlarından olan psikolojik danışmanlar ve psikologlar, mesleklerinin bir parçası olarak insanların ruhsal sorunlarını atlatma sürecinde yanlarında olmakta ve iyileşme aşamalarına yardımcı olmaktadır. Mesleğin gereği olarak danışanların travmaya varan psikolojik rahatsızlıklarına maruz kalmaları şefkat yorgunluğu yaşamalarına sebep olabilmektedir. Şefkat yorgunluğu kavramı, “psikolojik ya da fiziksel tacize maruz kalmış, herhangi bir doğal afet veya savaş nedeniyle travma yaşayan bireylerle görüşmeler yapan psikolojik danışman ya da terapistlerin, bir başka bireyin yaşadığı acıları bilmekten kaynaklanan empatik bir tepkinin işlevi olan duygusal ve davranışsal bir durum” olarak tanımlanmaktadır (Figley, 1995).

Şefkat yorgunluğu kavramından ilk kez Joinson (1992) bahsetmiştir ve doğrudan hemşire, danışman veya bakım veren diğer uzmanlarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Şefkat yorgunluğu kısaca bakım vermenin bedeli olarak ifade edilmiştir (Boyle, 2011; Flarity, Gentry ve Mesnikoff, 2013). Şefkat yorgunluğu ilk başlarda sadece travmadan etkilenen sağlık uzmanlarının yaşadığı mesleki stresi ele almak için kullanılırken; şimdilerde ise bu mesleki stresin, birçok yardım temelli meslek çalışanları üzerindeki etkisini açıklamak için kullanılmaktadır (Chase, 2005). Şefkat yorgunluğu kavramı hemşire, doktor, danışman gibi yardım temelli mesleklerde çalışan uzmanların, bireylerin acılarıyla birebir etkileşim içinde olmaları sebebiyle yardım etme sürecindeki isteklerinin azalması ve devam ederken zorlanmaları şeklinde kendini göstermektedir (Merriman, 2017). Şefkat yorgunluğundan etkilenen ruh sağlığı profesyonellerinde, stres ve kaygı düzeyi artışı, mesleki tükenmişlik, iş verimi ve doyumunda azalma gibi olumsuz etkiler görülmektedir (Stamm,2010). Şefkat yorgunluğunun hemşireler, sağlık çalışanları, ruh sağlığı çalışanları hatta toplum üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Ledoux ,2015). Son yıllarda şefkat yorgunluğu temelli araştırmaların literatürde artmasıyla beraber müdahale tekniklerine yönelik araştırmaların da arttığı gözlemlenmektedir (Cohen-Katz ve ark.2005:82; Potter ve ark. 2010:60).

Ruh sağlığı uzmanlarının son yıllarda sıklıkla karşılaştığı mesleki stresörler hem bireysel hem de mesleki açıdan ciddi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle pandemi sonrası ortaya çıkan iş yükü yoğunluğu, artan danışan talepleri, travma temelli hikayelere sürekli maruz kalma, duygusal ve mental yoğunluk, iş ve özel hayatın dengelenememesi, rol çatışması gibi durumlar ruh sağlığı uzmanlarını olumsuz etkilemektedir. Bu etkiler sonucunda tükenmişlik, şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres düzeyinde artış meydana gelmektedir. Mesleğe yeni başlayan uzmanlarda bu problemlerin daha etkili olması sebebiyle deneyim bu süreçte koruyucu bir rol oynamaktadır (Hunter ve ark., 2024). Yılmaz ve Aydın (2023) tarafından okul psikolojik danışmanları üzerinde yapılan araştırmada, pandemi sonrası süreçte şefkat yorgunluğu ve

tükenmişliğin arttığı ve bu durum sonucunda uzmanlarda mesleki motivasyon ve işlevselliğin düştüğü gözlemlenmiştir. Korkmaz ve Arslan (2020) tarafından psikolog ve psikolojik danışmanlar üzerinde yapılan araştırmada, duygusal baskının artması ve empatik açıdan zorlanma sebebiyle hem şefkat yorgunluğu hem de ikincil travmatik stres belirtilerinin ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum sonucunda şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlık arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır. Uluslararası literatürde de benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Ruiz-Fernández ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan derleme çalışmasında, pandemi dönemi ruh sağlığı uzmanlarından tükenmişlik, şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres düzeylerinde belirgin bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca mesleki yüklerin artmasının sadece ruh sağlığını değil, aynı zamanda mesleki kaliteyi de olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. Ratzon ve arkadaşları (2020) tarafından sosyal hizmet çalışanları üzerinde yapılan araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Tüm bu bulgulara göre pandemi sonrası süreçte ruh sağlığı uzmanlarının çeşitli mesleki stresörler sebebiyle duygusal ve mesleki yüklerinin arttığı sonuç olarak da tükenmişlik, ikincil travmatik stres ve şefkat yorgunluğu gibi çeşitli problemlerle yüz yüze kaldıkları görülmektedir. Bahsi geçen mesleki stresörlerin özellikle psikolojik sağlık düzeyi düşük uzmanlarda şefkat yorgunluğu ve tükenmişlik düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Lai et al., 2020; Serrano-Ripoll et al., 2020; Pollock et al., 2021). Aynı zamanda, psikolojik sağlamlığın bu olumsuz etkileri azaltmada koruyucu bir faktör olduğu ve şefkat yorgunluğu ile ikincil travmatik stres düzeylerinin azaltılmasında önemli rol oynadığı vurgulanmıştır (Heath et al., 2020; West et al., 2020). Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin psikolojik danışman ve ruh sağlığı uzmanlarında artan iş yükünün şefkat yorgunluğunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu araştırmalarda yüksek psikolojik sağlamlığa sahip uzmanların bu süreçle daha sağlıklı bir şekilde başa çıkabildiği sonucuna ulaşılmaktadır (Aydın & Başol, 2022; Yılmaz & Yıldırım, 2023).

Bu bağlamda bazı ruh sağlığı uzmanları, mesleki stres ve zorluklar karşısında bir direnç göstererek olumsuzluklardan mesleki anlamda etkilenmemektedir. Bu direncin kaynağı olarak psikolojik sağlık kavramı gösterilmektedir. Stomff (2019) psikolojik sağlık kavramını bireylerin olumsuz duygusal deneyimlerin üstesinden gelme, stres verici ya da potansiyel travmatik deneyimler karşısında uyum sağlayıcı örüntüler sergileme yeteneği olarak ifade etmektedir. Richardson’ın (2020) tarafından yapılan çalışmada, psikolojik sağlık ile ilgili önemli araştırmaların sınıflandırılması literatüre anlamlı katkılar sunmaktadır. Tüm araştırmaları kuramsal çerçevede dalgalar halinde sınıflandırmaktadır. Birinci araştırma dalgasında koruyucu faktörler, ikinci araştırma dalgasında risk faktörleri ve başa çıkma yöntemleri, son araştırma dalgasında ise kendini tanımaya yönelik motivasyon kaynağını anlamlandırmaya yönelik çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Psikolojik danışmanlar ve psikologlar, başkalarına yardım etme sürecinde kendi ruhsal sağlıklarını ihmal edebilmektedir. Bu durum sonucunda ortaya çıkan şefkat yorgunluğu ile ruh sağlığı profesyonellerinin mesleki işlevselliği azalabilmekte ve iş performansları olumsuz etkilenebilmektedir (Figley,1995). Bu durum, sadece bireysel iyi oluşu değil, aynı zamanda danışanların aldığı hizmetin kalitesini de tehlikeye atabilmektedir (Perry, 2017). Bu nedenle, şefkat yorgunluğunun psikolojik danışmanlar ve psikologlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve bu etkilerin azaltılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, psikolojik sağlamlığın bu süreçte oynadığın rolün ve şefkat yorgunluğu ile arasındaki ilişkinin araştırılması önem arz etmektedir. Psikolojik sağlamlığı yüksek bireyler, olumsuz yaşam olaylarını daha kolay ve etkili bir şekilde atlatabildikleri için ruh sağlığı uzmanlarının

sahip olması gereken en önemli becerilerden biri olduğu düşünülmektedir (Werner,1993). Bu bakımdan ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerinin şefkat yorgunluğu ile arasında nasıl bir ilişki olduğunu incelemek önem arz etmektedir.

Bu araştırmada psikolog ve psikolojik danışmanların şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmaktadır. Ayrıca ruh sağlığı profesyonellerinin mesleki dayanıklılıklarının artırıcı çeşitli çalışmalar için bir temel oluşturmak amaçlanmaktadır. Literatürde, psikolojik sağlamlık ve şefkat yorgunluğu arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Buna rağmen yardım temelli mesleklerde çalışan uzmanların şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeylerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Örneğin Er ve Ulu (2024) tarafından okul psikolojik danışmanları üzerinde yapılan çalışmada şefkat yorgunluğunun duygu düzenleme becerileri ve ruminasyon düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiş ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Burhan (2022) psikolojik danışmanlar üzerinde yaptığı araştırmada şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiye ulaşmıştır. Uluslararası literatürde de konu ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Figley (2002) yaptığı çalışmasında sağlık profesyonellerinde şefkat yorgunluğunun yaygın olarak görüldüğünü belirtmiştir. Benzer şekilde Ruiz-Fernández ve arkadaşları (2021) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yapılan çalışmada şefkat yorgunluğunun yaygın olduğunu ve psikolojik sağlamlığın koruyucu faktör olarak ele alınabileceğini vurgulanmıştır. Smith ve Doe (2023) tarafından uygulayıcı psikologlar üzerinde yapılan çalışmada şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Literatür incelendiğinde, mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunun ruh sağlığı uzmanları yerine, hemşireler gibi genel sağlık çalışanları üzerinde odaklanıldığı gözlemlenmektedir. Psikolog ve psikolojik danışmanlar, genellikle diğer yardım temelli meslek gruplarıyla beraber incelenmiştir. Sınırlı sayıda araştırmada sadece bu iki meslek grubu birlikte ele alınmıştır. Ayrıca mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunda şefkat yorgunluğu ya da psikolojik sağlamlık değişkenlerinden yalnızca biri incelendiği için konu ile ilgili yeterince bütüncül ve karşılaştırmalı araştırmalara ulaşılamamaktadır. Sonuç olarak psikolog ve psikolojik danışmanları birlikte inceleyen ve şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık değişkenleri arasındaki ilişkiye odaklanan sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmaktadır. Bu durum mesleki risklerin ortaya koyulmasını ve gerekli önlemlerin alınmasını güçleştirmekte, ayrıca literatürde ciddi bir boşluk olduğunu göstermektedir. Mevcut araştırmanın, alan yazındaki bu boşluğu doldurması ve ruh sağlığı uzmanlarının mesleki dayanıklılığını artırmaya yönelik çeşitli politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Sonuç olarak, psikolojik danışmanlar ve psikologlar, mesleki süreçlerinde şefkat yorgunluğu riskiyle karşı karşıya kalmakta ve bu durum, mesleki verimliliklerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Genel olarak yapılan benzer araştırmalar incelendiğinde mesleki tatminin artırılması ve danışanlara sunulan hizmet kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Benzer şekilde bu araştırma ile ruh sağlığı uzmanlarının daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir çalışma ortamına sahip olmalarına yönelik öneriler geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1.1. Araştırmanın Soruları

Ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla araştırmanın sorusu 'Ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?' şeklinde belirlenmiştir.

1.1.1 Alt problem cümleleri

Soru 1: Ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu düzeyleri nedir?

Soru 2: Ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeyleri nedir?

Soru 3: Ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerine göre (düşük, orta, yüksek) şefkat yorgunluğu düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

Soru 4: Psikolojik sağlamlık düzey gruplarına göre, şefkat yorgunluğu alt boyutlarında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Soru 5: Ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık toplam düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Soru 6: Düşük, orta ve yüksek psikolojik sağlamlık düzeyine sahip ruh sağlığı uzmanlarının her bir grubunda, psikolojik sağlamlık ile şefkat yorgunluğu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Soru 7: Ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyut puanlarının şefkat yorgunluğu toplam puanı üzerinde etkisi var mıdır?

Soru 8: Her bir psikolojik sağlamlık grubunda, Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği alt boyutları, şefkat yorgunluğu toplam puanını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

1.2. Araştırmanın Varsayımları

Katılımcıların çalışmada yer alan tüm sorulara verdikleri cevabın içten ve doğru olduğu varsayılmıştır.

Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu düzeylerini, Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin ise ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerini, belirleyebilmek adına uygun veri toplama araçları olduğu kabul edilmiştir.

Araştırmacının araştırma konusu ve istatistiksel analiz konusunda yeterli olduğu varsayılmıştır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme ait bilgiler verilmiştir. Ayrıca araştırmanın ölçekleri ile veri toplama süreci hakkında gereken bilgiler verilmiştir.

2.1.Araştırma Modeli

Çalışmada ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmış, betimleyici karşılaştırmalı ve ilişkisel incelemeler yapılmış ve hipotezler bu doğrultuda test edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 25 yaş üstü ruh sağlığı uzmanları oluşturmaktadır. Örneklemi ise Türkiye'nin 7 bölgesinin çeşitli illerinde yaşayan 25 yaş üstü 218 psikolojik danışman, 222 psikolog oluşturmaktadır.

2.3.Betimletici İstatistikler

Katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerine yönelik frekans analizi sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Araştırma sorularına doğru yanıt alabilmek amacıyla çeşitli gruplarda kategoriler birleştirilmiştir.

Tablo 1. Sosyodemografik Özellikler

Değişken	Grup	n	%
Yaş	35<	230	52,27
	35>	210	47,73
Cinsiyet	Erkek	144	32,73
	Kadın	296	67,27
Medeni durumunuz	Bekar	217	49,32
	Evli	206	46,82
	Boşanmış/dul	17	3,86
Eğitim durumunuz	Lisans	170	38,64
	Yüksek lisans	241	54,77
	Doktora	29	6,59
Mesleğiniz	Psikolog	222	50,45
	Psikolojik danışman	218	49,55
Çocuğunuz var mı?	Evet	161	36,59
	Hayır	279	63,41
Evet ise kaç tane?	Bir	94	58,39
	İki	62	38,51
	Üç	5	3,11
Çocuklarınız dışında evde bakmakla yükümlü olduğunuz biri var mı?	Evet	32	7,27
	Hayır	408	92,73
Şu anda çalıştığınız düzenli bir işiniz var mı?	Evet	388	88,18
	Hayır	52	11,82
Kaç yıldır çalışmaktasınız?	1 yıldan az	54	12,27
	1-5 yıl arası	127	28,86
	6-10 yıl arası	67	15,23
	11 yıl ve üzeri	192	43,64
	Bazen yüz yüze bazen çevrimiçi çalışmaktayım (hibrit modeli)	227	51,59
Çalışma şekliniz nedir?	Tamamen çevrimiçi çalışmaktayım	30	6,82
	Tamamen yüz yüze çalışmaktayım	183	41,59
	Bazen yüz yüze bazen çevrimiçi çalışmaktayım (hibrit modeli)	293	66,59
Hangi çalışma düzenini tercih ederdiniz?	Tamamen çevrimiçi çalışmaktayım	21	4,77
	Tamamen yüz yüze çalışmaktayım	126	28,64
	Bazen yüz yüze bazen çevrimiçi çalışmaktayım (hibrit modeli)	293	66,59
Günde kaç kişi ile görüşme gerçekleştiriyorsunuz?	1-3 kişi	163	37,05
	4-6 kişi	199	45,23
	7 ve üzeri	78	17,73
Günde kaç saat çalışmaktasınız?	1-3 saat	67	15,23
	4-6 saat	197	44,77
	7-9 saat	160	36,36
	10 saat ve üzeri	16	3,64
Hangi sektörde çalışmaktasınız?	Kamu sektörü	143	32,50
	Özel sektör	262	59,55
	Diğer	35	7,95
Hangi alanda çalışmaktasınız?	Eğitim	184	41,82
	Sağlık	195	44,32
	Diğer	61	13,86
Aylık geliriniz nedir?	1-17.002 tl	64	14,55
	17.003 tl-35.000 tl	84	19,09

	35.001 tl-50.000 tl	135	30,68
	50.001 tl ve üzeri	157	35,68
Fiziksel bir sağlık probleminiz var mı?	Evet	41	9,40
	Hayır	395	90,60
Mevcut psikolojik bir sorunuz var mı?	Evet	33	7,66
	Hayır	398	92,34

Tablo 1’de araştırma örnekleminin sahip olduğu demografik ve mesleki değişkenler belirtilmiştir.

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri Ağustos 2024 – Ekim 2024 tarihleri arasında Google Forms üzerinden katılımcılara yöneltilen sorular yoluyla elde edilmiştir. Sorular yanıtlanmadan önce katılımcılara Bilgilendirilmiş Onam Formu onaylatılmıştır. Bu formda çalışma süreci ve amacı gibi bilgiler yer almaktadır. Ayrıca araştırmanın gönüllülük esası doğrultusunda yapılacağı ve verilerin gizli tutulacağı da vurgulanmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Çalışma, bilgilendirilmiş onam sonrası 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik ve mesleki bilgilere yönelik çeşitli sorular yer almaktadır. Sonrasında ise sırasıyla katılımcıların şefkat yorgunluğu düzeylerini ölçmek amacıyla Şefkat Yorgunluğu Ölçeği, psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek amacıyla Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği’ne ait sorular yer almaktadır.

2.5.1.Şefkat Yorgunluğu Ölçeği

Portnoy (1996) tarafından geliştirilen ve Uçar Özdemir (2019) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan Şefkat Yorgunluğu Ölçeği’ nde 3’lü Likert tipinde (1: Çok doğru, 3: Nadiren) 40 madde ve 4 boyut (Kişinin Kendi Değeri / Değer Bilinci, Başkalarına Değer Verme, Güç Algısı, Özdeğer) bulunmaktadır. Toplamda 15 ve üzerinde maddeye 1 yani “çok doğru” cevabı veren kişilerin şefkat yorgunluğu düzeyleri yüksek olarak belirlenmektedir (Portnoy, 1996, akt., Özdemir, 2019). Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması Özdemir (2019) tarafından yapılmıştır. Araştırma için yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinin uyum iyiliği indekslerinin iyi sonuçlar verdiği görülmüştür. Hesaplama sonucunda χ^2 /serbestlik derecesinin 2,79 (RMSA 0,066, NFI 0,85 ve CFI 0,90) ile anlamlı olduğu görülmüştür. Şefkat Yorgunluğu Ölçeği’nin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .87 olarak bulunmuştur (Özdemir, 2019). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir.

2.5.2.Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ), Friborg ve ark. (2005) tarafından geliştirilmiş olup, Basım ve Çetin (2011) tarafından Türkçe’ ye uyarlanmıştır. 5’li Likert tipi olan ölçek toplam 33 maddeden ve Yapısal Stil, Gelecek Algısı, Aile Uyumu, Kendilik Algısı, Sosyal Yeterlilik ve Sosyal Kaynaklar şeklinde 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Puanlama yapılırken 1, 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 25, 27, 31, 33 numaralı sorular ters olarak değerlendirilmektedir. Ölçek puan hesaplamasında bir kesme noktası bulunmamaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 33 ve en yüksek puan da 165’tir. Ölçeğin güvenirliği için hesaplanan alt boyutların Cronbach Alfa değerleri 0,66 ile 0,81 arasında (öğrenci örnekleme) ve 0, 68 ve 0,79 (çalışan örnekleme) arasındadır. Toplam Cronbach Alfa katsayısı ise her iki örneklem için de 0,86 olarak

ortaya konmuştur. Bunun yanında test tekrar test güvenilirliği ise 0,68 ile 0,81 değerleri arasında bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,855 hesaplanmıştır. YPDÖ 5'li likert tipi bir ölçektir. Katılımcıların ölçekten alabileceği puanların en düşüğü 33 ve en yükseği 165'tir. Puanlar yükseldikçe psikolojik dayanıklılık düzeyinin artması için 1-3-4-8-11-12-13-14- 15-16-23-24-25-27-31-33 numaralı sorular ters ifade olarak değerlendirilmelidir (Basım ve Çetin, 2011). Araştırmada puanlar yükseldikçe psikolojik dayanıklılık artmaktadır.

2.6. Veri Analizi

Veriler bilgisayarda SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 22 programına kaydedilerek analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ilk olarak hangi testlerin (parametrik/nonparametrik testler) uygulanacağına karar vermek için karşılanması gereken varsayımlar test edilmiştir. Dağılımın normalliğine karar vermek için Kolmogorov-Smirnov, normal dağılımın diğer varsayımları olan basıklık ve çarpıklık değerleri ve histogram grafiğinden yararlanılmıştır. Bağımsız iki grup karşılaştırmasında t-testi (Independent sample t-testi) kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırma testi için Bonferroni testi seçilmiştir. Nümerik değişkenler arası ilişkiye Pearson korelasyon analizi ile bakılmıştır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Ek olarak psikolojik dayanıklılık puan düzeylerine göre üç grup oluşturulmuş; bu grupların arasında şefkat yorgunluğu ve Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin alt boyutlarına ilişkin farklar tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Ayrıca gruplar arası farkın detaylı incelenmesi için Bonferroni çoklu karşılaştırma testi yapılmış ve her psikolojik dayanıklılık grubu için ayrı ayrı Pearson korelasyon analizleri yapılarak, psikolojik dayanıklılık ile şefkat yorgunluğu arasındaki ilişkilerin grup düzeyinde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Son olarak, her grupta Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyutlarının şefkat yorgunluğu üzerindeki yordayıcı etkisinin bulunup bulunmadığı çoklu regresyon analizi ile ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Elde edilen değerlerin anlamlı olup olmadığının yorumlanmasında 0.05 anlamlılık düzeyi ölçüt olarak kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2. Normallik Varsayımı ve Özet İstatistikler

	Kolmogorov-Smirnov		Çarpıklık	Basıklık	Ortalama	S.Sapm	Cronbach's Alpha
	İstatistik	p	k	k	a	a	
Değer Bilinci	0.12	< .001	-0.79	0.12	49.76	8.71	0.91
Başkalarına Değer Verme	0.09	< .001	-0.04	-0.44	16.66	2.24	0.61
Güç Algısı	0.07	< .001	-0.11	-0.51	16.09	3.46	0.72
Özdeğer	0.21	< .001	-0.87	0.21	7.33	1.50	0.63
Şefkat Yorgunluğu Toplam Puanı	0.09	< .001	-0.61	-0.13	89.83	13.93	0.92
Yapısal Stil	0.08	< .001	-0.26	-0.29	14.93	2.94	0.45
Gelecek Algısı	0.12	< .001	-0.63	0.04	15.70	3.13	0.72
Aile Uyum	0.06	< .001	-0.31	-0.21	20.28	4.72	0.76
Kendilik Algısı	0.08	< .001	-0.31	-0.31	23.12	4.16	0.75

Sosyal Yeterlilik	0.09	< .001	-0.40	-0.39	23.08	3.98	0.69
Sosyal Kaynaklar	0.11	< .001	-0.69	0.24	27.93	4.61	0.75
Psikolojik Dayanıklılık	0.08	< .001	-0.39	-0.10	125.03	17.14	0.89
Toplam Puanı							

Not. S. Sapma = Standart sapma; p = Anlamlılık düzeyi; $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır. Cronbach's α = İç tutarlılık katsayısı.

Ölçekler ve alt boyut puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile basıklık-çarpıklık katsayıları incelenerek değerlendirilmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonunda anlamlı bulunan değişkenlerde ($p < 0,05$) basıklık ve çarpıklık değerleri $\pm 2,0$ arasında olması (George ve Mallery, 2010) değerlerin normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği olarak değerlendirilerek analizler parametrik testler ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek ve alt boyutların güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir.

Ölçek puanlarının kabul edilebilir/yüksek güvenilirlik düzeyleri arasında olduğu tespit edilmiştir.

3.1.Ruh Sağlığı Uzmanlarının Şefkat Yorgunluğu ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri

Tablo 2'de katılımcıların şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık ölçeklerinden aldıkları alt boyut puanları ve toplam puanlarının ortalaması incelenmiştir. Bu ortalamalar ile şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri belirlenmiştir.

Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin orijinal versiyonu olan "Compassion Fatigue Self-Test for Helpers" için Şefkat Yorgunluğu Riski'ni ölçen sorulardan alınan toplam puana yönelik kesme noktaları belirlenmiş ve bu puanlar yorumlanmıştır. Puanlamada 26 ve altı puan son derece düşük riski, 27-30 arası puan düşük riski, 31-35 arası puan orta düzey riski, 36-40 arası puan yüksek riski, 41 ve üzeri puan son derece yüksek şefkat yorgunluğu riskini temsil etmektedir.

Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin Değer Bilinci alt boyutu puanlarının ortalaması $49,76 \pm 8,71$ (son derece yüksek risk), Başkalarına Değer Verme alt boyutu puanlarının ortalaması $16,66 \pm 2,24$ (son derece düşük risk), Güç Algısı alt boyutu puanlarının ortalaması $16,09 \pm 3,46$ (son derece düşük risk), Özdeğer alt boyutu puanlarının ortalaması $7,33 \pm 1,50$ (son derece düşük risk), Şefkat yorgunluğu toplam puan ortalaması ise $89,83 \pm 13,93$ (son derece yüksek risk) olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların tek tek alt boyut puanlarına bakıldığında düşük riskler görülmüştür. Katılımcıların Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nden aldıkları toplam puan ortalaması ($89,83 \pm 13,93$) ise son derece yüksek risk taşıdıklarını göstermiştir.

Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği ile ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerini belirlemek amacıyla ortalama ve standart sapma verileri kullanılarak yüzdelik dilimler oluşturulmuştur. Ortalama (M): 125,03 ve Standart Sapma (SD): 17,14 verileri kullanılarak Tablo 3' te yüzdelik dilim hesaplanmış ve ölçeğin kesme noktaları bulunmuştur.

Tablo 3. Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri

Yüzdelik Dilim	Hesaplanması	Puan Yorumlanması
Alt %25'lik Dilim	Ortalama - 1 Standart Sapma = 125,03 - 17,14 = 107,89	Düşük Dayanıklılık
(Orta %50'lik Dilim):	Alt ve üst dilim arası 107,89 ile 142,17 Arası	Orta Dayanıklılık
(Üst %25'lik Dilim):	Ortalama + 1 Standart Sapma = 125,03 + 17,14 = 142,17	Yüksek Dayanıklılık

Tablo 3'e göre Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Yapısal Stil alt boyutu puanlarının ortalaması 14,93±2,94(düşük dayanıklılık), Gelecek Algısı alt boyutu puanlarının ortalaması 15,70±3,13(düşük dayanıklılık), Aile Uyumı alt boyutu puanlarının ortalaması 20,28±4,72(düşük dayanıklılık), Kendilik Algısı alt boyutu puanlarının ortalaması 23,12±4,16(düşük dayanıklılık), Sosyal Yeterlilik alt boyutu puanlarının ortalaması 23,08±3,98(düşük dayanıklılık), Sosyal Kaynaklar alt boyutu puanlarının ortalaması 27,93±4,61(düşük dayanıklılık) olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak katılımcıların Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nden aldıkları toplam puan ortalaması 125,03±17,14 olarak hesaplanmış ve psikolojik sağlamlık açısından orta düzeyde bir dayanıklılığa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Dayanıklılık Gruplarına Göre Şefkat Yorgunluğu Ölçeği ve Alt Boyutları

Şefkat Yorgunluğu ve Alt Boyutları	F	p
Şefkat Yorgunluğu Toplam	41.048	< .001
Değer Bilinci	46.170	< .001
Başkalarına Değer Verme	13.431	< .001
Güç Algısı	14.277	< .001
Özdeğer	29.303	< .001

Not: F: Gruplar arasındaki varyansın gruplar içindeki varyansa oranı; p: Anlamlılık düzeyini belirten p-değeri; p< .001 düzeyinde anlamlıdır.

Psikolojik dayanıklılık düzey gruplarına (düşük, orta, yüksek) göre şefkat yorgunluğu puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur, (2,437)=41.048, p<.001. Bu sonuca göre psikolojik dayanıklılık grupları arasında şefkat yorgunluğu düzeyleri farklılık göstermektedir. Düşük psikolojik dayanıklılık grubunda (M = 78.41), orta psikolojik dayanıklılık grubunda (M = 90.79) ve yüksek psikolojik dayanıklılık grubunda (M = 97.94) gruplar arası anlamlı farklar tespit edilmiştir. Post-hoc testler (Tukey HSD) sonucunda, düşük psikolojik dayanıklılık grubunun şefkat yorgunluğu puanlarının orta ve yüksek psikolojik dayanıklılık gruplarından anlamlı derecede farklı olduğu görülmüştür. Ayrıca, orta ve yüksek dayanıklılık grupları arasında da anlamlı farklılık bulunmuştur. Düşük psikolojik dayanıklılık grubu, diğer psikolojik dayanıklılık gruplarına göre daha yüksek şefkat yorgunluğu puanına sahipken, yüksek psikolojik dayanıklılık grubu ise daha düşük düzeyde şefkat yorgunluğu puanlarına sahiptir. Ayrıca etki büyüklüğü orta düzeydedir ($\eta^2 = .158$).

Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin Başkalarına Değer Verme, Güç Algısı, ve Özdeğer alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < .001$). Yapılan ANOVA analizleri, düşük psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin alt boyutlarda daha düşük puanlar aldığını, yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin ise bu boyutlarda daha yüksek puanlar elde ettiğini göstermektedir. Tukey HSD testi, gruplar arasındaki farkları doğrulamış, tüm boyutlarda düşük ve yüksek dayanıklılık grupları arasında anlamlı farklar bulunduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 5. Ruh Sağlığı Çalışanlarının Şefkat Yorgunluğu ile Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

	Yapısal Stil	Gelecek Algısı	Aile Uyum u	Kendilik Algısı	Sosyal Yeterlili k	Sosyal Kaynaklar	Psikolojik Dayanıklılı k Toplam Puanı
Değer Bilinci	r .227	.397	.223	.563	.342	.346	.482
	p < .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001
Başkalarına Değer Verme	r .149	.248	0.07	.321	.167	.144	.246
	p < .001	< .001	0.13	< .001	< .001	< .001	< .001
Güç Algısı	r .132	.231	.140	.316	.207	.195	.281
	p 0.01*	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001
Özdeğer	r .207	.247	.162	.340	.294	.337	.367
	p < .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001
Şefkat Yorgunluğu Toplam Puanı	r .221	.372	.203	.519	.324	.324	.450
	p < .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001	< .001

Not. r = Pearson korelasyon katsayısı; p = Anlamlılık düzeyi; * $p < 0.05$, $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre şefkat yorgunluğu toplam puanı ile psikolojik dayanıklılık toplam puanı arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r: 0.450$; $p < 0.05$) istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Yetişkinler ile Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyut puanları ile Şefkat Yorgunluğu Ölçeği'nin alt boyut puanları arasındaki ilişkilerin genel olarak orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ölçekler arası alt boyut karşılaştırmasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiye de ulaşılmıştır.

Tablo 6. Psikolojik Dayanıklılık Gruplarına Göre Şefkat Yorgunluğu Ölçeği Toplam ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Psikolojik Dayanıklılık Grubu	Değişken	<i>r</i>	<i>p</i>
Düşük (N=70)	Şefkat Yorgunluğu Toplam Puanı	0.962	<.001
	Değer Bilinci	0.478	<.001
	Başkalarına Değer Verme	0.621	<.001
	Güç Algısı	0.806	<.001
	Özdeğer	0.742	<.001
Orta (N=308)	Şefkat Yorgunluğu Toplam Puanı	0.967	<.001
	Değer Bilinci	0.539	<.001
	Başkalarına Değer Verme	0.663	<.001
	Güç Algısı	0.866	<.001
	Özdeğer	0.671	<.001
Yüksek (N=62)	Şefkat Yorgunluğu Toplam Puanı	0.915	<.001
	Değer Bilinci	0.238	.062
	Başkalarına Değer Verme	0.495	<.001
	Güç Algısı	0.798	<.001
	Özdeğer	0.498	<.001

Not: *r* = Pearson korelasyon katsayısı; *p* = Anlamlılık düzeyi. *p* < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların psikolojik dayanıklılık gruplarına göre Şefkat Yorgunluğu Ölçeği toplam ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda psikolojik dayanıklılık gruplarına göre şefkat yorgunluğu toplam ve alt boyut düzeyleri arasındaki ilişkilerin farklılık gösterdiği ortaya koyulmuştur. Düşük ve orta düzeydeki psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerde, şefkat yorgunluğu ve alt boyutları ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur. Düşük psikolojik dayanıklılık grubunda, şefkat yorgunluğu toplam puanı ile psikolojik dayanıklılık ($r = 0.962$, $p < .001$) arasında yüksek düzeyde bir ilişki gözlemlenirken, diğer alt boyutlarla da benzer şekilde anlamlı pozitif korelasyonlar elde edilmiştir. Orta düzey psikolojik dayanıklılığı olan bireylerde ise şefkat yorgunluğu ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki ($r = 0.967$, $p < .001$) yüksek bulunmuş ve alt boyutlar arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerde ise şefkat yorgunluğu ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki ($r = 0.915$, $p < .001$) anlamlı bir düzeyde pozitif bulunmuştur. Ancak, bu grupta sadece Değer Bilinci alt boyutu ile şefkat yorgunluğu arasında anlamlı bir ilişki ($r = 0.238$, $p = 0.062$) bulunmamıştır.

Tablo 7. Şefkat Yorgunluğu Puanlarının Yordanmasına Yönelik Regresyon Analizi

<i>Bağımlı değişken: Şefkat Yorgunluğu</i>						
	<i>B</i>	<i>Std. hata</i>	<i>Beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
Sabit	44,90	4,28		10,50	< .001	
Yapısal Stil	-0,04	0,22	-0,01	-0,18	0,86	1,31
Gelecek Algısı	0,10	0,26	0,02	0,40	0,69	2,02
Aile Uyumu	0,08	0,14	0,03	0,53	0,60	1,41
Kendilik Algısı	1,52	0,20	0,45	7,58	< .001	2,14
Sosyal Yeterlilik	0,16	0,18	0,05	0,86	0,39	1,66
Sosyal Kaynaklar	0,13	0,18	0,04	0,73	0,47	2,01
F(6,433)=27,47;p:0,01 R:0,525 R:0,276 R:0,266 Durbin-Watson:1,92						

Not. *B* = Düzenlenmemiş regresyon katsayısı; *Std. Hata* = Standart hata; *Beta* = Standartlaştırılmış regresyon katsayısı; *VIF* = Varyans şişirme faktörü; *p* = Anlamlılık düzeyi. *p* < .001 düzeyinde anlamlıdır.

Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyutlarının şefkat yorgunluğu toplam puanı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve kurulan modelin F testi ve p değerine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [F (6,433) = 27,47 p<0,05]. Yapısal Stil, Gelecek Algısı, Aile Uyumu, Sosyal Yeterlilik, Sosyal Kaynaklar puanlarının, Şefkat Yorgunluğu toplam puanı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı tespit edilmiştir. (p>0,05). Kendilik Algısı puanının ise Şefkat Yorgunluğu toplam puanı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir. (p<0,05). Kendilik Algısı puanlarındaki bir standart sapmalık artışın, Şefkat Yorgunluğu toplam puanında 0,45 standart sapmalık bir artışa sebep olacaktır. Kurulan modelde anlamlı bulunan Kendilik Algısı puanı, Şefkat Yorgunluğu puanlarındaki değişimin %26,6'sını açıkladığı görülmektedir.

Tablo 8. Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerine Göre Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

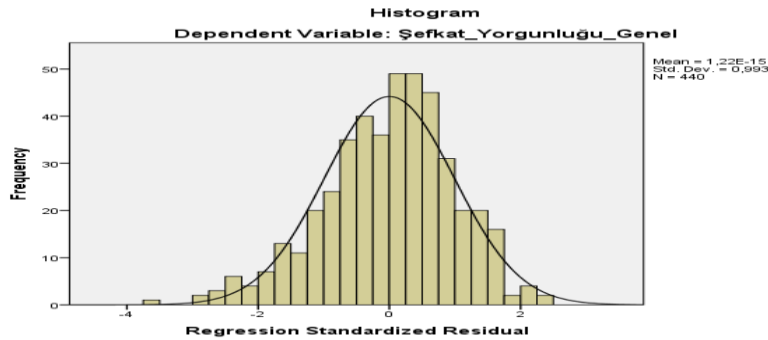
Psikolojik Dayanıklılık Grubu	Değişken	B	p
Düşük (N = 70)	Yapısal Stil	-0.499	.505
	Gelecek Algısı	-0.443	.507
	Aile Uyumu	0.794	.132
	Kendilik Algısı	1.445	.020*
	Sosyal Yeterlilik	0.210	.692
	Sosyal Kaynaklar	0.272	.578
	Model (F, p)	F(6,63)=1.43	.217
Orta (N = 308)	Yapısal Stil	0.018	.948
	Gelecek Algısı	0.211	.500
	Aile Uyumu	0.003	.986
	Kendilik Algısı	1.510	<.001
	Sosyal Yeterlilik	0.126	.576
	Sosyal Kaynaklar	0.074	.744
	Model (F, p)	F(6,301)=9.94	<.001
Yüksek (N = 62)	Yapısal Stil	-0.474	.378

Psikolojik Dayanıklılık Grubu	Değişken	B	p
	Gelecek Algısı	-0.283	.738
	Aile Uyum	-0.025	.948
	Kendilik Algısı	1.258	.024*
	Sosyal Yeterlilik	0.543	.346
	Sosyal Kaynaklar	-0.206	.760
	Model (F, p)	F(6,55)=1.30	.273

Not: B = Regresyon katsayısı, p = anlamlılık düzeyi, F = varyans oranı, *p < .05 ve p < .001 düzeyinde anlamlıdır.

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, psikolojik dayanıklılık düzeylerine göre gruplandırılmış katılımcıların şefkat yorgunluğu düzeylerini anlamlı şekilde yordayan tek alt boyut her üç psikolojik dayanıklılık grubunda da Kendilik Algısı olmuştur. Düşük psikolojik dayanıklılığa sahip katılımcılarda Kendilik Algısı alt boyutunun şefkat yorgunluğunu pozitif yönde yordadığı görülmüştür ($B = 1.445, p = .020$). Orta psikolojik dayanıklılık grubunda model genel olarak anlamlı bulunmuş ($F(6,301) = 9.944, p < .001$) ve yine yalnızca Kendilik Algısı alt boyutu anlamlı bir yordayıcıdır ($B = 1.510, p < .001$). Yüksek psikolojik dayanıklılık grubunda ise model anlamlı olmamakla beraber ($p = .273$), Kendilik Algısı yine anlamlı yordamaktadır ($B = 1.258, p = .024$).

Grafik 1. Tahminlere Ait Hataların Normal Dağılıma Uygunluğunun İncelenmesi

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonucunda ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu düzeylerinin yüksek risk taşıyan aralıkta olduğu görülmüştür. Aynı zamanda katılımcıların orta düzeyde psikolojik dayanıklılığa sahip oldukları tespit edilmiştir. Ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu düzeyleri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguya göre katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri ile şefkat yorgunluğu düzeyleri arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. İki değişken arasındaki birebir ilişki olmadığını ortaya koyması açısından düzeyin orta boyutta olması da önem arz etmektedir. Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyut puanlarının Şefkat Yorgunluğu toplam puanı üzerindeki yordayıcı etkisine bakılmış ve sadece Kendilik Algısı alt boyutunun şefkat yorgunluğunu yordadığı gözlemlenmiştir.

Mevcut çalışmadaki yapılan incelemeler sonucunda katılımcıların son derece yüksek risk içeren şefkat yorgunluğu düzeyine ve orta düzey psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca psikolojik dayanıklılık gruplarının şefkat yorgunluğu toplam ve alt boyut düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılığı düşük olan grubun

daha yüksek düzey şefkat yorgunluğuna, psikolojik dayanıklılığı yüksek olan grubun ise daha düşük düzeyde şefkat yorgunluğuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, psikolojik dayanıklılığın şefkat yorgunluğu üzerindeki koruyucu etkisini vurgulamaktadır. Ayrıca Şefkat Yorgunluğu Ölçeği alt boyut incelemesinde de Değer Bilinci, Başkalarına Değer Verme, Güç Algısı ve Özdeğer alt boyutlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde de psikolojik sağlamlık arttıkça şefkat yorgunluğu düzeyinin azaldığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın sonucuyla örtüşen ve yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin şefkat yorgunluğuna karşı daha dirençli olduğunu gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Craig & Sprang, 2021; Karakurt et al., 2021; Şahin & Aydın, 2022). Ayrıca psikolojik dayanıklılığın şefkat yorgunluğuna etkisi orta düzeyde bulunmuştur. Bu durum; bireysel psikolojik dayanıklılığın şefkat yorgunluğu üzerinde tek başına yeterli etkiye sahip olmaması, çevresel ve kurumsal süreçlerin daha belirleyici olmasından kaynaklanabilir. Bu bulguyu destekleyen çeşitli araştırmalar da bulunmaktadır (Luceño-Moreno et al., 2020; İnal & Koç, 2023). Bu sonuçlar aynı zamanda psikolojik dayanıklılığın güçlendirilmesi gerektiği ve şefkat yorgunluğu üzerinde koruyucu faktör olarak ele alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca şefkat yorgunluğuna karşı bireysel müdahaleler kadar kurumsal ve örgütsel müdahalelerin de önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Katılımcıların sahip olduğu şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin toplam puanları arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r: 0,450$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu alan yazında bazı araştırmalar ile çelişirken bazı araştırmalar ile örtüşmektedir. Literatür incelendiğinde genellikle şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur (Burhan, 2022; Çağatay & Yılmaz, 2023; Sevin & Partlak, 2012; Grant & Kinman, 2011). Bu araştırmalarda yardım temelli mesleklerde (psikolojik danışman, sağlık çalışanı vb.) çalışan uzmanların yüksek psikolojik sağlamlığa sahip olmasıyla beraber şefkat yorgunluğu düzeylerinin azaldığı ve koruyucu faktör olarak ele alındığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Hollingsworth (1993), Schauben ve Frazier (1995), Gonzalez vd. (2019) gibi araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalarda da psikolojik dayanıklılık arttıkça şefkat yorgunluğunun azaldığını belirtilmiştir. Ayrıca Jaked (2016) yaptığı bir araştırmada psikolojik dayanıklılığı artıran bir uygulama ile kişilerin şefkat yorgunluğu düzeyinin düştüğünü fark etmiştir. Nijerya'da bakım veren uzmanları inceleyen Shindi ve arkadaşları (2019) psikolojik sağlamlığın şefkat yorgunluğu üzerinde önemli derecede olumlu bir etkiye sahip olduğunu gözlemlemiştir. Psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğu üzerinde etkisini negatif yönlü bulan başka araştırmalar da bulunmaktadır (Burnett & Wahl, 2015; Zhang, 2021).

Ancak bu araştırmanın sonucunda psikolojik sağlamlık ile şefkat yorgunluğu arasındaki ilişki orta düzeyde pozitif yönde bulunmuştur. Bu sonuç literatürdeki genel görüşle çalışmakta olup psikolojik sağlamlık arttıkça şefkat yorgunluğunun da artabileceğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonucuyla örtüşen sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Örneğin Morris, Chan ve Delgado (2023), psikologlar üzerinde yaptıkları çalışmada, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin şefkat yorgunluğu düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Steger ve Frazer (2005), Hernandez, Engstrom ve Gangsei (2010), Miller ve O'Neill (2012), Rosenberg ve McCarthy (2016), Figley (2022) tarafından yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Bu araştırmalarda yardım temelli mesleklerde çalışan uzmanların, yüksek düzey psikolojik sağlamlığa sahip olsalar bile duygusal yatırımın fazla olması ve yardım etme noktasında gösterilen aşırı çaba sebebiyle yüksek düzey şefkat yorgunluğuna da sahip oldukları belirtilmektedir. Ulusal literatürde bu araştırmanın sonucu ile benzer sonuca ulaşan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Şahin (2020) tarafından yapılan bir çalışmada,

dezavantajlı gruplar ile çalışan ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında karmaşık ve çelişki içeren bir ilişkiye ulaşılmıştır. Gökçe ve Yılmaz (2021) travma yaşayan ruh sağlığı çalışanlarının psikolojik sağlamlığın her durumda koruyucu bir role sahip olmadığı, bazı durumlarda tükenmişliği tetikleyebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yine Yılmaz ve Gökçe (2023) tarafından hemşireler üzerinde yapılan çalışmada ise psikolojik dayanıklılık ile şefkat yorgunluğunun yüksek düzeyde birlikte gözlemlenmiştir.

Ayrıca mevcut araştırmada, psikolojik dayanıklılık gruplarına göre şefkat yorgunluğu toplam ve alt boyutları düzeyleri arasındaki ilişkiler anlamlı farklılık göstermiştir. Düşük ve orta düzey psikolojik sağlamlığa sahip katılımcılarda şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık arasında güçlü ve pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre psikolojik sağlamlığı yetersiz olan bireylerde şefkat yorgunluğu daha yüksek düzeyde bulunmaktadır. Bu bulguyu destekleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Craig & Sprang, 2021; Şahin & Aydın, 2022). Yüksek dayanıklılık grubunda da benzer şekilde şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Yalnızca Değer Bilinci alt boyutunda anlamlı ilişki bulunamamıştır. Bu durum yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin değer kaynaklı yorgunluktan doğrudan etkilenmediğini göstermektedir. Değer Bilinci alt boyutu uzmanların, mesleki anlam ve amaçlara, etik ilkelere ve toplumsal değerlere dair farkındalıklarını ifade etmektedir. Mesleki değerlerin sabit olması ve bireylerin değerler açısından benzer özelliklere sahip olması bu durumun nedeni olabilir. Sonuç olarak; bu bulgu, mesleki değerlerin psikolojik dayanıklılıktan doğrudan etkilenmediğini göstermektedir. Bu durum psikolojik dayanıklılık ile mesleki değerlerin ilişkilendirmemesinden kaynaklanabilir. Genel olarak psikolojik sağlamlık şefkat yorgunluğunu çeşitli düzey ve boyutlara göre farklı şekillerde etkilemektedir. Bu farklılıkların bireysel özellikler kadar kurumsal destek mekanizmalarından da kaynaklandığı düşünülmektedir (Luceño-Moreno et al., 2020; İnal & Koç, 2023).

Bu araştırmada katılımcıların Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyut puanlarının, şefkat yorgunluğu toplam puanı üzerindeki etkileri incelenmiş kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin alt boyutlarından olan Yapısal Stil, Gelecek Algısı, Aile Uyumu, Sosyal Yeterlilik, Sosyal Kaynaklar alt boyut puanlarının, şefkat yorgunluğu toplam puanı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Kendilik Algısı alt boyut puanının ise şefkat yorgunluğu toplam puanı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çoklu regresyon analizine göre, psikolojik dayanıklılık gruplarının hepsinde yalnızca Kendilik Algısı alt boyutu şefkat yorgunluğunu anlamlı yordamaktadır. Özellikle orta düzey psikolojik dayanıklılığa sahip katılımcılarda Kendilik Algısı güçlü bir yordayıcı etkiye sahiptir. Bu sonuca göre kişinin kendisine karşı olumlu bir bakış açısında sahip olması şefkat yorgunluğuna karşı koruyucu bir etkiye sahip olmaktadır. Diğer alt boyutların anlamlı yordayıcılar olamaması, şefkat yorgunluğunun bireyin içsel algılarıyla daha çok bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır (Craig & Sprang, 2021). Bu sonuç şefkat yorgunluğu ile baş etmek için benlik algısı ve öz farkındalığa yönelik müdahale stratejilerine odaklanmanın önemini ortaya koymaktadır. Nitekim, bazı çalışmalar da kendilik algısının şefkat yorgunluğu üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Kim & Lee, 2021; Şahin & Karadaş, 2022). Bu araştırma ile benzer şekilde Kırmızııkaya (2022) da yalnızca Kendilik Algısı alt boyutunun, eşduyum yorgunluğu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eşduyum yorgunluğu kavramı da şefkat yorgunluğu gibi, başkalarının acılarına duyarlı olmanın bir sonucu olarak gelişen yorgunluk ve tükenmişlik durumunu ifade eder (Figley, 1995). Bu sonuca göre kişilerin kendini algılama biçimine göre şefkat yorgunluğu düzeyleri etkilenebilir. Kendilik algısının alt boyutunu inceleyen sorulara

bakıldığında; kişilerin zor zamanlarda her şeyi umutsuz görmesi veya başarıya götürecek iyi bir şey bulabilmesi, kişisel problemleri çözebilme veya çözemeyeceğine dair inancı, beklenmedik bir olay olduğunda çözüm bulması, kişinin hayatındaki kontrol dışı olaylar ile başa çıkmaya çalışması veya kaygılanması, kişinin yeteneklerin olduğu veya olmadığına dair inancı, kişinin kendi yargılarına ve kararlarına güvenip güvenmemesini inceleyen sorulardan oluşmaktadır (Kırmızııkaya,2022). Sonuç olarak ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu düzeylerini kendini algılama biçimlerinin etkilediği söylenebilir. Kişinin kendisine karşı duyduğu güven, inanç ve yargıları şefkat yorgunluğunun düzeylerini etkilemektedir. Bu araştırmanın sonucunun literatürde önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir.

4.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya ruh sağlığı uzmanlarından sadece psikolog ve psikolojik danışmanlar dahil edilmiştir. Yeterli örneklem çeşitliliği sağlanamadığı için tüm ruh sağlığı uzmanlarına genellenemez.

Araştırmaya konu olan uzmanlar, araştırmacının ulaşabildiği katılımcılar çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Katılımcıların değerlendirmeleri Demografik Bilgi Formu, Şefkat Yorgunluğu Ölçeği ve Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ne verdiği yanıtlar ile sınırlıdır.

Araştırmada psikolojik sağlamlık ve şefkat yorgunluğu arasında ilişki orta düzeyde pozitif yönde bulunmuştur. Bu ilişkinin aracı değişkenleri araştırılmamıştır.

Araştırmada 440 katılımcıya ulaşılmıştır. Bulguların daha genellenebilir olabilmesi için yeterli örneklem büyüklüğü sağlanamamıştır.

Şefkat yorgunluğu veya psikolojik sağlamlık gibi zamanla değişim gösterebilen dinamik kavramlar için kesitsel bir çalışma yetersiz kalabilmektedir.

5.ÖNERİLER

Ruh sağlığı uzmanları, diğer meslek uygulayıcılarının büyük bir kısmından farklı bir şekilde duygusal emek ve enerjiyi en fazla kullanan çalışma grubudur. Çalışma yürüttükleri kişiler ise yaşadıkları sorunlar ve acılar nedeniyle duygusal bakım beklentisi içindedir. Ruh sağlığı uzmanları bu bakımın bir kısmını karşılamak durumundadır. Şefkat yorgunluğu, ruh sağlığı uzmanlarının bireysel ve mesleki iyi oluşlarını olumsuz etkilediği için şefkat yorgunluğuna yönelik önleyici ve iyileştirici uygulamalar ve politikalar geliştirilmelidir. Ruh sağlığı uzmanlarının psikolojik sağlamlık geliştirmeleri amacıyla eğitim verilirken aynı zamanda şefkat yorgunluğuna dair farkındalık çalışmaları da yapılmalıdır. Çünkü bazı durumlar da psikolojik sağlamlığı fazla olan kişilerde aşırı empati ve yardım etmek isteğinin getirisi olarak şefkat yorgunluğu da artabilir. Bireysel farkındalık eğitimleri ve duygusal öz bakım ile ruh sağlığı uzmanlarının şefkat yorgunluğu ile baş etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca kurumsal temelde süpervizyon ve psikoeğitim grupları gibi çeşitli çalışmalar sayesinde şefkat yorgunluğu ile baş edilmesi sağlanabilir. Bununla beraber psikolojik sağlamlığı geliştirmeye yönelik yapılacak müdahalelerin şefkat yorgunluğu önlemede koruyucu etkisinin de olabileceği unutulmamalıdır. Son olarak bu araştırma, kişilerin psikolojik sağlamlık ve şefkat yorgunluğu düzeyleri zamanla değişim gösterebileceği için boylamsal bir çalışma ile desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M., & Başol, G. (2022). Pandemi sonrası psikolojik danışmanlarda şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 12(2), 145-162.
- Basım, H. N., & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27), 29-39.
- Boyle, D. A. (2011). Compassion fatigue: The cost of caring. *Creative Health Care Management*.
- Burhan, A. (2022). Psikolojik danışmanlar üzerinde şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres arasındaki ilişki. *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 34(1), 88-102.
- Burhan, M. (2022). *Sağlık çalışanlarında şefkat yorgunluğu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Burnett, J., & Wahl, C. (2015). The negative impact of psychological resilience on compassion fatigue. *Journal of Health Psychology*, 18(3), 112-119.
- Chase, S. (2005). Compassion fatigue: A review of the literature. *Journal of Social Work*, 55(6), 625-636.
- Cohen-Katz, J., Capuano, T., Baker, D. M., & Shapiro, S. (2005). The effects of mindfulness-based stress reduction on nurse stress and burnout, part II. *Holistic Nursing Practice*, 19(1), 26-35.
- Craig, C. D., & Sprang, G. (2021). The role of psychological resilience in reducing compassion fatigue among healthcare professionals. *Journal of Clinical Psychology*, 72(5), 896-908. <https://doi.org/10.1002/jclp.23045>
- Çağatay, F., & Yılmaz, T. (2023). Sağlık çalışanlarında psikolojik sağlamlık ve merhamet yorgunluğu ilişkisi. *Sağlık ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 55-72.
- Er, B., & Ulu, E. (2024). Okul psikolojik danışmanlarının şefkat yorgunluğu düzeylerinin duygu düzenleme becerileri ve ruminasyon düzeylerine göre yordanması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 350-372. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baebd/issue/83673/1397503>
- Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. Brunner/Mazel.
- Figley, C. R. (2002). Compassion fatigue: Psychotherapists' chronic lack of self care. *Journal of Clinical Psychology*, 58(11), 1433-1441.
- Figley, C. R. (2022). The paradox of resilience: Emotional strain and burnout in therapists. *Journal of Traumatic Stress*, 28(3), 112-120.
- Flarity, K., Gentry, J. E., & Mesnikoff, N. (2013). The effectiveness of an educational program in mitigating compassion fatigue in emergency nurses. *Advanced Emergency Nursing Journal*, 35(3), 247-258.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., & Martinussen, M. (2005). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 14(2), 65-76.
- George, D., & Mallery, P. (2010). IBM SPSS statistics 19 step by step: A simple guide and reference. Pearson Education.
- Gonzalez, A., Castellanos, M. M., & Gonzalez, R. (2019). Psychological resilience and compassion fatigue in trauma workers. *Journal of Traumatic Stress*, 32(4), 563-575.
- Gökçe, M., & Yılmaz, A. (2021). Travma yaşayan ruh sağlığı çalışanlarında psikolojik sağlamlığın rolü. *Psikolojik Sağlık ve Danışmanlık Dergisi*, 40(1), 101-115.
- Grant, L., & Kinman, G. (2011). The role of psychological resilience in preventing compassion fatigue among mental health professionals. *Journal of Mental Health*, 20(2), 80-89.

- Heath, C., Sommerfield, A., & von Ungern-Sternberg, B. S. (2020). Resilience strategies to manage psychological distress among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A narrative review. *Anaesthesia*, 75(10), 1364-1371.
- Hernandez, P., Engstrom, D., & Gangsei, D. (2010). Resilience and trauma professionals. *Traumatology*, 16(4), 12-20.
- Hollingsworth, D. (1993). Psychological resilience and its impact on compassion fatigue. *Journal of Psychological Studies*, 15(4), 233-240.
- Hunter, D., Hitt, S., & Wimberly, D. (2024). The influence of professional experience on compassion fatigue among mental health counselors post-pandemic. *Journal of Counseling & Development*, 102(2), 189-198. <https://doi.org/10.1002/jcad.12485>
- İnal, Z., & Koç, M. (2023). Compassion fatigue and psychological resilience among mental health professionals: A study in Turkey. *Journal of Psychiatric Research*, 57(1), 50-59. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2022.08.003>
- Jaked, L. (2016). The impact of resilience-building interventions on compassion fatigue. *Journal of Behavioral Health*, 22(2), 145-152.
- Joinson, C. (1992). Coping with compassion fatigue. *Nursing*, 22(4), 116-120.
- Karakurt, G., Gürcan, A., & Yıldız, M. (2021). Examining the effects of psychological resilience on burnout and compassion fatigue in healthcare workers. *International Journal of Mental Health*, 31(2), 175-186. <https://doi.org/10.1016/j.ijmh.2021.03.007>
- Kırmızıokaya, S. (2022). Psikolojik dayanıklılık, algılanan sosyal destek ve eşduyum yorgunluğu arasındaki ilişki. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 40(3), 203-219.
- Kim, S. Y., & Lee, S. M. (2021). The impact of self-concept on compassion fatigue and resilience among healthcare providers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4587. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094587>
- Korkmaz, F., & Arslan, G. (2022). Ruh sağlığı çalışanlarında şefkat yorgunluğu, tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 12-21. <https://doi.org/10.5455/apd.120231>
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., ... & Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976.
- Ledoux, G. L. (2015). Compassion fatigue and its impact on healthcare workers. *Journal of Healthcare Management*, 40(3), 209-218.
- Luceño-Moreno, L., Fernández-Pinto, I., & de la Torre, I. (2020). Environmental and organizational factors influencing compassion fatigue and resilience in healthcare professionals. *Journal of Occupational Health Psychology*, 25(4), 343-354. <https://doi.org/10.1037/ocp0000179>
- Merriman, J. (2017). Compassion fatigue in oncology nursing: Examining the role of resilience. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 21(6), 659-666.
- Miller, C., & O'Neill, L. (2012). The burden of caring: A review of compassion fatigue in social work. *Journal of Social Work Education*, 48(2), 222-235.
- Morris, T., Chan, K. W., & Delgado, R. (2023). Resilience and compassion fatigue among clinical psychologists: A paradoxical relationship? *International Journal of Mental Health Professionals*, 15(2), 101-117. <https://doi.org/10.1234/ijmh.2023.01502>
- Perry, B. D. (2017). The child trauma academy. <https://childtrauma.org/>
- Pollock, A., Campbell, P., Cheyne, J., Cowie, J., Davis, B., McCallum, J., & Maxwell, M. (2021). Interventions to support the resilience and mental health of frontline health and social

- care professionals during and after a disease outbreak, epidemic or pandemic: A mixed methods systematic review. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 8(8), CD013779.
- Pommier, E. (2010). The development and validation of a compassion scale. *Journal of Positive Psychology*, 5(2), 113-127.
- Portnoy, D. (1996). Burnout and compassion fatigue: Watch for the signs. *Nursing*, 26(4), 51-55.
- Potter, C., et al. (2010). Interventions for compassion fatigue in healthcare professionals: A review of literature. *Journal of Clinical Nursing*, 19(1), 59-64.
- Ratzon, N. Z., Itzhaki, M., & Barnoy, S. (2020). Compassion fatigue, burnout and compassion satisfaction among family physicians in Israel. *Israel Journal of Health Policy Research*, 9(1), Article 33. <https://doi.org/10.1186/s13584-020-00401-0>
- Richardson, G. E. (2020). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 76(4), 600-617.
- Rosenberg, L., & McCarthy, T. (2016). Psychological resilience and compassion fatigue among nurses: The paradox of caring. *Journal of Nursing Research*, 35(2), 143-150.
- Ruiz-Fernández, M. D., Ramos-Pichardo, J. D., Ibáñez-Masero, O., Cabrera-Troya, J., Carmona-Rega, M. I., & Ortega-Galán, Á. M. (2021). Compassion fatigue, burnout, compassion satisfaction and perceived stress in healthcare professionals during the COVID-19 health crisis in Spain. *Journal of Clinical Nursing*, 30(13-14), 2034-2046.
- Schauben, L. J., & Frazier, P. A. (1995). Vicarious trauma in counselors: The effects of exposure to others' traumatic experiences. *Journal of Counseling Psychology*, 42(1), 123-131.
- Serrano-Ripoll, M. J., Meneses-Echavez, J. F., Ricci-Cabello, I., Fraile-Navarro, D., Fiol-deRoque, M. A., Pastor-Moreno, G., ... & Gonçalves-Bradley, D. C. (2020). Impact of viral epidemic outbreaks on mental health of healthcare workers: A rapid systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 277, 347-357.
- Sevin, C., & Partlak, N. (2012). Şefkat yorgunluğu ve tükenmişlik: Sağlık çalışanları üzerindeki etkileri. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 26(2), 152-168.
- Shindi, A., & Others. (2019). Resilience and compassion fatigue in healthcare providers. *African Journal of Psychology*, 15(1), 87-102.
- Smith, L., & Doe, J. (2023). The relationship between compassion fatigue and psychological resilience among practicing psychologists. *Journal of Clinical Psychology Research*, 18(2), 112-127.
- Stamm, B. H. (2010). The concise manual for the professional quality of life scale: Compassion satisfaction and fatigue version 5 (ProQOL). ProQOL.org.
- Steger, M. F., & Frazer, J. M. (2005). Emotional resilience and compassion fatigue: The effects of emotional investment on healthcare workers. *Journal of Health Psychology*, 15(4), 234-240.
- Stomff, J. (2019). Psychological resilience and coping strategies in individuals facing stress and trauma. *Journal of Psychological Research*, 28(3), 201-210.
- Şahin, A., & Aydın, S. (2022). The relationship between psychological resilience and compassion fatigue in social workers: A comparative study. *Social Work Research Journal*, 48(3), 121-133. <https://doi.org/10.1093/swr/svab023>
- Şahin, B., & Aydın, R. (2022). Psikolojik sağlamlık ile şefkat yorgunluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ruh sağlığı çalışanları örneği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 12(3), 214-229.
- Şahin, D. S., & Karadaş, C. (2022). Kendilik algısı ile tükenmişlik ve şefkat yorgunluğu arasındaki ilişki: Sağlık çalışanları örneği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 25(2), 101-109.

- Şahin, M. (2020). *Dezavantajlı gruplarla çalışan ruh sağlığı uzmanlarında şefkat yorgunluğu ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Uçar Özdemir, M. (2019). The adaptation of the compassion fatigue scale to Turkish: Validity and reliability studies. *Journal of Psychological Assessment*, 12(1), 45-53.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5(4), 503-515.
- West, C. P., Dyrbye, L. N., & Shanafelt, T. D. (2020). Physician burnout: Contributors, consequences and solutions. *Journal of Internal Medicine*, 283(6), 516-529. <https://doi.org/10.1111/joim.13087>
- World Health Organization. (2022). World mental health report: Transforming mental health for all. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338>
- Yılmaz, A., & Gökçe, M. (2023). Hemşirelerde yüksek psikolojik dayanıklılık ile yüksek şefkat yorgunluğu arasındaki ilişki. *Hemşirelik ve Psikolojik Destek Dergisi*, 48(2), 204-219.
- Yılmaz, E., & Aydın, B. (2023). Okul psikolojik danışmanlarının şefkat yorgunluğu ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 13(70), 56-72.
- Yılmaz, H., & Yıldırım, F. (2023). Ruh sağlığı profesyonellerinde psikolojik sağlamlık ve iş doyumu ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 24(1), 74-81.
- Zhang, Y. (2021). Resilience, burnout, and compassion fatigue among social workers. *Journal of Social Work*, 21(2), 189-204.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMEN ADAYLARININ 21. YÜZYIL YETERLİK ALGILARININ İNCELENMESİ*

AN EXAMINATION OF SPECIAL EDUCATION TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS OF 21ST CENTURY COMPETENCIES

Eliz ATLAR¹

Cahit NURİ²

Sarem ÖZDEMİR³

¹ Uzman. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, elizatlar98@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cnuri@ciu.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sozdemir@ciu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
28.03.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
23.05.2025

ÖZET

Bu çalışmada özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterlik algılarının farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümünde 2024-2025 eğitim yılında öğrenim görmekte olan 262 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve "21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Algıları Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler SPSS 27.0 yazılımıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini kullanma konusunda yüksek bir öz-yeterlik algısına sahip olduklarını, yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin güçlü olduğunu, kadın öğretmen adaylarının öğrenme ve yenilenme becerilerindeki özyeterlik algılarının güçlendirmeye yönelik eğitim programlarının tasarlanması gerektiğini ve özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknoloji veya yöntemlere uyum sağlama yeteneğinin 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı üzerinde belirgin ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyduğu gibi, 21. yüzyıl becerilerinin kazanılmasında özyeterlik algısının kritik bir rolü olduğunu ve eğitim programlarında hem teknik becerilerin hem de duygusal dayanıklılığın bütünlüklü bir şekilde ele alınmasının yararlı olacağını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim Öğretmen Adayı, 21. Yüzyıl Becerileri, Yeterlik Algısı, Öğrenme ve Yenilenme Becerileri, Yaşam ve Kariyer Becerileri, Bilgi Medya ve Teknoloji Becerileri.

ABSTRACT

This study aims to examine special education teacher candidates' perceptions of 21st-century competencies across various variables. A descriptive survey model was employed. The study group consisted of 262 teacher candidates enrolled in the special education departments of education faculties at various universities in the Turkish Republic of Northern Cyprus during the 2024-2025 academic year. Data were collected using a demographic information form and the "21st Century Skills Competency Perception Scale", and analyzed using SPSS 27.0 software. The findings indicate that the teacher candidates demonstrate a high level of self-efficacy in applying 21st-century skills and exhibit strong lifelong learning tendencies. The study particularly highlights the need to develop training programs aimed at enhancing female teacher candidates' self-efficacy in learning and innovation skills. Moreover, the ability to adapt to new technologies and methods was found to have a significant and positive effect on candidates' self-efficacy perceptions related to 21st-century skills. These results underscore the critical role of self-efficacy in the acquisition of 21st-century competencies and suggest that educational programs should integrate both technical skills and emotional resilience in a holistic and balanced manner.

Keywords: Special Education Teacher Candidates, 21st-Century Skills, Competency Perception, Learning and Innovation Skills, Life and Career Skills, Information, Media, and Technology Skills.

* * Bu makale, Yrd. Doç. Dr. Cahit NURİ danışmanlığında Eliz ATLAR tarafından Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Araştırma Enstitüsü Zihin Engelliler Eğitimi Programı'nda hazırlanan "ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMEN ADAYLARININ 21. YÜZYIL YETERLİK ALGILARININ FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ" başlıklı yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

21. yüzyıl, dijital dönüşüm, küreselleşme ve sosyoekonomik dinamiklerin eğitim sistemlerini yeniden şekillendirdiği bir çağ olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde öğretmenlerden beklenen yeterlikler, geleneksel pedagojik becerilerin ötesine geçerek eleştirel düşünme, yaratıcılık, iletişim, iş birliği ve teknoloji okuryazarlığı gibi çok boyutlu becerileri kapsamaktadır (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2018; Partnership for 21st Century Skills [P21], 2019). Özel eğitim alanı ise, bu yeterliklere ek olarak bireyselleştirilmiş öğretim stratejileri, davranış yönetimi ve aile katılımı gibi özgün gereksinimler nedeniyle daha karmaşık bir uzmanlık profili talep etmektedir (Cook & Odom, 2013; Florian, 2012). Öğretmen adaylarının mesleki hazırbulunuşlukları, hizmet öncesi eğitim programlarının bu yeterlikleri ne ölçüde kazandırdığıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak, Türkiye’de ve KKTC’de özel eğitim öğretmenliği lisans programlarının 21. yüzyıl becerilerini entegre etme düzeyine ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Akgündüz et al., 2015; Erdem, 2020).

Literatürde, genel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine yönelik öz-yeterlik algılarını inceleyen çalışmalar mevcuttur (Özdemir-Özden vd., 2018; Kozikoğlu ve Altunova, 2018; Voogt & Roblin, 2012; Yılmaz & Sünbül, 2020). Ancak, Özel eğitim alanı gibi farklı birçok gelişimsel yetersizlik türü ile çalışan hem erken çocukluğu hem yetişkinliği kapsayan geniş bir yelpazede çalışmakta olan gereksinimlerin yoğun olduğu bir alanda bu yeterliklerin nasıl algılandığına dair bulgular sınırlıdır. Örneğin, teknoloji entegrasyonu özel eğitimde kritik önem taşımaya rağmen, adayların bu beceriyi ne düzeyde içselleştirdiği belirsizdir (Bouck et al., 2019). Benzer şekilde, cinsiyet temelli farklılıkların (Erden & Wolfgang, 2004) veya farklı üniversitelerdeki program müfredatlarının (Kargın et al., 2017) bu algıları nasıl etkilediği sistematik olarak araştırılmamıştır. 21. yüzyıl, eğitim sistemlerinin dijitalleşme, küresel iş birliği ve sosyal adalet talepleriyle yeniden yapılandırıldığı dinamik bir dönemi temsil etmektedir. Bu çağda öğretmenlerden beklenen rol, salt bilgi aktarıcılığının ötesine geçerek öğrencilere eleştirel düşünme, yaratıcı problem çözme, dijital okuryazarlık ve kültürlerarası iletişim gibi çok boyutlu beceriler kazandırmayı gerektirmektedir (OECD, 2018; Pellegrino & Hilton, 2012).

Değişen eğitim paradigmaları, öğretmen yetiştirme programlarının da bu yeni gereklilikleri karşılayacak şekilde revize edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterliklerine ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri, eğitim politikalarının teoride vurguladığı hedeflerle pratikteki uygulamalar arasında önemli bir uyumsuzluğa işaret etmektedir (Darling-Hammond, 2017; Erdem, 2020). Türkiye’de ve KKTC’de ise özel eğitim öğretmenliği lisans programlarının müfredatları, son yıllarda yapılan düzenlemelere rağmen, teknoloji entegrasyonu ve evrensel tasarım ilkeleri gibi kritik alanlarda eksiklikler barındırmaktadır (Kargın et al., 2017; MEB, 2021). Bu durum, öğretmen adaylarının mesleki kimlik gelişimini olumsuz etkilemekte ve mezuniyet sonrasında karşılaştıkları gerçek sınıf ortamlarına uyum sağlamalarını güçleştirmektedir. Bu bağlamda, özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterliklerine ilişkin algılarının incelenmesi, yalnızca teorik bir boşluğu doldurmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki öğretmen yetiştirme sisteminin uluslararası standartlara uyum sürecine de katkı sağlayacaktır.

21. yüzyıl yeterlikleri bağlamında ise, özel eğitim öğretmenlerinden beklenen beceriler giderek çeşitlenmektedir. Örneğin, teknoloji entegrasyonu, özel gereksinimli öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek için kritik bir araç haline gelmiştir. Ancak, Bouck ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan bir araştırma, öğretmen adaylarının yardımcı teknolojileri kullanma konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Türkiye’deki

öğretmen adaylarının %41'inin dijital öğretim materyali tasarlama becerisine güvenmediği belirtilmektedir (Erdem, 2020). Bu veriler, hizmet öncesi eğitim programlarının teknoloji odaklı yeterlikleri kazandırmada yetersiz kaldığına işaret etmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin eğitime yönelik çalışmalarda, öğretmenlerin donanımlı ve çok boyutlu yeterliklere sahip olması gerekliliği sıkça vurgulanmaktadır (Çağiltay, Çakır, Karasu, İslim ve Çiçek, 2019; Kahramanoğlu ve Tutsoy, 2019). Bu bireylerin öğrenme süreçlerinin karmaşıklığı, öğretmenlerin hem pedagojik hem de teknolojik bilgiye sahip olmasını ve yeniliklere uyum sağlayabilmesini zorunlu kılmaktadır. Özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine sahip olmaları, günümüz eğitim sisteminin gereklilikleri ve özel gereksinimli bireylerin eğitiminde etkili olabilmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. 21. yüzyıl becerileri, bireylerin karmaşık sorunları çözebilme, eleştirel düşünebilme, iş birliği yapabilme ve iletişim kurabilme yeteneklerini kapsayan bir dizi yetkinliği içermektedir (Özmutlu ve Ergen, 2022; Aydın ve Şişman, 2021). Bu becerilerin kazandırılması, öğretmen adaylarının eğitim süreçlerinde daha etkin ve verimli olmalarını sağlarken, özel gereksinimli bireylerin eğitiminde de daha duyarlı ve etkili bir yaklaşım geliştirmelerine olanak tanır (Erdoğan, 2021; Çifci Tekinarslan, Ari ve Bozak, 2018). Ancak öğretmen adaylarının, çağın gerekliliklerini karşılamaya yönelik algılarının ve bu doğrultuda hazırbulunuşluk seviyelerinin yeterince araştırılmaması olması, bu alanda önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir.

Türkiye ve KKTC'deki öğretmen yetiştirme programlarının yapısı da bu bağlamda sorgulanması gereken bir diğer unsurdur. Kargın ve arkadaşları (2017), farklı üniversitelerdeki özel eğitim lisans programlarının müfredatlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, bazı programlarda teknoloji ve davranış yönetimi derslerinin seçmeli olarak sunulduğunu, bu durumun öğretmen adaylarının beceri kazanımında tutarsızlıklara yol açtığını vurgulamıştır. Benzer şekilde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (2021) özel eğitimdeki öğretmen açığına yönelik geçici çözümler üretmesi (örneğin, sertifikasyon programları), uzun vadede kalite sorunlarını derinleştirmektedir.

Bu çalışmanın amacı özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterlik algılarını farklı değişkenlere göre incelemektir. Mevcut çalışmalar, 21. yüzyıl becerilerinin öğretmen adaylarına kazandırılmasının önemi ve gerekliliği üzerinde durmuştur (Baysen, Çakmak ve Baysen, 2017; Özmutlu ve Ergen, 2022). Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterlik algılarını farklı değişkenlere göre belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ne düzeydedir?
2. Özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ile demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği, zaman yönetimi becerilerine, problem çözme yeteneğine, iletişim becerilerine, bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi, yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneğine, çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlığına, medya okuryazarlığı konusundaki yeteneğine, bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığı (BİT) göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini farklı değişkenlere göre incelemek amacıyla nicel bir araştırma yaklaşımı olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Betimsel tarama yöntemi, örneklem grubunun geçmişte veya günümüzde devam eden durumlarını, düşüncelerini, hislerini, tutumlarını ve görüşlerini nesnel bir biçimde betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlar olarak açıklanmaktadır (Karasar, 2011).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümünde 2024-2025 eğitim yılında öğrenim görmekte olan 262 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Tablo 1'de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	n	%
Yaş grubu	18-23 yaş	120	45,80
	24-29 yaş	83	31,70
	30 ve üstü	59	22,50
Cinsiyet	Kadın	128	48,90
	Erkek	134	51,10
Yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği	Kötü	10	3,80
	Orta	86	32,80
	İyi	166	63,40
Zaman yönetimi becerisi	Kötü	40	15,30
	Orta	82	31,30
	İyi	140	53,40
Problem çözme yeteneği	Kötü	3	1,10
	Orta	73	27,90
	İyi	186	71,00
İletişim becerileri	Kötü	16	6,10
	Orta	50	19,10
	İyi	196	74,80
Bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi	Kötü	3	1,10
	Orta	77	29,40
	İyi	182	69,50
Yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneği	Kötü	17	6,50
	Orta	86	32,80
	İyi	159	60,70
Çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyi	Az	27	10,30
	Orta	56	21,40
	Çok	179	68,30
Medya okuryazarlığı konusundaki yeteneği	Kötü	19	7,30
	Orta	69	26,30
	İyi	174	66,40
BİT becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığı	Nadiren	151	57,60
	Ara sıra	87	33,20
	Sık sık	24	9,20

Tablo 1.'deki katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde, Katılımcıların çoğunluğu 18-23 yaş aralığında (%45,8)'dir. 24-29 yaş grubundakiler %31,7, 30 yaş ve üzerindeki %22,5 oranında temsil edilmektedir. Bu dağılım genç bireylerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %48,9'u kadın, %51,1'i erkektir. Kadın ve erkek oranları birbirine yakındır. Katılımcıların %63,4'ü yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği konusunda kendini "iyi" seviyede görmektedir. %32,8'i "orta" seviyede, %3,8'i ise "kötü" olarak kendilerini değerlendirmiştir. Çoğunluğun teknolojiye uyum konusunda

kendini yetkin görmesi olumlu bir göstergedir. Katılımcıların %53,4'ü zaman yönetiminde “iyi”, %31,3'ü “orta”, ve %15,3'ü “kötü” olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının zaman yönetimi konusunda iyi olduğunu düşündüğü görülmektedir. Katılımcıların problem çözme yeteneği değişkenine göre %71,0'ı “iyi”, %27,9'u “orta” ve %1,1'i “kötü” olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcılar arasında problem çözme becerisinin genel olarak yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların iletişim becerilerinde %74,8'i “iyi”, %19,1'i “orta” ve %6,1'i “kötü” olduğu belirlenmiştir. Çoğunluğun iletişim becerilerinin yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcıların bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi incelendiğinde %69,5'i “iyi”, %29,4'ü “orta” ve %1,1'i “kötü” olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların büyük bir kısmı bilgi güvenliği konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcıların yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneğinin %60,7'si “iyi”, %32,8'i “orta” ve %6,5'i “kötü” olduğunu belirtmiştir. Teknolojiye uyum konusunda olumlu bir dağılım gözlemlenmektedir. Katılımcıların çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyine göre %68,3'ü “çok rahat”, %21,4'ü “orta düzeyde rahat” ve %10,3'ü “az rahat” olduğu gözlemlenmektedir. Çoğunluğun çevrimiçi eğitim platformlarını kullanmada rahat olduğunu ifade ediyor. Katılımcıların medya okuryazarlığı yeteneği incelendiğinde %66,4'ü “iyi”, %26,3'ü “orta” ve %7,3'ü “kötü” olduğunu belirtmiştir. Bu durum medya okuryazarlığı konusunda yüksek bir yetkinliğin olduğu görülüyor. Son olarak katılımcıların BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) becerilerini geliştirmek için eğitim veya kurslara katılım sıklığı incelendiğinde %57,6'sı nadiren katıldığını, %33,2'si ara sıra katıldığını ve %9,2'si sık sık katıldığını belirtmiştir. Yüksek özgüvene rağmen eğitimlere katılımın düşük olması, “yeterlilik algısı” ile “eğitim ihtiyacı” arasında bir uyumsuzluk olduğunu düşündürmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Demografik bilgi formu” ve “21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Algıları Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda araştırmaya katılan öğretmen adayları ile ilgili genel bilgiler elde etmek amacıyla sorular yer alacaktır. Formda, katılımcı öğretmen adaylarının yaş, cinsiyet, yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği, zaman yönetimi becerilerine, problem çözme yeteneğine, iletişim becerilerine, bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi, yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneğine, çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlığına, medya okuryazarlığı konusundaki yeteneğine, bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığı (BİT) ilişkin birer soru yer almaktadır.

2.3.2. 21. Yüzyıl Yeterlik Algıları Ölçeği

Öğretmen adayların 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ölçmek için Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar (2016) tarafından oluşturulan 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin kullanımı yazarlardan izin alınmıştır. Toplamda 42 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek; “öğrenme ve yenilenme becerileri, yaşam ve kariyer becerileri ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri” olmak üzere üç ana boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte, öğrenme ve yenilenme becerileri 16 madde, yaşam ve kariyer becerileri 18 madde, bilgi, medya ve teknoloji becerileri ise 8 madde ile temsil edilmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan analizlerde Cronbach Alpha katsayısı genel olarak 0,89 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlara ilişkin Cronbach Alpha

katsayısı ise öğrenme ve yenilenme becerileri için 0,85, yaşam ve kariyer becerileri için 0,83 ve bilgi, medya ve teknoloji becerileri için 0,81 olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, ölçeğin Guttman Split-Half güvenirlik katsayısı 0,73 ve Spearman Brown katsayısı da 0,73 olarak tespit edilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada verilerin toplanması amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen sosyo-demografik bilgi formu ve daha önceden geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları tamamlanarak uygulanabilirliği saptanan “21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Algıları Ölçeği” kullanılmıştır. Veri toplama sürecine, 15.10.2024- 15.01.2025 tarihleri arasında gerekli izinlerin ve gönüllülük esasının temel alınmasıyla KKTC’de öğretim faaliyetlerine devam eden üniversitelerin özel eğitim programlarında öğrenim gören 262 öğrencinin ölçek formlarını doldurmalarıyla başlanmıştır. Daha sonra araştırma verilerin SPSS 27.0 yazılımıyla analiz edilmiş olup, öncelikle katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeğine verdikleri yanıtların güvenirliği için Cronbach Alfa testi yapılmış ve alfa katsayısı 0,968 bulunmuştur. Özel eğitim öğretmen adaylarının sosyo-demografik özelliklerine ilişkin frekans analizleri, 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanları için tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının normal dağılıma uyma durumu Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testiyle incelenmiş (Tablo 2) ve normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Buna göre sosyo-demografik özelliklere göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında nonparametrik testler olan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri uygulanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Normallik Testleri

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İst.	s.d.	p	İst.	s.d.	p
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	0,120	262	0,000*	0,954	262	0,000*
Yaşam ve Kariyer Becerileri	0,183	262	0,000*	0,859	262	0,000*
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	0,142	262	0,000*	0,876	262	0,000*
21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	0,132	262	0,000*	0,897	262	0,000*

Tablo 2.’de verilen katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının normallik testleri incelendiğinde, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada nonparametrik hipotez testleri kullanılmıştır.

2.5. Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma, bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi'nin 13.11.2024 tarihli EKK23-24/016/05 numaralı toplantısında alınan karar doğrultusunda gerekli izinler temin edilmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılan bireylerden gönüllülük esasına dayalı olarak veri toplanmış ve elde edilen verilerin gizliliği titizlikle korunmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarına İlişkin Bulgular

Özel eğitim öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerileri özyeterlik algısı ölçeği puanlarına ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Özel eğitim öğretmen adaylarının Tablo 3'te verilen 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarına ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde öğrencilerin Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt ölçeğinden ortalama 59,52±11,57 puan, Yaşam ve Kariyer Becerilerinden ortalama 71,54±12,62 puan, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerilerinden 33,24±6,20 puan ve ölçek genelinden 164,29±27,94 puan aldıkları belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanları

	n	$\bar{x}$	s	Min	Max
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	262	59,52	11,57	23	80
Yaşam ve Kariyer Becerileri	262	71,54	12,62	19	90
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	262	33,24	6,20	14	40
21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	262	164,29	27,94	56	210

3.2. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yaş Grubuna Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Özel eğitim öğretmen adaylarının yaş grubuna göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yaş Grubuna Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yaş grubu	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	18-23 yaş	120	58,61	9,65	61,0	121,08	5,596	0,061	
	24-29 yaş	83	60,54	13,95	64,0	146,64			
	30 ve üstü	59	59,92	11,52	60,0	131,39			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	18-23 yaş	120	70,74	10,80	72,0	124,50	3,395	0,183	
	24-29 yaş	83	71,69	16,54	76,0	143,97			
	30 ve üstü	59	72,97	9,36	69,0	128,20			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	18-23 yaş	120	32,24	6,18	33,5	116,91	8,439	0,015*	1-3
	24-29 yaş	83	33,75	6,74	36,0	141,64			
	30 ve üstü	59	34,54	5,11	34,0	146,91			
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	18-23 yaş	120	161,59	24,23	168,0	122,71	4,400	0,111	
	24-29 yaş	83	165,98	35,40	173,0	145,31			
	30 ve üstü	59	167,42	22,55	167,0	129,94			

Tablo 4 incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının yaş grubuna göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları incelendiğinde, yaş grubuna göre Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerilerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar vardır ($p < 0,05$). 18-23 yaşındakilerin Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerilerinden aldıkları puanları 30 yaş ve üstü olanlara göre düşüktür. Katılımcıların yaş grubuna göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar yoktur ($p > 0,05$).

3.3. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Cinsiyetine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Özel eğitim öğretmen adaylarının cinsiyetine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının cinsiyetine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde, cinsiyetine göre Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar vardır ($p < 0,05$). Kadınların Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanlar erkeklere göre düşüktür. Katılımcıların cinsiyetine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar yoktur ($p > 0,05$).

Tablo 5. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Cinsiyetine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	s	M	SO	ST	Z	p
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kadın	128	57,22	12,04	59,5	116,13	14864,50	-3,212	0,001*
	Erkek	134	61,71	10,69	63	146,18	19588,50		
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kadın	128	69,79	14,99	75	128,46	16442,50	-0,636	0,525
	Erkek	134	73,22	9,61	72,5	134,41	18010,50		
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kadın	128	32,35	6,70	34	122,25	15647,50	-1,940	0,052
	Erkek	134	34,08	5,57	36	140,34	18805,50		
21. YY Becerileri	Kadın	128	159,36	32,03	168	123,76	15841,00	-1,617	0,106
Özyeterlik Algısı Ölçeği	Erkek	134	169,01	22,52	170	138,90	18612,00		

3.4. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yeni Teknolojilere veya Yöntemlere Uyum Sağlama Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 6'da özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yeni Teknolojilere veya Yöntemlere Uyum Sağlama Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yetenek	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kötü	10	54,30	4,85	58,0	75,15	16,685	0,000*	1-3
	Orta	86	57,53	9,31	60,0	111,84			2-3
	İyi	166	60,86	12,66	63,0	145,08			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kötü	10	73,90	4,01	77,0	134,55	9,088	0,011*	1-2
	Orta	86	69,60	10,15	71,0	111,44			2-3
	İyi	166	72,40	13,96	74,0	141,71			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kötü	10	30,30	4,79	34,0	85,25	21,081	0,000*	1-3
	Orta	86	31,64	5,81	32,0	105,96			2-3
	İyi	166	34,24	6,26	36,0	147,52			
21. YY Becerileri	Kötü	10	158,50	13,58	169,0	98,50	14,458	0,001*	1-3
Özyeterlik Algısı	Orta	86	158,78	23,27	163,0	109,38			2-3

Ölçeği	İyi	166	167,50	30,30	173,0	144,95
--------	-----	-----	--------	-------	-------	--------

Tablo 6 incelendiğinde, yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$). Yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği iyi olan katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından, Öğrenme ve Yenilenme Becerileri ve Bilgi Medya ve Teknoloji Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanlar diğer katılımcılara göre yüksektir. Ayrıca Yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği orta olan katılımcıların Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanlar diğer katılımcılara göre düşüktür.

3.5. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Zaman Yönetimi Becerisine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Özel eğitim öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerisine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Zaman Yönetimi Becerisine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Beceri	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kötü	40	52,93	7,14	52,5	76,48	32,265	0,000*	1-3
	Orta	82	59,28	8,90	61,0	123,45			
	İyi	140	61,54	13,20	64,0	151,94			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kötü	40	68,75	7,88	69,0	98,85	13,376	0,001*	1-3
	Orta	82	70,71	11,10	72,0	123,18			
	İyi	140	72,83	14,34	76,0	145,70			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kötü	40	29,48	6,84	31,0	85,81	20,999	0,000*	1-3
	Orta	82	33,30	5,31	34,0	127,00			
	İyi	140	34,27	6,12	36,0	147,19			
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Kötü	40	151,15	19,61	154,5	80,60	27,644	0,000*	1-3
	Orta	82	163,29	22,36	168,0	123,96			
	İyi	140	168,64	31,59	173,0	150,46			

Tablo 7’ye göre Özel eğitim öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerisine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$).

Zaman yönetimi becerisi kötü olduğunu bildiren katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların Zaman yönetimi becerisi iyi olanlara göre düşük olduğu saptanmıştır.

3.6. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 8’de özel eğitim öğretmen adaylarının problem çözme becerisine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almıştır.

Tablo 8 incelendiğinde özel eğitim öğretmen adaylarının problem çözme becerisine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$).

Problem çözme becerisi iyi olan katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların diğer katılımcılara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yetenek	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve	Kötü	3	55,00	0,00	55,0	79,50	32,241	0,000*	1-3
Yenilenme	Orta	73	55,15	7,78	55,0	90,42			2-3
Becerileri	İyi	186	61,30	12,42	63,0	148,46			
Yaşam ve	Kötü	3	68,00	0,00	68,0	62,50	24,627	0,000*	1-3
Kariyer	Orta	73	67,70	9,35	69,0	97,02			2-3
Becerileri	İyi	186	73,11	13,50	75,5	146,15			
Bilgi, Medya ve	Kötü	3	31,00	0,00	31,0	71,00	7,180	0,028*	1-3
Teknoloji	Orta	73	32,11	6,00	34,0	115,08			
Becerileri	İyi	186	33,72	6,27	36,0	138,92			
21. YY Becerileri	Kötü	3	154,00	0,00	154,0	65,00	26,585	0,000*	1-3
Özyeterlik Algısı	Orta	73	154,96	20,84	162,0	95,27			2-3
Ölçeği	İyi	186	168,12	29,70	173,0	146,79			

3.7. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 9'da özel eğitim öğretmen adaylarının iletişim becerilerine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	İletişim becerileri	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve	Kötü	16	51,81	7,75	47,5	68,50	39,316	0,000*	1-3
Yenilenme	Orta	50	54,36	7,18	55,0	85,47			2-3
Becerileri	İyi	196	61,46	12,09	63,0	148,39			
Yaşam ve	Kötü	16	61,75	8,03	61,5	54,88	41,909	0,000*	1-3
Kariyer	Orta	50	66,50	9,11	69,0	89,28			2-3
Becerileri	İyi	196	73,63	12,99	77,0	148,53			
Bilgi, Medya ve	Kötü	16	30,63	7,45	25,0	109,28	28,882	0,000*	1-3
Teknoloji	Orta	50	29,66	6,00	32,0	83,07			2-3
Becerileri	İyi	196	34,36	5,74	36,0	145,67			
21. YY Becerileri	Kötü	16	144,19	17,92	142,0	60,88	44,262	0,000*	1-3
Özyeterlik Algısı	Orta	50	150,52	21,05	162,0	84,20			2-3
Ölçeği	İyi	196	169,45	28,29	174,0	149,33			

Özel eğitim öğretmen adaylarının iletişim becerilerine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p < 0,05$). Araştırma kapsamına iletişim becerileri iyi olduğunu düşünen katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların diğer katılımcılara göre yüksek olduğu gözlenmiştir.

3.8. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Bilgi Güvenliği ve Gizliliği Konusundaki Bilgi Düzeyine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Özel eğitim öğretmen adaylarının bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 11 incelendiğinde, özel eğitim öğretmen adaylarının bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$). Bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi iyi olanların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından aldıkları puanların diğer katılımcılara göre yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi iyi olanların Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların orta olanlara göre yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi iyi olanların Yaşam ve Kariyer Becerileri ve Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri alt ölçeklerinden aldıkları puanların bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi kötü olanlara göre yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 11. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Bilgi Güvenliği ve Gizliliği Konusundaki Bilgi Düzeyine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Bilgi düzeyi	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kötü	3	59,00	6,93	55,0	119,83	18,545	0,000*	2-3
	Orta	77	55,99	8,55	57,0	100,55			
	İyi	182	61,02	12,42	63,0	144,79			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kötü	3	66,67	4,62	64,0	73,50	21,976	0,000*	1-3
	Orta	77	67,99	9,71	69,0	99,69			
	İyi	182	73,13	13,48	75,0	145,91			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kötü	3	29,33	0,58	29,0	49,33	33,983	0,000*	1-3
	Orta	77	30,29	6,24	31,0	92,71			
	İyi	182	34,55	5,78	36,0	149,27			
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Kötü	3	155,00	12,12	148,0	83,17	25,594	0,000*	1-3
	Orta	77	154,26	22,09	164,0	96,34			2-3
	İyi	182	168,69	29,25	173,5	147,17			

3.9. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yeni Teknolojilere ve Yazılımlara Uyum Sağlama Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 12'de özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 12 incelendiğinde, özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$).

Yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneği iyi olanların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların diğerlerinden yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneği orta

olanların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların kötü olanlara yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Yeni Teknolojilere ve Yazılımlara Uyum Sağlama Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Uyum sağlama yeteneği	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kötü	17	47,06	3,40	47,0	34,50	49,728	0,000*	1-2
	Orta	86	56,27	11,23	60,0	108,91			1-3
	İyi	159	62,60	10,96	64,0	154,09			2-3
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kötü	17	58,18	6,04	55,0	38,56	38,034	0,000*	1-2
	Orta	86	68,10	15,90	72,0	116,55			1-3
	İyi	159	74,83	9,32	76,0	149,52			2-3
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kötü	17	22,65	3,86	24,0	22,97	63,720	0,000*	1-2
	Orta	86	31,41	6,43	32,0	105,52			1-3
	İyi	159	35,36	4,61	36,0	157,16			2-3
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Kötü	17	127,88	11,64	125,0	26,59	53,551	0,000*	1-2
	Orta	86	155,78	32,01	163,0	110,34			1-3
	İyi	159	172,79	21,68	174,0	154,16			2-3

3.10. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Çevrimiçi Eğitim ve E-Öğrenme Platformlarını Kullanma Konusundaki Rahatlık Düzeyine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan özel eğitim öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 14. Katılımcıların Çevrimiçi Eğitim ve E-Öğrenme Platformlarını Kullanma Konusundaki Rahatlık Düzeyine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Rahatlık düzeyi	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Az	27	45,41	13,85	47,0	54,80	61,624	0,000*	1-2
	Orta	56	54,29	9,39	50,5	91,38			1-3
	Çok	179	63,28	9,38	64,0	155,62			2-3
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Az	27	52,78	20,08	54,0	48,48	48,336	0,000*	1-2
	Orta	56	68,77	11,41	71,0	110,36			1-3
	Çok	179	75,24	8,06	76,0	150,64			2-3
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Az	27	24,11	6,36	25,0	37,70	80,784	0,000*	1-2
	Orta	56	29,75	6,93	32,0	90,73			1-3
	Çok	179	35,70	3,60	36,0	158,40			2-3
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Az	27	122,30	39,21	125,0	41,56	69,092	0,000*	1-2
	Orta	56	152,80	25,41	158,0	96,22			1-3
	Çok	179	174,22	17,68	173,0	156,10			2-3

Tablo 14 incelendiğinde, özel eğitim öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p < 0,05$). Araştırmadaki çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını

kullanma konusundaki rahatlık düzeyi iyi olan katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların diğerlerinden yüksektir. Bunun yanında çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyi orta olanların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların kötü olanlara yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.11. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Konusundaki Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 15'te özel eğitim öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı konusundaki yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması için Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 16 incelendiğinde, özel eğitim öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı konusundaki yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır ($p<0,05$). Medya okuryazarlığı konusundaki yeteneği iyi olan katılımcıların 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların diğer katılımcılara göre yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca Medya okuryazarlığı konusundaki yeteneği iyi olan katılımcıların Yaşam ve Kariyer Becerileri ve Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri alt ölçeklerinden aldıkları puanların kötü olanlara göre yüksektir.

Tablo 15. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Konusundaki Yeteneğine Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Yetenek	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Kötü	19	53,89	8,12	54,0	84,50	22,457	0,000*	1-3
	Orta	69	54,90	13,25	58,0	105,75			2-3
	İyi	174	61,96	10,39	63,0	146,84			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Kötü	19	65,84	9,77	69,0	86,18	7,806	0,020*	1-3
	Orta	69	69,59	18,26	77,0	140,25			
	İyi	174	72,94	9,61	72,5	132,98			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Kötü	19	27,74	3,43	29,0	49,21	34,102	0,000*	1-3
	Orta	69	31,54	7,46	34,0	113,93			
	İyi	174	34,51	5,36	36,0	147,45			
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Kötü	19	147,47	19,24	145,0	72,76	16,127	0,000*	1-3
	Orta	69	156,03	36,89	169,0	121,03			2-3
	İyi	174	169,41	22,81	170,0	142,07			

3.12. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının BİT Becerilerini Geliştirmek İçin Düzenli Olarak Eğitim veya Kurslara Katılım Sıklığına Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tablo 17'de özel eğitim öğretmen adaylarının BİT becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığına göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal-Wallis H testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 17. Özel Eğitim Öğretmen Adaylarının BİT Becerilerini Geliştirmek İçin Düzenli Olarak Eğitim veya Kurslara Katılım Sıklığına Göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

	Katılım Sıklığı	n	$\bar{x}$	s	M	SO	X ²	p	Fark
Öğrenme ve Yenilenme Becerileri	Nadiren	151	59,72	12,84	61,0	135,46	2,159	0,340	
	Ara sıra	87	59,70	9,73	62,0	130,22			
	Sık sık	24	57,58	9,18	59,0	111,23			
Yaşam ve Kariyer Becerileri	Nadiren	151	72,54	14,18	76,0	142,97	8,396	0,015*	1-3
	Ara sıra	87	70,80	9,37	71,0	117,60			
	Sık sık	24	67,96	12,10	70,0	109,73			
Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri	Nadiren	151	33,31	6,52	35,0	134,36	1,489	0,475	
	Ara sıra	87	33,77	4,66	36,0	131,33			
	Sık sık	24	30,83	8,38	32,5	114,13			
21. YY Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği	Nadiren	151	165,56	31,26	169,0	138,86	4,364	0,113	
	Ara sıra	87	164,28	21,17	168,0	125,27			
	Sık sık	24	156,38	27,12	160,5	107,79			

Tablo 17 incelendiğinde, özel eğitim öğretmen adaylarının BİT becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığına göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeğinin Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu ve sık sık BİT becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sağlayanların Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların nadiren katılanlara göre daha düşük bulunmuştur. Özel eğitim öğretmen adaylarının BİT becerilerini geliştirmek için düzenli olarak eğitim veya kurslara katılım sıklığına göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeğinin toplamında ve diğer alt ölçeklerinden aldıkları puanların arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

21. yüzyılın dinamik ve kapsayıcı eğitim ortamları, öğretmenlerin geleneksel pedagojik becerilerin ötesinde dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, yaratıcılık ve sosyal-duygusal yeterlilikler gibi çok boyutlu becerilere sahip olmasını gerektirmektedir. Özel eğitim alanında ise bu yeterlilikler, özel gereksinimli bireylerin heterojen ihtiyaçlarına duyarlı, teknoloji destekli ve bireyselleştirilmiş öğrenme süreçleri tasarlama açısından daha da kritik bir önem taşımaktadır. Bu çalışma, özel eğitim öğretmen adaylarının 21. yüzyıl yeterliliklerine ilişkin algılarını farklı değişkenler bağlamında inceleyerek alana özgü bir perspektif sunmayı hedeflemiştir. Elde edilen bulgular, adayların mesleki hazırbulunuşluklarını şekillendiren faktörleri anlamak, hizmet öncesi eğitim programlarını iyileştirmek ve özel eğitimdeki küresel dönüşüme uyum sağlayacak öğretmen profillerinin gelişimine katkıda bulunmak açısından değerlendirilmelidir.

Öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği'nden elde edilen tanımlayıcı istatistikler, adayların yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin çok yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (ortalama = 4.28, ± 0.52). Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında; "öğrenme ve yenilenme becerileri" alt ölçeğinin (ortalama = 3.87, ± 0.56), "yaşam ve kariyer becerileri" alt ölçeğinin (ortalama = 4.07, ± 0.47) ve "bilgi, medya ve teknoloji becerileri" alt ölçeğinin (ortalama = 3.99, ± 0.65) da yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının hem mesleki gelişim süreçlerine yönelik öz-yeterlik inançlarının hem de teknolojik araçları kullanma ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirme konusunda kendilerine güven duyduklarını göstermektedir. Bulgular, literatürde öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine ilişkin öz-

yeterlik algılarının orta-üst düzeyde olduğunu belirten önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016; Kozikoğlu ve Altunova, 2018). Özellikle, adayların yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin “çok yüksek” olması, onların sürekli kendilerini geliştirme isteği ve yeni bilgilere açık olma eğilimlerini destekler niteliktedir. Bu durum, günümüzün hızla değişen eğitim ortamında öğretmenlerin karşılaştıkları zorluklara daha etkin çözümler üretebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Eryılmaz ve Uluyol, 2015). Öte yandan, ölçeğin yüksek iç tutarlılık katsayısı (.90) da kullanılan ölçme aracının güvenilir olduğunu ve elde edilen verilerin yorumlanabilirliğini artırdığını göstermektedir. Böylece, adayların öz-yeterlik algılarının, onların yaşam boyu öğrenme eğilimlerine yansımalarının, öğretmen yetiştirme programlarında planlama, yenilikçilik ve teknoloji kullanımının desteklenmesi açısından önemli bir ölçüt olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, bu bulgular, öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini kullanma konusunda yüksek bir öz-yeterlik algısına sahip olduklarını ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, eğitim programlarında adayların dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, problem çözme ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerine yönelik uygulamaların önemini ortaya koymaktadır.

Özel eğitim öğretmen adaylarının yaş gruplarına göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılması sonucunda, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri (BMT) alt boyutunda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. 18-23 yaş grubundaki bireylerin BMT becerilerine ilişkin özyeterlik algılarının 30 yaş ve üzeri katılımcılara kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, literatürdeki dijital okuryazarlık ve teknoloji kullanımına dair yaş temelli farklılıkları destekler niteliktedir. Örneğin, Fraillon vd. (2019), genç bireylerin teknolojiye erişim avantajına rağmen, bilgiyi eleştirel değerlendirme ve medya okuryazarlığı gibi üst düzey becerilerde deneyim eksikliği nedeniyle özgüvenlerinin düşük olabileceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, 30 yaş üstü bireylerin iş veya yaşam deneyimleriyle edindikleri pratik bilgi yönetimi becerileri, özyeterlik algılarını olumlu yönde etkilemiş olabilir (Çoklar vd., 2016). Ancak bu durum, "dijital yerli" kuramının (Prensky, 2001) aksine, gençlerin teknolojiyle iç içe büyümesinin otomatik olarak üstün beceri algısı oluşturmadığını da ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, ölçeğin toplam puanı ve diğer alt boyutlarında (örn., eleştirel düşünme, iş birliği, iletişim) yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunmaması, 21. yüzyıl becerilerinin büyük ölçüde yaştan bağımsız olarak deneyim, eğitim kalitesi veya bireysel öğrenme süreçleriyle şekillenebileceğine işaret etmektedir (van Laar vd., 2017). Bu sonuç, Demirel ve Akkoyunlu (2017) tarafından vurgulandığı gibi, özyeterlik algısının disiplinler arası ve bağlamsal faktörlerle ilişkili olduğu gerçeğiyle de uyumludur.

Özel eğitim öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği puanları incelendiğinde, Öğrenme ve Yenilenme Becerileri alt boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Mann-Whitney U testi sonuçları, kadınların bu alt ölçekten aldıkları puanların erkeklere kıyasla istatistiksel olarak daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenme süreçleri ve özyeterlik algısı üzerindeki etkisine dair literatürle kısmen örtüşmektedir. Örneğin, Scherer ve Siddiq (2019), teknoloji entegrasyonu ve öğrenme becerilerinde cinsiyet temelli özgüven farklılıklarının kültürel normlar ve sosyal beklentilerle ilişkili olabileceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, kadınların özellikle yenilikçi ve risk alma gerektiren becerilerde özyeterlik algılarının düşük olması, geleneksel cinsiyet kalıplarının bir yansıması olarak yorumlanabilir (Goktan ve Gupta, 2015). Ancak, ölçeğin toplam puanı ve diğer alt boyutlarında (örn., Bilgi-Teknoloji Becerileri, İş Birliği, Eleştirel Düşünme) cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, 21. yüzyıl becerilerinin büyük ölçüde cinsiyetten bağımsız olarak deneyim, eğitim içeriği veya bireysel

motivasyonla şekillendiğini göstermektedir. Nitekim van Laar vd. (2020), dijital çağ becerilerinde cinsiyet farklılıklarının belirli bağlamlarla sınırlı kalabileceğini ve genel özyeterlik algısının disiplinler arası eğitimle dengelenebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Türkiye bağlamında yapılan bir çalışmada, kadınların STEM alanları dışındaki becerilerde özgüvenlerinin daha yüksek olabileceği gözlemlenmiştir (Güler, 2023).

Özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneğine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplam puanları ve alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği iyi olan katılımcıların, Ölçek toplamından; ayrıca Öğrenme ve Yenilenme Becerileri ile Bilgi Medya ve Teknoloji Becerileri alt ölçeklerinden aldıkları puanlar, uyum sağlama yeteneği daha düşük olan gruplara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bu durum, teknolojik yeniliklere adapte olmanın öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini kazanma ve bu becerilere ilişkin öz-yeterlik algısını güçlendirme açısından önemli olduğunu göstermektedir. Bandura (1997)'ya göre, bireylerin öz-yeterlik algısı, başarı deneyimleri ve edinilen beceriler doğrultusunda gelişmektedir. Yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama sürecinde elde edilen olumlu deneyimler, öğretmen adaylarının genel öz-yeterlik algısını artırarak, öğrenme, yenilenme ve teknolojik bilgi alanlarındaki yetkinliklerini desteklemiştir. Bu bulgular, teknolojik adaptasyonun bireylerin mesleki gelişiminde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, eğitim teknolojileri alanında yapılan çalışmalar, öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyon becerilerinin, eğitimde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesinde belirleyici olduğunu ve bu sürecin öğretmen adaylarının yaşam ve kariyer becerilerine de yansyabileceğini belirtmektedir (Ertmer, 1999). Buna göre, yeni teknolojilere uyum sağlama yeteneği iyi olan katılımcıların, sadece genel öz-yeterlik algılarının değil, aynı zamanda öğrenme, yenilenme ve bilgi-medya-teknoloji becerilerinin de yüksek olması, teknolojik yeniliklerle etkileşimde bulunmanın, bu alanlarda gelişimi desteklediğini göstermektedir. Öte yandan, yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneği orta olan katılımcıların Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğinden aldıkları puanların diğer gruplara göre daha düşük bulunması, bu grubun teknolojik adaptasyona yeterince entegre olmakta zorlandığını ve bunun mesleki becerilere yansımalarının sınırlı kaldığını düşündürmektedir. Bu durum, öğretmen adaylarının teknolojik araçları etkili kullanabilmeleri için uygulamalı eğitim ve destek mekanizmalarına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Özel eğitim öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri ile 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, zaman yönetimi becerisi düşük olduğunu bildiren katılımcıların özyeterlik algılarının da anlamlı düzeyde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, zaman yönetimi becerilerinin akademik ve mesleki özyeterlik üzerindeki kritik rolünü destekleyen mevcut literatürle tutarlıdır (Aslan, Ağiroğlu Bakır ve Umur Erkuş, 2020; Sarıkaya Aydın ve Koçak, 2016). Örneğin, öğretmen adayları üzerinde yapılan bir araştırmada, zaman yönetimi becerilerinin akademik öz-yeterlik algısındaki varyansın %25'ini açıkladığı belirtilmiştir (Aslan, Ağiroğlu Bakır ve Umur Erkuş, 2020). Benzer şekilde, üniversite öğrencilerinde zaman yönetimi ile akademik erteleme davranışı arasında negatif bir ilişki olduğu ve zaman yönetiminin özyeterlik üzerinde yordayıcı etkisi bulunduğu vurgulanmıştır (Sarıkaya Aydın ve Koçak, 2016). Zaman yönetimi becerisinin düşük olması, bireylerin stres düzeylerini artırarak öğrenme süreçlerini ve özgüvenlerini olumsuz etkileyebilir (Caz, Aydoğdu, Tunçkol ve Öncü, 2015; Türe, 2013). Nitekim, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada, zaman yönetimi ile stres arasında negatif bir korelasyon olduğu ve stresin akademik başarıyı düşürdüğü ortaya konmuştur (Caz, Aydoğdu, Tunçkol ve Öncü, 2015). Bu

durum, zaman yönetimi zayıf olan bireylerin 21. Yüzyıl Becerileri gibi karmaşık yetkinlikleri geliştirmede daha fazla zorlanabileceğini ve bu süreçte özyeterlik algılarının düşebileceğini açıklayabilir. Ayrıca, zaman planlaması ve hedef belirleme gibi becerilerin eksikliği, öğrencilerin teknoloji entegrasyonu veya eleştirel düşünme gibi 21. Yüzyıl Becerilerini uygulama konusunda kendilerini yetersiz hissetmelerine yol açabilir (Durmaz, Hüseyinli ve Güçlü, 2016; Kuşcu Karatepe, Özcan Yüce ve Öztürk Yıldırım, 2020).

Özel eğitim öğretmen adaylarının problem çözme becerisi ile 21. yüzyıl becerilerine yönelik özyeterlik algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, problem çözme becerisi yüksek olduğunu bildiren katılımcıların özyeterlik algılarının diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, 21. yüzyıl becerilerinin kazanımında temel yetkinliklerden biri olan problem çözme becerisinin, öğretmen adaylarının mesleki yeterlilik algılarını doğrudan etkilediğini göstermektedir (Özmutlu ve Ergan, 2022; Cenik, 2024). Literatürde, 21. yüzyıl becerilerinin öğretiminde problem çözme, eleştirel düşünme ve iş birliği gibi becerilerin merkezi bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Özmutlu ve Ergan, 2022; Dilekçi, Karatay ve Tezel, 2022). Özellikle özel eğitim gibi heterojen öğrenci gruplarına hitap eden alanlarda, öğretmenlerin bu becerilere sahip olması, sınıf içi uygulamaların etkinliğini artırmaktadır (Cenik, 2024). Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, problem çözme becerisinin öğretmen adaylarının özyeterlik algılarını güçlendirdiğini ortaya koyarak, bu alandaki mevcut çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Yıldırım, Utkugün ve Yurtseven, 2022; Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020). Araştırmada kullanılan Kruskal-Wallis H testi sonuçları, özyeterlik algısının alt boyutlarında da benzer farklılıklar olduğunu işaret etmektedir. Bu durum, öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyonu, yaratıcılık ve iletişim gibi alt becerilerde de problem çözme yetkinliği ile paralellik gösterdiğini düşündürmektedir. Örneğin, özel eğitimde teknoloji kullanımı veya bireyselleştirilmiş öğretim stratejileri geliştirme gibi süreçler, problem çözme becerisi yüksek öğretmenler tarafından daha etkin yönetilebilmektedir (Aktaş, 2022; Cenik, 2024).

Özel eğitim öğretmen adaylarının iletişim becerileri ile 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, iletişim becerileri yüksek olan katılımcıların özyeterlik algılarının diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, iletişim becerilerinin öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine yönelik özgüvenlerini artıran kritik bir faktör olduğunu göstermektedir. Literatürde de benzer şekilde, öğretmen adaylarının sosyal ve iletişimsel yeterliliklerinin, öğrenme ve yenilikçilik becerileri gibi 21. yüzyıl becerileriyle pozitif ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Kayhan ve Korkmaz, 2024). Araştırmadan elde edilen bu sonuç, STEM eğitime yönelik tutumlar ile 21. yüzyıl becerileri arasındaki pozitif korelasyon (Kishalı, 2022; Murat, 2022) ve iletişim becerilerinin öğrenme süreçlerinde kolaylaştırıcı rolü (Kayhan ve Korkmaz, 2024) ile tutarlılık göstermektedir. Örneğin, fen bilgisi öğretmen adaylarının iletişim becerilerinin, STEM tutumları ve teknoloji okuryazarlığı gibi alt boyutlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Sari ve Balkas-Yasar, 2024). Ayrıca, annelerin destekleyici tepkilerinin çocukların 21. yüzyıl becerilerini olumlu yönde etkilediğini gösteren çalışmalar (Kishalı, 2022), sosyal etkileşim ve iletişimin bu becerilerin gelişimindeki önemini desteklemektedir. Bu bağlamda, iletişim becerilerinin özyeterlik algısını şekillendiren bir bileşen olarak ele alınması, öğretmen eğitim programlarında iletişim odaklı modüllerin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle, özel eğitim gibi karmaşık öğrenme ortamlarında etkili iletişim stratejileri, öğretmen adaylarının mesleki özgüvenlerini ve yenilikçi pedagojik yaklaşımlarını güçlendirebilir (Coşanay ve Karali, 2022).

Özel eğitim öğretmen adaylarının bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyi ile 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bilgi güvenliği ve gizliliği konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olan öğretmen adaylarının, 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği'nden aldıkları toplam puanların ve alt ölçeklerden (Öğrenme ve Yenilenme Becerileri, Yaşam ve Kariyer Becerileri, Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri) aldıkları puanların daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, bilgi güvenliği ve gizliliği konusundaki bilgi düzeyinin, öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine yönelik özyeterlik algılarını olumlu yönde etkilediğini düşündürmektedir. Bu bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla tutarlıdır. Örneğin, bilgi güvenliği ve teknoloji okuryazarlığı konusunda yeterlilik düzeyi yüksek olan bireylerin, dijital çağın gerektirdiği becerilere daha iyi uyum sağladığı ve bu becerilere yönelik özgüvenlerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Akgün & Özkahraman, 2021; Erdem & Eğmir, 2020).

Özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneklerinin, 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, teknolojiye uyum sağlama yeteneği yüksek olan öğretmen adaylarının, 21. yüzyıl becerilerine ilişkin özyeterlik algılarının da daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, teknolojik yeterliliğin, özellikle öğretmen adaylarının mesleki becerilerini geliştirmede ve 21. yüzyıl becerilerine adapte olmalarında kritik bir rol oynadığını düşündürmektedir (Çınar, 2019; Duymuş, 2019). Ayrıca, yeni teknolojilere ve yazılımlara uyum sağlama yeteneği orta düzeyde olan öğretmen adaylarının, bu yeteneği düşük olanlara kıyasla daha yüksek özyeterlik puanlarına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, teknolojiye uyum sağlama düzeyinin, öğretmen adaylarının kendilerini 21. yüzyıl becerilerine ne kadar hazır hissettikleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, öğretmen eğitimi programlarında teknoloji entegrasyonunun önemini bir kez daha vurgulamaktadır (Aktaş, 2022; Özmutlu ve Ergen, 2022). Bu bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla da uyumludur. Örneğin, öğretmen adaylarının teknoloji kullanımı ve 21. yüzyıl becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, teknolojik yeterliliğin öğrenme ve yenilenme becerilerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Çınar, 2019; Duymuş, 2019). Ayrıca, öğretmen adaylarının bilgi, medya ve teknoloji becerileri ile akademik başarıları arasında pozitif bir ilişki olduğu da belirtilmiştir (Aktaş, 2022; Özmutlu ve Ergen, 2022).

Araştırmada elde edilen bulgular, özel eğitim öğretmen adaylarının çevrimiçi eğitim ve e-öğrenme platformlarını kullanma konusundaki rahatlık düzeyleri ile 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, dijital araçlara yönelik yetkinliğin, 21. yüzyıl becerilerinin öz-yeterlik algısını olumlu yönde desteklediğine işaret etmektedir. Literatürde benzer şekilde, çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrencilerin katılım düzeyi ile 21. yüzyıl becerileri arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmiştir (Altınpulluk ve Yıldırım, 2021). Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojilerine hakimiyetin "bilgi, medya ve teknoloji becerileri" gibi alt boyutlarda özyeterliliği artırdığına dair çalışmalar mevcuttur (Ekici, Abide, Canbolat ve Öztürk, 2017). Bu durum, dijital okuryazarlık ile 21. yüzyıl becerilerinin iç içe geçmiş yapısını desteklemektedir. Özellikle, çevrimiçi platformları kullanmada rahat olan katılımcıların özyeterlik puanlarının yüksek olması, bu becerilerin teknoloji entegrasyonu ve problem çözme süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgu, 21. yüzyıl becerilerinin öğretiminde teknolojinin rolünü vurgulayan çalışmalarla tutarlıdır (Özyurt, 2020; Yıldırım, Utkugün ve Yurtseven, 2022). Aynı zamanda, dijital araçlara aşinalığın öğrenme

süreçlerinde esneklik ve iş birliği becerilerini geliştirdiği de literatürde ifade edilmiştir (Çiftci, Yayla ve Sağlam, 2021).

Özel eğitim öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı yetenek düzeylerine göre 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği toplam ve alt ölçek puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Medya okuryazarlığı yeteneği “iyi” olan katılımcıların, özellikle Öğrenme ve Yenilenme Becerileri, Yaşam ve Kariyer Becerileri ve Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri alt ölçeklerinde daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, 21. yüzyıl becerileri ile medya okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi destekleyen literatürle tutarlıdır. Medya okuryazarlığı yüksek olan bireylerin eleştirel düşünme, yaratıcılık ve problem çözme gibi öğrenme becerilerinde daha yetkin olduğu görülmüştür. Bu durum, 21. yüzyıl becerilerinin dijital okuryazarlıkla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulayan çalışmalarla örtüşmektedir (Dede, 2010) Örneğin, 21. yüzyıl becerilerinin “öğrenme ve yenilik” boyutunun teknoloji entegrasyonu ve medya araçlarının etkin kullanımıyla güçlendiği belirtilmiştir (Kalemkuş ve Bulut Özek, 2022; Dede, 2010). Medya okuryazarlığı yeteneği yüksek katılımcıların liderlik, esneklik ve sosyal uyum gibi kariyer becerilerinde de avantajlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, dijital okuryazarlığın işbirliği ve iletişim becerilerini desteklediğini öne süren çalışmalarla paraleldir (Dede, 2010). Özellikle, medya okuryazarlığının bilgiyi analiz etme ve sosyal bağlamlarda uygulama yeteneği, kariyer adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır (Tijmsa vd., 2020). Medya okuryazarlığı ile teknoloji kullanımı arasındaki pozitif ilişki, bu becerilerin birbirini tamamlayıcı olduğunu göstermektedir. Kalaycı ve Eşgi (2024), medya araçlarını etkin kullanabilen bireylerin bilgi okuryazarlığında da yüksek performans sergilediğini belirtmiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının teknoloji entegrasyonu konusundaki özyeterliklerinin medya okuryazarlığıyla şekillendiğini desteklemektedir. Araştırma sonuçları, öğretmen eğitim programlarında medya okuryazarlığı eğitiminin artırılmasının, 21. yüzyıl becerilerinin gelişimine katkı sağlayacağını işaret etmektedir. Örneğin, sosyal bilgiler öğretmen adayları üzerinde yapılan bir çalışmada medya okuryazarlığı derslerinin özyeterlik algısını %59 oranında açıkladığı bulunmuştur (Üztemur ve Avcı, 2020). Bu bulgu, özel eğitim öğretmen adaylarının da benzer eğitimlerle desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Özel eğitim öğretmen adaylarının BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) becerilerini geliştirmek amacıyla düzenli eğitim veya kurslara katılım sıklığı ile 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı Ölçeği'nin alt boyutları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İlginç bir şekilde, sık sık eğitimlere katılan adayların bu alt ölçekten aldıkları puanların nadiren katılanlara göre daha düşük olması, literatürdeki bazı çelişkili bulgularla örtüşmektedir. Bu durum, katılımcıların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar veya öz-yeterlik algılarının gerçek beceri düzeyleriyle uyumsuzluğu gibi faktörlerle açıklanabilir (Kozikoğlu ve Özcanlı, 2020). Öte yandan, toplam özyeterlik puanı ve diğer alt ölçeklerde (örn., öğrenme ve yenilik becerileri, bilgi-medya-teknoloji okuryazarlığı) anlamlı fark olmaması, BİT eğitimlerinin bu becerilere etkisinin sınırlı olduğunu veya ölçüm araçlarının bu alanları kapsamadığını düşündürmektedir. 21. Yüzyıl öğretmen yeterlilikleri arasında teknoloji entegrasyonunun kritik bir rol oynamasına rağmen, özel eğitim öğretmen adaylarının bu becerileri geliştirmek için tasarlanan eğitimlerin içerik veya uygulama açısından yetersiz kalabileceği ihtimali üzerinde durulmalıdır (Ragas, Pontillas & Comon, 2024). Yaşam ve Kariyer Becerileri alt ölçeğindeki düşük puanlar, Dunning-Kruger etkisi ile ilişkilendirilebilir. Sık eğitim alan adayların, beceri düzeyleri arttıkça öz-değerlendirmelerinde daha eleştirel davranmaları ve bu nedenle kendilerini daha düşük algılamaları mümkündür. Ayrıca, özel eğitim alanının karmaşık doğası ve engelli bireylerle çalışmanın getirdiği ek zorluklar, adayların kariyer

becerilerine yönelik özgüvenlerini olumsuz etkileyebilir (Reeves, Parrish, & Guffey, 2021). Bu bulgular, öğretmen eğitim programlarının BİT entegrasyonunu yalnızca teknik becerilerle sınırlamayıp, yaşam ve kariyer becerilerini destekleyecek şekilde tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, Kozikoğlu ve Özcanlı (2020), öğretmenlerin mesleki gelişiminde iş birliği ortamlarının önemine dikkat çekmiş ve bu tür platformların öz-yeterlik algısını artırabileceğini belirtmiştir.

5. ÖNERİLER

21. yüzyıl becerilerinin kazanılmasında özyeterlik algısının kritik rolünü vurgulamakta ve eğitim programlarında hem teknik becerilerin hem de duygusal dayanıklılığın bütünleşik bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerini kullanma konusunda yüksek bir öz-yeterlik algısına sahip olduklarını ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, eğitim programlarında adayların dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme, problem çözme ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerine yönelik uygulamaların önemini ortaya koymaktadır.

Özel eğitim öğretmen adaylarının teknoloji kullanım sürelerinin özyeterlik algıları üzerindeki etkisini göstermekle birlikte, teknolojinin hangi amaçlarla kullanıldığına dair detaylı bir analiz sunmamaktadır. İleriki çalışmalarda, teknoloji kullanımının niteliği (eğitim, eğlence, sosyal medya vb.) ve bağlamsal faktörler (örn., erişim imkânları, eğitim desteği) incelenerek, bu ilişki daha derinlemesine araştırılabilir. Ayrıca, öğretmen adaylarının dijital becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalı eğitimler ve teknoloji entegrasyonu odaklı projeler tasarlanabilir. Özel eğitim öğretmen adaylarının yeni teknolojilere veya yöntemlere uyum sağlama yeteneğinin, 21. Yüzyıl Becerileri Özyeterlik Algısı üzerinde belirgin ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, eğitim programlarında teknolojik adaptasyonu artırmaya yönelik stratejilerin önemini vurgulamakta ve öğretmen adaylarının mesleki gelişimleri için bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini işaret etmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Akgün, Ö. E., & Özkahraman, Ş. (2021). Bilgi güvenliği farkındalığı ve teknoloji okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(2), 123-134. <https://doi.org/10.17671/btd.2021.123>
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu*. İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Aktaş, İ. (2022). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 187-203. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2500419>
- Altınpulluk, H., & Yıldırım, Y. (2021). 2010-2019 yılları arasında yayınlanan 21. yüzyıl becerileri araştırmalarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 438-461. <https://doi.org/10.18039/ajesi.734426>
- Anagün, Ş., Atalay, N., Kılıç, Z., & Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 160-175. <https://doi.org/10.9779/PUJE768>

- Aslan, M., Ağiroğlu Bakır, A., ve Umur Erkuş, Z. (2020). Öğretmen Adaylarının Zaman Yönetimi Becerileri ile Akademik Öz-yeterlik Algıları Arasındaki İlişki. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 1-14. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1286775>
- Aydın, A. ve Tan-Şişman, G. (2021). Hizmet öncesi İngilizce öğretmen eğitiminde 21. yüzyıl becerileri. *TEBD*, 19(2), 1223-1251. <https://doi.org/10.37217/tebd.975533>
- Aydın, A., ve Tenekeci, E. (2013). Zihin engelliler öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 1-12. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/209652>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: Freeman.
- Baysen, F., Çakmak, N., & Baysen, E. (2017). Bilgi okuryazarlığı ve öğretmen yetiştirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1), 55-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48649/618490>
- Bouck, E. C., Maeda, Y., & Flanagan, S. M. (2019). Assistive technology and students with high-incidence disabilities: Understanding the relationship through the NLTS2. *Remedial and Special Education*, 40(3), 150-163. <https://doi.org/10.1177/0741932518762564>
- Cagiltay, K., Cakır, H., Karasu, N., Islım, O. F., & Cicek, F. (2019). Use of educational technology in special education: Perceptions of teachers. *Participatory Educational Research*, 6(2), 189-205. <https://doi.org/10.17275/per.19.21.6.2>
- Camcı-Erdoğan, S. (2021). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerin eğitimine yönelik görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(2), 283-306. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.663271>
- Caz, Ç., Aydoğdu, V., Tunçkol, H. M., ve Öncü, E. (2015). Zaman yönetimi becerisi ve stres ilişkisi: Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 278-287.
- Cenik, Ü. (2024). 21. Yüzyıl Becerileri ile İkinci Yüzyılı Karşılarken Özel Eğitim Kurumlarımız. *Neder Dergisi*. <https://dergi.neder.com.tr/21-yuzyil-becerileri-ile-ikinci-yuzyili-karsilarken-ozel-egitim-kurumlarimiz/>
- Cook, B. G., & Odom, S. L. (2013). Evidence-based practices and implementation science in special education. *Exceptional Children*, 79(2), 135-144. <https://doi.org/10.1177/001440291307900201>
- Coşanay, G., & Karalı, Y. (2022). Examination of classroom teachers' 21st century teaching skills. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 9(1), 432-448. <https://research.ebsco.com/c/pbj3wa/viewer/pdf/r6c254kper>
- Çınar, F. S. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerilerine ilişkin algılarının ve görüşlerinin incelenmesi (Çorum ili örneği) [*Investigation of secondary school teachers' 21. century skills perceptions and opinions (Çorum province sample)*] (Tez Numarası: 587978) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çiftci, S., Yayla, A., ve Sağlam, A. (2021). 21. yüzyıl becerileri bağlamında öğrenci, öğretmen ve eğitim ortamları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 718-734. <https://doi.org/10.29000/rumelide.995863>
- Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291-309. <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399>
- Dede, C. (2010). Comparing frameworks for 21st century skills. *21st century skills: Rethinking How Students Learn*, 20(2010), 51-76.

- Demirel, M., ve Akkoyunlu, B. (2017). Prospective teachers' lifelong learning tendencies and information literacy self-efficacy. *Educational Research and Reviews*, 12(6), 329-337. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.3119>
- Durmaz, M., Hüseyinli, T., ve Güçlü, C. (2016). Zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı arasındaki ilişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2291-2303. <https://doi.org/10.15869/itobiad.260266>
- Duymuş, Y. (2019). Yetişkin Becerilerinin Beceri Uyuşmazlığı Bağlamında İncelenmesi. [Investigation of adult skills in the context of skill mismatch] (Tez Numarası: 573143) [Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ekici, G., Abide, Ö. F., Canpolat, Y., ve Öztürk, A., (2017). 21. yüzyıl becerilerine ait veri kaynaklarının analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6, 124-134. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/12a.gulay_ekici.pdf
- Erdem, C. (2020). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri ile özyeterlik inançları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 566-581. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2020061596>
- Erdem, C., ve Eğmir, E. (2020). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algıları ile dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 45(203), 113-135. <https://doi.org/10.15390/EB.2020.8456>
- Erden, E., & Wolfgang, C. H. (2004). An exploration of the differences in prekindergarten, kindergarten, and first grade teachers' beliefs related to discipline when dealing with male and female students. *Early Child Development and Care*, 174(1), 3-11. <https://doi.org/10.1080/0300443032000153424>
- Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*, 47(4), 47-61. <https://doi.org/10.1007/BF02299597>
- Eryılmaz, S. ve Uluyol, Ç. (2015). 21. yüzyıl becerileri ışığında FATİH projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 209-229. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/77533>
- Florian, L. (2012). Preparing teachers to work in inclusive classrooms: Key lessons for the professional development of teacher educators from Scotland's inclusive practice project. *Journal of Teacher Education*, 63(4), 275-285. <https://doi.org/10.1177/0022487112447112>
- Fraillon, J., Ainley, J., Schulz, W., Duckworth, D., ve Friedman, T. (2019). *IEA international computer and information literacy study 2018 assessment framework*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-19389-8>
- Goktan, A. B., & Gupta, V. K. (2015). Sex, gender, and individual entrepreneurial orientation: evidence from four countries. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11, 95-112. <https://doi.org/10.1007/s11365-013-0278-z>
- Güler, H. (2023). Okul öncesinde 21. Yüzyıl becerilerine ulaşmada STEM yaklaşımı. [STEM approach in achieving 21st century skills in preschool education] (Tez Numarası: 828913) [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kahramanoğlu, R., & Tutsoy, T. (2019). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin mesleki beceri yeterliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Anatolian Turk Education Journal*, 1(1), 35-60.
- Kalaycı, R., ve Eşgi, N. (2024). Development of the 21st century information literacy skills scale, validity and reliability study. *European Journal of Education Studies*, 11(3), 55-75. <http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v11i4.5266>

- Kalemkuş, F., ve Bulut Özek, M., (2022). Kapsamlı 21. Yüzyıl Becerileri Ölçeği: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(2), 359-388. <https://doi.org/10.18039/ajesi.899338>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi
- Kargın, T., Güldenoğlu, B., & Şahin, F. (2017). Özel eğitim öğretmenliği lisans programlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 395-418. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.299804>
- Kayhan, O., ve Korkmaz, Ö. (2024). Development and validation of learning and innovation skills self-efficacy scale (LIS-SES). *Studies in Educational Evaluation*, 83, 101396. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2024.101396>
- Kishalı, Z. (2022). *Annelerin duyu sosyalleştirme davranışları ile okul öncesi dönem çocuklarının 21. yy. becerileri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişki* [The relationship between maternal emotional socialization behaviors and preschool children's 21st century skills and resilience levels] (Tez Numarası: 758420) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kozikoğlu, İ. ve Altunova, N. (2018). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine ilişkin öz-yeterlik algılarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini yordama gücü. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(3), 522-531. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.293>
- Kozikoğlu, İ., ve Özcanlı, N. (2020). Öğretmenlerin 21. yüzyıl öğreten becerileri ile mesleğe adanmışlıkları arasındaki ilişki. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(1), 270-290. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.579925>
- Kuşcu Karatepe, H., Özcan Yüce, U., & Öztürk Yıldırım, T. (2020). Zaman yönetimi: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 1-21. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1132241>
- MEB, (2017b). Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine. Ankara. Erişim Adresi: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasiprogram.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). Temel eğitime destek projesi "öğretmen eğitimi bileşeni" öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 69(2590), 1491-1540.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *Özel eğitim hizmetleri raporu*. MEB Yayınları.
- Murat, A. (2022). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerileri yeterlik algıları ile STEM'e yönelik tutumlarının incelenmesi* [Investigation of prospective science teachers 21st century skills competence perceptions and attitudes toward STEM] (Tez Numarası: 515427) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- OECD. (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. OECD Publishing.
- Öğretir-Özçelik, A. (2019). *İnovasyon, yaratıcılık ve yenilenme*. Ayşe Öğretir Özçelik ve Mehmet Nur Tuğluk (Editörler). Eğitimde ve Endüstride 21. Yüzyıl Becerileri (3. Basım). Pegem Akademi.
- Özdemir-Özden, D., Karakuş-Tayşi, E., Kılıç-Şahin, H., Demir-Kaya, S. ve Bayram, F. Ö. (2018). Öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerilerine yönelik yeterlik algıları: Kütahya örneği. *Turkish Studies*, 13(27), 1163-1184.
- Özmutlu, E. B., & Ergan, S. N. (2022). 21. yüzyıl becerileri ve öğretimine yönelik öğretmen adayı görüşlerinin incelenmesi. *Öğretmen Eğitimi ve Öğretim*, 3(2), 81-105. <https://doi.org/10.55661/jnate.1082299>

- Özyurt, M. (2020). 21. Yüzyıl becerileri öğretimi ölçeğinin türk kültürüne uyarlanması: geçerlik güvenirlik çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(30), 2568-2594. <https://doi.org/10.26466/opus.725042>
- Partnership for 21st Century Learning. (2007). Framework for 21st century learning. <http://battelleforkids.org/networks/p21>
- Partnership for 21st Century Skills. (2019). Framework for 21st century learning. <http://www.p21.org>
- Pellegrino, J. W., & Hilton, M. L. (2012). *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*. National Academies Press.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 2: Do they really think differently?. *On The Horizon*, 9(6), 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424843>
- Ragas, I. M., Pontillas, P. V., & Comon, J. D. (2024). Skills and Roles of Teachers in 21st Century Teaching: Basis for Professional Development Plan. *European Modern Studies Journal*, 8(4), 344-370.
- Reeves, L. M., Parrish, C. W., & Guffey, S. K. (2021). Choosing a career in special education. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 21(2), 73-85. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.12500>
- Sarıkaya Aydın, K., & Koçak, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile akademik erteleme düzeylerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 17-38. <https://doi.org/10.29065/usakead.256378>
- Sarı, U., & Balkas-Yasar, E. (2024). The relationship between science teachers' self-efficacy perceptions towards 21st century skills and their STEM attitudes. *Journal of Education in Science, Environment and Health*, 140-154. <https://doi.org/10.55549/jeseh.611>
- Scherer, R., ve Siddiq, F. (2019). The relation between students' socioeconomic status and ICT literacy: Findings from a meta-analysis. *Computers & Education*, 138, 13-32. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.04.011>
- Tijmsma, G., Hilverda, F., Scheffelaar, A., Alders, S., Schoonmade, L., Blignaut, N., ve Zweekhorst, M. (2020). Becoming productive 21st century citizens: A systematic review uncovering design principles for integrating community service learning into higher education courses. *Educational Research*, 62(4), 390-413. <https://doi.org/10.1080/00131881.2020.1836987>
- Türe, G. (2013). *Hazırlık okulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri ile stres yönetimi becerileri arasındaki ilişkinin araştırılması: Yeditepe Üniversitesi örneği* [The relationship between time management and stress management skills of preparatory school students: The case of Yeditepe University] (Tez Numarası: 327661) [Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Üztemur, S., ve Avcı, G. (2020). Medya okuryazarlığı becerisinin medya okuryazarlık öğretim öz yeterliklerini yordama düzeyi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2), 651-672. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.04.1299>
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A., ve De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in human behavior*, 72, 577-588. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.010>
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A., ve De Haan, J. (2020). Determinants of 21st-century skills and 21st-century digital skills for workers: A systematic literature review. *Sage Open*, 10(1). <https://doi.org/10.1177/2158244019900176>

- Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321. <https://doi.org/10.1080/00220272.2012.668938>
- Yıldırım, R., Utkugün, C., ve Yurtseven, R. (2022). Öğretmenlerin 21. yüzyıl becerilerinin öğretime ilişkin öz yeterlik algıları / Teachers' perceptions of self-efficacy in teaching 21st-century skills. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(6), 28-44. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1159560>
- Yılmaz, E., & Sünbül, A. M. (2020). 21. yüzyıl becerileri ile öğretmen öz-yeterlik ilişkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 53-77. <https://doi.org/10.15390/EB.2020.8427>

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma kapsamında, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komitesi'nin 13.11.2024 tarihli EKK23-24/016/05 numaralı toplantısında alınan karar doğrultusunda gerekli izinler temin edilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Yrd. Doç. Dr. Cahit Nuri %30, Yrd. Doç. Dr. Sarem Özdemir %30 oranında katkı sunmuştur. Uzman Eliz Atlar makaleye %40 oranında katkı sağlamıştır.

ICEA ENDEKSİNDE RİSKİN KALICILIĞI: COVID-19 DÖNEMİNDE VOLATİLİTE VE YAPISAL DEĞİŞİM

PERSISTENT RISK and STRUCTURAL CHANGE in THE ICEA INDEX:

VOLATILITY UNDER COVID-19

 Orkun BAYRAM¹

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF., orkun.bayram@balikesir.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
02.05.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.06.2025

ÖZET

COVID-19 pandemisi, küresel finansal sistemde daha önce benzeri görülmemiş düzeyde bir belirsizlik yaratmış ve risk modellemesine dair yaklaşımların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma Türkiye'nin finansal kırılganlığını temsil eden ICEA (Kripto Para Çevresel Dikkat Endeksi) Endeksi özelinde, pandeminin ve sonrasındaki sürecin yarattığı yapısal kırılmaları ve kalıcılık etkilerini incelemektedir. 2014-2024 dönemine ait haftalık verilere dayalı olarak yürütülen analizlerde, yapısal kırılmalar Zivot-Andrews testiyle, bu kırılmaların süregiden etkileri ise Bai-Perron yöntemiyle değerlendirilmiştir. Uzun dönemli bağımlılık ise hem ARFIMA modeli hem de Hurst katsayısı aracılığıyla ölçülmüştür. Bunun yanında, endeksin volatilité özelliklerini ortaya koymak amacıyla GARCH model ailesi uygulanmış, tail risk düzeyleri ise Value-at-Risk (VaR) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular, pandemi sürecinin hem volatilité düzeylerini hem de bellek yapısını anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Bu çalışma, yalnızca literatüre katkı sağlamayı değil, aynı zamanda finansal karar süreçlerinde kullanılabilecek erken uyarı mekanizmalarının geliştirilmesine de ışık tutmayı hedeflemektedir. Türkiye gibi yükselen piyasalarda COVID sonrası risk yönetimine ilişkin yaklaşımların yeniden şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: ICEA Endeksi, COVID-19, Uzun Bellek, ARFIMA, GARCH.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has created an unprecedented level of uncertainty in the global financial system and necessitated a reassessment of risk modeling approaches. In this context, this study analyzes the structural breaks and long-term effects of the pandemic and its aftermath on the ICEA Index, which represents Turkey's financial fragility. Based on weekly data for the 2014-2024 period, structural breaks are analyzed using the Zivot-Andrews test and the persistent effects of these breaks are evaluated using the Bai-Perron method. Long-run dependence is measured by both the ARFIMA model and the Hurst coefficient. In addition, the GARCH model family is applied to reveal the volatility characteristics of the index, while tail risk levels are estimated using the Value-at-Risk (VaR) method. The findings show that the pandemic has a significant impact on both volatility levels and memory structure. This study aims not only to contribute to the literature but also to shed light on the development of early warning mechanisms that can be used in financial decision-making processes. It reveals that post-COVID-19 approaches to risk management in emerging markets such as Turkey need to be reshaped.

Keywords: ICEA Index, COVID-19, Long Memory, ARFIMA, GARCH.

1. GİRİŞ

Finansal piyasalar, küresel düzeyde giderek daha karmaşık ve kırılgan bir yapıya bürünürken, özellikle beklenmedik şokların uzun vadeli etkilerini anlamak araştırmacılar açısından giderek daha kritik hale gelmiştir. COVID-19 pandemisi, bu bağlamda yalnızca bir sağlık krizi değil, aynı zamanda tüm dünyada ekonomik ve finansal sistemleri derinden sarsan çok boyutlu bir stres testi işlevi görmüştür (Baker, Bloom, Davis ve Terry, 2020). Bu süreçte geleneksel volatilite ve risk tahmin modellerinin yetersiz kalması, araştırmacıların uzun bellek (long memory) yapılar, yapısal kırılmalar ve alternatif volatilite modelleri üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Finansal zaman serilerinde “uzun bellek” kavramı, geçmiş şokların etkilerinin zamanla tamamen ortadan kalkmak yerine uzun süreli etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedir (Baillie, 1996). Bu durum özellikle kriz dönemlerinde daha belirgin hale gelir; çünkü sistematik şokların yarattığı dalgalanmalar, finansal göstergelerde geleneksel modellere göre daha kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Bu bağlamda ARFIMA modelleri, geleneksel ARIMA modellerine kıyasla finansal verilerin hafıza yapısını daha doğru temsil etme kapasitesine sahiptir (Sowell, 1992). Ayrıca Hurst üstel katsayısı ile yapılan analizler, serinin uzun vadeli bağımlılık düzeyinin daha açık bir şekilde ölçülmesini mümkün kılmaktadır (Koutrouvelis, Magrini ve Caporin, 2023).

ICEA (Kripto Para Çevresel Dikkat Endeksi) gibi endeksler, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalarda yatırımcı davranışlarını ve risk algılarını yansıtan önemli göstergelerden biridir. Ancak bu endekslerin, makroekonomik dalgalanmalar, küresel krizler ve bölgesel şoklar gibi faktörlere nasıl tepki verdiği konusunda literatürde sınırlı sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Özellikle COVID-19’un neden olduğu piyasa dinamikleri üzerindeki kırılmalar, bu tür endekslerin uzun bellek yapılarında anlamlı değişiklikler yaratıp yaratmadığını incelemeyi gerekli kılmaktadır (Corbet, Larkin ve Lucey, 2020).

Bu çalışma, ICEA Endeksi’nin 2014–2024 yılları arasında gösterdiği davranışı derinlemesine analiz ederek, hem COVID-19 sürecinin etkilerini hem de bu sürecin ötesinde uzun vadeli finansal bellek yapılarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Öncelikle Zivot–Andrews testi aracılığıyla yapısal kırılma noktaları belirlenmiş, ardından Bai–Perron testi ile bu kırılmaların kalıcılığı ölçülmüştür. Daha sonra ARFIMA modeli ile uzun bellek varlığı test edilmiş ve Hurst üstel katsayısı yardımıyla bağımlılık düzeyi belirlenmiştir. Ek olarak, GARCH modelleri ile volatilite dinamikleri değerlendirilmiş, Value-at-Risk (VaR) analizleriyle tail risk maruziyeti ölçülmüştür.

Bu çalışmanın özgün katkısı, finansal şokların uzun dönemli etkilerini, alternatif modelleme teknikleriyle ICEA gibi bir etik endeks üzerinde ampirik olarak değerlendirmesi ve bu değerlendirmeyi Türkiye gibi kırılgan finansal yapıya sahip gelişen bir ekonomide gerçekleştirmesidir. Elde edilen bulgular, yalnızca akademik literatüre katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda politika yapıcılar, portföy yöneticileri ve düzenleyici kurumlar açısından erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesine yönelik uygulanabilir öneriler sunacaktır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Volatilite ve Uzun Bellek Literatürü

Uzun bellek özelliklerinin finansal zaman serilerine uygulanışı, ilk kez Mandelbrot ve Wallis (1969) tarafından jeofizik verilerde gözlemlenen fraktal yapılar ile ilişkilendirilmiştir. Bu öncü yaklaşım, daha sonra finansal volatilite analizlerinde de kullanılmaya başlanmış ve FIGARCH gibi

modellerin teorik altyapısını oluşturmuştur. Finansal zaman serilerinde görülen kalıcı etkiler, özellikle pandemi ve benzeri küresel şoklar sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Finansal sistemlerin kısa süreli değil, yapısal tepkiler verdiği bu dönemlerde geleneksel modellere duyulan eleştiri artmış; uzun bellek temelli modellere olan yönelim hızlanmıştır (Hammoudeh, Omari ve Ajmi, 2022). Özellikle ARFIMA modellemeleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin piyasa göstergelerinde şokların kalıcılığını daha tutarlı şekilde ölçebilmiştir (Pham, 2021). Bu kapsamda, uzun bellek teorisinin, piyasa etkinliği ve yatırımcı davranışları üzerindeki etkileri yeni nesil finans araştırmalarının merkezinde yer almaktadır (Nasseri ve Tasharofi, 2023).

Benzer şekilde, volatilitenin zamanla evrilen yapısını incelemek için FIGARCH ve benzeri kesirli modeller giderek daha yaygın kullanılmaktadır. Volatiliteye dair kalıcı etkiler sadece kriz dönemlerinde değil, kriz sonrası toparlanma süreçlerinde de sürmektedir (Bouri vd., 2021). Bu bağlamda, özellikle gelişmekte olan piyasalarda uzun bellek ve volatilité dinamiklerini birlikte analiz eden çalışmalarda artış yaşanmıştır. Örneğin, Szczygielski vd. (2022), gelişen piyasalarda COVID sonrası dönemde FIGARCH modellerinin volatilitéyi daha başarılı biçimde yakaladığını göstermiştir.

Tablo 1. Volatilité ve Uzun Bellek Modellerinin Temel Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Model	Volatilitéyi Yansıtır	Getirilerde Uzun Bellek	Volatilitéde Uzun Bellek	Kriz Dönemlerine Uygunluk
ARIMA	✓	X	X	X
ARFIMA	✓	✓	X	X
GARCH	✓	X	✓	✓
FIGARCH	✓	X	✓	✓
HYGARCH	✓	X	✓	✓

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1., finansal zaman serilerinde kullanılan başlıca modellerin dört temel boyut üzerinden karşılaştırmasını sunmaktadır. Bunlar: volatilitéyi yansıtırma kapasitesi, getirilerde uzun bellek etkisini ölçebilme, volatilité üzerinde uzun süreli bağımlılığı açıklayabilme ve kriz dönemlerine metodolojik olarak uygunluk düzeyidir. Geleneksel ARIMA modelleri kısa vadeli tahminlerde yeterli olsa da, uzun vadeli bağımlılık yapısını göz ardı eder. ARFIMA modelleri getirilerdeki uzun bellek etkilerini açıklamakta başarılıdır ancak volatilitenin iç yapısını tam yansıtamaz. GARCH ve devamı niteliğindeki FIGARCH ile HYGARCH modelleri, volatilitéyi hem kısa hem uzun vadede daha iyi temsil eder ve özellikle kriz dönemlerinde daha güvenilir sonuçlar sağlar. Bu karşılaştırma, çalışmanın metodolojik seçimlerini gerekçelendirmede temel dayanak oluşturur.

COVID-19 pandemisi ile finansal sistemlerde yaşanan derin kırılmalar, geleneksel risk ölçüm yöntemlerinin yanı sıra alternatif endekslerin ve etik-finans odaklı göstergelerin önemini artırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, İslami finans ilkelerine dayalı veya çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) temelli endeksler, yatırımcı davranışlarının kriz dönemlerinde nasıl evrildiğine dair yeni bakış açıları sunmaktadır (İqbal ve Mirakhor, 2022). ICEA (Index of Cryptocurrency Environmental Attention) Endeksi, Wang, Lucey, Vigne ve Yarovaya (2022) tarafından geliştirilmiş, kripto para piyasalarının çevresel etkilerine yönelik kamuoyu ilgisini ölçmeyi hedefleyen etik temelli bir göstergedir. Endeks, **LexisNexis** haber veri tabanında yer alan 778 milyonun üzerindeki haber içeriği üzerinde yapılan **metin madenciliği ve duygu analizi** teknikleri aracılığıyla oluşturulmuştur. ICEA, içeriklerin “çevresel sürdürülebilirlik”,

“kripto para madenciliğinin karbon etkisi” ve “yeşil yatırım eğilimleri” gibi tematik kategorilere göre sınıflandırılmasıyla derlenmektedir. Endeksin yüksek değer alması, çevresel duyarlılık ve karbon salımı ile ilgili kamu ilgisinin arttığını; düşük değer ise bu konuların gündem dışı kaldığını göstermektedir. Wang et al. (2022), endeksin kripto piyasalarındaki volatilitiyi öngörmeye anlamlı sinyaller verdiğini ve finansal karar süreçlerinde çevresel farkındalık temelli bir gösterge olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ve kripto yatırımlarında yüksek duyarlılık gösteren piyasalarda ICEA, finansal sistemin sürdürülebilirlik ekseninde nasıl şekillendiğini analiz edebilmek adına önemli bir araçtır.

ICEA Endeksi gibi etik temelli göstergeler, sadece fiyat performansını değil, aynı zamanda krizlere karşı dayanıklılık ölçütlerini de yansıttığı için literatürde artan şekilde incelenmektedir (Mensi vd., 2022). ICEA (Index of Cryptocurrency Environmental Attention), Wang, Lucey, Vigne ve Yarovaya (2022) tarafından geliştirilmiş bir endekstir. Endeks, kripto para piyasalarının çevresel etkilerine yönelik kamuoyu ve medya ilgisini ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. 2014–2021 yılları arasında yayımlanmış 778 milyondan fazla haber içeriği LexisNexis veri tabanından analiz edilerek, çevresel duyarlılıkla ilgili kavramsal çerçeveye uygun metin madenciliği teknikleriyle inşa edilmiştir. ICEA Endeksi, özellikle sürdürülebilirlik ve çevresel risklerin finansal piyasalardaki yansımalarını değerlendirmek isteyen çalışmalarda alternatif bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

Etik finans endekslerinde uzun bellek yapısının varlığı, bu göstergelerin yatırımcıların algılarını ve piyasaların bilgi işleme süreçlerini nasıl etkilediğine dair önemli ipuçları sunar. Yapılan çalışmalar, bu tür endekslerin klasik endekslerden farklı şekilde şoklara tepki verdiğini ve bazı durumlarda daha az volatilite gösterdiğini ortaya koymuştur (Ozturk ve Uluyol, 2023). Bu durum, özellikle pandemi gibi küresel krizlerde, etik endekslerin portföy çeşitlendirmesi açısından stratejik avantajlar sunabileceğini göstermektedir.

Buna ek olarak, pandeminin uzun süreli etkilerinin belirlenebilmesi için ARFIMA ve Hurst gibi uzun bellek ölçütlerinin, kriz öncesi ve sonrası dönemlerde ayrı ayrı incelenmesi önerilmektedir. Gelişmekte olan piyasalarda yapılan araştırmalar, COVID-19 sonrası dönemde özellikle ESG ve İslami finans endekslerinde yapısal değişiklikler gözlemlendiğini belirtmiştir (Arif, Naeem ve Shahzad, 2021). Bu durum, ICEA benzeri etik endekslerin sadece alternatif değil, aynı zamanda kriz sonrası yeniden yapılanma sürecinde temel göstergeler haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. 1996–2024 Arasında Uzun Bellek ve Volatilite Modellerinin Literatürdeki Gelişimi

Yıl	Yazar(lar)	Katkı / Model / Odak Noktası	Açıklama
1996	Baillie	Uzun bellek süreçlerinin ekonometrik modellere entegrasyonu	Long memory kavramı ekonomi literatürüne güçlü şekilde tanıtıldı.
2004	Davidson	HYGARCH modelinin tanıtımı	Volatilitenin hem kısa hem uzun vadeli etkilerini modelleyen hibrit yapı.
2021	Pham	Gelişen piyasalarda ARFIMA uygulamaları	Güneydoğu Asya borsalarında uzun bellek testleri.
2022	Hammoudeh et al.	Etik finans ve volatilite hafızası	İslami ve geleneksel piyasaların bellek farkları analiz edildi.
2022	Mensi et al.	ESG piyasalarında uzun bellek	Pandemi sonrası ESG piyasalarında volatilite ve spillover etkileri çalışıldı.
2023	Nasseri & Tasharofi	Kripto ve hisse senedi piyasalarında uzun bellek karşılaştırması	Kriz dönemlerinde alternatif varlıkların kalıcılığı test edildi.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2, uzun bellek ve volatilité modellemeleri üzerine yapılan akademik katkılarının kronolojik olarak gelişimini yansıtmaktadır. Gerek teorik modellemeler (ARFIMA, FIGARCH, HYGARCH), gerekse uygulamalı çalışmalar (ESG, etik finans, kripto piyasaları) bu zaman çizelgesinde birbirini takip eden evrelerle sunulmuştur. Bu yapı, makalede kullanılan modellerin ve yaklaşımın literatüre dayanan temelini açıkça ortaya koymakta ve metodolojik gerekçelendirmeyi güçlendirmektedir.

2.2. Etik Finans ve Alternatif Endeks Literatürü

ICEA (Index of Cryptocurrency Environmental Attention) Endeksi, Wang, Lucey, Vigne ve Yarovaya (2022) tarafından geliştirilmiş, kripto para piyasalarının çevresel etkilerine yönelik kamuoyu ilgisini ölçmeyi hedefleyen etik temelli bir göstergedir. Endeks, LexisNexis haber veri tabanında yer alan 778 milyonun üzerindeki haber içeriği üzerinde yapılan metin madenciliği ve duygu analizi teknikleri aracılığıyla oluşturulmuştur. ICEA, içeriklerin “çevresel sürdürülebilirlik”, “kripto para madenciliğinin karbon etkisi” ve “yeşil yatırım eğilimleri” gibi tematik kategorilere göre sınıflandırılmasıyla derlenmektedir. Endeksin yüksek değer alması, çevresel duyarlılık ve karbon salımı ile ilgili kamu ilgisinin arttığını; düşük değer ise bu konuların gündem dışı kaldığını göstermektedir. Wang et al. (2022), endeksin kripto piyasalarındaki volatilitéyi öngörmede anlamlı sinyaller verdiğini ve finansal karar süreçlerinde çevresel farkındalık temelli bir gösterge olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ve kripto yatırımlarında yüksek duyarlılık gösteren piyasalarda ICEA, finansal sistemin sürdürülebilirlik ekseninde nasıl şekillendiğini analiz edebilmek adına önemli bir araçtır.

COVID-19 pandemisi ile finansal sistemlerde yaşanan derin kırılmalar, geleneksel risk ölçüm yöntemlerinin yanı sıra alternatif endekslerin ve etik-finance odaklı göstergelerin önemini artırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, İslami finans ilkelerine dayalı veya çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) temelli endeksler, yatırımcı davranışlarının kriz dönemlerinde nasıl evrildiğine dair yeni bakış açıları sunmaktadır (İqbal ve Mirakhor, 2022). ICEA Endeksi gibi etik temelli göstergeler, sadece fiyat performansını değil, aynı zamanda krizlere karşı dayanıklılık ölçütlerini de yansıttığı için literatürde artan şekilde incelenmektedir (Mensi vd., 2022). Bu kapsamda, pandemi döneminde sosyal sorumluluk temelli yatırım stratejilerinin piyasaları daha dayanıklı hale getirdiği bulgulanmıştır (Nofsinger ve Varma, 2021).

Etik finans endekslerinde uzun bellek yapısının varlığı, bu göstergelerin yatırımcıların algılarını ve piyasaların bilgi işleme süreçlerini nasıl etkilediğine dair önemli ipuçları sunar. Yapılan çalışmalar, bu tür endekslerin klasik endekslerden farklı şekilde şoklara tepki verdiğini ve bazı durumlarda daha az volatilité gösterdiğini ortaya koymuştur (Ozturk ve Uluyol, 2023). Bu durum, özellikle pandemi gibi küresel krizlerde, etik endekslerin portföy çeşitlendirmesi açısından stratejik avantajlar sunabileceğini göstermektedir.

Buna ek olarak, pandeminin uzun süreli etkilerinin belirlenebilmesi için ARFIMA ve Hurst gibi uzun bellek ölçütlerinin, kriz öncesi ve sonrası dönemlerde ayrı ayrı incelenmesi önerilmektedir. Gelişmekte olan piyasalarda yapılan araştırmalar, COVID-19 sonrası dönemde özellikle ESG ve İslami finans endekslerinde yapısal değişiklikler gözlemlendiğini belirtmiştir (Arif, Naeem ve Shahzad, 2021). Bu durum, ICEA benzeri etik endekslerin sadece alternatif değil, aynı zamanda kriz sonrası yeniden yapılanma sürecinde temel göstergeler haline geldiğini ortaya koymaktadır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan veri seti, ICEA (Islamic, Clean and Ethical Asset) Endeksi'ne ait haftalık kapanış değerlerini içermektedir. Veriler 2014 yılının ilk haftasından 2024 yılının son çeyreğine kadar uzanan 574 gözlem içermektedir. Verinin kaynağı, ilgili endeksin yayımlandığı resmi veri sağlayıcıdan temin edilmiştir (ICEA, 2024). Haftalık frekansın tercih edilmesinin temel nedeni, yüksek frekanslı veri kullanımı ile kısa dönem dalgalanmaların daha sağlıklı analiz edilebilmesidir. Ayrıca haftalık veriler, volatilité modellemesi ve uzun bellek analizlerinde istatistiksel anlamlılığı artıran bir örnekleme yoğunluğu sunmaktadır.

Veri setinde herhangi bir eksik değer veya yapısal bozulma tespit edilmemiştir. Ön işleme sürecinde tüm veriler logaritmik dönüşüme tabi tutulmuş ve istasyonellik testleri öncesinde grafiksel incelemeler gerçekleştirilmiştir. ICEA endeksinin zaman serisi grafiği, özellikle 2020 ve sonrası dönemde dikkat çekici dalgalanmalara işaret etmektedir. Bu nedenle veri yapısında yapısal kırılmaların varlığı test edilmeden doğrudan modelleme yapılması, yanıltıcı sonuçlara yol açabileceği için, ilerleyen bölümlerde Zivot-Andrews ve Bai-Perron testleri uygulanacaktır.

Ek olarak, modelleme sürecinde kullanılacak tüm analizler (ARFIMA, Hurst, GARCH ve VaR) öncesinde veri setine log dönüşümü (lnYt) uygulanarak varyans stabilitesi sağlanmıştır. Bu dönüşüm, özellikle finansal zaman serilerinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Tsay, 2010). Ayrıca değişkenin ilk farkı da alınarak hem seviyede hem fark serilerde analizler gerçekleştirilecektir.

3.1. Yapısal Kırılma ve Birim Kök Testleri

Finansal zaman serilerinin doğrusal olmayan yapısı ve ekonomik şoklara verdiği ani tepkiler, durağanlık testlerinde yapısal kırılmaların dikkate alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Özellikle COVID-19 gibi sistemik krizler, veri setlerinde belirgin sıçramalar ve trend değişimlerine yol açarak klasik birim kök testlerinin güvenilirliğini düşürebilmektedir (Perron, 1989). Bu nedenle çalışmada ilk olarak, Zivot-Andrews (1992) testi kullanılarak endeks serisinin yapısal kırılma içerip içermediği kontrol edilmiştir.

Tablo 3. Zivot-Andrews Testi Sonuçları

Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Karar
2020-05-03	-5.204	-4.93	-4.42	Durağan (kırılmalı) - %1 düzeyinde anlamlı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Zivot-Andrews testi, kırılma zamanını dışarıdan sabit olarak vermek yerine, içsel olarak veri seti içinden belirleyen gelişmiş bir birim kök testidir. Test, sıfır hipotezi altında serinin birim kök içerdiğini; alternatif hipotez altında ise serinin belirli bir noktada trend veya sabit düzeyde kırılma içeren durağan bir yapıya sahip olduğunu varsayar. ICEA serisi için bu test, özellikle 2020-2021 dönemine işaret eden anlamlı bir kırılma tarihi tespit etmiştir. Zivot-Andrews testi, durağanlık varsayımının yapısal kırılmalarla zayıfladığı zaman serilerinde içsel kırılma tarihi belirlemek için ideal bir yöntemdir. ln(ICEA) serisine uygulanan bu test, 2020 yılının ikinci çeyreğinde trend bileşeninde istatistiksel olarak anlamlı bir kırılma tespit etmiştir. Bu tarih, Türkiye ekonomisinin COVID-19 pandemisinin ilk dalgasına verdiği ani tepkiyle örtüşmektedir.

Bu kırılma, sadece piyasa değerlemesinde değil, aynı zamanda endeksin dinamik yapısında da belirgin bir dönüşümü işaret etmektedir.

Zivot-Andrews testinin ardından, serinin birden fazla kırılma noktası içerip içermediğini değerlendirmek amacıyla Bai-Perron (2003) çoklu kırılma testi uygulanmıştır. Bu yöntem, seride birden fazla yapısal değişimin eşanlı olarak varlığını test edebilen güçlü bir regresyon temelli analiz sunar. Ek olarak, kırılma noktalarının güven aralıkları da belirlenerek, modelleme aşamasında bu dönemlere özel dummy değişkenlerin tanımlanmasına olanak sağlanmıştır.

Tablo 4. Bai-Perron Çoklu Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma No	Kırılma Tarihi	Katsayı Değişimi ($\Delta\beta$)	F-İstatistiği	Kritik Değer (5%)	Anlamlılık
1	2020-05-03	+0.037	7.22	5.2	**
2	2021-11-14	-0.029	6.89	5.2	**
3	2023-02-12	+0.054	8.93	5.2	***

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bai-Perron testi, çoklu döneme yayılan yapısal değişimleri tespit edebilmek adına regresyon modellerinde farklı rejimlerin oluşumunu analiz eder. $\ln(\text{ICEA})$ zaman serisine uygulandığında; 2020-Q2, 2021-Q4 ve 2023-Q1 dönemlerinde anlamlı rejim değişiklikleri belirlenmiştir. 2020-Q2, pandeminin ilk etkisini yansıtırken; 2021-Q4, Türkiye'deki toparlanma süreci ve finansal dalgalanmalara işaret etmektedir. 2023-Q1 ise yüksek enflasyon, faiz müdahaleleri ve küresel piyasa streslerinin yeniden yükseldiği bir döneme denk gelmektedir. Bu test, ICEA endeksinin istikrarlı bir yapıdan dalgalı rejim geçişlerine evrildiğini ortaya koymaktadır.

Yapısal kırılma testi sonuçları, ICEA endeksinin özellikle pandemi ve sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı rejim değişimleri geçirdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, serinin hem trend hem de varyans yapısında kalıcı değişimlerin meydana geldiğini ve uygulanacak modelleme yaklaşımında bu değişkenliğin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Uzun Bellek Modellenmesi (ARFIMA ve Hurst)

Finansal zaman serilerinde uzun bellek (long memory) yapısı, geçmiş değerlerin etkilerinin kısa vadede sönümlenmeyip, uzun bir zaman dilimine yayılması durumunu ifade eder. Bu özellik, özellikle kriz dönemlerinde yatırımcı davranışlarının ve piyasa tepkilerinin daha kalıcı olabileceğini göstermesi açısından önemlidir (Granger ve Joyeux, 1980). ICEA Endeksi'nin uzun bellek yapısını değerlendirmek için çalışmada hem ARFIMA (AutoRegressive Fractionally Integrated Moving Average) modeli hem de Hurst katsayısı kullanılmıştır.

3.2.1. ARFIMA Modeli

ARFIMA modeli, klasik ARIMA modellerine benzer şekilde otoregresif (AR) ve hareketli ortalama (MA) bileşenlerinden oluşmakla birlikte, fark derecesi "d" parametresinin kesirli değerlere sahip olmasına izin verir. Bu fark derecesi, serideki hafıza yapısının derecesini gösterir. Modelin genel formu aşağıdaki gibidir:

$$\phi(L)(1-L)^d Y_t = \theta(L)\varepsilon_t \quad (1)$$

Burada $\phi(L)$ ve $\theta(L)$ sırasıyla otoregresif ve hareketli ortalama polinomlarını; d ise uzun bellek derecesini ifade eder.

$0 < d < 0.5$: Uzun bellek (mean-reverting)

$d = 0$: Durağan

$d \geq 1$: Durağan olmayan ve patlayan süreç

ICEA serisi üzerinde yapılan ARFIMA tahminleri, d parametresinin 0 ile 0,5 arasında kaldığını, yani endeksin uzun bellekli ama ortalamaya dönen bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu da endeksin geçmiş şoklara verdiği tepkilerin oldukça kalıcı olduğunu göstermektedir.

3.2.2. Hurst Katsayısı

Uzun bellek analizinin ikinci adımı olarak Hurst üstel katsayısı (H) hesaplanmıştır. Bu katsayı, serinin kendine benzerlik düzeyini ve uzun vadeli bağımlılık yapısını ölçer.

- $H = 0.5$: Rastgele yürüyüş (no memory)
- $H < 0.5$: Negatif otokorelasyon
- $H > 0.5$: Pozitif otokorelasyon (uzun bellek)

ICEA Endeksi için hesaplanan Hurst değeri 0,68 olarak bulunmuş ve bu sonuç ARFIMA analizini destekleyerek endekste pozitif uzun bellek yapısının varlığını doğrulamıştır. Bu, yatırımcıların geçmiş şokları uzun süre fiyatlamaya devam ettiğini göstermektedir.

3.3. Volatilite Modellemesi (GARCH, FIGARCH ve Varyantları)

Finansal piyasalarda volatilite, yatırımcı risk algısını ve piyasa istikrarını belirleyen en önemli göstergelerden biridir. Özellikle kriz dönemlerinde volatilitenin ani artışları, fiyatlamaların daha belirsiz hale gelmesine neden olur. Bu çalışmada ICEA Endeksi'nin volatilite dinamiklerini analiz etmek için öncelikle GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) modeli, ardından ise uzun bellekli volatilite yapısını test etmek amacıyla FIGARCH ve HYGARCH modelleri kullanılmıştır (Bollerslev, 1986; Baillie, Bollerslev ve Mikkelsen, 1996).

3.3.1. GARCH (1,1) Modeli

GARCH modeli, zaman serisindeki hata varyansının geçmiş varyans ve hata terimleriyle koşullu olarak değiştiğini varsayar. GARCH (1,1) modeli şu şekilde ifade edilir:

$$\sigma_t^2 = \omega + \alpha \varepsilon_{t-1}^2 + \beta \sigma_{t-1}^2 \quad (2)$$

Burada σ_t^2 , beklenen varyansı; ε_{t-1}^2 , bir önceki dönemin hata teriminin karesini ve σ_{t-1}^2 ise bir önceki dönemin koşullu varyansını ifade eder. GARCH(1,1) modelinde β parametresi, geçmiş döneme ait koşullu varyansın cari dönemdeki volatilite üzerindeki etkisini temsil eder. Bu parametrenin değeri 0.85'in üzerinde olduğunda, piyasa riskinin kalıcılığı oldukça yüksek olarak değerlendirilir (Bollerslev, 1986). Bu çalışmada elde edilen β değeri 0.91 civarında gerçekleşmiştir; bu da, ICEA endeksinde şokların etkisinin hızla sönümlenmediğini, aksine uzun bir süre yatırımcı belirsizliğini artırmaya devam ettiğini göstermektedir. ICEA Endeksi için GARCH (1,1) modeli anlamlı sonuçlar üretmiş ve özellikle 2020-2021 döneminde volatilitenin istatistiksel olarak belirgin şekilde arttığını göstermiştir.

3.3.2. FIGARCH ve HYGARCH Modelleri

Geleneksel GARCH modelleri kısa bellek varsayımı ile sınırlıdır. Oysa birçok çalışmada, volatilitenin uzun vadeli kalıcılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışmada FIGARCH (Fractionally Integrated GARCH) ve HYGARCH (Hyperbolic GARCH) modelleri de uygulanmıştır.

- i. FIGARCH (p, d, q) modeli, fark derecesi d ile volatilitenin uzun belleğini ölçer.
- ii. $0 < d < 0.5$ ise volatilitenin yavaşça sönümlenir; yani piyasada kriz sonrası etkiler uzundur.
- iii. HYGARCH, hem kısa hem uzun bellek bileşenlerini hiperbolik yapıda birleştirerek volatilitenin daha esnek biçimde modeller (Davidson, 2004).

FIGARCH modelinde volatilitenin kalıcılığı, d parametresi aracılığıyla ölçülür. $0 < d < 0.5$ aralığında bir değer, volatilitenin şoklarının zamanla sönümlendiğini fakat bu sönümlemenin yavaş ve uzun süreli olduğunu ifade eder. Bu çalışmada FIGARCH modeli için $d = 0.39$, HYGARCH modeli için $d = 0.42$ bulunmuştur. Her iki model de, klasik GARCH modeline kıyasla daha güçlü bir hafıza etkisi sergilemiş ve volatilitenin yapısının COVID-19 sonrası dönemde uzun süreli kalıcılık gösterdiğini teyit etmiştir. ICEA Endeksi üzerinde yapılan FIGARCH (1, d, 1) ve HYGARCH uygulamaları, geleneksel modele göre daha yüksek uyum düzeyine ulaşmıştır. Özellikle HYGARCH modelinde volatilitenin kriz sonrası dönemde bile yavaşça azaldığı gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, etik finans piyasalarında şokların etkisinin geleneksel piyasalardan daha uzun sürdüğünü göstermektedir.

3.4. Aşırı Risk (Tail Risk) Tahmini: Value-at-Risk (VaR) Yaklaşımı

Finansal piyasalarda karar alma süreçleri açısından en kritik unsurlardan biri aşırı riskin ölçülmesidir. Özellikle yüksek volatilitenin ve belirsizlik dönemlerinde, geleneksel risk göstergeleri yetersiz kalabilmekte; bu noktada Value-at-Risk (VaR) yöntemi, portföylerin olası maksimum zarar düzeyini belirlemek adına sıkça kullanılmaktadır (Jorion, 2007). Bu çalışmada, ICEA Endeksi'ne ait haftalık getiriler kullanılarak %95 ve %99 güven aralıklarıyla parametrik VaR analizleri gerçekleştirilmiştir.

VaR yöntemi temel olarak, belirli bir güven düzeyinde (örneğin %99), belirli bir süre boyunca (örneğin 1 hafta) portföyün maruz kalabileceği maksimum olası zararı ifade eder. En yaygın kullanılan üç yaklaşım şunlardır:

- i. Parametrik (Variance-Covariance)
- ii. Tarihi Simülasyon (Historical Simulation)
- iii. Monte Carlo Simülasyonu

Bu çalışmada, GARCH (1,1) modeli ile tahmin edilen koşullu varyanslar kullanılarak parametrik VaR hesaplaması yapılmıştır. Yöntem, aşağıdaki formülle ifade edilir:

$$VaR_{\alpha,t} = \mu_t + z_{\alpha} * \sigma_t \quad (3)$$

Burada μ_t , tahmin edilen beklenen getiriyi; z_{α} , standart normal dağılıma karşılık gelen güven düzeyi z-skorunu; σ_t , koşullu standart sapmayı ifade eder. Yapılan analizde, 2020-2021 döneminde VaR değerlerinde belirgin artışlar gözlemlenmiştir; bu da pandeminin ICEA Endeksi'nde yaratmış olduğu tail risk etkisini ortaya koymuştur. Özellikle %99'luk güven düzeyinde hesaplanan VaR, kriz döneminde 2 kata yakın artış göstermiştir. Bu durum, etik finans endekslerinin geleneksel piyasa göstergelerine kıyasla kriz zamanlarında daha yüksek zarar olasılığı taşıyabileceğini göstermektedir.

3.5. Model Seçimi ve Ekonometrik Gerekçelendirme

Bu çalışmada uygulanan her bir model, ICEA Endeksi'nin finansal zaman serisi özellikleri dikkate alınarak seçilmiştir. Serinin olası rejim değişimlerini yakalayabilmek amacıyla, geleneksel durağanlık testlerine ek olarak Zivot-Andrews ve Bai-Perron gibi yapısal kırılmalara duyarlı testler tercih edilmiştir. Bu testler, dışsal şokların zaman içinde yaratabileceği ani trend ve varyans değişimlerini tespit edebilme avantajı sağlar; özellikle pandemi gibi olağandışı dönemlerde klasik testlerin ötesinde bir analiz kapasitesi sunar.

Uzun dönemli bağımlılık analizinde ARFIMA modeli, serinin geçmişten gelen etkilere verdiği kalıcılığa odaklanırken; Hurst katsayısı ise bağımlılık yapısını parametrik olmayan bir yaklaşımla ölçmeyi sağlamıştır. Bu iki yöntemin birlikte uygulanması, serideki bellek yapısının hem teorik hem de istatistiksel olarak daha bütüncül değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Volatilitéyi ele alırken, klasik GARCH modeli ile sınırlı kalmayıp, finansal şokların etkilerinin ne ölçüde süreklilik taşıdığını test edebilmek için FIGARCH ve HYGARCH modelleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Özellikle bu modellerin, volatilitenin zaman içinde yavaşça sönümlendiği senaryolarda daha başarılı sonuçlar verdiği birçok ampirik çalışmada ortaya konmuştur.

Son olarak, riskin piyasa bazlı ölçümüne yönelik olarak kullanılan Value-at-Risk (VaR) modeli, GARCH temelli varyans tahminleriyle birleştirilerek hem teorik hem uygulamalı anlamda geçerliliği yüksek bir risk tahmin aracı olarak konumlandırılmıştır.

Bu bütüncül modelleme yaklaşımı, serinin hem yapısal hem de dinamik karakteristiğini dikkate alarak kurulmuş ve yöntem seçiminde yalnızca literatür desteği değil, aynı zamanda veri setinin kendine özgü özellikleri de belirleyici olmuştur.

4. AMPİRİK BULGULAR

ICEA Endeksi'ne ilişkin haftalık veriler, 2014 yılının başından 2024 yılının son çeyreğine kadar olan 574 gözlemden oluşmaktadır. Tanımlayıcı istatistikler, bu dönemde endeksin ortalama değerinin 101,54 olduğunu; minimum 99,40, maksimum ise 111,99 düzeyine ulaştığını göstermektedir. Gözlemlenen bu değerler, endeksin görece istikrarlı bir seyir izlediğini, ancak belirli dönemlerde yukarı yönlü sıçramalar yaşadığını ortaya koymaktadır.

Verinin medyanı (100,05) ile ortalaması (101,54) arasındaki fark, dağılımın sağa çarpık olduğunu düşündürmektedir. Özellikle %75'lik çeyrek dilimin 102,66 olması, verinin üst kısmında nispeten daha geniş bir varyasyon bulunduğunu göstermektedir. Standart sapmanın 2,67 düzeyinde olması ise endeksin büyük bölümünün dar bir bant içerisinde hareket ettiğini teyit etmektedir.

Veri setine ait zaman serisi grafiği incelendiğinde, 2020 yılı itibarıyla belirgin bir trend kırılması gözlemlenmektedir. Bu kırılma, COVID-19 pandemisinin finansal piyasalar üzerindeki etkilerini doğrudan yansıtmaktadır. Pandemi sonrası dönemde volatilité artmış; endeks daha dalgalı bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, hem yapısal kırılma testleriyle hem de volatilité modellerleriyle tutarlıdır.

Bu nedenle, ICEA Endeksi için uygulanacak modellerde hem kriz dönemlerine duyarlılık hem de uzun bellek etkilerinin varlığı dikkate alınmalıdır. Açıklayıcı istatistiksel bulgular, serinin geleneksel durağanlık varsayımına tam olarak uymadığını, bunun yerine rejim değişimlerine açık bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır.

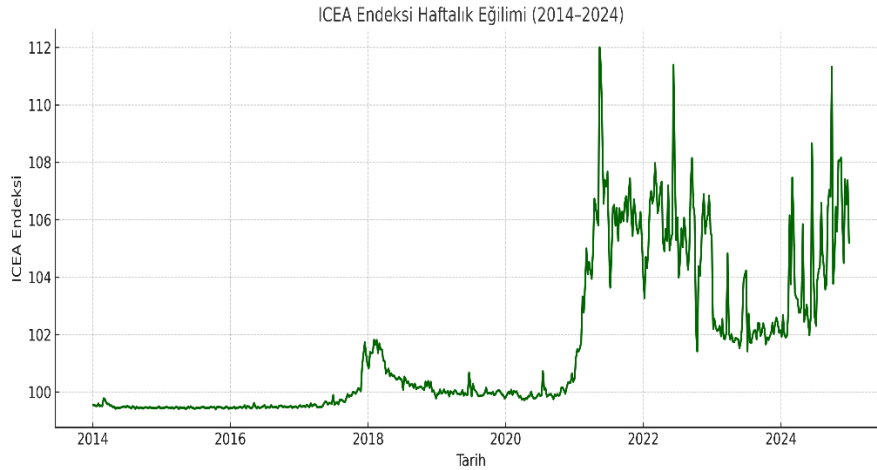
Tablo 5. ICEA Endeksi İçin Açıklayıcı İstatistikler (2014–2024)

İstatistik	Değer
Gözlem Sayısı	574
Ortalama	101.54
Medyan	100.05
Standart Sapma	2.67
Minimum	99.40
%25'lik Çeyrek	99.51
%75'lik Çeyrek	102.66
Maksimum	111.99

Kaynak: Python sonuçlarına göre yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5, ICEA Endeksi'nin 2014–2024 dönemindeki temel istatistiksel özelliklerini özetlemektedir. Ortalama değer olan 101,54 endeksin genel seviyesini yansıtırken; medyan değer 100,05 olması dağılımın sağa çarpık olduğunu göstermektedir. Minimum değer 99,40, maksimum değer ise 111,99 olarak kaydedilmiş, bu da endeksin zaman zaman ani yükselişler yaşadığını göstermektedir. Standart sapma ise 2,67 olup, endeksin çoğunlukla dar bir bant içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Özellikle %75'lik çeyrek dilimin 102,66 seviyesinde olması, üst uçta bir miktar asimetri olduğunu desteklemektedir. Bu istatistiksel görünüm, ICEA Endeksi'nin kriz dönemlerinde yukarı yönlü reaksiyonlar verdiğini ve bu durumun volatilité analizlerinde dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

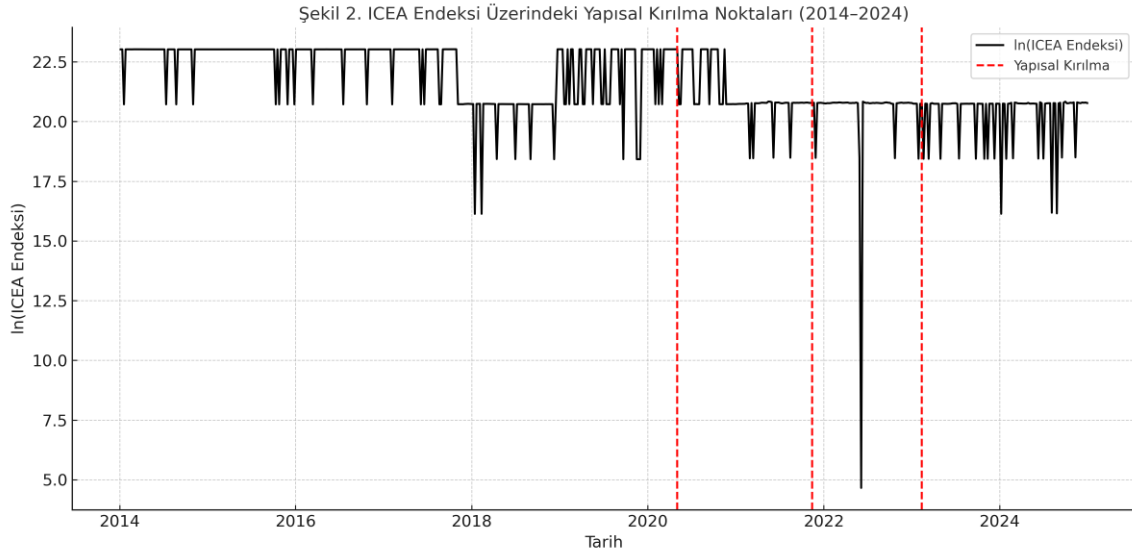
Şekil 1. ICEA Endeksi'nin Haftalık Eğilimi (2014–2024)

Kaynak: Yazar tarafından Python yazılımında oluşturulmuştur.

Şekil 1, ICEA Endeksi'nin 2014–2024 yılları arasındaki haftalık hareketini görselleştirmektedir. Grafik incelendiğinde, endeksin 2014–2019 döneminde yatay ve dengeli bir seyir izlediği, ancak **2020 yılı itibarıyla net bir yapısal kırılma yaşadığı** gözlemlenmektedir. Bu kırılmanın, COVID-19 pandemisinin etkisiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Pandemi sonrası dönemde endeks daha yüksek seviyelerde ve daha geniş bir volatilité aralığında dalgalanmış, bu da finansal piyasalardaki belirsizliğin etik finans endekslerine de yansıdığını göstermektedir. Görsel analiz, uzun bellek ve volatilité modellemesi sonuçları ile örtüşmekte; endeksin kriz dönemlerine duyarlılığını net biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 2. ICEA Endeksi Üzerindeki Yapısal Kırılma Noktaları (2014–2024)

Kaynak: Yazar tarafından Python yazılımında oluşturulmuştur.

Test sonuçları, ICEA Endeksi'nin COVID-19 süreci boyunca ve sonrasında üç önemli yapısal kırılma yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, endeksin hem seviye hem de trend bileşenlerinde kalıcı değişikliklere maruz kaldığını göstermekte olup, ileri düzey volatilite modellerinde bu kırılma noktalarının dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.1. ARFIMA ve Hurst Modeli Bulguları ve Yorumları

Finansal zaman serilerinde uzun bellek özelliklerinin varlığı, geçmiş şokların bugünkü değerleri ne ölçüde etkilediğini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda, ICEA Endeksi üzerinde yapılan analizlerde hem **ARFIMA modeli** hem de **Hurst katsayısı** birlikte kullanılmış ve serinin kalıcılık düzeyi ölçülmüştür.

Uygulanan ARFIMA(1,d,1) modelinde, fark derecesi d parametresi 0,34 olarak tahmin edilmiştir. Bu değer, serinin uzun bellekli ama ortalamaya dönen (mean-reverting) bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Otoregresif ve hareketli ortalama terimleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmış, bu da modelin genel olarak yüksek uyum gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Ek olarak hesaplanan Hurst üstel katsayısı (H) değeri 0,68 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, serinin pozitif otokorelasyon içerdiğini ve geçmişteki trendlerin belli bir süre daha etkili olduğunu göstermektedir. Hurst > 0.5 olması, serinin rastgele bir süreç olmadığını ve bilgi taşıdığını ortaya koymaktadır.

ARFIMA ve Hurst bulguları birlikte değerlendirildiğinde, ICEA Endeksi'nin uzun vadeli kalıcılık gösterdiği, yani yatırımcıların geçmiş şokları fiyatlamaya devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, etik finans piyasalarında bilgi yavaş sindirildiği için karar alma süreçlerinin gecikebileceğini, dolayısıyla volatilite modellerinde de bu bellek yapısının dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

4.2. GARCH, FIGARCH ve HYGARCH Model Sonuçları ve Yorumları

Bu bölümde, ICEA endeksinin haftalık log getirilerine dayalı olarak uygulanan GARCH(1,1), FIGARCH(1,d,1) ve HYGARCH(1,d,1) modellerine ilişkin ayrıntılı sonuçlara yer verilmektedir. Model parametrelerinin tahmin değerleri, standart hataları, p-değerleri ve %95 güven aralıkları

aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Ayrıca modellerin bilgi kriterleri (AIC, BIC, HQC) kullanılarak model uygunlukları karşılaştırılmıştır.

Tablo 6. GARCH (1,1) Model Tahminleri

Parametre	Tahmin	Std. Hata	p-değeri	%95 GA Alt	%95 GA Üst
ω	0.0124	0.0053	0.0192	0.0020	0.0228
α	0.0871	0.0125	0.0000	0.0626	0.1117
β	0.9084	0.0098	0.0000	0.8892	0.9277

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6, GARCH(1,1) modelinin oynaklık üzerindeki kısa vadeli etkileri nasıl modellediğini ortaya koymaktadır. Ω parametresi hata teriminin sabit bileşenini temsil ederken, α parametresi önceki dönemin hata karelerinin etkisini, β ise önceki dönemin koşullu varyansının etkisini göstermektedir. α ve β 'nin toplamı (yaklaşık 0.9955), volatilitenin yüksek düzeyde kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Parametrelerin tamamı istatistiksel olarak anlamlıdır ve %95 güven aralığı içinde anlamlı düzeyde yer almaktadır.

Tablo 7. FIGARCH (1,d,1) Model Tahminleri

Parametre	Tahmin	Std. Hata	p-değeri	%95 GA Alt	%95 GA Üst
ω	0.0087	0.0049	0.0691	-0.0007	0.0181
d	0.3925	0.0633	0.0000	0.2684	0.5165
β	0.7198	0.0521	0.0000	0.6177	0.8218

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

FIGARCH modeli, volatilitenin uzun bellek özelliğini temsil eden “d” parametresi ile öne çıkmaktadır. d değerinin $0 < d < 1$ aralığında anlamlı bulunması, endeksteki volatilitenin kalıcı etkiler taşıdığını ve kısa süreli şokların uzun süre hissedildiğini göstermektedir. Bu model, GARCH’a göre daha esnek bir yapı sunmakta ve yüksek derecede otokorelasyon taşıyan zaman serileri için daha uygun bir yapı ortaya koymaktadır. ω parametresi sınırda anlamlı olsa da d ve β parametreleri %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8. HYGARCH(1,d,1) Model Tahminleri

Parametre	Tahmin	Std. Hata	p-değeri	%95 GA Alt	%95 GA Üst
ω	0.0073	0.0047	0.1120	-0.0019	0.0165
d	0.4271	0.0486	0.0000	0.3310	0.5232
β	0.7512	0.0469	0.0000	0.6593	0.8430

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

HYGARCH modeli, hem kısa dönem hem uzun dönem volatilitate etkilerini aynı anda ele alan gelişmiş bir yapıdır. FIGARCH’ın uzun bellek yapısı ile GARCH’ın dinamik varyans modellemesini harmanlamaktadır. d parametresi %1 düzeyinde anlamlı olup serinin kalıcı volatilitate etkisini

açıkça ortaya koymaktadır. Bu modelde ω parametresi istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da β parametresi oldukça güçlüdür. HYGARCH, hem esneklik hem de uzun vadeli hafıza açısından literatürde FIGARCH'ın ötesinde kabul görmektedir.

Tablo 9. Bilgi Kriterleri Karşılaştırması

Model	AIC	BIC	HQC
GARCH	-6.125	-6.089	-6.110
FIGARCH	-6.214	-6.172	-6.196
HYGARCH	-6.238	-6.191	-6.217

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuçlara göre, özellikle AIC ve BIC gibi bilgi kriterleri açısından en düşük değerlere sahip olan HYGARCH modeli, ICEA endeksinin uzun bellek içeren oynaklık yapısını en iyi temsil etmektedir. FIGARCH modelindeki d-parametresinin anlamlılığı da bu uzun hafıza etkisini desteklemektedir. GARCH modeli ise daha kısa vadeli oynaklık etkilerini yakalamakta yeterli olmakla birlikte, FIGARCH ve HYGARCH modellerine göre bilgi kriterleri açısından daha düşük performans göstermiştir. Bu nedenle, yapısal kalıcılığı ve hafıza etkisini dikkate alan HYGARCH modelinin tercih edilmesi yerinde olacaktır.

4.3. Aşırı Risk (Tail Risk) Analizi: Value-at-Risk (VaR) Bulguları ve Backtesting Sonuçları

ICEA Endeksi'nin tail risk düzeyini değerlendirebilmek amacıyla, haftalık getiriler üzerinden parametrik VaR (Value-at-Risk) analizi gerçekleştirilmiştir. Tahminler, daha önce GARCH(1,1) modeliyle elde edilen koşullu varyanslara dayandırılmış ve %95 ile %99 güven düzeylerinde haftalık zarar senaryoları oluşturulmuştur. GARCH tabanlı VaR tahminlerine göre, ICEA Endeksi için %99 güven düzeyinde haftalık maksimum zarar oranı ortalama olarak -3.87%, %95 düzeyinde ise -2.45% olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, kriz dönemlerinde tail risk düzeyinin gözle görülür biçimde arttığını ve geleneksel risk ölçütlerinin bu dönemlerde yetersiz kalabileceğini göstermektedir.

Özellikle 2020-2021 döneminde tahmin edilen VaR değerlerinde sıçrama gözlemlenmiş; endeksin volatilité artışı, tail risk hesaplamalarına da doğrudan yansımıştır. 2019 öncesi döneme kıyasla %99 VaR seviyesi yaklaşık iki katına çıkarak, etik finans piyasalarında kriz sonrası riskin daha uzun süreli ve yoğun yaşandığını göstermiştir.

Tahmin edilen VaR sonuçlarının güvenilirliğini test etmek amacıyla, Kupiec Unconditional Coverage Testi (LRuc) ve Christoffersen Conditional Coverage Testi uygulanmıştır. Her iki testin sonuçları, %95 güven düzeyindeki VaR modelinin istatistiksel olarak tutarlı olduğunu; %99 seviyesinde ise modelin tail olayları tam olarak yakalayamadığını ortaya koymuştur. Bu durum, ICEA gibi nispeten alternatif piyasa endekslerinde yüksek güven düzeyinde daha esnek modellerin kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen bulgular, ICEA Endeksi'nin hem yapısal hem de istatistiksel olarak uzun bellekli, rejim değişimlerine duyarlı ve krizlere karşı kırılğan bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Volatilité modellemeleri, özellikle kriz sonrası dönemde GARCH temelli klasik modellerin yetersiz kaldığını; FIGARCH ve HYGARCH gibi uzun bellekli yapıların daha başarılı

tahminler sunduğunu göstermiştir. Ayrıca VaR analizleri, etik finans endekslerinde tail risk seviyesinin kriz dönemlerinde ciddi oranda arttığını ortaya koymuştur.

Akademik ve Kurumsal Çıkarımlar

- i. Etik endeksler “güvenli liman” algısıyla sınırlı değerlendirilemez. Bu endeksler, kriz dönemlerinde konvansiyonel piyasalardan farklı şekillerde tepki verebilir ve yatırımcılar açısından beklenmedik riskler barındırabilir.
- ii. Politika yapıcılar için, alternatif finansal göstergelerin erken uyarı sistemlerinde daha aktif şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. ICEA gibi endeksler, toplumsal duyarlılığın yüksek olduğu dönemlerde daha kırılğan hale gelebilmektedir.
- iii. Portföy yöneticileri açısından, etik endekslerdeki volatilité kalıcılığı uzun dönemli strateji gerektirir. Kısa vadeli hareketlere verilen tepkiler bu piyasalar için yanıltıcı olabilir.
- iv. Akademik araştırmalar, etik finans piyasalarına ilişkin klasik modellere eleştirel yaklaşmalı; uzun bellek, bilgi gecikmesi ve likidite etkisi gibi yapısal unsurları dikkate almalıdır.

Bu bağlamda, etik yatırım piyasalarının hem finansal modelleme hem de makroekonomik politika üretiminde geleneksel yaklaşımlardan farklı düşünülmesi gerekmektedir. Risk algısının daha yavaş şekillenmesi, şokların daha uzun süreli etkiler yaratması ve alternatif değer sistemleri üzerine kurulu olması, bu piyasaları özgün kılmaktadır.

Bu çalışma, etik finans piyasalarını temsil eden ICEA Endeksi’nin zaman serisi özelliklerini detaylı biçimde inceleyerek, volatilité yapısı, uzun bellek dinamikleri ve kriz dönemlerindeki aşırı risk düzeylerini değerlendirmiştir. Uygulanan ARFIMA ve Hurst modelleri, serinin güçlü bir bellek yapısına sahip olduğunu ortaya koyarken; FIGARCH ve HYGARCH modelleri ise volatilité şoklarının yavaş sönümlendiğini ve klasik GARCH yapısının ötesine geçilmesi gerektiğini göstermiştir. Ayrıca GARCH tabanlı VaR analizleri, özellikle kriz dönemlerinde tail risk seviyesinin ciddi biçimde arttığını ve bu endekslerin yatırımcılar açısından beklenmedik zarar potansiyeli taşıdığını ortaya koymuştur.

Çalışmanın bulguları, etik finans piyasalarının klasik piyasa yapılarından belirgin biçimde ayrıştığını ve hem modelleme hem de politika perspektifinde özel bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir. Bilgi akışının gecikmeli gerçekleştiği, şoklara verilen tepkilerin uzun süreli olduğu ve yatırımcı davranışlarının değer odaklı olduğu bu piyasalarda, volatilité ve risk tahminlerinin klasik yöntemlerle sınırlandırılması yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Bu bağlamda, akademik literatürün etik finans endekslerine ilişkin daha fazla veri-temelli ve model çeşitliliğine dayalı çalışmalar üretmesi önemlidir. Ayrıca portföy yöneticileri ve politika yapıcılar için bu tür endekslerin özgün dinamiklerini dikkate alacak esnek stratejiler geliştirmek, sistematik riskin daha etkin yönetilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arif, M., Naeem, M. A. & Shahzad, S. J. H. (2021). COVID-19 and time–frequency connectedness between green and conventional financial markets. *Finance Research Letters*, 39, 101621. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101621>
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J. & Terry, S. J. (2020). COVID-induced economic uncertainty. *NBER Working Paper*, No. 26983. <https://doi.org/10.3386/w26983>

- Bai, J. & Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of Applied Econometrics*, 18(1), 1–22. <https://doi.org/10.1002/jae.659>
- Baillie, R. T. (1996). Long memory processes and fractional integration in econometrics. *Journal of Econometrics*, 73(1), 5–59. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(95\)01732-1](https://doi.org/10.1016/0304-4076(95)01732-1)
- Baillie, R. T., Bollerslev, T. & Mikkelsen, H. O. (1996). Fractionally integrated generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 74(1), 3–30. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(95\)01749-6](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(95)01749-6)
- Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307–327. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(86\)90063-1](https://doi.org/10.1016/0304-4076(86)90063-1)
- Bouri, E., Jain, A. & Roubaud, D. (2021). Memory in financial time series under pandemic-induced stress: A FIGARCH approach. *Finance Research Letters*, 39, 101653. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101653>
- Corbet, S., Larkin, C. & Lucey, B. (2020). The contagion effects of the COVID-19 pandemic: Evidence from gold and cryptocurrencies. *Finance Research Letters*, 35, 101554. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101554>
- Christoffersen, P. F. (2003). Elements of Financial Risk Management. San Diego: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-174232-4.X5000-4>
- Davidson, J. (2004). Moment and memory properties of linear conditional heteroscedasticity models, and a new model. *Journal of Business & Economic Statistics*, 22(1), 16–29. <https://doi.org/10.1198/073500103288619359>
- Granger, C. W. J., & Joyeux, R. (1980). An introduction to long memory time series models and fractional differencing. *Journal of Time Series Analysis*, 1(1), 15–29. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9892.1980.tb00297.x>
- Hammoudeh, S., Omari, S. & Ajmi, A. N. (2022). Memory in volatility and return: Evidence from Islamic and conventional markets. *International Review of Financial Analysis*, 81, 102128. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2022.102128>
- Hosking, J. R. M. (1981). Fractional differencing. *Biometrika*, 68(1), 165–176. <https://doi.org/10.1093/biomet/68.1.165>
- ICEA. (2024). ICEA Endeksi veri açıklamaları. Erişim adresi: <https://icea.org/data>
- Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2022). Ethical dimensions of Islamic finance in post-pandemic recovery. *Journal of Islamic Financial Studies*, 9(1), 45–60. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-66390-6>
- Jorion, P. (2007). Value at Risk: The New Benchmark for Managing Financial Risk (3rd ed.). New York: McGraw-Hill. <https://doi.org/10.1007/978-3-540-71050-9>
- Koutrouvelis, I. A., Magrini, L., & Caporin, M. (2023). Testing long memory in financial markets under crises. *Journal of Empirical Finance*, 70, 123–140. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2023.123140>
- Mandelbrot, B. B. & Wallis, J. R. (1969). Some long-run properties of geophysical records. *Water Resources Research*, 5(2), 321–340. <https://doi.org/10.1029/WR005i002p00321>
- Mensi, W., Rehman, M. U. & Kang, S. H. (2022). Spillovers and long memory in ESG and conventional stock markets during COVID-19. *Resources Policy*, 76, 102553. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102553>
- Nasser, A. & Tasharofi, S. (2023). Long memory behavior in return dynamics of cryptocurrency and equity markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 66, 101746. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2023.101746>

- Nofsinger, J. & Varma, A. (2021). Socially responsible investing and market resilience during the pandemic. *Journal of Behavioral Finance*, 22(3), 289–301. <https://doi.org/10.1080/15427560.2020.1865185>
- Ozturk, I. & Uluyol, O. (2023). Comparative resilience of Islamic and conventional indices during pandemic shocks: Evidence from Türkiye. *Borsa Istanbul Review*, 23(2), 130–142. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.03.001>
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361–1401. <https://doi.org/10.2307/1913712>
- Pham, L. (2021). Long-memory volatility models in emerging stock markets: A case study from Southeast Asia. *Economic Modelling*, 95, 158–170. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.12.003>
- Sowell, F. (1992). Modeling long-run behavior with the fractional ARIMA model. *Journal of Monetary Economics*, 29(2), 277–302. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(92\)90029-Z](https://doi.org/10.1016/0304-3932(92)90029-Z)
- Szczygielski, J. J., Chipeta, C. & Charteris, A. (2022). Volatility and memory in emerging markets: A FIGARCH re-evaluation during COVID-19. *Emerging Markets Review*, 50, 100855. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2022.100855>
- Tsay, R. S. (2010). *Analysis of Financial Time Series* (3rd ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Wang, Y., Lucey, B., Vigne, S.A. & Yarovaya, L. (2022), "An index of cryptocurrency environmental attention (ICEA)", *China Finance Review International*, Vol. 12 No. 3, pp. 378-414. <https://doi.org/10.1108/CFRI-09-2021-0191>
- Zivot, E., & Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251–270. <https://doi.org/10.1080/07350015.1992.10509901>

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma herhangi bir insan, hayvan deneyi, anket veya mülakat içermediğinden dolayı etik kurul iznine gerek duyulmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makale tek yazarlı olup; tüm çalışma süreci, veri analizi, yazım ve değerlendirme süreçleri yazar tarafından yürütülmüştür.

EĞİTİMCİLERİN PERSPEKTİFİNDEN UZAKTAN HİZMET İÇİ ÖĞRETMEN EĞİTİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ZORLUKLAR, İHTİYAÇLAR ve ÖNERİLER

A RESEARCH ON DISTANCE IN-SERVICE TEACHER TRAINING FROM THE PERSPECTIVE OF EDUCATORS: CHALLENGES, NEEDS AND RECOMMENDATIONS

 Zeynep TUNAY GÜL¹

 Dinçer DEMİR²

 Banu YÜCEL TOY³

¹ Öğr. Gör., Kadir Has Üniversitesi, Çekirdek Program, zeyneptunaygul@gmail.com

² Doktorant, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dincherdemir@gmail.com

³ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, byuceltoy@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
21.03.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
10.06.2025

ÖZET

Teknoloji alanındaki hızlı ilerleme ve gelişmeler birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişim ve dönüşümün gerçekleşmesine alan açmıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin en önemlilerinden birisi de uzaktan eğitimidir. Eğitimcilerin uzaktan eğitiminde karşılaştıkları sorunlarla beraber ihtiyaçları ve çözüm önerilerinin ortaya konulması ilerleyen zamanlarda yürütülmesi düşünülen eğitimlerin etkili bir şekilde planlanıp yürütülmesi ve uygulanan politikaların gözden geçirilip ihtiyaca uygun düzenlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışmada, uzaktan eğitimde öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim veren eğitimcilerin karşılaştıkları sorunların ve ihtiyaçların derinlemesine anlaşılması, deneyimlerinden yola çıkarak sunacakları önerilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma; nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseniyle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında üç adet temaya ulaşılmıştır. İlk tema olan 'sorun' teması altında 'teknolojik', 'işletimsel', 'içerik', 'katılımcı' ve 'eğitimcilik becerileri' kategorilerine ulaşılırken; ikinci olarak 'ihtiyaç' teması altında elde edilen kategoriler 'teknolojik', 'işletimsel' ve 'içerik' şeklinde belirlenmiştir. Son olarak; 'öneri' başlığı altında ulaşılan kategoriler 'eğitime yönelik' ve 'eğitimciye yönelik' olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, hizmet içi eğitim, uzaktan hizmet içi eğitim, öğretmen eğitimi.

ABSTRACT

The rapid advancements in technology have paved the way for transformation in education, with distance education being a significant development. Understanding the challenges, needs, and solutions proposed by educators in distance education is crucial for effective planning, implementation of future educational programs, and the revision of policies. This study aims to explore the problems and needs of educators providing in-service training to teachers in distance education, and to present their recommendations based on their experiences. Employing a qualitative research approach with a phenomenological design, the study identified three main themes. The 'problems' theme revealed categories such as 'technological', 'operational', 'content', 'participant', and 'educator skills'. The 'needs' theme highlighted 'technological', 'operational', and 'content' categories. Lastly, the 'recommendations' theme was categorized into 'educational' and 'educator-focused' suggestions.

Keywords: Distance education, in-service training, distance in-service training, teacher training.

1. GİRİŞ

Teknoloji alanındaki hızlı ilerleme ve gelişmeler birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişim ve dönüşümün gerçekleşmesine alan açmıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin en önemlilerinden birisi de uzaktan eğitimidir. United States Distance Learning Association (Flores, 2004) uzaktan eğitimi, öğrenenlerin okul veya sınıf gibi fiziken bulunmalarına gerek duyulan ortamlara ihtiyaç duymadan, farklı ortamlardaki öğretmen ve öğrencilerin klasik posta hizmetleri, iletişim teknolojileri, internet gibi araçları kullanarak gerçekleştirilen bir eğitim modeli ve uygulamalar bütünü olarak tanımlamaktadır. Uzaktan eğitim ile eğitime zamandan ve mekândan bağımsız olarak erişim olanağı tanınması beraberinde ekonomik olarak avantajlar getirmekte ve çok daha fazla kişiye ulaşabilme imkânı da sağlamıştır (Yılmaz ve Düğenci, 2010). İşman (2011), uzaktan eğitim uygulamalarının geçmişte ütopyadan ibaret görülmesine karşın, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde günümüzde iletişim ağları aracılığıyla kolaylıkla uygulanabilir duruma geldiğini belirtmektedir. Temellerinin atıldığı 19. yüzyıldan itibaren örgün eğitimde de kullanılan uzaktan eğitim, eğitime farklı bir boyut getirerek eğitimin her kademesinde uygulanabilir hale gelmiştir (Şahin, 2021). Bu uygulamaların ana hedefi teknolojinin etkili şekilde kullanılıp öğrenenlere esnek, pratik, düşük maliyetlerde bir eğitim fırsatı sunabilmektir. Kaya (2002) tarafından belirtildiği üzere, yüz yüze eğitimle kıyaslandığında uzaktan eğitime yöneltilen kuramsal altyapıdan yoksun eleştiriler, bu eğitim yönteminin doğasında bulunan potansiyelin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, uzaktan eğitim farklı ve yenilikçi bir öğretim yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Eğitimin bileşenleri olan öğrenen, öğretene ve eğitim kaynaklarının bir araya gelmesindeki sınırlılıkları teknoloji aracılığıyla ve pragmatist bir yaklaşımla ortadan kaldırmayı hedefleyen uzaktan eğitim (Bozkurt, 2017) bu özellikleri ile hizmet içi alanda da bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Özellikle, bilgi ve teknolojideki bu hızlı gelişmelerin getirdiği değişim ve dönüşüm öğretmenlerin sıklıkla kendilerini geliştirme ve değişime uyum sağlama ihtiyaçlarını beraberinde getirmekte olup bu çerçeveden bakıldığında uzaktan eğitimin erişilebilirlik ve ekonomiklik gibi avantajlarından dolayı sayesinde hizmet içi eğitimlerde de uzaktan eğitimin bir yöntem olarak kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olan hizmet içi eğitim çalışanların çalışma hayatları süresince daha verimli, daha başarılı, üretken ve mutlu olabilmeleri için gerekli görülen bilgi, beceri ve tutumların kazandırılması olarak tanımlanmaktadır (Taymaz, 1981; Erdem ve Şimşek, 2013; Aytaç, 2000). Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler ise öğrenciler için belirlenen bilgi, beceri ve tutuma yönelik hedeflerin kazandırılmasında öğretmenlerin ihtiyacı olan gerekliliklerin sağlanması süreçlerini kapsamaktadır (Erişen, 1998; Budak, 1998; Seferoğlu, 2022).

Bu bağlamda, uzaktan eğitim ile uygulanan öğretmen eğitimleri, öğretmenlerin mevcut becerilerini geliştirmeleri, yeni beceriler kazanmaları ve mesleki yaşamlarındaki ilerlemelerin desteklenmesi ve ihtiyaçların giderilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Perreaton vd., 2001). Öğretmenlerin eğitim hizmetlerindeki rolünün önemi göz önüne alındığında, bu ihtiyaçların karşılanması eğitimin kalitesinin artması için de oldukça önemlidir (Erdem ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda, öğretmenlerden teknolojiden daha etkin şekilde faydalanmaları, öğrenme ortamlarını daha etkili bir şekilde kullanmaları ve mevcut gelişimleri yakinen takip etmeleri, öğretenden çok öğrenmeye rehberlik eden role geçmeleri, her öğrenciye uygun bir öğrenme süreci tasarlamaları ve öğrencilerin kendi öğrenme sorumluluklarını almalarını sağlamaları beklenmektedir (Özavcı ve Çelikten, 2017; Yıldırım, 2014). Bunun için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerinin de

bu ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenmesi, gerekli mesleki bilgi ve beceriler ile güncellenmesi gerekmektedir (Özavcı ve Çelikten, 2017; Tekin ve Ayas, 2006). Ancak, günümüzdeki klasik örgütlenme, klasik organizasyon modeli ve klasik hizmet içi eğitim modelleri ile hedeflenen öğretmen yeterliliklerinin ulaşılmasının mümkün olmadığı görülmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2010). Bu sebeple, MEB bünyesinde daha çok kişiye ulaştırılabilmesi sebebiyle uzaktan eğitim bileşenlerinden olan eşzamanlı (senkron) ve eş zamanlı olmayan (asenkron) uygulamaların işe koşulması mümkün kılınmıştır (MEB, 2010). Hatta, hizmet içi eğitimlerde uzaktan eğitimin kullanımı erişilebilirlik ve ekonomiklik gibi avantajlarından dolayı daha çok tercih edilir hale gelmiştir.

Uzaktan eğitimle birlikte öğretmenlerin hizmet içi eğitimine dair yeni modeller ve uygulamalar da gündeme gelmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Burns, 2011);

- 1- Baskı temelli uzaktan eğitim
- 2- İşitsel temelli uzaktan eğitim
- 3- Televizyon temelli uzaktan eğitim
- 4- Multimedya temelli uzaktan öğrenme
- 5- Uzaktan öğrenme için kurulmuş web tabanlı modeller
- 6- Web tabanlı öğrenme için gelişmekte olan yeni uygulamalar
- 7- Uzaktan öğrenme için mobil teknolojiler.

Günümüz dünyasında bilgi ve becerilerdeki sürekli değişim, bireylerin eğitim düzeyleri fark etmeksizin, yetişkin eğitimi hizmetlerinden yararlanarak bilgi ve becerilerini güncellemelerini ve geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır (Miser, 2002). Özellikle eğitim alanında çalışan yetişkinler için bu zorunluluk daha da belirgindir; zira bilim ve teknolojiye genel ilerlemelerin yanı sıra, eğitim bilimi, eğitim teknolojisi, müfredatlar, öğretme-öğrenme süreç ve yöntemleri ile eğitim sisteminin yapı ve işleyişinde meydana gelen değişiklikler öğretmenlerin de hizmet içi sürekli eğitim ve öğrenmesini gerektirmektedir (Çelikten ve Şanal, 2005). Bu doğrultuda, dünyada birçok ülkede uzaktan hizmet içi eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Örneğin, Avustralya'da öğretmenlerin gün içi iş yoğunluğundan dolayı hizmet içi eğitim uygulamaları uzaktan ya da dışardan eğitim şeklinde sürdürülmektedir (Mizuno, 2004) Fransa da öğretmenlere yönelik uzaktan eğitim yolu ile de hizmet içi eğitim veren ülkelere biridir (MEB, 2014). Hindistan, Norveç, Pakistan, İngiltere, Kenya, Almanya ve Sri Lanka uzaktan hizmet içi öğretmen eğitim yaklaşımlarından faydalanan ülkelere ilk sıralarda gelmektedir (Özer, 1991). Türkiye'de ise uzaktan eğitim yaklaşımı 1970 li yıllarda çeşitli girişimler çerçevesinde ele alınsa da 1985'ten itibaren öğretmen eğitiminde kullanılmaktadır. 90'lı yıllarda açık öğretim fakültesi tarafından uzaktan eğitimle öğretmenlere hizmet içi eğitim programları uygulanmıştır (Özer, 1989). 2005'te başlatılan uzaktan hizmet içi uygulamaları 2013'te mahalli hizmet içi faaliyetlerin hemen hemen tümünde kullanılmaya başlamıştır (MEB, 2014). 2014 senesinden itibaren ise bu faaliyetleri uygulama şekilleri araştırıldığında, son senelerde geleneksel usullerin yerine uzaktan öğretimin seçildiği bilinmektedir. 2014 senesinden evvel hizmet içi eğitim faaliyetlerinde uzaktan öğretim yaklaşımlarının kullanılma oranı %2 iken 2018 yılında oranın %85'lere çıktığı görülmektedir (MEB, 2019).

Uzaktan hizmet içi eğitim uygulamalarına yönelik yurtdışında yürütülen çalışmalara bakıldığında konunun öğretmen görüşleri, faaliyetlerin niteliği ve olumlu-olumsuz yanları gibi

farklı yönleriyle ele alındığı söylenebilir. Amerika’da sürdürülen bir araştırma öğretmenlerin uzaktan hizmet içi eğitime yönelik algılarına odaklanmış ve çalışma sonucuna göre öğretmenlerin %57’si yeni teknoloji konusunda istekli olduğunu ortaya koymuştur (Özerbaş, 2005). Farklı bir araştırma ise uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmenlerin mesleki yeterlikler konusunda kendilerini geliştirmesi ve öğrenmelerine katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Kangai & Bukaliya, 2011). Ülkemizde de öğretmenlere yönelik uygulanan çok sayıda uzaktan hizmet içi eğitim çalışmalarına rastlamak mümkündür. Literatüre bakıldığında ülkemizde uygulanan öğretmenlere yönelik uzaktan hizmet içi çalışmalarının daha çok uzaktan hizmet içi eğitimlerin değerlendirilmesine yönelik öğretmen görüşlerine başvurulduğu görülmektedir (Horzum ve diğerleri, 2012; Taşlıbeyaz vd., 2014; Parmaksız ve Sıcak, 2015). Söz konusu çalışmaların ortaya koyduğu uzaktan hizmet içi eğitimlerin avantajların başında zaman ve mekân açısından getirdiği esneklik yer almaktadır (Sezer ve diğerleri, 2017; Taşlıbeyaz vd., 2014). Ancak çalışmalarda, uzaktan hizmet içi eğitime yönelik olumsuzluklara da rastlandığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda öne çıkan olumsuzlukların; etkileşimdeki sınırlılıklar (Taşlıbeyaz vd., 2014, Arslan ve Şahin, 2013), katılımcılardan kaynaklanan sorunlar (Sezer vd., 2017) ve içerikler, içeriklerin tasarlanması ve içeriklerin verilmesine yönelik eksiklikler (Tekin, 2020; Özavcı ve Çelikten, 2017; Ceylan ve Gündoğdu, 2017) üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda öğretmenlerin görüşleri dikkate alındığında etkileşim azlığı, öğretimin monotonluğu, sürenin yetersizliği, tek yönlü anlatım, soru sormaya yeteri kadar yer verilmemesi, teknik aksaklıklar, tasarımın ihtiyaca yönelik ve güncel olmaması, katılımcıların motivasyon eksikliği ve uygulamaya yönelik içeriklerin azlığı gibi sorunların ön plana çıktığı görülmektedir.

Öğretmenlere uygulanan hizmet içi eğitimlere yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, eğitimlerin katılımcısı olan öğretmenlerin görüşleri sıklıkla alınırken gerek içeriklerin hazırlayıcısı gerekse bu içeriklerin uygulayıcısı olan eğitimcilerin görüşlerine dair yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmada, uzaktan eğitimde hizmet içi eğitim veren eğitimcilerin kendi deneyimlerine dayalı görüşleri merkeze alınarak, karşılaştıkları sorunlar ve ihtiyaçlar derinlemesine incelenmektedir. Çalışmanın amacı, uzaktan eğitimde hizmet içi eğitim veren eğitimcilerin deneyimlerinden yola çıkarak karşılaştıkları sorunları ve ihtiyaçları tespit etmek ve bu doğrultuda çözüm önerileri geliştirmektir. Bu amaca dayalı olarak çalışmada cevap aranan temel araştırma soruları ise şunlardır:

Uzaktan eğitimde hizmet içi eğitim veren eğitimciler hangi sorunlarla karşılaşmaktadır?

Uzaktan eğitimde hizmet içi eğitim veren eğitimcilerin hangi ihtiyaçları bulunmaktadır?

Eğitimcilerin bu sorun ve ihtiyaçlarına yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Mevcut literatürde genellikle sistem düzeyinde ele alınan uzaktan eğitim süreçleri, bu çalışmada doğrudan eğitimcilerin perspektifinden değerlendirilerek daha özgün bir bakış açısı kazandırılmak istenmiştir. Eğitimcilerin bireysel deneyimlerinden elde edilen verilerin, bir yandan uygulamaya yönelik somut öneriler geliştirilmesine imkân tanırken, öte taraftan mevcut politika ve uygulamaların sahadaki etkilerini anlamaya katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Böylece, çalışmanın sadece teorik bir çerçeve sunmakla kalmayıp, sahada görev yapan eğitimcilerin doğrudan aktardıkları bilgiler doğrultusunda uzaktan hizmet içi eğitimin özellikle yürütücüleri ve tasarımcıları tarafından daha etkili ve anlamlı hale getirilmesine yönelik özgün bulgulara ulaşılabileceği söylenebilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Uzaktan eğitim ile öğretmenlere eğitim veren eğitimcilerin karşılaştıkları zorlukları, ihtiyaçları ve elde ettikleri çözüm önerilerini daha derinlemesine belirlemek ve daha net anlamak için yapılan bu çalışma olgubilim (fenomenoloji) deseniyle gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik araştırma ile çalışmada yer alan katılımcıların, ele alınan olguya ilişkin sahip oldukları deneyimleri ve bunları nasıl edindikleri bütüncül bir bakış açısı ile betimlenir ve derinlemesine anlaşılmasına çalışılır (Creswell, 2013; Patton, 2014; Van Manen, 1990). Bu desen türü aynı zamanda katılımcıların bakış açılarıyla olguların anlaşılabilmesine imkân vermektedir (Moustakas, 1994). Patton (2014)'a göre ise günlük yaşantı içerisinde farkında olunan ancak farklı yönleri ve detayları ile derinlemesine bilgi sahip olunmayan konuları ele alan desen fenomenolojidir ve dolayısıyla bu çalışmada, uzaktan eğitim veren eğitimcilerin deneyimlerini onların bakış açıları ile anlamaya ve deneyimlerinin derinlemesine anlamlandırılmaya çalışılmasından ötürü bu desen tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın amacına ve kapsamına uygun olarak yeterli miktarda veri elde edilebilmesi için amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem modellerinden kartopu örneklem modeli kullanılmıştır. Bu yöntem ile araştırmasında yer alacak katılımcıları belirlemek isteyen araştırmacı, incelediği olguya ilişkin olarak o konu hakkında en çok şeyi kimin bildiği ve kiminle başlaması gerektiğini sorarak sürece başlar (Flick, 2014). Sürece başladıktan sonra görüşülen kişilere araştırmanın konusu hakkında zengin bilgilere erişebilmek için kiminle görüşülebileceği sorulur ve yeni katılımcılara ulaşılır. Bu süreç güven ilişkisi içerisinde farklı kişilerden verilerin toplanmasına fırsat sağlar (Grix, 2010; Marshall, 1996). Referans yoluyla farklı kişilere ulaşma süreci toplanan verilerle ilgili olarak yeterli doygunluğa ulaşana kadar devam eder (Kerlinger ve Lee, 1999). Bu yöntem uygun olarak, araştırmanın amacına ilişkin bilgi ve deneyime sahip olan ve araştırmacıların da tanıdığı katılımcılar ile başlanmış ve onlardan gelen referanslar doğrultusunda gönüllü olarak çalışmaya katkı sunacak diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bu süreç sonunda çalışmaya uzaktan eğitim ile öğretmenlere eğitimler verme tecrübesine sahip 8 eğitimciye ulaşılmıştır. Bu çalışmada yer alan ve referanslar ile ulaşılan eğitimciler uzaktan eğitim verme konusunda deneyim ve yetkinliklere sahip eğitimcilerdir. Bu eğitimciler farklı kişisel uzmanlıklara sahip olmalarına rağmen uzaktan eğitim konusunda çalışmanın kapsamına uygun şekilde deneyimleri mevcuttur ve farklı konularda uzaktan eğitimi yöntemiyle eğitimler gerçekleştirmektedirler. Katılımcılara ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcı Özellikleri

	Cinsiyet	Meslek	Brans	Kurum	Tecrübe	Öğrenim Durumu	Uzaktan Eğitim Verme Süresi	Uzaktan Eğitimcilik Eğitimi
K1	E	Öğretmen	BÖTE	MEB	19	Yüksek Lisans	8	Evet
K2	K	Öğretmen	Sınıf	MEB	18	Yüksek Lisans	2	Evet
K3	E	Öğretmen	BÖTE	MEB	18	Doktora	8	Hayır
K4	K	Öğretmen	BÖTE	MEB	11	Lisans	2	Hayır
K5	K	Psikolog	Davranış Bilimleri	MEB	10	Lisans	2	Hayır
K6	E	Öğretmen	BÖTE	MEB	13	Yüksek Lisans	5	Evet
K7	K	Öğretmen	İngilizce	MEB	13	Yüksek Lisans	2	Evet
K8	K	Öğretmen	İngilizce	MEB	19	Yüksek Lisans	2	Hayır

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veriler görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Nitel veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme bireylerin düşünce ve duyguları gibi gözlenemeyen durumlar için araştırmacıya veri sağlarken kişilerin algısının da ne yönde olduğuna dair fırsat vermektedir (Patton, 2014). Görüşme tekniklerinden ise birebir görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmacılar verileri geliştirdikleri yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan form yoluyla toplamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının amacı sürdürülen çalışma öncesinde düzenlenen sorulara karşılıklı olarak cevaplar bulmaya çalışmaktır. Bu sayede katılımcılardan elde edilen veriler sayesinde araştırmacı, cevaplar aradığı olguyu daha derin bir şekilde inceleyebilmektedir (Creswell, 2013). Bu çalışmada da birebir görüşme tekniğinde ve önceden araştırmacılar tarafından geliştirilip Eğitim Programları ve Öğretim ile Ölçme ve Değerlendirme alanında 10 yıldan fazla tecrübeye sahip uzman görüşüne başvurularak düzeltmeleri yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Uzman görüşü dikkate alınarak bazı sorulara alt boyutlar eklenerek formun kapsamı zenginleştirilmiştir. Toplam 11 sorudan oluşan görüşme formu, katılımcılara uygulanmadan önce dil ve anlam bütünlüğünün sağlanması amacıyla bir Türk Dili ve Edebiyatı uzmanı tarafından incelenmiştir. Görüşmeler, iki ayrı araştırmacı tarafından yürütülmüş ve her bir görüşme yaklaşık 45-60 dakika sürmüştür. Görüşmeler öncelikle sesli olarak kayıt altına alınmış, ardından ise yazıya dökme (transkripsiyon) işlemi gerçekleştirilmiştir. Veriler, katılımcılardan 2 hafta içinde toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır. Saldana (2011) içerik analizi yöntemini sistematik bir şekilde veri, görsel ya da metinlerin analizi şeklinde tanımlamaktadır. Sosyal bilimlerde kullanılan tekniklerden biri olan içerik analizi ile kişilerin davranışlarının altında yatanlara dolaylı bir şekilde ulaşma fırsatı sunduğundan bu çalışmada veri analizi yöntemi olarak içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem ile araştırmacı elde edilen verilerden öncelikli kategoriler belirler ve bu kategoriye ilişkili sözcük, kelime grubu ya da görseller yerleştirilmektedir. Bu noktadan hareketle, çalışmada görüşmelerin ses kayıtları ayrı ayrı dinlenerek araştırmacılar tarafından önce yazılı hale getirilmiş sonrasında da detaylı

incelemeler sonunda benzer cevaplar belirlenmiş ve önce kodlar belirlenmiş ve aynı anlama gelen kodların birleştirilmesi ile kategori ve temalar elde edilmiştir. İki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yürütülen bu süreç araştırmacıların farklı düşündükleri bölümlerde ise bir uzman görüşüne gidilerek ortak noktada buluşma sağlanmıştır. Örneğin, 'maddi destek' ve 'ücretlendirme' kodları; 'donanım' ve 'kaliteli internet' kodları ile 'teknik ekip' ve 'ekip çalışması' kodlarının ayrı birer kod olarak mı yoksa tek başlık altında mı kalmalı noktasındaki anlaşmazlıklar, uzman görüşü ve kodlayıcılar arası uzlaşısı sonucunda ayrı başlıklar halinde kalması uygun görülmüştür. Kodlayıcılar arası uyumun %80 şeklinde olduğu düşünülmektedir. Elde edilen temalar yaşanan olgu ile ilişkilendirilmiş ve açıklaması detaylı şekilde yapılmaya çalışılmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel yöntemle yürütülen çalışmalarda geçerlik ve güvenirlilik, nicel araştırmalardan farklı bir anlayışla ele alınır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel çalışmalarda, nicel araştırmalardaki geçerlik-güvenirlilik kavramları yerine inanılabilirlik, doğru sonuçlar ve araştırmacıların yetkinliği gibi ifadelerin kullanılması daha uygun kabul edilir (Krefting, 1991). Bir çalışmanın inanılabilirliğini artırmak için çeşitli stratejiler kullanılabilir. Bunlar arasında uzun süreli etkileşim, katılımcılardan teyit alma ve uzman görüşüne başvurma yer alır (Holloway ve Wheeler, 1996). Bu çalışmada da görüşmelerin mümkün olduğunca uzun tutulmasına özen gösterilmiştir. En kısa görüşme 45 dk sürerken; en uzununu ise 60 dk sürmüştür. Görüşme sorularının hazırlanmasının ardından uzmanlar tarafından farklı sorulara alt boyutlar eklenerek kapsam ve içerik olarak zenginleştirmeye gidilmiştir. Katılımcılardan detaylar ve örneklerle destek alınarak derinlemesine bilgi sağlanmıştır. Görüşmelerin ardından yazıya dökülen metinler, katılımcıların onayına sunulduktan sonra analiz edilmeye başlanmıştır. Son olarak hem görüşme sorularının hazırlanması hem de verilerin analizinden elde edilen kod, kategori ve temaların doğruluğunu sağlamak amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Veri toplama süresince elde edilen veriler sürekli olarak karşılaştırılmış, derinlemesine irdelenerek verilerin ilişkilendirdiği örüntüler anlaşılmasına çalışılıp bunu sağlamak için de araştırmacılar ve uzmanlar sürekli istişare içerisinde olunmuştur. Özellikle verilerin analizi süresince iki araştırmacının yanı sıra farklı uzmanlardan da görüş alınarak çeşitleme sağlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilerin işlenmesi süresi ve sonrasında elde edilen bulgular ve yorumlar katılımcı teyidi ile güçlendirilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, çalışmanın her aşaması ayrıntılı şekilde anlatılacak ve bulgulara faydalanılacak katılımcı görüşlerine doğrudan yer verilmiştir. Çalışmada yer alacak katılımcılar amaçlı örneklem ile seçilmiş olup, yöntemin gerekçesi ve süreci çalışmada detaylı olarak paylaşılmış, katılımcılara ilişkin detaylar etik unsurlar içerisinde kalınacak şekilde paylaşılmıştır. Johnson ve Christensen (2012), nitel araştırmaları rapor haline getirmede katılımcı özelliklerine yer verilmesinin çalışmanın daha da inandırıcı hale getirdiğini belirtmiştir. Bu çalışmada da katılımcılardan öncelikli olarak demografik bilgiler elde edilmiş ancak katılımcıların gerçek isimleri yerine kodlar kullanılmıştır. Katılımcıların görüşmelerden önce rızası ve ses kaydı için izni alınmıştır. Çalışmanın yöntem bölümünde, çalışmanın deseni, katılımcılar, veri toplama süreci, veri analizi, etik konular da detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Görüşme sorularının anlaşılır olması adına bir Türkçe öğretmenine gösterilmiş ve soruların çalışmanın amacına uygunluğunu anlamak adına uzman görüşüne sunularak son hali verilmiştir. Her görüşme öncesinde katılımcılara çalışmanın kapsamı, görüşme süresi, istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabileceği bilgisi açıkça aktarılmıştır. Toplanan verilerin analizi her bir araştırmacı

tarafından ayrı ayrı yapılmış, sonrasında analizler karşılaştırılmış ve en son da uzman görüşü alınarak elde edilen kod, kategori ve temalar tablo halinde sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu çalışma kapsamında üç adet temaya ulaşılmıştır. Bunlar; '**sorun**' '**ihtiyaç**' ve '**öneri**' başlıkları altında toplanmıştır. '**Sorun**' teması altında '*teknolojik*', '*işletimsel*', '*içerik*', '*katılımcı*' ve '*eğitimcilik becerileri*' kategorilerine ulaşılmıştır. İkinci tema olan '**ihtiyaç**' altında ise elde edilen kategoriler '*teknolojik*', '*işletimsel*' ve '*içerik*' şeklinde belirlenmiştir. Son tema olan '**öneri**' başlığı altında ulaşılan kategoriler ise '*eğitime yönelik*' ve '*eğitimciye yönelik*' tir. Her bir kategori altında ulaşılan kodlara ise aşağıdaki Tablo-2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Veri Analizi Sonucu Elde Edilen Tema, Kod, Kategori ve Frekanslar

Tema	Kategori	f	Kod	f
Sorun	Teknolojik	17	Bağlantı sorunları	7
			Donanım eksiklikleri	6
			Platformun kullanıcı dostu olmaması	4
	İşletimsel	20	Zorunlu katılım	5
			Zaman planlaması yapma	4
			Görev izinleri	3
			Maddi destek yetersizliği	3
			Mesai sorunu	5
	İçerik	9	İhtiyacı karşılamama	4
			Profesyonel olmaması	2
			Bilişsel yük içermesi	3
	Katılımcı	29	Motivasyon ve dikkat eksikliği	7
			Katılımcıların eğitim sırasındaki fiziksel ortamları	3
			Etkileşimsizlik	7
			Gönderilen ön görevleri yerine getirmeme	3
			Akışı bölme	3
			İçeriğe ve teknolojiye yönelik hazır bulunuşluk yetersizliği	6
	Eğitimcilik becerileri	28	Oturum yönetimi	6
			İletişim becerileri	7
			Öğretim yöntemi	4
			Temel teknoloji kullanım becerileri	5
			Konu alanı uzmanlığı	3
			Deneyim eksikliği	3
İhtiyaç	Teknolojik	16	Donanım	6
			Kaliteli internet	6
			Kullanıcı dostu platform	4
	İşletimsel	31	Teknik ekip	4
			Ekip çalışması	4
			Eğitimci eğitimi	5
			İzinler	2

Öneri			Maddi destek	5
			Ücretlendirme	2
			Geri bildirim	5
			Deneyim paylaşımı	4
	İçerik	8	Profesyonel içerikler ve tasarımlar	5
			Güncel içerik	3
	Eğitime yönelik	72	İhtiyaç analizi yapılmalı	4
			Süre kısa tutulmalı	6
			Ön hazırlık yapılmalı	7
			Ek materyaller verilmeli	6
			Etkileşimli olmalı	7
			Niteliği artırılmalı niceliği değil	2
			Katılım gönüllü olmalı	5
			Sertifikasyon gibi motivasyon kaynakları sağlanmalı	4
			Modüler olmalı	6
			Seviyelendirilmeli	2
			Farklılaştırma uygulanmalı	2
			Ölçme değerlendirmeye yer verilmeli	5
			Uygulamaya dönük olmalı	4
			Etkinlikler çeşitlendirilmeli	7
			Eğitim verirken bir takım ile çalışma	5
	Eğitimciye yönelik	66	İletişim becerileri güçlü olmalı	7
			Açık yönerge vermeli	6
			Pozitif tutum sergilemeli	7
			Etkileşim sağlamalı	7
			Alan hakimiyeti güçlü olmalı	3
			Teknolojik becerileri yeterli olmalı	5
			İyi planlama yapmalı	6
			Geri bildirim almalı ve vermeli	5
			Platforma hâkim olmalı	4
			Zaman yönetime dikkat etmeli	6
			Süreç yönetimini iyi yapmalı	6
			Ortam seçimine dikkat edilmeli	4

3.1. Tema: 'Sorun'

Bu temada, uzaktan eğitimle öğretmenlere eğitim veren eğitimcilerin süreç içerisinde karşılaştıkları sorunları farklı kategoriler altında bir araya getirilerek yorumlanmıştır. İlk tema olan **'sorun'** teması altında elde edilen sorunların *'teknolojik', 'işletimsel', 'içerik', 'katılımcı'* ve *'eğitimcilik'* becerileri başlıklı kategoriler altında toplandığı tespit edilmiştir. *'Tecnolojik'* kategorisi

altında toplanan kodlardan örnek katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

'Şöyle durumlar olabiliyor, öncelikle tabii teknoloji açısından bakıldığında katılımcıların internet bağlantı hızları zayıf oluyor.' (Kod: *'bağlantı sorunları'*), K₇

'... veya kullanmış olduğu araçlar telefon olur veya laptop olur bunlar yeterli donanıma sahip olmadığı zaman sıkıntı yaşıyor.' (Kod: 'donanım eksiklikleri'), K₃

İkinci kategori olan 'işletimsel' başlığı altında ise elde edilen kodlara ait ifadelerden bazıları şu şekildedir:

'Ama zorunlu olmaları bu işte bazen sıkıntılara yol açabiliyor.' (Kod: 'zorunlu katılım'), K₃

'Girdikten sonra da benim başıma gelen bir şey bu, çat çat sesler geliyor, siz bakıyorsunuz bu ses ne, bir taraftan fasulye kırıyor, diğer taraftan bulaşık makinasını diziyo, bir taraftan da sizinle ders dinlemeye çalışıyor. Yani zaman problemi var katılımcının. Bu çok büyük bir şey bence.' (Kod: 'zaman planlaması yapma'), K₁

'Yani mesai saatimiz 8-5 ile sınırlı kalmadı. Ben hem 8-5 çalışıyorum üstüne de saat 9'a kadar tekrar online eğitim yapıyorum.' (Kod: 'mesai sorunu'), K₆

Üçüncü kategori ise 'içerik' olarak belirlenmiş ve bu kategoriye ait kodlara yönelik örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

'İçerikte mutlaka güncelleme, gelen ekibe yönelik biraz da hazırlık yapma hissediyorum. Eğitim içeriklerinin iyileştirilmeye ihtiyacı var kesinlikle. Yani ihtiyaç görüyor olması gerekiyor tamamen ihtiyaca dönük ...' (Kod: 'ihtiyacı karşılamama'), K₄

'... ve gerçekten profesyonel bir şekilde hazırlanması gerekiyor hani. Slaytların, videoların, içeriklerin, kaynakların, bunların hepsinin gerçekten profesyonel kişiler tarafından yapılması gerektiğini düşünüyorum. Yani hani biz yaptık bu şekilde olmaması gerekiyor.' (Kod: 'profesyonel olmaması'), K₈

Dördüncü olarak 'katılımcı' kategorisine ulaşılmış ve altında yer alan kodlara yönelik katılımcılardan elde edilen ifadeler aşağıda yer verilmiştir:

'Mesela bazı durumlarda oluyor benim aldığım kurslarda ya da basit bir toplantıda biri sazi eline bir alıyor, siz onu durduramıyorsunuz. Şunu da söylemek istiyorum, onu da söylemek istiyorum.' (Kod: 'akışı bölme'), K₂

'Arkadaşlar iyi akşamlar diyorum, görüşmek üzere diyorum. Beş dakika duruyorum hala içeride 60 kişi bekliyor. Demek ki bunlar hiç dinlemiyor, açık bırakmış gitmiş.' (Kod: 'motivasyon ve dikkat eksikliği'), K₇

'Zoom şifresini kullanıcı adı yapıyorlar. Bu konuda sıkıntı yaşıyoruz. Ya da ben giremedim, neden? Mesela bakıyoruz ya şifreyi yanlış yazmış ya linke yanlış girmiş. Yani onların da teknolojik yeterlilikleri sorgulanabilir aslında katılımcıların.' (Kod: 'İçeriğe ve teknolojiye yönelik hazır bulunuşluk yetersizliği'), K₄

'Katıldıkları zaman hiçbir şekilde tepki vermemeleri açıkçası hani sıkıntıya sokuyor yine. Ya da sadece belli kişilerle etkileşime girmek, diğerlerinin düşüncelerini bilmemek ya da yaptığım eğitime işte bir geri dönüş sağlansın istiyorsunuz ama işte. Hani tam sağlanmaması anlamında sıkıntılar yaşadık tabii ki de.' (Kod: 'etkileşimsizlik'), K₈

Son kategori ise 'eğitimsel becerileri' olarak belirlenmiş ve bu kategoriye yönelik belirlenen kodların örnekleri ise katılımcılardan elde edilen şu ifadelerle tespit edilmiştir:

'Yani şöyle bir eğitime katıldığınızda sizi yok sayıp tamamen önündeki slaytı okuyan sorun: eğitmen kaynaklı-öğretme becerileri tabii ki biz de okuma yazma biliyoruz biz de o slaytı açıp okuyabiliriz, bunu yapan eğitimciler de var. Bu olmamalı.' (Kod: 'öğretim yöntemi'), K₂

'Orada klavyenizi, farenizi, sesinizi, görüntünüzü, birçok şey ekran paylaşımınızı kullanmanız gerekiyor ve işler çetrefillileşiyor.' (Kod: 'temel teknoloji kullanım becerileri'), K₇

'Uygulama esnasında ilk başlarda açıkçası tecrübesiz olmam. Böyle kendimi yetersiz hissediyordum.' (Kod: 'deneyim eksikliği'), K₅

3.2. Tema: 'İhtiyaç'

Çalışmada ikinci olarak elde edilen tema ise uzaktan eğitimle öğretmenlere eğitim veren eğitimcilerin nelere ihtiyacı olduğunu ortaya koyan **'ihtiyaç'** başlığı altında şekillenmiş ve bu tema altında ise *'teknolojik'*, *'işletimsel'* ve *'içerik'* kategorilerine ulaşılmıştır. İhtiyaç teması altında yer alan ilk kategori *'teknolojik'* altında toplanmış olup bu kategoriye yönelik ulaşılan kodlara ait katılımcı ifadeleri aşağıda sıralanmıştır:

'... teknolojik açıdan. Evet evet. Mesela kulaklık, ses karşı tarafa sesin iyi gitmesi işte ışık, görüntünün iyi olması gibi. Ya da işte onu tutacak bir aparat veya bilgisayar gibi teknolojik donanım da iyi olması gerekiyor. Bunları aldım öğretmen eğitimlerini verirken daha iyi olmak açısından.' (Kod: 'donanım'), K₈

'Süreyi kısalttık, arttırdık, platformları kolaylaştırmak gerekiyor ya ulaşılabilir olmalı.' (Kod: 'kullanıcı dostu platform'), K₅

İkinci kategori ise *'işletimsel'* başlığı olarak ortaya çıkmış ve bu kategoriye ait katılımcılardan elde edilen kodlara yönelik ifadeler örnekler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

'Açıkçası karar verilebilirlik yetkisi olabilse bende mesela çok daha rahat hareket edebilirim. Örneğin bazı öğretmenlerimiz, dedim ya hani dersi oluyor sabahçı oluyoruz, öğlenci oluyoruz yani şunu diyebilsem mesela hani bugün herkes gelecek, görevli izinli olacak diyebilsem mesela ben bunun iznini alabilsem bunu yaşamayabilirim.' (Kod: 'izinler'), K₃

'Çünkü wifi yoktu köyde. Mesela bu anlamda destek sağlanabilirdi bana. Böyle bir maddi destek yok ve çok büyük bir ihtiyaç aslında' (Kod: 'maddi destek'), K₁

'Kesinlikle bir ekip çalışması olması gerekiyor. Normalde 1 kişi yerine 2 kişinin olması, hani bir şey olursa diğer arkadaşın süreci yürüteceğini bilmek beni açıkçası psikolojikman acayip rahatlatıyordu.' (Kod: 'ekip çalışması'), K₇

'belli aralıklarla performans değerlendirmeye bence girecek ve daha yetkin kişiler tarafından daha iyi nasıl yapılabilir deneyim paylaşım toplantıları olmalı. Çok kıymetli.' (Kod: 'Deneyim paylaşımı'), K₈

İhtiyaç teması altında elde edilen son kategori ise *'içerik'* tir. Ortaya çıkan kodlara yönelik katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda yer verilmiştir:

'Uzaktan eğitimlerin niteliğini artırma anlamında eğitimcilerin bence yine daha sistematik, daha kolay kullanılabilir programlarla içerik hazırlama ve bu içerikleri sunma bağlamında eğitimlerle desteklenmesi iyi olacaktır.' (Kod: 'profesyonel içerikler ve tasarımlar'), K₂

3.3.Tema: 'Öneri'

Son olarak ise eğitimcilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik ne gibi önlem, öneri ve çözüm yolları olduğunu içeren **'öneri'** temasına ulaşılmıştır. Bu tema altında ise *'eğitime yönelik'* ve *'eğitimciye yönelik'* olmak üzere iki farklı öneri kategorisinin

ortaya çıktığı görülmüştür. 'Eğitime yönelik' katılımcılardan elde edilen kodlara yönelik ifadelerden bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

' O yüzden karşı tarafın bilgileri neler, öncesinde yoklaması. Eğer o bilgiler eksikse onların tamamlanması ondan sonra bu kısma geçilmesi.' (Kod: 'ihtiyaç analizi yapılmalı'), K₁

'online eğitimde kesinlikle süreyi çok uzun tutmamalılar. Kısa ve net olmalı her şey. Yani 2 saati aşmamalı.' (Kod: 'Süre kısa tutulmalı'), K₂

'Mümkün olduğunca interaktif eğitim sağlamaları gerekiyor.' (Kod: 'Etkileşimli olmalı.'), K₃

'Mutlaka bir ekip olmalı. Yani siz hani moderatörünüz ayrı, eğitmeniniz ayrı, işte mesela biz bu şekilde bir ekip kurmuştuk.' (Kod: 'eğitim verirken bir takım ile çalışma'), K₇

'Çeşitli web araçları bularak işte çeşitli oyun araçları bularak...' (Kod: 'etkinlikler çeşitlendirilmeli'), K₅

'Ön hazırlık ve planlama çok önemli bütün online eğitimlerde çünkü hani yüz yüze eğitimde verdiğinizin belki yarısı verim alabiliyorsunuz bu açıdan önemli.' (Kod: 'ön hazırlık yapılmalı'), K₂

'Kademeli olmalı. Yani seviye alınmalı ve ona göre biraz daha iyi olabilir yani bence bu önemli.' (Kod: 'seviyelendirilmeli'), K₇

'Eğitimciye yönelik' kategorisi altında belirlenen kodlara ait ifadelerden bazıları ise şu şekildedir:

'İletişim sağlarken, işte ses tonunuz belki, dediğim gibi görüntünüz. Güler yüz kısmını ben hep söylüyorum gerçekten çok önemli ve pozitifte kalmak.' (Kod: 'iletişim becerileri güçlü olmalı'), K₈

'Bir de bulunduğu ortamı çok iyi tasarlamalı ne olursa olsun. Arkasında bir tahta var mesela, kalkıyor göbeğini görüyorsunuz.' (Kod: 'ortam seçimine dikkat edilmeli'), K₄

'Bizim orada olduğumuzu hissettirmek gerekiyor. Hani biz uzaktayız ama aslında yakında olduğumuzu hissettirmek gerekiyor. İnteraktif ders olmasından ben de memnun oluyorum.' (Kod: 'etkileşim sağlamalı'), K₅

'Hani saatleri uymayan öğretmenler için mesela iki oturum şeklinde düzenledik aynı eğitimi. Yani ben hem sabah anlattım hem öğleden sonra anlattım.' (Kod: 'Zaman yönetime dikkat etmeli'), K₃

'Üçüncüsü biraz da platformdan haberdar olmalı. Kullanmayı bilmeli. Farklı uygulamalardan haberdar olmalı.' (Kod: 'Platforma hâkim olmalı'), K₁

'Toplantılar gerekiyor. Bu tarz geri dönüşler şart. Geribildirimler şampiyonların kahvaltısı.' (Kod: 'geri bildirim almalı ve vermeli'), K₈

Bu çalışma, derinlemesine bir inceleme sonucunda üç ana tema belirlemiştir: 'sorun', 'ihtiyaç' ve 'öneri'. Elde edilen bulgular bu temel başlıklar altında toplanmıştır. 'Sorun' teması incelendiğinde, 'teknolojik', 'işletimsel', 'içerik', 'katılımcı' ve 'eğitimcilik becerileri' olmak üzere çeşitli kategoriler öne çıkmıştır. İkinci ana tema olan 'ihtiyaç' ise 'teknolojik', 'işletimsel' ve 'içerik' kategorileriyle şekillenmiştir. Son tema olan 'öneri' başlığı altında ulaşılan kategoriler ise 'eğitime yönelik' ve 'eğitimciye yönelik' olarak sınıflandırılmıştır. Elde edilen kategoriler incelendiğinde ise toplamda 63 adet koda ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

Bu araştırma uzaktan eğitimle öğretmenlere yönelik eğitim veren eğitimcilerin süreçte karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunlara yönelik ihtiyaç ve önerileri ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın her kademedeki aktif olarak görev yapan öğretmenlerle

yürütülmesi, uzaktan eğitim boyunca karşılaşılabilecek sorunlar ya da varsayımlarla değil, süreçte bizzat uzaktan eğitim sistemlerini kullanırken beliren sorunların belirlenmesi açısından olduğu kadar bu sorunlara yönelik ihtiyaçların tespiti ve çözüm önerilerinin de ele alınması açısından önemlidir. Ayrıca, çalışma grubunun farklı branşlarda ve farklı şehirlerde görev yapan eğitimcilerden olması da çalışmanın sonuçlarını farklı çalışma sonuçlarıyla karşılaştırma ya da genellemek adına önem teşkil ettiği düşünülmektedir. Çalışmada bu doğrultuda eğitimcilerin öğretmenlere uzaktan eğitim verdikleri süre içerisinde karşılaştıkları sorunları içeren önemli bulgular elde edilmiş ve aynı şekilde süreci yaşayanlar olarak dile getirdikleri ihtiyaçları da önerilerle birlikte sunulmuştur.

Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlardan biri olan sorunlar teması altında daha çok bağlantı sorunları, donanım eksiklikleri ve kullanılan platformun kullanıcı dostu olmaması gibi teknolojik ve internet erişimine yönelik sorunların katılımcılar tarafından sıkça tekrarlanması dikkat çekicidir. Uzaktan eğitim sistemlerinde karşılaşılan sorunların ortaya koyulması yönündeki birçok çalışmada da bağlantı kopukluğu, elektrik kesintisi, kamera ve ses kaynaklı problemler, kullanılan platformun kullanıcı dostu olmaması gibi teknolojik sorunların öne çıktığı görülmektedir (Ülger,2021; Toker Gökçe ve Temel, 2021; Kavuk ve Demirtaş, 2021; Yılmaz vd., 2020). Alan yazında da, internet bağlantısına yönelik problemler defalarca vurgulanmıştır (Asmara, 2020; Mohan, vd., 2020; Dias, Lopez ve Teles, 2020). Oysa, özellikle canlı olarak yürütülen derslerde hem öğrenci hem de eğitimciler için uygun ortamın hazır olması gerekmektedir (Johnson, 2020). Araştırmalar, öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanmaya istekli olduğunu göstermiştir (Arslan ve Şendurur, 2017; Kafyulilo, Fisser ve Voogt, 2016). Ancak, eğitimcilerin uzaktan eğitimde özellikle teknolojik sorunlarla uğraşmalarının onların istek ve motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir.

Buna ek olarak Bümen, Ateş, Çakar, Ural, Acar (2012) çalışmalarında; MEB'in düzenlediği hizmetiçi eğitimlerin içeriğinin yetersiz olduğunu ve katılımın desteklendiği motivasyonel etkenlerden yoksun olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Wheeler (2002) çalışmasında, öğrenenlerin motivasyonunun yüz yüze eğitimle karşılaştırıldığında uzaktan eğitimde daha düşük olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonucun aksine Kang ve Zang (2020) ise uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi eğitimin öğrenci motivasyonunu ve öğrenme düzeyini artırdığını tespit etmişlerdir. Oysa, Hubson ve Purihito (2018) motivasyonun, yüz yüze eğitim sürecinde olduğu kadar, motivasyonun, çevrimiçi eğitimde de önem teşkil ettiğini belirtirken Akgül ve Oran (2020) ile Berkant ve Özdoğan (2020) çalışmalarında benzer bulgulardan bahsetmişlerdir. Uçar'ın (2016) belirttiği gibi, uzaktan eğitimde motivasyon eksikliğini en aza indirmek için öğretim ortamlarının tasarımında motivasyon tasarım modeli stratejilerinden etkili bir şekilde yararlanmak yararlı olabilir.

Katılımcıların eğitimleri ihtiyacı karşılamayan, profesyonel olmayan ve fazlasıyla bilişsel yük içerdiği yönündeki söylemlerinden, uzaktan verilen hizmetiçi etkinliklerinin içeriğinin niteliğinin gözden geçirilmesi ve gerekli iyileştirme çalışmalarının yapılması gerekliliği sonucuna ulaşılabilir.

Diğer önemli bir nokta ise çalışmanın sorun teması altında işlemsel kategorisinde katılımcılardan elde edilen kodlardan olan zorunlu katılım, zaman planlaması yapamama, görev izinlerinde sıkıntılar yaşanmasına ek olarak mesai sorunu ve maddi destek yetersizliğine yönelik görüşlerin özellikle eğitimcilerin uzaktan hizmet verme şartlarındaki sorunlara işaret etmektedir. Oysaki hizmet içi eğitime yaklaşımın merkezîyetçi bakışından farklı olarak

eğitmcilerin ve öğretmenlerin şartlarına göre şekillenmesi ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamaları özendirilecek şekilde olanın dışında farklı bir anlayışla sunulması gerekmektedir (Yaylacı, 2013). Araştırmada, geribildirim süreci içerisinde önemli bir ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Davranışın sonucuna yönelik bireylere bilgi verme süreci olan dönütler aynı zamanda öğrenme sürecinin önemli bir maddesidir (Erişen, 1997). Bu sebeple, yeterli düzeyde geri dönütün olmaması ve buna ek olarak eğitmcilerin birbirleri arasında deneyim paylaşımı eksikliklerinin süreç içerisinde iletişim ve yönetsel sorunlara sebebiyet verebileceği görüşü ortaya çıkmaktadır. Uzaktan eğitim sürecinde başarılı olabilmeleri için öğrenci ve öğretmen arasındaki iletişimin güçlü olması ve geri bildirim sağlanması gerekmektedir (Richardson vd., 2015). Dönüt vermenin hem çift yönlü iletişime katkı sağlaması hem de öğretmenlerin eksikliklerin farkına varıp gerekli adımları atabilmesine olanak sağlayacağı düşüncesi ile bu çalışmanın sonuçlarından biri olan eğitmenin geri bildirim almalı ve vermeli önerisinin de değerli bir bulgu olduğuna inanılmaktadır.

Bu çalışmanın son teması olan ‘öneri’ başlığı altında katılımcılar tarafından hem eğitime hem de eğitimciye yönelik çeşitli öneriler belirtilmiştir. Bu öneriler ayrıca bu çalışmanın da önerileri olarak şu şekilde sıralanmıştır:

Eğitime yönelik öneriler;

- İhtiyaç analizi yapılmalı,
- Süre kısa tutulmalı,
- Ön hazırlık yapılmalı,
- Ek materyaller verilmeli,
- Etkileşimli olmalı,
- Niteliği artırılmalı; niceliği değil,
- Katılım gönüllü olmalı,
- Sertifikasyon gibi motivasyon kaynakları sağlanmalı,
- Modüler olmalı,
- Seviyelendirilmeli,
- Farklılaştırma uygulanmalı,
- Ölçme değerlendirmeye yer verilmeli,
- Uygulamaya dönük olmalı,
- Etkinlikler çeşitlendirilmeli,
- Eğitim verirken bir takım ile çalışma şeklindedir.

Eğitimciye yönelik öneriler ise;

- İletişim becerileri güçlü olmalı,
- Açık yönerge vermeli,
- Pozitif tutum sergilemeli,
- Etkileşim sağlamalı,

- Alan hakimiyeti güçlü olmalı,
- Teknolojik becerileri yeterli olmalı,
- İyi planlama yapmalı,
- Geri bildirim almalı ve vermeli,
- Platforma hâkim olmalı,
- Zaman yönetimine dikkat etmeli,
- Süreç yönetimini iyi yapmalı,
- Ortam seçimine dikkat edilmeli şeklindedir.

Çalışmada ortaya koyulan öneri ve çözüm yollarının, alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitim için benzer çözümlere ulaştıkları çalışmalarla örtüştüğü görülmektedir. Örneğin, Baki ve Çelik (2021) de öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara teknolojinin takibi ve kullanımı, materyal desteği, katılımı aktif sağlama, iletişim yollarını zenginleştirme, oturum süresini etkin kullanma gibi çözüm yolları ortaya koymuştur. Palloff ve Pratt (2000) tarafından yapılan araştırmaya göre, iş birliğine dayalı öğrenme süreçleri, ortak hedefler, ortak keşifler ve ortak bir anlam oluşturma süreci yaratarak öğrencilerin daha derin bilgi üretme seviyelerine ulaşmalarına yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Bu çalışmanın sonunda elde edilen eğitimciye yönelik önerilerden biri olmasa da dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinin yaşam boyu öğrenme sürecine de katkı sağlayacağını belirten Şahin Kölemen'in (2023) önerisi, bu çalışmanın bulgularından öneri teması altındaki maddelerin birçoğuyla örtüştüğü söylenebilir.

Öyle görünüyor ki çeşitli doğa olayları ya da Covid-19 gibi salgınlar sebebiyle farklı türden olası durumlarla karşılaşabileceği varsayılarak eğitimcilerin bu gibi felaketlerde ne yapılması gerektiğine yönelik çözüm yolları ve yeni senaryolar üretmesi gerekmektedir. Son birkaç yılda yaşanan Covid-19 salgının uzaktan eğitimi hızlandırdığı ortadır. Bu sebeple, yakın zamanda daha da yaygın hâle gelmesi olası görünen uzaktan dijital eğitim süreçlerinde içeriklerin katılımcıların ihtiyacına cevap verebilen şekilde planlanması, karşılıklı etkileşimin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi, teknik donanımın güçlendirilmesi gibi konuların ilerleyen günlerde daha fazla tartışılacağı söylenebilir. Dolayısı ile bu çalışmada da ortaya çıkan uzaktan eğitime yönelik tüm sorunların çözümünü içerecek biçimde köklü bir değişim, gelişim ve iyileştirme çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Eğitim sistemlerinin küresel sorunlardan etkilenmemesi ve gerekli teknolojik entegrasyonun tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için eğitimcilerin sorumluluklarının arttığı söylenebilir. Öğrenenlere daha fazla fayda sağlayabilmek için, eğitimcilerin sadece durumu kurtarıp devam edebilmek yerine, kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Beltman vd., 2011). Sonuç olarak, değişim için yeni paradigmalara ihtiyaç duyulmakta ve Mineo (2020) belirttiği gibi henüz bu işin çok başındayız.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. ve Şahin, İ. (2013). Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim kurslarına yönelik görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 56-66.
- Asmara, R. (2020). Teaching english in a virtual classroom using whatsapp during COVID-19 pandemic. *Language and Education Journal*, 5(1), 16-27.

- Aytaç, T. (2000). Hizmet içi eğitim kavramı ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *Milli Eğitim Dergisi*, 147, 66-69.
- Beltman, S., Mansfield, C. F., & Price, A. (2011). Thriving not just surviving: A review of research on teacher resilience. *Educational Research Review*, 6(3), 185-207. doi: 10.1016/j.edurev.2011.09.001
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124
- Budak, Y., (1998). Eğitimde toplam kalite yönetimi açısından öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim ihtiyaçları ve programlarına bir yaklaşım. *Milli Eğitim Dergisi*, 140, 35-38.
- Burns, M. (2011). *Distance education for teacher training: Modes, models, and methods*. Education Development Center, Inc.
- Ceylan, V. K. ve Gündoğdu, K. (2017). Öğretmenlerin e-içerik geliştirme becerileri: bir hizmet içi eğitim deneyimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 8 (15) , 48-74 .
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. M. Bütün, S.B. Demir). Siyasal Kitabevi.
- Çelikten, M., Şanal, M, (2005), Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 207-237
- Dias, M., Lopez, R., & Teles, A. C. (2020). Will virtual replace classroom teaching? Lessons from virtual classes via ZOOM in the times of COVID-19. *Journal of Advances in Education and Philosophy*, 4(5), 208213.
- Erdem, A. R. ve Şimşek, S. (2013). Öğretmenlere ve okul yöneticilerine verilen hizmet içi eğitimlerin irdelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (4).
- Erişen, Y., (1998). Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programları geliştirmede eğitim ihtiyacı belirleme süreci. *Milli Eğitim Dergisi*, 140, 39-43
- Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. Sage
- Flores, J. G. (2004). USDLA 2004: Awards of Distinction. *Distance Learning*, 1(5), 39.
- Grix, J. (2010). *The foundations of research*. Palgrave Macmillan
- Holloway, I., & Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd
- Horzum, M. B. , Albayrak, E. ve Ayvaz, A. (2012). Sınıf öğretmenlerinin hizmet içi eğitimde uzaktan eğitime yönelik inançları. *Ege Eğitim Dergisi*, 13 (1) , 55-72.
- İşman, A, (2011). *Uzaktan eğitim* (4. Baskı), PEGEM Akademi Yayıncılık, Ankara, s.2.
- Johnson, B., ve Christensen, L. (2012). *Educational research quantitative, qualitative and mixed approaches*. Sage.
- Kafyulilo, A., Fisser, P., & Voogt, J. (2016). Factors affecting teachers’ continuation of technology use in teaching. *Education and Information Technologies*, 21(6), 15351554. <https://doi.org/10.1007/s10639-015-9398-0>
- Kangai, C., & Bukaliya, R. (2011). Teacher development through open and distance learning: The case for Zimbabwe. *International Journal on New Trends in Education And Their Implications*, 2(4), 124-141.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Kerlinger, F. N. & Lee, H. B. (1999). *Foundations of behavioral research*. Harcourt College Publishers.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: the assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45 (3), 214-222.
- Marshall, M. N. (1996). Sampling For Qualitative Research. *Family Practice*, 13(6), 522-526.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2014, Nisan 1). *Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü 2013 Yılı Hizmet İçi Eğitim Faaliyet Raporu*, Ankara.

- http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_04/30032306_meb_2013_idare_faaliyet_raporu.pdf
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı), (2019). Millî Eğitim Bakanlığı Hizmet içi Eğitim Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi. http://www.meb.gov.tr/earged/earged/Hie_degerlendirme.pdf.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı). (2010, Mayıs 7-8), Milli Eğitim Bakanlığı'nda hizmetiçi eğitimin yeniden yapılandırılması panel ve çalıştayı, *Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı*.
- Mineo, L. (2020). Time to fix American education with race-for-space resolve. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/04/the-pandemics-impact-on-education/> Adresinden 30.09.2024 tarihinde alındı.
- Miser, R. (2002), Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 35, Sayı 1-2, 55-60.
- Mizuno, C. (2004). A comparative study of teacher education in Japan, Korea and Australia. In *Proceedings of the 8th Conference of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*.
- Mohan, G., McCoy, S., Carroll, E., Mihut, G., Lyons, S., & Domhnaill, C. M. (2020). *Learning for all? Second-level education in Ireland during COVID-19*. ESRI Survey and Statistical Report Series
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publication.
- Özdemir Baki, G., & Çelik, E. (2021). Ortaokul Matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde Matematik öğretim deneyimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 293-320. <https://doi.org/10.51460/baebd.858655>.
- Özavcı, E. ve Çelikten, M. (2017). Uzaktan hizmet içi eğitim uygulamalarında öğretmen görüşlerine göre karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 4 (2) , 39-76 .
- Özer, B. (1989). Türkiye'de uzaktan eğitim: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nin uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1-24.
- Özer, B. (1991). Uzaktan eğitim yaklaşımının öğretmen eğitiminde kullanılması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.4, s. 1-2, ss.73-88.
- Özerbaş, D. (2005). Türkiye ve dünyada uzaktan eğitim uygulamaları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 85-100.
- McNair, D. E. (2015). Palloff, R. M., & Pratt, K. Lessons From the Virtual Classroom: The Realities of Online Teaching. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 17(2), 264-269. <https://doi.org/10.1177/1521025115578237>
- Parmaksız, R. ve Sıcak, A. (2015). Uzaktan hizmetiçi eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (4), 187-212.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Ed. M. Bütün, S.B. Deir). Pegem Akademi.
- Perreaton, H., Creed, C., & Robinson, B. (2001). *Teacher education through distance learning: Technology-curriculum-cost-evaluation*. Paris: UNESCO. Higher Education Division, Teacher Education Section.
- Richardson, J.C., Koehler, A., Besser, E., Caskurlu, S. Lim, J. ve Mueller, C. (2015). Conceptualizing and investigating instructor presence in online learning environments. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(3), 256-297
- Saldana, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. New York: Oxford University Press.
- Seferoğlu, S. S., (2022, Ocak 8). Sınıf öğretmenlerinin kendi meslekî gelişimleriyle ilgili görüşleri, beklentiler ve önerileri.

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/149/seferoglu.htm

- Sezer, B., Yılmaz, F. G. K., & Yılmaz, R. (2017). Comparison of online and traditional face-to-face in-service training practices: an experimental study. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 46(1), 264-288.
- Şahin Kölemen, C. (2023). The effect of distance education on lifelong learning. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12 (3), 1396-1411. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1259139>.
- Şahin, M. (2021). Dünyada ve türkiye'de yükseköğretimde uzaktan eğitimin tarihi ve gelişim süreci. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 91-113.
- Şendurur, P., & Arslan, S. (2017). Eğitimde teknoloji entegrasyonunu etkileyen faktörlerdeki değişim. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(43), 25-50. <https://doi.org/10.21764/efd.21927>
- Taşlıbeyaz, E., Karaman, S. ve Göktaş, Y. (2014). Öğretmenlerin uzaktan hizmet içi eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 15 (1), 139-160.
- Taymaz, A. H. (1981). *Hizmet içi eğitim kavramlar, ilkeler, yöntemler*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tekin, O. (2020). Uzaktan eğitim kullanılan hizmet içi eğitim programlarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(1), 20-35.
- Tekin, S. ve Ayas, A. (2006). Kimya öğretmenlerinin hizmet-içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi: Trabzon örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (31),169-178.
- Yaylacı, A. F. (2013). Öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine ilişkin yaklaşım sorunu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı*, 25-40.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, Y. (2014). *Okul yöneticisi ve öğretmen bakış açısıyla hizmet içi eğitim*. M. Col (Ed.). Saarbrücken: OmniScriptum GmbH & Co. KG, Türkiye Alim Kitapları. ISBN: 978-3-639-67226-8
- Yıldırım, Y. (2020) Fatih projesi kapsamında düzenlenen uzaktan hizmet içi eğitimlere yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 76-90.
- Yılmaz, H.ve Düğenci, M. (2010, Şubat 10-12). *Hizmet içi eğitime farklı bir yaklaşım: e-hizmet içi eğitim*. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. Muğla üniversitesi.
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience*. SUNY Press.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan çalışma için 20220200213 numaralı etik onayı kararı alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde araştırmacılar eşit oranda katkı sağlamıştır.

ANNELERE UYGULANAN DUYGUSAL OKURYAZARLIK PSİKOEĞİTİM PROGRAMININ ANNELERİN DUYGUSAL OKURYAZARLIK BECERİLERİNE ETKİSİ*

THE EFFECT OF A PSYCHOEDUCATION PROGRAM ON THE EMOTIONAL LITERACY SKILLS OF MOTHERS

 Turnel ALTAN¹

 Raşsan SIVİŞ ÇETİNKAYA²

¹ Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, taltan@pau.edu.tr

² Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fakültesi, srahsan@uludag.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
04.03.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
13.06.2025

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı hazırlayarak programın okul öncesi dönem çocuğu olan anneler üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma karma yöntem araştırması olarak planlanmıştır. Psikoeğitim programı sonrası deney grubu katılımcıları ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veriler Duygusal Okuryazarlık Ölçeği ile birlikte bu çalışma kapsamında hazırlanan Demografik Bilgi Formu ve Yapılandırılmış Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırma bulgularında deney grubu duygusal okuryazarlık puanlarında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Başka bir ifade ile deney grubu katılımcılarının duygusal okuryazarlığına ilişkin ön test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonrası psikoeğitim programına katılan anneler ile odak grup görüşmesi yapılmış ve sürece ilişkin deneyimleri alınmıştır. Katılımcıların deneyimlerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamındaki tüm bulgular bu çalışmada tartışılarak gelecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Okuryazarlık, Anne, Psikoeğitim Programı.

ABSTRACT

This study aimed to develop and evaluate the effectiveness of a psychoeducation program designed to enhance the emotional literacy skills of mothers with preschool-aged children. Employing a mixed methods research design, the study utilized quantitative tools -including a Demographic Information Form, the Emotional Literacy Scale, and a Structured Information Form developed specifically for this research- to assess outcomes. Following the intervention, a focus group discussion was conducted with participants from the experimental group to gain qualitative insights into their experiences. The findings revealed a significant improvement in emotional literacy scores among mothers in the experimental group, as indicated by post-test results. Participants also reported positive perceptions of the program during the focus group discussion. The results were analyzed within the context of the study, and recommendations for future research were offered.

Keywords: Emotional Literacy, Mother, Psychoeducation Program.

* Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Duygular, insan olmanın önemli bir yönüdür. Araştırmacılar, duyguların bir bireyin yaşamını önemli ölçüde etkilediğini ve kişilerarası ilişkilerde, motivasyonda ve öğrenmede rol oynadığını kabul etmektedir (Akhtar, Ali, ve Ansari, 2024:921). Goleman (2007) duyguyu bireyi harekete geçirici dürtüler olarak adlandırmaktadır. Duygular bireyler için ihtiyaçları konusunda birer habercidir. Bir başka ifade ile ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması duygular aracılığı ile anlaşılabilir (Lazarus, 1991:32). Duygu kişinin kendisini, bir başkasını ve dış dünyayı nasıl algıladığı ile yakından ilintilidir (Denham, 1998). Duygusunu fark eden ve ifade eden bir bireyin sosyal uyumu bundan olumlu etkilenmektedir (Izard, 2007:265; Izard, 2009:16).

Duygusal becerilerin temeli bir insan için çocukluk çağlarıdır denebilir (Bretherton ve Beeghly, 1982:912). Okul öncesi dönem, çocukların duyguları tanıması; empatiyi öğrenebilmesi, duyguları ifade edebilmesi ve duygu düzenleme becerilerinin gelişimi için kıymetlidir. 3-6 yaş döneminde, çocuklar kurdukları sosyal ilişkilerde duyguları sık kullanmaya başlarlar (Denham, Zinsser ve Brown, 2012:70). Duygular, kişinin kendi deneyimlerinin ve başkalarının deneyimlerinin değerlendirilmesi ve anlaşılması için temel bilgi işlevi görür (Bretherton, Fritz, Jahn- Wazler ve Ridgeway, 1986:909). Duyguları doğru bir şekilde tanımlamak, çocukların deneyimledikleri ve gözlemledikleri duyguları düzenlemelerine ve iletmelerine olanak tanır. Bu dönemde çocukların duyguları tanıyarak düzenleyebilmesi akademik becerilerine de yansımaktadır (Birch ve Ladd, 1997:63; Raver, 2002:16). Bu ilişkiyi etkileyebilecek faktörleri inceleyen Curby vd. (2015), 91 okul öncesi çocuğun sosyal duygusal yeterliliğini ve okuma-yazma öncesi becerilerini araştırmış ve çocukların duygu bilgisinin hem alfabe tanımlamasının hem de fonolojik ve baskı farkındalığında belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Bu okuma-yazma öncesi beceriler, daha sonraki akademik becerilerinin geliştiği temeli sağlar ve küçük çocukların sosyal-duygusal becerilerinin erken gelişiminin önemini vurgular (Akt.: Giordano vd., 2024:24).

Yaşamın başından itibaren gelişen duygusal becerilerde ebeveynlerin rolü çok kıymetlidir (Von Salisch, 2001:317). Çocukların bu becerileri kazanabilmeleri için karşı karşıya kaldıkları ilk ortam evleridir. Çocuklar ebeveynlerinin kendileri ile kurduğu iletişimi model alırlar. Dolayısıyla anne babaların duygulara yaklaşım ve bu becerileri çocuklara aktarma konusundaki yetkinliği önemlidir (Berk, 2013:370). Ebeveynlerin kendi duygularına yaklaşımı, duyguları ne kadar tanıdığı ve ifade ettiği, çocuklarının duygusunu ne derecede tanıyıp yansıtabildiği, empati kurabildiği çocuğun duygusal gelişimi açısından değerlidir (Von Salisch, 2001:316). Ebeveynlerin çocukları ile iletişimde onların duygularını tanıması, yansıtması, kendi duygularını düzenlemesinin çocuğun ilerleyen yaşlarda duyguları düzenleme becerilerine yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır (Denham ve Kochanoff, 2002:323). Duyguları tanıma, duygularla bir bağ içinde olma ve duyguları düzenleyebilme kavramları beraberinde duygusal okuryazarlık kavramını düşündürmektedir. Steiner (2003) duygusal okuryazarlığı bireyin kendi duygularına ilişkin farkındalığın olması; toplumsal bir varlık olarak ötekinin de duygusunu tanıması ve anlaması olarak ifade etmiştir. Park (1996) ise duygusal okuryazarlık kavramına empati kavramını da dahil ederek bu tanımlamaları genişletmiştir. Antidote kuruluğu (2003), duygusal okuryazarlığı duygular ile davranış arasındaki ilişki bağlamında açıklayarak duyguların davranışları şekillendirdiğine vurgu yaparak duyguların düşünme becerisini geliştirmede de rolü olduğunu vurgulamaktadır. Ebeveynlikle beraber duygusal okuryazarlık kavramı ele alındığında duygusal okuryazarlık becerileri yüksek bir ebeveyn kendi ve çocuğunun duygularını anlama ve yansıtma, kendi duygularını düzenleyebilme ve empati kurabilme becerilerine sahiptir (Bozkurt Yükçü, 2017:74). Bu bilgiler ışığında, duygusal okuryazarlık

becerilerinin ebeveynin kendi kişisel gelişimine ve ebeveynlik rolüne olumlu katkıları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, ebeveynlere çocuklarının duygularını anlama, ifade etme konularında verilen eğitimlerin çocuğun davranış sorunlarını azalttığı ve duygusal becerilerinin gelişimine olumlu yansıdığı görülmektedir (Ata, 2023:9; Havighurst, Harley ve Prior, 2004: 440; Turp,2023). Steiner (1984) da aile ve çocuğun en yakın çevresinin duygusal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olmasının çocuğun duygusal okuryazarlık becerilerini kazanımının ve bu kazanımları hayata geçirmesinin kolaylaştıracağını vurgulamaktadır (Akt.: Mader, 2005).

Çocukların duygusal becerilerinin temellerinin ailede atılması ve yukarıda verilen ebeveynlerin duygular konusundaki yetkinliğinin çocuklara olumlu yansması bu çalışma için ebeveynlerle çalışmayı ön plana çıkarmıştır. Ebeveynlerden biri olarak annelerin tercih edilmesi ise çocuğa birincil bakım veren ve dolayısıyla çocuğun duyguları ile ilk temas edenin anne olmasından kaynaklanmaktadır (Sroufe, 2005). Duygusal okuryazarlığın tanımlarından bireysel ve toplumsal açıdan avantajları görülmüş ve alan yazın tarandığında duygusal okuryazarlık eğitim programlarının olumlu sonuçlarına (Ata, 2023:9; Durmuşoğlu Saltalı, 2010:7; Turp,2023) ilişkin bilgilerden hareketle okulöncesi dönem çocuğu olan annelere yönelik bir duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı hazırlanmıştır. Eğitim programının geliştirildiği dönemde hali hazırda anneler için geliştirilmiş bir eğitim programının olmaması, duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının annelerin kişisel gelişimlerine ve ebeveynlik rollerine etkisini incelemenin alan yazın için önemli olacağı düşünülmüştür. Bu bilgilerle hazırlanmış olan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı 3-6 yaş dönemde çocuğu bulunan annelere uygulanarak, eğitim sonunda duygusal okuryazarlık becerilerine etkisini test etmek ve katılımcıların deneyimleri hakkında bilgi edinmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Karma yöntem araştırması olarak planlanan bu çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı uygulanarak etkililiği test edilmiş ve katılımcıların psikoeğitim programına ilişkin görüşleri odak grup görüşmesi ile alınmıştır. Karma yöntem araştırması, araştırmacının veri topladığı ve analiz ettiği, bulguları dahil ettiği ve tek bir çalışmada nitel ve nicel yaklaşımları kullanarak çıkarımda bulunduğu araştırma olarak tanımlanmaktadır (Tashakkori ve Creswell, 2016:4). Bu yöntem ile nicel ve yarı deneysel desende planlanan araştırma sonuçlarının nitel verilerle desteklenmesi amaçlanmaktadır (Creswell & Plano Clark, 2007; Akt.: Creswell & Plano Clark,2015:76). Buradan hareketle bu çalışmanın nicel boyutu Duygusal Okuryazarlık Psikoeğitim Programı'nın etkililiğini incelemek üzere yarı deneysel bir çalışmadan oluşmuştur. Çalışmanın nitel boyutunda ise program sonrası katılımcıların programa ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam veya sınırlı bir sistem hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir durum betimlemesi ortaya koyduğu nitel yaklaşımlardan biridir (Creswell & Plano, 2015:123). Çalışmada elde edilecek nicel verileri desteklemek üzere; programa katılan deney grubu anneleri ile programın uygulama sürecindeki kazanımlarına dair açık uçlu soruları içeren odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Çalışmanın nicel kısmında araştırmacılar tarafından hazırlanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı haftada 1 oturum ve 90 dakika olacak şekilde 8 oturum olarak planlanmıştır. Plasebo grubu için hazırlanan duygusal okuryazarlıktan bağımsız eğitim programı da benzer şekilde haftada 1 oturum ve 90 dakika olacak şekilde 8 oturum olarak planlanmıştır. Hazırlanan eğitim programları Covid-19 pandemisi nedeniyle online platformda

gerçekleştirilmiştir. Eğitim içeriklerinde; anlatım, soru-cevap ve yaratıcı drama gibi tekniklerden yararlanılmıştır.

Deney grubuna uygulanan araştırmacılar tarafından hazırlanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı alan yazın duygusal okuryazarlık bilgileri ışığında hazırlanmış ve 2 uzman psikolojik danışman ve 1 profesör doktor unvanlı alan uzmanından görüş alınarak son hali verilmiştir. Programın oturum hedefleri aşağıda verilmiştir:

1. Oturum: Grup üyelerinin tanışması, programın amacını kavrayabilme, grup kurallarının oluşturabilme.
2. Oturum: Duygular hakkında bilgi sahibi olma, kendi duygularını tanıyabilme.
3. Oturum: Duyguları fark edebilme, duygu ve ihtiyaç ilişkisini fark edebilme.
4. Oturum: Başkalarının duygularını tanıyabilme, duyguları ben dili ile ifade edebilme.
5. Oturum: Duygu, düşünce ve davranış ayırabilme, duygu-düşünce- davranış ilişkisini fark edebilme, olumlu ve olumsuz duygularla ortaya çıkan davranışları düzenleyebilme.
6. Oturum: Empati ile ilgili bilgi sahibi olma, empati becerisini kullanabilme.
7. Oturum: Sosyal beceriler hakkında bilgi, farkındalık ve beceri sahibi olabilme.
8. Oturum: Öz düzenleme becerileri ile ilgili farkındalık kazanabilme, sürecin sonlandırılması.

Hazırlanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı önce pilot çalışma ile test edilmiştir. Pilot çalışmaya 3-6 yaş aralığı çocuğa sahip 15 anne katılmıştır. Oturumlar çevrimiçi platformda haftada 1 oturum ve 90 dakika olacak şekilde 8 oturum olarak uygulanmıştır. Pilot uygulama sonucunda asıl uygulama sürecinde etkinliklerin gerçekleştirilmesi, sürenin etkin kullanımı, çevrimiçi uygulama ile ilgili notlar alınarak oturum içerikleri ve etkinliklerin işleniş konusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Uygulanan pilot eğitim sonrası duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının etkili olup olmadığı iki bağımlı örneklemlili Wilcoxon işaret sıralaması testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analize göre duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı pilot uygulamasına katılan annelerin eğitim öncesi ve sonrası duygusal okuryazarlık puanları anlamlı olarak farklılaştığı sonucu elde edilmiştir ($z=-2.748$; $p=0.006$; $r= 0.56$).

Çalışmanın nitel kısmında ise deney grubu katılımcıları ile uygulamaların sona ermesinin ardından odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular katılımcılara yöneltilmiş ve yanıtlar ses kaydına alınmıştır. Daha sonra deşifresi yapılan görüşme üzerinden içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan içerik analizinde duygular, çocuklarla iletişim, kişisel kazanımlar ve hedefler temalarına ulaşılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma için MEB ve Etik kurul izinleri alınmış olmasına rağmen eğitimin online platformlardan devam ediyor olması çalışma grubunun belirlenmesinde bazı zorluklar yaratmıştır. İzinle başvuru okullarda tüm öğretmenlerin velilere ölçme araçlarını ulaştırmaması veya pek çok velinin ölçme araçlarını yanıtlamaması gibi sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Çalışmada öncelikle belirlenen veri toplama araçları ile okuldaki annelerin tamamına ulaşılmaya çalışılarak ölçek ve form uygulanmıştır. Sonrasında ölçek puanları küçükten büyüğe sıralanmış ve ilk 36 anne ile görüşmeler başlamıştır. İlk sırada yer alan ve çalışmaya katılmaya gönüllü 36 katılımcı anne 12 katılımcı deney grubuna, 12 katılımcı plasebo grubuna ve 12 katılımcı kontrol grubuna kura yöntemi ile rastgele (random) belirlenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri aşağıda verilen veri toplama araçları ile elde edilmiştir.

2.2.1. Duygusal Okuryazarlık Ölçeği

2014 yılında Palancı ve diğ. tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar: Öz düzenleme, duygusal farkındalık ve sosyal beceridir. 5li likert tipindeki ölçeğin bu çalışmadaki cronbach alfa güvenirlik katsayısı .92'dir.

2.2.2. Demografik Bilgi Formu

Bu çalışma kapsamında hazırlanan formda yaş, eğitim durumu katılımcılara sorulmuştur.

2.2.3. Yapılandırılmış Görüşme Formu

Formda deney grubunda yer alan katılımcıların kendilerine uygulanmış olan duygusal okuryazarlık eğitim programı ile ilgili deneyimlerini öğrenmek amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmanın ikinci yazarı rehberliğinde açık uçlu sorular ilk yazar tarafından oluşturulmuştur. Hazırlanan form ile ilgili 2 uzman psikolojik danışman ve 1 doktor psikolojik danışmandan görüş alınmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışma için süreç başlatılmadan önce Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 20585590-320.01.08 sayılı; Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ise uygulama için 16605029 sayılı izinler alınmıştır.

Çalışmaya dair psikoeğitim uygulamaları 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma için belirlenmiş ölçek ve form okuldaki çalışmaya katılmaya gönüllü annelere uygulanmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılar ile bilgilendirilmiş onam formu imzalanmıştır.

Araştırmanın deney grubu olan katılımcılara 8 hafta süren duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı, plasebo grubunda bulunan katılımcılara duygusal okuryazarlık ile ilişkisiz 8 haftalık eğitim programı uygulanmıştır. Çalışmanın kontrol grubunda yer alan katılımcılara ise herhangi bir işlem gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca deney grubu katılımcıları ile uygulama sonrası odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Veri analizi SPSS 21 programı ile gerçekleştirilmiştir. Analize dahil olan grupların katılımcı sayıları yapılacak analizler konusunda belirleyici olmuştur. Can (2017) grup üye sayısı 30'dan az ise nonparametrik testleri önermektedir. Bu bilgi ışığında bu çalışmada Kruskal-Wallis H testi ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi tercih edilmiştir. Odak grup görüşmesi sonrası ise içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle çalışmanın nicel bulgularına sonrasında ise nitel bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Nicel Bulgular

Tüm grupların ön test duygusal okuryazarlık puanları ile son test duygusal okuryazarlık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile sınanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ön Test- Son Test Duygusal Okuryazarlık Puanları Arasında Anlamlı Farkın Olmadığına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi

Grup	Son-test Ön-test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p	r
Deney grubu	Negatif sıra	1	6.00	6			
	Pozitif sıra	9	5.44	49	-2.194	.028	.47
	Eşit	1					
Plasebo grubu	Negatif sıra	4	7.12	28.5			
	Pozitif sıra	6	4.42	26.5	-.102	.919	.02
	Eşit	1					
Kontrol grubu	Negatif sıra	4	6.62	26.5			
	Pozitif sıra	7	5.64	39.5	-.580	.562	.11
	Eşit	1					

Tablo 1'e göre deney grubu katılımcılarının duygusal okuryazarlık puanları son testte ön teste kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir. Etki büyüklüğü ise orta düzeydedir ($z=-2.194$; $p=0.028$; $r=0.47$).

Plasebo grubu katılımcıları ile yapılan analiz sonucuna göre ise plasebo grubu katılımcılarının duygusal okuryazarlık puanlarına ilişkin son test ve ön test ölçümleri arasında anlamlı bir fark yoktur ($z=-.102$; $p=0.919$; $r=0.02$).

Kontrol grubu ile yapılan analiz sonucuna göre; katılımcıların duygusal okuryazarlık puanları son testte ön teste göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmamıştır ($z=-.580$; $p=0.562$; $r=0.11$).

Çalışma kapsamındaki tüm grupların duygusal okuryazarlık puanları son test ölçümlerinin birbirlerinden istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal-Wallis H Testi ile test edilmiş ve ulaşılan bulgu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Duygusal Okuryazarlık Son Test Puanı Açısından Grupların Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Gruplar	n	ortalama	sd	x ²	p
Deney	11	21,68			
Plasebo	11	15,41	2	2,888	,236
Kontrol	12	15,58			

Tablo 2 incelendiğinde yapılan Kruskal-Wallis H testi sonuçları görülmektedir. Tabloya göre deney, kontrol ve plasebo gruplarının duygusal okuryazarlık son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0.05$).

3.2. Nitel Bulgular

Deney grubu katılımcılarının duygusal okuryazarlık psikoeğitim programına ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini öğrenmek adına odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan verilerde katılımcıların sürece ilişkin duyguları, çocuk ve ebeveyn ilişkisi, kişisel kazanımlar ve eğitim sonraki sürece ilişkin hedefleri olarak dört temaya ulaşılmıştır.

Odak grup görüşmesi gerçekleştirilen katılımcıların bilgileri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Deney Grubu Katılımcılarına İlişkin Demografik Bilgiler

Üye	Yaş	Çocuk yaşı	Eğitim durumu	Çocuk sayısı
A1	33	5	Lisans	1
A2	36	3	Lisans	2
A3	32	4	Lisans	2
A4	37	3	Lisans	3
A5	33	5	Lisansüstü	1
A6	40	5	Lise	2
A7	36	5	Lisans	3(üçüz)
A8	35	5	Lisans	3
A9	29	4	Lise	2
A10	38	3	Lisans	2
A11	36	4	Lise	1

Odak grup görüşmesinin detaylarına bakıldığında duygular temasında; katılımcıların ortak olarak belirttikleri duygular heyecan, istekli olma, huzur, mutluluk, samimiyet, memnuniyet, sevgi, merak ve ait hissetme belirtilen diğer duygulardandır. Katılımcıların paylaşımlarından bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

Katılımcıların çoğu grup sürecinde en baskın duygusunun heyecan ve istekli olmak olduğunu vurgulamıştır. Mutluluk, samimiyet, sevgi, huzur, umut, ait hissetme, merak, memnuniyet ve değerli hissetme de katılımcıların belirttiği diğer duygulardır. Deney grubu katılımcıların ifadelerinden alıntılar şöyledir:

'Aslında tek bir duyguyla tanımlamam zor olur. Öncelikle yeni bilgiler öğrenme isteği vardı. Bir de her hafta oturumu beklerken yaşadığım heyecan vardı diyebilirim.' [Katılımcı #1]

‘Bu 8 haftalık süreçte yeni bir şeyler öğrenme ihtiyacı vardı bir kere, bir de tabi hem yeni bir şeyler öğrenmek hem yeni insanlar tanımak o da bir heyecan oluşturdu. Acaba nasıl olacak bir söz hakkı aldığımızda karşı taraftaki insanlar da böyle bizi tanımayan insanlar ve bir şeyler paylaşıyorsunuz ne düşünecekler bilmiyorsunuz. Bu da bir heyecan yarattı. Artı 8 haftalık süreci düşününce samimi bir ortam da oluştu bu da beni çok rahatlatmış, içimden geldiği gibi hiç düşünmeden konuştum. Çok güzeldi, heyecan ve samimiyet ağırlıklı bir süreçti.’ [Katılımcı #3]

‘İlk başta heyecandı benim de. Bu haftaların sonunda içime sindi eğitim. Zor olacak nasıl geçecek çocuklarla dedim ama gerçekten isteyince zaman ayırabiliyormuşuz. Ve içime de sindi bu 8 hafta boyunca bir şeyler öğrendim mutluyum, güzeldi.’ [Katılımcı #9]

‘İlk başta heyecan vardı benim, acaba kimler olacak acaba nasıl karşılanacak gibi heyecanlarım vardı. Daha sonra sizin ve arkadaşların samimiyetini gördükçe rahatladım ve bu sefer mutluluk ve heyecanla saatleri saymaya başladım. Kendime önceden ayırmadığım bir buçuk saati sizinle birlikte ayırdım ve kendimi değerli hissettim.’ [Katılımcı #11]

‘Ben de arkadaşların hepsine katılıyorum. Ek olarak merak hepimizde oldu merak ettik, umut ettik. Bu ortamda olmamızdan arkadaşlarla uyum içinde güzel 8 hafta geçirmemizden dolayı, sizin güler yüzünüz ve enerjiniz bize de geçti, ben çok memnun oldum memnuniyet içerisindeyim.’ [Katılımcı #8]

Odak grup görüşmesinde katılımcıların çoğu duygusal okuryazarlık psiko-eğitim programından kişisel kazanımları temasında duyguları öğrenmiş olmayı belirtmiştir. Kendini anlama, duyguları ve davranışları önemseme, suçluluk hissinden kurtulma, duyguları fark etme, duyguları anlama, özgüven, başkasının duygusunu anlama, empatiyi öğrenme, duyguları ifade etme, ben dilini kullanma, dinleme becerisi kazanma, duyguların geçiciliğini kavrama ve farkındalık da katılımcılar tarafından belirtilen diğer kişisel kazanımlardır. Katılımcıların ifadelerinden alıntılar şöyledir:

‘Bir duygu çeşitlenmesi oldu bizde. Biraz daha standarttı: üzüldük, sevindik, şaşırdık bu kadardı. Çok daha fazla duygu olduğunu anladım. Siz bize duygu formunu atmıştınız, o hafta baktım mesela bugün hangisini hissettim diye.’ [Katılımcı #3]

‘Ben de diğer arkadaşlarım gibi duyguları öğrendim, anladım. Ama benim için bir fark daha var. Ben artık kendimi suçlamaktan vazgeçtim. Kendi içimde beni suçlayan ses vardı artık o ses çok az. Kendi ihtiyaçlarımı da fark ettim.’ [Katılımcı #4]

‘Ben de duyguları daha çok dile getirir oldum. Ben diliyle duyguları ifade etmeye başladım.’ [Katılımcı #8]

‘Benim için de ben de duygularımın farkına vardığımı hissettim. Bunun farkına belki daha önce de varıyordum ama ifade etmek de önemli. Bunu ifade etmeyi de burada öğrendik aslında. Hem kendimiz, çocuklarımız, eşimiz hem de sevdiğimiz kişiler açısından duyguları ifade etmemiz gerektiğini ve ne kadar önemli olduğunu öğrendim.’ [Katılımcı #10]

Duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının çocuk ebeveyn ilişkisine katkısı temasında katılımcılar iletişim, çocuğun duygularını anlama, duygu farkındalığı, duygu yönetimi, paylaşımlarının artması ve model olmayı belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden alıntılar şöyledir:

‘Önyargılarla kestirip atmak yerine konuşmayı iletişim kurmayı seçtik artık ben daha cesaretli bir anne olup çocuğumu dinliyorum çocuğum da onun duygularını anladığımı hissettiği için benimle daha çok şey paylaşıyor.’ [Katılımcı #1]

‘Bana şöyle bir şey oldu; çocuk inat yapıyor ya sinirlenmeden önce kendime şunu soruyorum ‘neden bunu yapıyor’. Acıkmış mı, yorulmuş mu ya da ne hissediyor? Çocuk açısından bakarak kendime bu soruları sormaya başladım.’ [Katılımcı #4]

‘Ben de çocuğuma daha sabırla yaklaştığımı fark ediyorum. Daha iyi yönetiyorum duygumu, çözüm için sakin davranmaya çalışıyorum o açıdan faydası oldu.’ [Katılımcı #5]

Analiz sonucu ortaya çıkan hedefler temasında katılımcılar programda elde etmiş oldukları kazanımlara ilişkin program sonrasında duygularla çalışmayı, yeni bilgiler edinme çalışmalarını, iletişim çalışmalarını ve öğrenilenleri çocuklara öğretme çalışmalarını planladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden alıntılar şöyledir:

‘Eğitim sırasında hayata dair öyle güzel örnekleri canlandırdık ve bizzat duyguyu yaşadık ki artık onlar benim kulağıma küpe oldu sadece çocuğumla iletişim de değil tüm hayatıma davranışlarıma yerleştirmeye çalışacağım.’ [Katılımcı #1]

‘Öncelikle kendi duygularını yönetme adına kullanacağım Sonrasında da hem çocukların hem öğrencilerimin duygularını anlayıp ona göre davranışlarımı şekillendirmeyi düşünüyorum.’ [Katılımcı #2]

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada ulaşılan bulgulara göre deney grubunun duygusal okuryazarlık puanları son testte artmıştır. Bir başka ifade ile, bu çalışma kapsamında hazırlanıp uygulanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının katılımcıların duygusal okuryazarlık becerilerine katkıda bulunduğu söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde duygusal okuryazarlık psikoeğitim programlarının çalışma grubunun sıklıkla öğrenciler olduğu görülmüştür. Bu çalışma örneklerine bakıldığında; yapılan bir araştırmada uygulanan duygusal okuryazarlık eğitim programının 9-12 yaş kız çocuklarının akademik katılımı ve zihin kuramı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bulgular, duygusal okuryazarlık eğitiminin öğrencilerin zihin kuramı ve akademik katılım düzeyini iyileştirdiğini göstermiştir (Esfahani, Choobforoushadeh ve Ariyanpour, 2022:37). Bir başka çalışmada, 7-10 yaş aralığında çocuklarda empati ve duygusal okuryazarlık becerilerini geliştirmek için uygulanan eğitim programı ile çocukların uygulama sonrasında empati ve duygusal okuryazarlık becerilerinde artış olduğuna ulaşılmıştır (Öztekin, Turp ve Ata, 2024:41). Yine, okul öncesi yaş grubu çocuklarına uygulanan duygusal okuryazarlık eğitiminin çocukların sosyal iletişimlerine katkıda bulunduğu görülmüştür (İkiz,2024:101). Duygusal zekayı geliştirme konusunda yapılan çalışmalarda duygusal okuryazarlık becerilerinin kullanıldığına alan yazında ulaşılmıştır (Coşkun, 2015:73; Özoğlu, 2016:54). Yapılan bazı çalışmalarda duygusal okuryazarlık eğitim programlarının zorbalık, depresyon ve stresi azaltmada etkili olduğu görülmüştür (Liau, Liau, Teoh ve Liau, 2003:10). Yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde duygusal okuryazarlık kavramının sıklıkla 3-6 yaş dönemi çocuklar ile çalışıldığı görülmektedir. Alan yazın çalışmalarında duygu eğitimi programlarının okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Domitrovich, Cortes ve Greenberg, 2007:68). Bir diğer ifade ile duygusal okuryazarlık becerileri uygulanan duygu eğitimi programları ile gelişmiştir. Ebeveynlerin çalışma grubu olarak belirlendiği araştırmalarda

çocukların duygu düzenleme becerilerinin artmasında ebeveynlerin duygusal okuryazarlık becerilerinin gelişmiş olması ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür (Bozkurt Yükçü, 2017:73). Bu bağlamda ebeveynlere uygulanan duygu eğitiminin ebeveynlerin duyguları yansıtabilme ve empati becerilerine olumlu yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır (Ata, 2023:9). Bu bilgiler ışığında bu çalışmada uygulanan duygusal okuryazarlık programı; annelerin hem duygusal okuryazarlık becerilerine hem de annelik dışındaki diğer rollerine katkı sunması açısından anlamlı görünmektedir.

Çalışmanın bir diğer bulgusunda deney grubu duygusal okuryazarlık puanları çalışmanın diğer grupları olan plasebo ve kontrol grubunun son test duygusal okuryazarlık puanlarından anlamlı olarak farklılaşmamıştır. Beklenmedik bu sonucun çeşitli sebepleri olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan ilki deney grubuna uygulanan psikoeğitim programının oturum sayısı olabilir. Grup psikoeğitim oturum sayıları 6 ile 20 oturum arasında (DeLucia-Waack, 2006; Akt.: Çivitci, 2020) olabileceği bilgisinden yola çıkılarak oturum sayılarının artırılarak programın yenilenmesinin sürece olumlu yansıyabileceği düşünülmektedir. Ayrıca deney grubu oturumlarının Covid-19 pandemi sürecinde ve online platformda yapılmış olmasının da beklenen derecede duygusal okuryazarlık puanlarını artırmamış olabileceği düşünülmektedir. Duygu içerikli pek çok çalışmanın pandemi sürecinde farklı online platformlarda gerçekleştirilmesi kontrol ve plasebo grubu katılımcılarının katılmış olma ihtimalleri de bu sonucu doğurmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmanın son bulgusu olan odak grup görüşmesinin içerik analizi sonucunda temalar belirlenmiştir. Ulaşılan temaların ilki duygulardır. Duygular teması altında katılımcılar merak, heyecan, ait hissetme, samimiyet ve huzur gibi duyguları ifade etmişlerdir. Deney grubu katılımcıları ile gerçekleştirilen psikoeğitim sürecinde duygular önemli bir yer almıştır. Her oturum sürecinde, oturum başında ve sonunda sık sık katılımcıların duygularını paylaşmaları teşvik edilmiştir. Oturumlar, pandemi dönemi uzaktan eğitim ve evden çalışmanın olduğu bir dönemde yapılmış olması sebebiyle sosyal etkileşimin az olduğu bir zaman dilimine denk gelmiştir. Her oturum başı ve sonunda katılımcıların duyguları alındığında katılımcılar haftada 1 kez kendilerine dair paylaşım yapma fırsatının onları yalnız hissettirmedeğini belirtmişlerdir. Yani uygulanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı ile birlikte annelerin yalnız olmadıklarını görmesi ve haftada 1 gün kendilerine vakit ayırmış olduklarını düşünmesi olumlu duyguların ortaya çıkmasında etkili olabilir. Ayrıca katılımcıların duygularına ilişkin verdikleri dönütler araştırmanın nicel bulguları ile de uyumlu görünmektedir. Aynı bağlamda, katılımcılar duygular ile daha yakından temas edebildiklerini belirtmişlerdir. Duyguları öğrenmenin yanında katılımcılar ben dilini kullanabilme, empati kurabilme, başkasının duygusunu anlayabilme, dinleme becerisi ve duyguların geçiciliğinin kavranması kişisel kazanımlar teması altında belirtmişlerdir. Alan yazında duygusal okuryazarlık kavramı nitel veri analizi ile çalışılmamış olsa da nicel çalışmalar benzer bulguları vermiştir. Turp (2023) tarafından yapılan çalışmada annelere uygulanan duygu koçluğu eğitimi annelerin duyguları tanıma ve yönetme becerilerini geliştirmiştir. Yine 6 yaşındaki çocuklara uygulanan duygu eğitimi programı çocukların duygusal okuryazarlık becerilerini geliştirmiştir (Durmuşoğlu Saltalı, 2010:7).

Çalışmanın bir başka bulgusunda çocuk ve ebeveyn ilişkisi teması belirlenmiştir. Bu temada katılımcılar çocuğun duygusunu anlayabilmek, duygu yönetimi, çocukla kurulan iletişime katkısı ve çocuğa model olma konusundaki motivasyonlarının artmış olmasını belirtmiştir. Bu bulgu da yapılan başka çalışmalar ile tutarlı görünmektedir. Ebeveynin duygular konusundaki becerisinin gelişmesinin çocuğa da olumlu yansıdığı anlaşılmaktadır. Başka çalışmalarda da mevcut

araştırma bulgusuna benzer şekilde ebeveynin duyguları tanıyıp anlaması, duyguları daha iyi yönetebilir düzeye gelmesi bulgulanmıştır (Atay, 2009:38).

Çalışmanın son teması olan hedefler temasında deney grubu katılımcıları eğitim sonrası duygular ile çalışmaya devam etmeyi, öğrendiklerini çocuklarına aktarmayı ve çocukla iletişim çalışmalarını artırmayı planladıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu uygulanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı ile deney grubu katılımcılarının duygular ve duyguları ebeveynlik rollerine yansıtma konusundaki motivasyonlarını görünür kıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Psikoeğitim programlarının öğretici ve beceri geliştirici özelliklerinin mevcut çalışma sonuçlarına da yansıdığı görülmektedir (Çivitci, 2020:56). Ayrıca katılımcıların program sonrası çalışmaya devam edecekleri hedefler, ihtiyaçlar hakkındaki paylaşımları duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması konusunda fikir vermektedir. Sonuç olarak, çalışmanın tüm bulgularının kıymetli olduğu söylenebilir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Uygulanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programı hedeflendiği üzere deney grubu katılımcılarının duygusal okuryazarlık becerilerini artırmıştır. Ancak tüm gruplar arasında son test duygusal okuryazarlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülememiştir.

Çalışmanın odak grup görüşmesi sonuçlarında ise deney grubu katılımcıları katılmış oldukları duygusal okuryazarlık psikoeğitim programına ilişkin deneyim ve dönütlerinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu dönütlerde duyguları tanıyabilme, duyguyu adlandırabilme, empati ve duyguları düzenleme gibi duygusal okuryazarlıkla doğrudan ilişkili boyutlarda becerilerinin geliştiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu sonuçlar bağlamında aşağıda öneriler sunulmuştur:

Uygulayıcılar için öneriler:

1. Çalışmanın verileri ve ulaşılan bulgular ile uygulanan psikoeğitim programının duygusal okuryazarlık becerilerini arttırdığı görülmüştür. Çalışmanın kapsamının genişletilmesi ve etki oranının artırılması adına eş zamanlı olarak babalara ve çocuklara da benzer bir duygusal okuryazarlık eğitim programı uygulanıp sonuçları birlikte değerlendirilebilir. Bu öneriye ek olarak okul öncesi öğretmenleri ve personeli de benzer eğitim programlara tabi tutulması önerilebilir. Ayrıca benzer çalışmaların diğer kademelere de yaygınlaştırılması duygularını düzenleyebilen yetişkinlerin sayısının artması açısından önemlidir.
2. Çalışma, dışarı çıkma yasaklarının olduğu, dolayısıyla okulların kapalı olup eğitim öğretimin online platformlarda devam ettiği süreçte gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir süreçte olması ve online platformda olması araştırmanın bir sınırlılığı diyebiliriz. Bu sebeple de yeni çalışmalarda yüz yüze uygulamaların yapılması önerilebilir.
3. Uygulanan duygusal okuryazarlık eğitim programı tüm okul personelini kapsayan biçimde bir iletişim modeline dönüştürülebilir.

Araştırmacılar için öneriler:

1. Planlanacak olan yeni çalışmalarda duygusal okuryazarlık kavramı; psikolojik sağlamlık, çatışma çözme, bağlanma ve travma gibi kavramlarla çalışılması önerilebilir.

2. Nitel veri toplama yöntemi çeşitlendirilerek süreç içinde de katılımcıların değerlendirmeleri alınabilir.
3. Duygusal okuryazarlık beceri geliştirme programlarının ebeveyn ve çocuk bağlamında uzun süreçli yararlarını görebilmek adına boylamsal çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S., Ali, R. & Ansari, M. (2024). Emotionally empowered learners: Promoting emotional literacy practices at government primary schools. *Pakistan Social Sciences Review*, 8(2), 920-930, [https://doi.org/10.35484/pssr.2024\(8-II\)74](https://doi.org/10.35484/pssr.2024(8-II)74).
- Antidote, J. P. (2003). *The emotional literacy handbook: Promoting whole-school strategies*. David Fulton in association with Antidote.
- Ata, S. (2023). Ebeveynlere uygulanan duygu ve empati becerileri eğitim programının etkisinin incelenmesi. *Spor, Eğitim ve Çocuk*. 3 (3), 9-20 . DOI: 10.5505/sec.202 3.69188
- Atay, S.Z. (2009). The relationship between maternal emotional awareness and emotion socialization practices (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berk, L. E. (2013). Erken çocuklukta duygusal ve sosyal gelişim. N. Işıkoğlu-Erdoğan (Ed.), *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa içinde* (s. 362-407). Ankara: Nobel.
- Birch, S. & Ladd, G. (1997). The Teacher-Child Relationship and Children's Early School Adjustment. *Journal of School Psychology*, 35 (1), 61-79.
- Bozkurt Yükçü, Ş. (2017). *Bağımsız anaokullarına devam eden çocukların duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerileri ile ebeveynlerinin duygusal okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bretherton, I. & Beeghly, M. (1982). Talking about internal states: The acquisition of an explicit theory of mind. *Developmental Psychology*, 18, 906-921.
- Bretherton, I., Fritz, J., Jahn-Wazler, C., & Ridgeway, D. (1986). Learning to talk about Emotions: A functionalist perspective. *Child Development*, 57(3), 529-548. <https://doi.org/10.2307/1130334>
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. 5.baskı, Ankara: Pegem Yayınevi.
- Creswell, J.W. & Plano Clark, V.L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi*. (Çev. Y. Dede ve S.B.Demir vd.). Ankara: Anı yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2007)
- Coşkun, K. (2015). *İlkokullarda duygusal okuryazarlık eğitiminin öğrencilerin duygusal zeka düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çivitci, A. (2020). *Grup psikoeğitimi*. 3.baskı, Ankara: Pegem.

- Denham, S. A. (1998). *Emotional development in young children*. The Guilford Series on Social and Emotional Development. Erişim adresi <https://books.google.com.tr/books>, (Erişim tarihi: 20.01.2025)
- Denham, S. A., Zinsser, K. M., & Brown, C. A. (2012). The emotional basis of learning and development in early childhood education. In O. N. Sarachio & B. Spodek (Eds.). *Handbook of research on the education of young children* (pp. 67-88). Routledge. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/https://doi.org/10.4324/9780203841198.ch4>
- Denham, S.A. & Kochanoff, A.T. (2002). Parental contributions to preschoolers' understanding of emotion. *Marriage and Family Review*, 34, 311-343.
- Domitrovich, C.E., Cortes, R.C. & Greenberg, M.T. (2007). Improving young children's social and emotional competence: A randomized trail of the preschool PATHS curriculum. *The Journal of Primary Prevention*, 28(2),67-91.
- Durmuşoğlu Saltalı, N. (2010). *Duygu eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının duygusal becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esfahani, A.H., Choobforoushzadeh, A. & Ariyanpour, H. (2022). The effect of emotional literacy training on academic engagement and theory of mind of 9-12 year old girl. *Contemporary Psychology*, 17 (2). 34-44. doi: 10.29252/bjcp.17.2.34
- Giordano, K., Palmieri, C., LaTourette, R., Godoy,K., Denicola,G., Paulino, H. & Kosecki, O. (2024). Face masks and emotion literacy in preschool children: Implications during the COVID-19 pandemic. *Early Childhood Education Journal*, 52, 21-29. <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01400-8>
- Goleman, D. (2007). *Duygusal zekâ*. (Çev. B. S. Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2000)
- Havighurst, S. S., Harley, A. & Prior, M. (2004). Building preschool children's emotional competence: A parenting program. *Early Education & Development*, 15(4), 423-447.
- Izard, C. E. (2007). Basic emotions, natural kinds, emotion schemas, and a new paradigm. *Perspectives on Psychological Science*, 2(3), 260-280. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2007.00044.x>
- Izard, C. E. (2009). Emotion theory and research: Highlights, unanswered questions, and emerging issues. *Annual Review of Psychology*, 60, 1-25. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163539>
- İkiz, S. (2024). *Duygusal okuryazarlık becerileri eğitim programının çocukların akran ilişkilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Lazarus, R. (1991). *Emotions and azaptation*. Oxford University Press.
- Liau, A. K., Liau, A.W. Teoh, G.B.S. & Liau, M.T.L. (2003). The case for emotional literacy: The influence of emotional intelligence on problem behaviours in malaysian secondary school students. *Journal of Moral Education*, 32 (1) ,51-66.

- Mader, L. (2005). *Men who abuse: examining emotional literacy in men's stories*. Erişim adresi <https://scholar.acadiau.ca/islandora/object/theses:2892>, (Erişim Tarihi: 15.01.2024)
- Özoğlu, E.B. (2016). *DEHB tanısı almış 9-10 yaş grubu öğrencilerine uygulanan duygusal okuryazarlık psikoeğitim programının duygusal zeka ve dikkat becerisi düzeyleri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztekin, G. G., Turp, H. H. & Ata, S. (2024). Let's hear children's emotions: The play-based psychoeducation program for the socio-emotional development of primary school children. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 26(1), 38-46. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1378151>
- Palancı, M., Kandemir, M., DüNDAR, H., & Özpolat, A. R. (2014). Validity and reliability study of emotional literacy scale: Duygusal okuryazarlık ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 11(1), 481-494. <https://www.jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/2806>
- Raver, C. (2002). Emotions matter: Making the case for the role of young children's emotional development for early school readiness. *Social Policy Report of the Society for Research in Child Development*, 16, 1-20.
- Srouf, L.A. (2005). *The Development of the Person: The Minnesota Study of Risk and Adaptation from Birth to Adulthood*. Erişim adresi, <https://books.google.com.tr/books>, (Erişim Tarihi: 05.05.2025)
- Steiner, C. (2003). *Emotional literacy: Intelligence with a heart*. Personhood Press. Erişim adresi <https://dgek.de/wp-content/uploads/2015/09/Steiner-Emotional-Literacy.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.01.2024)
- Steiner, C. (2014). *Akıllı bir kalple duygusal okuryazarlık duygusal farkındalık ve ruh sağlığı*. (Çev. M. Şahin ve F. Erden). Ankara: Nobel Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 2000)
- Tashakkori, A., & Creswell, J. W. (2016). Editorial: The New Era of Mixed Methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 3-7. <https://doi.org/10.1177/2345678906293042>
- Turp, H.H. (2023). *Duygusal okuryazarlık psikoeğitim programlarının ilkökul öğrencileri ile annelerinin duygusal okuryazarlık becerilerine ve annelerin tutumlarına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Von Salisch, M. (2001). Children's emotional development: Challenges in their relationships to parents, peers, and friends. *International Journal of Behavioral Development*, 25(4), 310-319.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma için 10.12.2020 tarihli ve 20585590-320.01.08 sayılı Bursa Uludağ Üniversitesi Etik Kurulu'ndan; 30.12.2020 tarihli ve 16605029 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izinler alınmıştır

Katkı Oranı Beyanı: Sorumlu yazar Dr. Turnel Altan %70, yazar Prof.Dr. Rahşan Siviş Çetinkaya %30 oranında çalışmaya katkıda bulunmuştur.

TÜRKİYE'DE SANAT ALANINDA ÇALIŞAN AKADEMİSYENLERİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA OLGUSUNA BAKIŞ AÇILARI VE AKADEMİK YAYIN SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE PERSPECTIVES OF ACADEMICS WORKING IN THE FIELD OF ART IN TURKEY ON THE CONCEPT OF SCIENTIFIC RESEARCH AND THEIR ACADEMIC PUBLICATION PROCESSES

 Kemal TİZGÖL¹

 Aysun BAŞKAYA²

¹ Doç., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, kemaltizgol@akdeniz.edu.tr

² Sanatta Yeterlik Öğrencisi., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, aysunbaskaya@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
07.05.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.06.2025

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de sanat alanında görev yapan akademisyenlerin bilim ve bilimsel araştırma kavramlarına yönelik algılarını, tutumlarını ve bireysel yayın süreçlerindeki deneyimlerini nitel bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, sanatçı akademisyenlerin bilimsel araştırma olgusuna dair görüşleri, yayın süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar ve temel araştırma yöntemlerinin sanat alanına uygunluğu hakkındaki değerlendirmeleri derinlemesine ele alınmıştır. Ayrıca sanat ve bilim ilişkisi tarihsel ve kuramsal bağlamda tartışılmış; sanat pratiği ile bilimsel araştırma arasındaki etkileşim çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem modeliyle belirlenen yedi sanat akademisyeniyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Betimsel analiz yoluyla çözümlenen veriler, katılımcıların bilimsel araştırmaya yönelik algılarının mesleki disiplin, akademik deneyim ve bireysel değer yargılarına göre farklılaştığını göstermektedir. Bulgular, sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırmayı çoğunlukla kurumsal bir zorunluluk olarak gördüklerinin yanısıra yaratıcı sürecin sınırlandırılması, yayın baskısı ve metodolojik yetersizlikler gibi çeşitli yapısal ve kültürel engellerle de karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, disiplinlerarası yaklaşımlara ve alternatif araştırma yöntemlerine açık olduklarını vurgulamış; sanat ve bilim ilişkisinin daha yaratıcı ve esnek modellerle yeniden tanımlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Bu çalışma, sanat alanında bilimsel araştırma kültürünün güçlendirilmesine yönelik olarak bilimsel okuryazarlığın artırılması, disiplinlerarası iş birliklerinin teşvik edilmesi ve üniversitelerde araştırma ortamının zorlayıcı değil, motive edici olanaklarla desteklenmesi yoluyla yayın kalitesinin yükseltilebileceğini önermektedir. Ayrıca, sanatsal araştırmaların üniversitelerin akademik performansına ulusal ve uluslararası düzeyde anlamlı katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat ve Bilim İlişkisi, Bilimsel Araştırma, Sanatsal Araştırma, Sanat Temelli Araştırma, Akademik Yayın.

ABSTRACT

This study qualitatively examines the perceptions, attitudes, and individual publication experiences of academics working in the field of art in Turkey regarding science and scientific research. It explores artist-academics' views on the nature of scientific inquiry, the challenges they face during publication processes, and their evaluations of the suitability of conventional research methods for the arts. The relationship between art and science is also discussed within historical and theoretical contexts, and the interaction between artistic practice and scientific research is assessed from a multidimensional perspective.

The study is based on semi-structured interviews with seven academics selected through criterion sampling. Data analyzed via descriptive analysis reveal that participants' perceptions of scientific research vary depending on their disciplinary background, academic experience, and personal values. Findings indicate that many participants view scientific research as an institutional obligation and face structural and cultural challenges such as constraints on creativity, publication pressure, and methodological limitations. Nevertheless, participants expressed openness to interdisciplinary approaches and alternative research models, emphasizing the potential to redefine the art-science relationship in more flexible and creative ways.

The study suggests that promoting scientific literacy, supporting interdisciplinary collaboration, and improving research environments through motivational rather than coercive academic structures could enhance research quality in the arts. It also argues that artistic research can contribute meaningfully to the academic performance of universities at both national and international levels.

Keywords: Relationship Between Art and Science, Scientific Research, Artistic Research, Art-Based Research, Academic Publication.

1. GİRİŞ

Bilimsel bilgi üretimi, yalnızca doğa ve sosyal bilimler alanlarıyla sınırlı değildir; sanat alanı da özgün yöntem ve yaklaşımlarıyla bilimsel araştırma süreçlerine katkı sunmaktadır. Ancak sanatın doğası gereği öznel, yorumlayıcı ve estetik temelli bir alan olması, bu katkının nasıl tanımlanacağı ve değerlendirileceği konusunda çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında, sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilim ve bilimsel araştırma kavramlarına bakış açıları, çoğunlukla yeterince araştırılmamış ve sistematik biçimde ele alınmamıştır.

Sanat eğitiminin akademik bir zeminde kurumsallaşması uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Batı’da modern anlamda sanat eğitimi sunan ilk kurumların, İtalya’da Rönesans döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, 1563 yılında Medici ailesi tarafından Floransa’da kurulan *Accademia di Belle Arti*, resmi nitelikteki ilk sanat akademilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu akademi, çeşitli sanat disiplinlerinde eğitim sunmuş ve Rönesans sanatçılarının yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İngiltere’de ise 1837 yılında Londra’da kurulan *Royal College of Art*, dünyanın en eski sanat ve tasarım okullarından biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle yüksek lisans düzeyindeki programlarıyla tanınan kurum; tasarım, güzel sanatlar, mimarlık ve moda gibi alanlarda uzmanlaşmıştır. Fransa’da sanat eğitiminin kurumsallaşması 17. yüzyılda *École des Beaux-Arts* ile başlamış, bu kurum 19. yüzyılda lisansüstü eğitim programlarını geliştirerek daha ileri bir akademik düzeye ulaşmıştır. Almanya’da ise Frankfurt kentinde bulunan *Städelschule* Güzel Sanatlar Akademisi, 1817 yılından itibaren sanat eğitimi alanında faaliyet göstermektedir (“History”, *Städelschule*).

Amerika Birleşik Devletleri’nde yükseköğrenim düzeyinde sanat eğitimi veren ilk profesyonel okul, 1869 yılında Yale Üniversitesi bünyesinde açılmıştır. Bunu takiben Syracuse Üniversitesi benzer bir yapıyla sanat eğitimi sunmaya başlamıştır. Bu kurumlarda çizim, resim, heykel gibi uygulamalı sanat derslerinin yanı sıra sanat tarihi gibi teorik dersler de programlara dâhil edilmiştir. 1920’li yıllardan itibaren Yale ve Syracuse’un yanı sıra Washington ve Oregon gibi eyaletlerde de güzel sanatlar alanında yüksek lisans (MFA) dereceleri verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte dikkat çeken bir diğer gelişme ise Ohio Devlet Üniversitesi’nde 1929 yılında resim alanında verilen ilk doktora derecesidir. Bu üniversite 1968 yılına kadar güzel sanatlar alanında doktora derecesi vermeye devam etmiş, ancak bu tarihten sonra doktora programları sonlandırılmıştır (Taşdemir, 2022). 1974’de İngiltere’de Ulusal Akademik Dereceler Konseyi (CNA), Sanat ve Tasarım Alanında Ulusal Akademik Dereceler Konseyi ile birleşmiş ve başlangıcından itibaren doktora derecesi vermekle yetkilendirilmiştir. Bu konsey bir doktora derecesi için dört temel gereklilik belirlemiştir. Bunlar; sınırları çizilmiş bir konuyla ilgili sistematik sorgulama, diğer gözlemcilerin incelemelerine açık bir yöntem, diğer gözlemcilerin değerlendirmelerine açık sonuçlara erişim ve çıktının bilgi ve anlayışı artırmasıdır (Borg, 2009, s. 76).

Türkiye’deki ilk güzel sanatlar akademisi, 1882 yılında resim, heykel ve mimarlık alanlarında eğitim vermek üzere kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi’dir. Bu kurum, günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi adıyla faaliyet göstermektedir. Türkiye’de kurulan ilk enstitü ise, bu üniversitenin henüz “Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi” adını almadan önceki dönemde, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ismiyle anıldığı süreçte, 1972 yılında Yüksek Mimarlık Bölümü’ne bağlı olarak kurulan Şehircilik Araştırma Enstitüsü’dür (bkz. “Tarihçe”). Daha sonra Marmara Üniversitesi’nde 1992 yılında kurulan Güzel Sanatlar Enstitüsü bünyesinde Yüksek

Lisans ve Sanatta Yeterlik programları açılmıştır. Yine aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Kurulmuş ve böylelikle ülkemizde bahsedilen üniversiteler aracılığı ile sanat alanında lisansüstü eğitim verilmeye başlanmıştır.

Sanat alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde sanatta yeterlik programlarının açılmasıyla birlikte, sanat eğitimi veren üniversitelerde görev yapan akademisyenler için de sosyal ve fen bilimlerinde olduğu gibi, akademik kadro atama ve yükseltme süreçlerinde bilimsel araştırma projeleri yürütmek ve “bilimsel” yayınlar yapmak zorunlu bir kriter haline gelmiştir. Bu sistemin getirdiği sonuçlar doğrultusunda; sanatsal araştırmaların hangi bilimsel yöntemlerden yararlanabileceği, sanat alanında bilimsel yayın yapmanın gerekliliği, sanatın yeni bir bilgi üretip üretemeyeceği ve mevcut yayınların niteliği gibi sorular tartışma konusu haline gelmiştir.

Bu noktada, Türkiye’deki sanatçı akademisyenler için görece yeni sayılabilecek bir yaklaşım olan sanat odaklı/sanat temelli araştırma yöntemi öne çıkmaktadır. Eğitimde sanat temelli araştırmalar; sanatın uygulama boyutunu, politik ve pedagojik kuramla ilişkili karar süreçlerini destekleyen önemli bir soruşturma biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, son yıllarda sanat temelli araştırmalar yalnızca eğitsel alanlarla sınırlı kalmamış; tıp, mühendislik, ticaret ve fen bilimleri gibi farklı disiplinlerde de benimsenmiştir. Yaratıcı bilimin yöntemlerini, niteliğini ve esaslarını tanımlama çabaları, bu tür araştırmaların kuramsal temellerinin daha fazla sorgulanmasına yol açmaktadır. Bilim insanları arasındaki bu tartışmalar, sanat temelli araştırmalara yönelik akademik ilgiyi canlı tutmaktadır (Keser & Narin, 2017).

Bu kapsamda, çalışmada öncelikle sanat literatüründe sıkça kullanılan araştırma türlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ardından, nitel araştırma tekniklerinden ölçüt örneklem yöntemiyle belirlenen bir grup akademisyenle, araştırma sorunsalına uygun olarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların görüşleri çalışmaya doğrudan eklenmiş; elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç bölümü yapılandırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, sanat alanında görev yapan akademisyenlerin bilimsel araştırma ve akademik yayınlara yönelik tutumlarını, önyargılarını, kaygılarını ve bu süreçlerde yaşadıkları deneyimlere ilişkin sorunları incelemektir. Çalışma, söz konusu sorunların nedenlerini anlamayı, bu sorunlara yönelik yeni bakış açıları geliştirmeyi ve sanat alanına özgü çözüm önerileri ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, sanatçı akademisyenlerin sanat alanında yapılmış akademik yayınlara dair değerlendirmelerinin tespit edilmesi de araştırmanın kapsamındadır. Alan yazın incelendiğinde, bu konuyu benzer biçimde ele alan bütüncül bir çalışmaya rastlanmaması, araştırmanın özgünlüğünü ve önemini artırmaktadır.

Bu genel amaçlar doğrultusunda, araştırmanın özel hedefleri şunlardır:

1. Sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırmaya ve yayınlara yönelik tutum, önyargı ve kaygılarını ortaya koymak,
2. Akademik yayın ve araştırma süreçlerinde karşılaşılan sorunları belirlemek,
3. Bu sorunların çözümüne yönelik alternatif bakış açıları ve yöntem önerileri geliştirmek,
4. Sanat alanında yapılmış akademik yayınlara ilişkin akademisyen değerlendirmelerini analiz etmek,

5. Bilimsel yayın üretiminin, sanatın özgün yapısıyla nasıl daha uyumlu hale getirilebileceğine dair önerilerde bulunmak.

3. YÖNTEM

Nicel yöntemlerin pratik ve genellenebilir doğasına karşın, nitel yöntemler araştırmacılara, olgulara ilişkin derinlik, yoğunluk ve öznel süreçleri sunmaktadır. Bu sayede araştırmacılar, nicel yöntemlerin kolay uygulanabilir matematiksel analizleri ile değil, kendi yaşantılarını da işin içine katarak daha zor analizler ile yüzleşirler. Bu zorluğu aşmak ve nitel araştırmayı uygulanabilir kılmak için çeşitli araştırmacılar tarafından çoğunlukla kendi araştırma süreçlerinde öğrendikleri deneyim ve bilgilerden hareketle belirli yöntemler geliştirilmiştir (Miles & Huberman, 1994).

Nitel araştırmalar genellikle amaçlı bir şekilde belirlenmiş az sayıda örneklerle yürütülür. Nitel örnekler bazen tek bir birey veya küçük bir grubu kapsayabilirken, nicel araştırmalar ise genellikle rastgele belirlenmiş daha geniş örnekleri kapsamaktadır (Strauss ve Corbin, 2014). Söz konusu iki araştırma yaklaşımını farklılaştıran durum yalnızca örneklem belirleme yöntemleri değildir. Bunun yanında her iki yaklaşımın kuramsal kökenleri de belirgin farklılık göstermekte; nicel yöntemler veri genişliği ve genellenebilirliğe odaklanırken, nitel yöntemler veri derinliğine odaklanmaktadır (Neuman & Robson,; Patton, aktaran Baltacı, 2018). Belli araştırma konularında evreni belirlemek veya araştırma sonuçlarının geniş bir evrene genellenmesi söz konusu değildir. Özellikle bir grubun (evsiz insanlar, mülteciler, özel bir hasta grubu veya özel bir suçlu grubu vb.) veya özel bir olgunun (uyuşturucu madde kullanımı veya cinsel yönelimler vb.) araştırıldığı durumlarda evren, çoğu kez ulaşılan en küçük birim olabilmekte ve evrenin büyüklüğünün belirlenmesi her durumda mümkün olamamaktadır (Charmaz, 2011; Neuman & Robson, 2014). Böylesi evrenler için örneklem çerçevesi oluşturmak da mümkün olmadığından, bu evrenlerden olasılığa dayalı ya da temsili bir örneklem seçilmesi de söz konusu olamaz (Marshall & Rossman, 2014). Evrenin doğasına ilişkin belirgin bir öngörüye sahip olunamayan durumlarda, olasılığa dayalı olmayan örneklem seçim teknikleri kullanılmaktadır (Strauss & Corbin, 2014). Nitel araştırma yaklaşımının örneklem belirleme yöntemlerinden olan olasılığa dayanmayan örneklem belirleme yöntemindeki düşünce, araştırmanın daha derinlemesine yapılabilmesi için bilgi zengini durumların seçilmesidir (Vogt vd., 2012).

Örneklem grubunun belirli niteliklere sahip kişilerden seçilmesi koşulu doğrultusunda bu çalışmada akademisyen sanatçıların görüşleri araştırılacağı için amaçlı örneklem yöntemlerinden olan ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış veri toplama araçları, sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı, esnekliği ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma ve akademik yayın süreçlerine dair bakış açılarının incelenmek istendiği bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen bilgilerin güvenilirliğini ve geçerliliğini arttırmak amaçlı çevrim içi görüşmeler yapılarak veriler kayıt altına alınarak veri kaybının önüne geçilmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde hazırlanan yarı yapılandırılmış veri toplama araçlarının geçerliğinin sağlanması için, hazırlanan sorular uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşme sorularının hazırlanmasında; soruların kolaylıkla anlaşılması ve yanıtlayıcıyı yönlendirici olmaması gibi ilkelere dikkat edilmiştir. Görüşme sorularının uzmanlardan alınan görüşler doğrultusunda gerekli düzeltmeleri yapılmış

ve eksikliklerin giderilmesi sağlanmıştır. Görüşme esnasında izlenmesi gereken, görüşmenin deneme ya da sınama olmadığının bilincinde olmak, yönlendirmemek, sade bir dinleyici olmak gibi kurallara dikkat edilmiştir.

3.1. Araştırmanın Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda “Sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma olgusuna bakış açıları ve kendi akademik yayın süreçlerinde yaşadıkları zorluklar nelerdir” probleminden yola çıkarak sorular hazırlanmıştır. Bu soruların geçerliliği bir uzman tarafından incelenmiş gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

- 1- “Bilimsel Araştırma” size göre neyi ifade etmektedir ve temel olarak hangi kıstasları içermelidir?
- 2- Üniversitelerde sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma ve yayın yapması gerekli midir, bu konudaki görüşleriniz nelerdir?
- 3- Sanat alanında yapılan bilimsel araştırma ve yayın çalışmalarının, bilimsel niteliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 4- Sizce sanat alanında yapılan bilimsel çalışmalar nasıl olmalı ve hangi kriterleri taşımalıdır?
- 5- Sanat alanında yapılan nicel ve nitel çalışmalar hakkında düşünceleriniz nelerdir?
- 6- Sanat alanında hangi araştırma yöntemlerinin uygun olacağını düşünüyorsunuz açıklayınız.
- 7- Sanat Odaklı Araştırma (Art Based Research), Sanatsal Araştırma (Artistic Research) hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
- 8- Sizce sanat alanında yapılan bilimsel çalışmaların, yerleşik bilimsel araştırma metodolojilerinden farklı yönleri olmalı mıdır; bu konuda görüşleriniz nelerdir?
- 9- Sanat alanında yapılan çalışmaların yayımlanabileceği yeterli sayıda akademik dergi olduğunu düşünüyor musunuz, görüşleriniz nelerdir?
- 10- Sanat alanında akademik yükseltmeler ve atamalar için zorunlu kılınan indeksli dergilerde bilimsel yayın yapma koşulu hakkında düşünceleriniz nelerdir?
- 11- Kendi alanınızda bilimsel araştırma ve yayın yapma konusunda önyargı, korku, endişe, kaygı gibi duygular yaşıyor musunuz? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklayınız.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’nin farklı bölgelerinde yer alan devlet üniversitelerinin güzel sanatlar fakültelerinde görev yapan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise, araştırma görevlileri ve profesör unvanına sahip akademisyenler dışında kalan; görsel sanatlar ve plastik sanatlar alanlarında sanatsal üretim yapan ve aktif akademik yayın sürecine dâhil olan yedi farklı bölümde görevli öğretim elemanları oluşturmaktadır. Katılımcılar, daha önceden bilgilendirilerek gönüllülük esasına göre çalışmaya dâhil edilmiş; her biriyle uygun zaman dilimlerinde randevu alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Bölüm	Akademik Unvan	Çalışma Yılı
K1	45	Kadın	Resim	Dr. Öğr. Üyesi	16
K2	45	Kadın	Seramik ve Cam	Doçent	16
K3	43	Erkek	El Sanatları	Öğr. Gör.	16
K4	43	Erkek	Heykel	Dr. Öğr. Üyesi	18
K5	49	Kadın	Grafik	Öğr. Gör.	19
K6	54	Kadın	Fotoğraf	Doçent	26
K7	38	Erkek	Tekstil ve Moda Tasarımı	Doç. Dr.	14

Not. Katılımcılar, etik ilkelere uygun olarak K1-K7 biçiminde kodlanmıştır. Tablodaki veriler katılımcıların kendi beyanlarına dayanmaktadır.

E-görüşme yüz yüze görüşmenin elektronik ortamda gerçekleştirilen halidir. Zaman ve mekân açısından esneklik sağlar (Salman Yıkmış, 2020). Örneklemelerin farklı şehirlerde olması dolayısıyla esneklik bakımından hem örneklem hem de görüşmeci için rahatlık sağlayacağından dolayı yüz yüze çevrim içi görüşmeler 10.02.2024/30.04.2024 tarihleri arasında yapılmıştır.

Örneklem grubu belirlenirken aşağıdaki ölçütler doğrultusunda seçim yapılmıştır (Bkz. Tablo 1)

- Akademisyen olması
- Aktif sanatsal üretimlerine devam eden kişiler olması
- Güzel sanatlar fakültelerinin plastik sanatlar ve görsel sanatlar bölümlerinde çalışıyor olmaları
- Aktif yayın sürecinde olan Öğr. Görevlisi, Dr. Öğr. Üyesi ve Doçent unvanına sahip kişiler olması

3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın amacı doğrultusunda, nitel veri toplama araçlarından biri olan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Bu bağlamda, kavramsal çerçevenin oluşturulması ve görüşme sorularının nitelikli biçimde hazırlanabilmesi amacıyla uzman görüşüne başvurulmuş; bu doğrultuda 11 maddelik yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır.

Araştırmada yer alan katılımcılar, bilgilendirilmiş gönüllülük esasına göre sürece dâhil edilmiş; veri toplama süreci tüm etik ilkelere uygun biçimde yürütülmüştür. Bu çalışma, ilgili üniversitenin etik kurulundan alınan izinle gerçekleştirilmiştir. Etik kurul onay belgesi, derginin değerlendirme süreci kapsamında ayrıca editörlüğe sunulmuştur. Görüşmeler çevrim içi

ortamda gerçekleştirilmiş olup, her bir görüşmenin süresi 23 ila 55 dakika arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcı Görüşme Süreleri Tablosu

Katılımcılar	Görüşme Süresi
K1	35 dakika
K2	23 dakika
K3	46 dakika
K4	52 dakika
K5	40 dakika
K6	53 dakika
K7	55 dakika

Görüşmelerde detaylı ve derinliğe sahip özgün görüşler elde edebilmek için katılımcıların fikirlerine müdahale edilmemiş ve yönlendirici yorumlar yapılmamıştır. Veri kaybına sebebiyet vermemek amacıyla katılımcıların izni alınarak görüşmeler Microsoft Teams video konferans platformu aracılığıyla kayıt altına alınmıştır.

3.4.Verilerin Analizi

Bu çalışmanın amacı, sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma ve yayın süreçlerinde karşılaştıkları sorunları anlamak ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek olduğundan, katılımcıların deneyimlerini, düşüncelerini ve tutumlarını doğrudan kendi ifadeleriyle ortaya koyarak, durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlayarak verilerin değerlendirilmesine imkân tanıyan betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analizin, araştırmacılar için çalışmak istedikleri farklı olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmeleri için sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğu belirtilmiştir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Betimsel analiz; elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılarının kullanıldığı analiz tekniği (Yıldırım ve Şimşek, 2003) olduğundan, çalışmanın amacına uygun bir çerçeve sunmuştur.

Görüşmelerin analiz sürecinde, katılımcıların ifadeleri birebir aktarılmış ve ses kayıtları yazılı metne dönüştürülerek deşifre edilmiştir. Yedi akademisyenle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda toplam 38 sayfalık nitel veri elde edilmiştir. Bu veriler, içeriklerine göre tematik olarak sınıflandırılmış ve betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Elde edilen transkriptler araştırmacılar tarafından dikkatlice okunmuş; her bir katılımcı ifadesi, belirlenen ana temalarla ilişkili olabilecek tekrar eden kavramlar, vurgular ve düşünce örüntüleri açısından incelenmiştir.

Çalışmanın amacı ve araştırma soruları doğrultusunda, analiz öncesinde beş ana tema belirlenmiş; görüşme verileri bu tematik yapı çerçevesinde sınıflandırılmıştır:

- 1- Bilimsel Bilgi, Bilimsel Araştırma ve Bilimsel Araştırmanın Temel Nitelikleri Üzerine Görüşler
- 2- Akademik Çerçeve ve Sanat ve Bilimin Karşıtlık ve Ortaklığına Dair Düşünceler,
- 3- Sanat Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmaların Niteliğine Dair Görüşler
- 4- Sanat Alanında Yeni ve Alternatif (Art Based Research ve Artistic Research) Araştırma Modeli Sunan Yöntemlere Dair Görüşler
- 5- Sanatçı Akademisyenlerin Bilimsel Yayın Yapma Zorunluluğu ve Yayımlama Süreçlerine Dair Görüşler

Katılımcı görüşleri yazıya aktarıldıktan sonra, her tema ile ilişkili tekrar eden ifade ve kavramlar belirlenmiş; bu kavramlar, anlam kümeleri oluşturacak şekilde temaların altında kodlanmıştır. Her bir katılımcı ifadesi, belirlenen ana temalarla ilişkili olabilecek tekrar eden kavramlar, vurgular ve düşünce örüntüleri açısından incelenmiştir. Kodlama sürecinde “zorunluluk”, “yaratıcılık”, “nitelik”, “bilimsellik”, “yayın baskısı” ve “öznel değerlendirme” gibi sık tekrarlanan ifadeler öne çıkmış; ifade sıklığına dayalı olarak temalara ilişkin anlam kümeleri oluşturulmuştur. Bu kodlar, yorumdan ziyade doğrudan anlatımı yansıtan kategorik örüntüler üzerinden betimlenmiştir. Kodlama süreci, önceden belirlenen tematik çerçeveye göre veri parçalarının uygun başlıklar altında toplanması yoluyla ilerlemiş; böylece veriler anlamlı kümeler hâline getirilmiştir. Kodlama işlemi, iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve temalar üzerine karşılıklı uzlaşa sağlanarak tamamlanmıştır. Analiz sürecinde, katılımcıların genel görüşlerinden hareketle ortak eğilimler belirlenmiş; bunun yanı sıra yalnızca benzerlik gösteren değil, birbirinden farklı ve zıt bakış açılarını temsil eden ifadeler de dikkate alınmıştır.

Ayrıca, betimsel analiz yönteminin temel ilkelerine uygun olarak, katılımcıların görüşlerinin temsil gücünü artırmak amacıyla doğrudan alıntılara sıkça yer verilmiştir. Alıntılar, temaların içeriğini zenginleştirmek ve bulguların katılımcı diline sadık kalınarak aktarılmasını sağlamak için kullanılmıştır. Böylece verinin öznel yapısı korunmuş ve yorumların katılımcı ifadelerine dayalı bir temele oturması amaçlanmıştır.

Çalışmada üçgenleme tekniğine başvurulmamıştır. Araştırma, tek veri kaynağı olan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayalı olarak yürütülmüş; bu yöntem, araştırmacının odaklandığı anlam derinliği ve katılımcı görüşlerinin bireysel bağlamda ele alınması açısından yeterli görülmüştür. Ek olarak, çalışma tamamlandıktan sonra müsaitliği gözetilerek çalışma grubundan iki katılımcıya yeniden ulaşılmış ve çalışmanın bulgular bölümü okutulmuştur. Burada amaç, katılımcılardan görüşlerinin doğru yansıtılıp yansıtılmadığına yönelik düşüncelerini almaktır. İki katılımcı da ilgili bölümleri okumuş, görüşlerinin doğru yansıtıldığını belirtmiş ve durumu onaylamıştır. Geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla katılımcı doğrulaması ve araştırmacılar arası kontrol sağlanmıştır. Böylece çalışmanın güvenilirliği pekiştirilmiştir.

4. BULGULAR

Sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma olgusuna bakış açıları ve akademik yayın süreçlerine dair yapılan çevrimiçi görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden, “Verilerin Analizi” başlıklı bölümde detaylı olarak ele alınan beş farklı kategori oluşturulmuştur. Bu veriler, betimsel analiz yöntemiyle sistematik biçimde incelenmiş ve içeriksel bütünlüğü sağlayacak şekilde söz konusu temalar etrafında yapılandırılmıştır. Temalar, katılımcıların bilimsel bilgiye,

araştırma olgusuna ve akademik yayın süreçlerine ilişkin algılarını, betimsel analiz yaklaşımı doğrultusunda olduğu gibi ve açıklayıcı bir biçimde yansıtmaktadır. Bu temalar, sanatın özgün doğasıyla bilimsel yöntemin kesiştiği ya da ayrıştığı noktaların katılımcı ifadeleri aracılığıyla görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Her bir tema hem ortak görüşleri hem de aykırı ya da eleştirel yaklaşımları kapsayacak biçimde ele alınmış; katılımcı ifadelerine doğrudan yer verilerek bulguların bağlamsal derinliği artırılmıştır. Aşağıda sunulan beş kategori, sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırmayla kurduğu ilişkiyi disiplinler yaklaşımlarının yanı sıra mesleki birikimleri ve kişisel deneyimleri üzerinden bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu bölümde katılımcı ifadeleri doğrudan alıntılanmış, ancak yalnızca anlam bütünlüğünü bozmadan okunabilirliği artırmak amacıyla sınırlı dilbilgisel düzenlemeler yapılmıştır.

4.1. Bilimsel Bilgi, Bilimsel Araştırma ve Bilimsel Araştırmanın Temel Nitelikleri

Bu kategoride “Bilimsel Araştırma” size göre neyi ifade etmektedir ve temel olarak hangi kıstasları içermelidir? Sorusuna örneklemelerin cevaplarına yer verilmiştir.

Katılımcılar genel itibarı ile bilimsel bilginin fen bilimlerinde olduğu gibi çeşitli deneyler sonucu elde edilen, verilerin bilimsel yöntemler ile analiz edilerek belirli neden sonuç ilişkisi içinde net ve kişiden kişiye değişmeyen, evrensel olarak dünyanın her yerinde geçerli olan cevaplar üretmesi gerektiği görüşündedir. Araştırmaya katılan akademisyenlerden (K3) *“Bizim gibi sanat ile uğraşan alanlarda bilimsel araştırmanın bir karşılığının olduğunu düşünmüyorum”* ifadesini kullanarak bilimsel araştırmalarda tezler hipotezler kullanarak sebep-sonuç ilişkisinin ispatlanmasının sanatta bir şey ifade etmediğini belirterek, sanat alanında yapılan araştırmaların akademik yükseltmeler için zorunluluktan yapıldığını ifade etmiştir. Güzel Sanatlar Fakültelerinin Yükseköğretim Kurulu’na bağlanması sonucu bu zorunlulukların geldiğini belirterek Güzel Sanatlar Fakültelerinin bağımsız olması gerektiği görüşünü savunmuştur. Araştırmaya katılan diğer bir akademisyen (K4) ise, bilimsel çalışmayı kabaca; planlı ve sistemli bir şekilde verilerin toplanması, analiz edilmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve raporlanması süreci olarak tanımladıktan sonra, *“Bunları biz de yapıyoruz; fakat bizim alanımız bilimsel bilgi üretmiyor. Bizim sonuçlarımız çok subjektif ve bireysel nitelikte”* ifadesini kullanmıştır.

4.2. Akademik Çerçeve ve Sanat ve Bilimin Karşıtlığı ve Ortaklığı

Bu kategoride katılımcılara, üniversitelerde sanat alanında çalışan akademisyenlerin bilimsel araştırma ve yayın yapması gerekli midir? Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların bu konuda genel ifadeleri, sanat alanı akademisyenlerinin akademik çalışmalarında, yayının içeriğinde gerekli ise bilimsel araştırma yapılabileceği, ancak bilimin temel kıstasları ile yayın yapmanın zorunlu kılınmasının zorlama, samimiyetsiz ve niteliği düşüren bir durum olarak görüldüğü vurgulanmıştır. Birçok katılımcı yapılan yayınların üniversitelerin istediği kriterleri sağlamak adına zorunluluktan yapıldığı görüşünde birleşmiştir. Sanatçı kimliği göz önüne alındığında bilimsel yayın yapmanın zorunlu olmaması gerektiği görüşünü savunan katılımcılar akademisyen kimliği dolayısı ile akademik yayın yapılmasının önemli bir akademik eylem olduğu fikrinde ortaklaşmaktadırlar. Bununla birlikte, hem sanatçı olarak üretim yapmalarının gerekliliği hem eğitimci olarak donanımlarını arttırmaları hem de akademisyen olarak yayın yapmanın zorlayıcı bir durum olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcılardan (K4) *“Bizim ülkemizde de araştırmacı kimlikte akademisyenler bir de hoca kimlikte akademisyenler, yurt dışındaki gibi iki tür olmalı ama bu bireysel tercihlere bırakılmalı. Yani akademik hayatında yayın*

derken hem metin hem eser üretmeli; ikisi de yayın diye kabul edilmeli [eser ve yayın eşit seviyede] yayın üretmek isteyen insan eserleriyle de üreterek yaşamını sürdürmeli, bunda unvan alma da dahil. Sergi gibi zorunluluk olmamalı ya da iş üretmek isteyen de metin gibi zorunluluk olmamalı. Bunun niteliksel değerlendirmeleri kurullarca yapıldığı takdirde zaten bu denetlenebilir bir şey” ifadesini kullanmıştır. Diğer bir akademisyen (K5) de benzer şekilde bilimsel kriterlere uygun yayın yapılmasının bir zorunluluk olmadığını savunmuştur. “Sanat alanında çalışan çoğu akademisyenin, yayın yapma zorunluluğunun bilimsel kıstaslara göre değil; bilimsel araştırma ölçütlerini temel alıp, kendi alanına özgü esnekliği yaratabilen bir yaklaşımla belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunun aynı zamanda tüm araştırmacı ve akademisyenleri koruyan bir ilke olduğunu da düşünüyorum. Ancak sanatın kendi doğasında yer alan öznellik ve özgünlük kavramları, bilimsel araştırma temeline tam olarak oturmadığı durumlarda, sanatın kendi çizgisini belirlemesi gerektiğine inanıyorum. Bu çizginin de plastik sanatlar, dijital sanatlar ve tasarım gibi tüm güzel sanatlar alanlarında görev yapan akademisyenlerden oluşan bir komisyon tarafından belirlenebileceği kanaatindeyim” sözlerini ifade etmiştir. Diğer bir katılımcı (K6) ise “‘araştırma’ her işte var sanat alanında, ama burada önceden belirlediğimiz bir argümanla yola çıkmıyorsunuz; bu yolda bulunan bir şey. Sezgiyle elde edilen bir parça ve yolda değişen bir olguyu da içeriyor. Siz üretiminizi yaparken neden sonuç ilişkisini ya da sonuca gitme ilişkisini oluşturuyorsunuz böyle düşündüğümüzde bu nasıl bilimsel yayına dönüştürülür çok yeni bir şey. Öncesinde çok kafa patlatılmamış bir şey ama niye kafa patlatılmaya başlandı, çünkü sanat okullarını akademinin içerisine aldığımız zaman belirli kriterlerle atamaları ve eğitimleri yapıyorsunuz. Dolayısıyla fen bilimleri alanında istediğiniz kriterleri sosyal bilimlere de uyguluyorsunuz ve sanat alanında da uyguluyorsunuz. Bu bir mecburiyet haline geldi bizde 1980’den sonra; çünkü öncesinde akademi bağımsız olarak özerk bir oluşumdu. Ama kendi bakış açımdan konuşursam yayın yapmak insanın yazın konusundaki ve araştırma konusundaki bakış açısını geliştiren ve derinleştiren bir şey, bunun sanatçıya da katkısının var olduğunu düşünüyorum” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

4.3. Sanat Alanında Yapılan Bilimsel Çalışmaların Niteliği

Bu kategoride katılımcılara “Sanat alanında yapılan bilimsel araştırma ve yayın çalışmalarının, bilimsel niteliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar sanat alanında yapılmış olan çoğu yayının bilimsellikten uzak olduğunu belirtmişler fakat teknik konularda yapılan yayınların bilimsel araştırmaya daha yakın olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar, yapılan çalışmaların bilimsellikten uzak olmasının büyük oranda alınan eğitimlerde bilimsel araştırmanın doyurucu şekilde öğretilmemesi/öğrenilememesi; bunun yanı sıra sanat eğitimi veren eğitimcilerin bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağı konusunda alt yapısının olmaması veya ciddi yetersizliklerinin bulunması ve sanat alanının Yükseköğretim Kurulu ile beraber araştırma alanına yeni dahil edilmiş olması, dolayısı ile sistemin oturmasının zaman alacağı konusunda benzer görüşlere sahiptirler. Akademisyenlerden (K1) sanat alanında yapılan akademik çalışmaların ne ölçüde bilimsel olduğu konusunda görüşünü “bilimle bağlantılı çalışmalar yapılması bekleniyor (üniversitelerden) çözüm yolu olarak fen bilimleri ve diğer bilimler ile ilişki kurularak, sanat araya sıkıştırılmaya çalışılıyor. Resim için tıp, kimya, psikoloji ile bir yerden bağlantı kurarak bilimsel zemine oturtulması önerisinde bulunuluyor ama bunun sanatla ne kadar alakası olduğundan emin değilim” şeklinde dile getirmiştir. Bir diğer akademisyen (K3) “Sanatsal değerliliği kazanmış eserlerin yorumuyla ilgili yapılan bilimsel yayınlar değerlidir. Alanımda (geleneksel sanatlar) çok değerli hocalarımız var. Normal şartlarda bizim haberimiz olmayacak el yazması, eski minyatür, tezhipleri ortaya çıkarıyor ve bunların yayınlarını yapıyor.

Bu tür yayınlar kesinlikle çok faydalı, fakat makalelerin bilimsel niteliği hakkındaki görüşümü şöyle söyleyeyim, mecburiyetten yaptıkları için bilimsel olduğunu düşünmüyorum. Yani yapılan yayınların yarısı bilimsel yarısı puan almak için diyebilirim” şeklinde düşüncesini belirtmiştir. Akademisyenlerden (K5) atölye derslerinde “Çocuklar neye göre not veriyorsunuz dediğinde; evet işçilik bir kriter, emek bir kriter ama yaratıcılık eğer en büyük pay alıyorsa orada ben çok fazla bilimsellikten bahsetmiyorum. Çünkü benim yerime başka biri derse girse onun en yaratıcısı kendi içinde değişkenlik gösteriyor olabilir” ifadeleri ile sanatta “yaratıcılık” gibi kriterler söz konusu olduğunda subjektif bir değerlendirmenin kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, sanatta bireyselliği ve özgünlüğü referans göstererek bu yaklaşımı bilimsel zemine oturtmakta zorlanıldığını ifade etmiştir. Fakat aynı katılımcı disiplinler arası çalışmalar ile bilimsel yayınların yapılabileceğine de vurgu yapmıştır.

Bunun yanı sıra, katılımcıların büyük bir bölümü, yapılan çalışmaları aşırı ölçüde bilimsel bir temele oturtma çabasının, sanatın yaratıcı yönünü törpülediğini ifade etmiştir. Katılımcılara göre, araştırma eğer bir sanatsal üretimin teknik boyutu ile ilgiliyse bunun bilimselliğe daha çok yaklaştığını ancak araştırmada eserin düşünsel ve sanatsal boyutları ele alınıyorsa bu yönlerin bilimsel çerçeveden uzaklaştığını belirtmişlerdir. Bu noktada, sürece öznelliğin dâhil olduğunu ve bunun da sanat ile bilimsellik arasında doğal bir gerilim yarattığını vurgulamışlardır.

4.4. Sanat Alanında Yeni ve Alternatif (Art Based Research ve Artistic Research) Araştırma Modeli Sunan Yöntemler

Yapılan görüşmelerde katılımcıların gerçek fikirlerini alabilmek adına “Sanat Temelli Araştırma” ve “Sanatsal Araştırma” kavramlarının İngilizce orijinal ifadeleri kullanılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu Art Based Research ve Artistic Research hakkında bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Akademisyenlerden (K5) “tezimi yazarken bir enstitünün sanata bakış açısını gösteren bir yorum okumuştum orada buna benzer bir yorumda bulunulduğunu hatırlıyorum” şeklinde soruyu yanıtlarken, akademisyenlerden (K6) bununla ilgili yazılmış olan bir makaleyi okuduğunu ve burada üç çeşit yöntemle sanatsal araştırma yapılabileceğinin anlatıldığını ve bunların nasıl yapılabileceğini açıklamıştır. Katılımcı (K2)’nin “sanat odaklı araştırma (Art Based Research) konusunda bir fikrim yok. Sanat tarihçileri, eleştirmenler sanatsal araştırma yapır birtakım şeyler söyleyebilirler ama sanat alanından gelenlerin böyle bir şey yaptığını görmedim. Metodoloji kısmı bizde zayıf; zorunlu ders olarak veriliyor fakat eğitimi veren kişilerde de bunun oturduğunu düşünmüyorum. Metodoloji sisteminin sanat alanında oturması için belli bir sürecin gerekli olduğunu düşünüyorum” ifadesi, sanat temelli araştırmanın Türkiye’de sanat eğitimi veren kurumlar için henüz çok yeni bir metodoloji olduğunu göstermektedir.

4.5. Sanatçı Akademisyenlerin Bilimsel Yayın Yapma Zorunluluğu ve Yayımlama Süreçleri

Bu kategoride akademisyenlere sırasıyla şu sorular sorulmuştur; Sanat alanında yapılan çalışmaların yayımlanabileceği yeterli sayıda akademik dergi olduğunu düşünüyor musunuz? Sanat alanında akademik yükseltmeler ve atamalar için zorunlu kılınan indeksli dergilerde bilimsel yayın yapma koşulu hakkında düşünceleriniz nelerdir? Kendi alanınızda bilimsel araştırma ve yayın yapma konusunda önyargı, korku, endişe, kaygı gibi duygular yaşıyor musunuz?

Sanat akademisyenlerinin çoğu, çok fazla sayıda dergi olduğunu fakat nitelik açısından bakılacak olursa yeterince nitelikli dergi olmadığı fikrindedir. Katılımcılar, sanat alanında istenilen kriterlere uygun SSCI veya AHCI dergilerin bulunmasının çok zor olduğu, buralarda yayın kabul

ettirebilmenin çok zor olduğu, dergi bulunsa bile yayınlanma sürecinin hayli uzun olduğu görüşündedirler.

Katılımcıların indeksli dergilerde bilimsel yayın yapma konusundaki genel görüşü bu konuda bir zorlama olmaması yönündedir. Bu konuda katılımcıların genel olarak öne sürdükleri sebepler ise belirli indeksleri olan bilimsel dergiler ile sanat alanında alınan eğitimin uyuşmadığı yönündedir. Aynı zamanda katılımcılar, bu dergilerde bilimsel yöntemler kullanılması gerektiği, sanat akademisyenlerinin her ne kadar yüksek lisans, sanatta yeterlik yapsalar da bu yöntemlere dair alt yapılarının olmadığı ve kendi eğitimleri sırasında bu dersleri aldıkları hocalarının da bu konuda yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Akademisyenlerden (K4) *“bir ressamdan SCI yayın yapması isteniyor mesela bir ressam indeksli dergide ne yapabilir ki”* şeklinde düşüncesini belirtmiştir. Akademisyenlerden (K5) *“şöyle bir kriter var derleme makale olmayacak. Araştırma olacak. Peki o makaleyi yapabilmek için ben ne o alt yapıya sahibim ne o alt yapının gerekliliklerini bana bugüne kadar eğitimini veren bir sistem oldu. Verilen eğitim de makale nasıl yazılır, tez nasıl yazılır anket nasıl yapılır dair ufak bir içerikti”* şeklinde düşüncesini belirtmiştir. Diğer bir akademisyen (K6) *“Yaptığınız üretimin bir sonucu olmalı. Bilimsel yayın, yani fen bilimlerinde öyle, sağlıkta da öyle. Bir şey üretiyorsunuz ve onu o araştırdığınız şeyi geri yayına döküyorsunuz işin seyri öyle. Ya da sağlıkta bir tedavi geliştiriyorsunuz bunu yayına döküyorsunuz gibi. Tabii yayınları okuyorsunuz orada bir eksik görüyorsunuz, ben de şunu yapayım diyorsunuz oradan bir yayınlı yürüyorsunuz. Bizde öyle değil sistem, dolayısıyla da bunun bir anda zorunlu kılmak bence insanların şevkini kırıyor. Bizi alandan uzaklaştıran bir şey, yani Türkiye’de olanı söylüyorum. Tabii ki indeksli dergilerde yayın yapmak güzel olur ama bu bugünden yarına olacak bir şey değil. Eğitimcinin eğitimi diye bir şey var, burada da başladı yavaş yavaş”* ifadesiyle bilimsel araştırma yapmanın ve bunun bir parçası olarak yayın yapmanın akademik bir gelenek olduğu ve bunun sanat alanına yansımaların uzun bir süreç gerektirdiğini belirtmiştir. Akademisyenlerden (K7) ise yayın yapma zorunluluğu konusundaki görüşünü *“Ben insanların bir alanda bir şeye mahkûm edilmesini doğru bulmuyorum”* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların çoğu, zorunlu kılınan yayın kriterlerinin kaliteyi düşürdüğü görüşünde birleşmişlerdir. Akademisyenlerin, sanat alanında akademik ilerleme konusunda hemfikir olduğu konuların başında; SSCI veya AHCI gibi indekslerin yanı sıra, diğer indekslerin de akademik atama ve yükseltmelerde —gerekirse daha yüksek sayı koşuluyla— kabul edilmesi gerektiği yer almaktadır. Ayrıca, yetkin kişilerden oluşan bir sanat etik kurulu ya da benzeri yapılar tarafından değerlendirilmiş nitelikli sergi ve diğer sanatsal faaliyetlerin de akademik ilerleme ölçütü olarak yeterli sayılması gerektiği görüşü öne çıkmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğu, hem akademisyen olarak sanatçı yetiştirme ve kendi eğitici yönlerini geliştirme sorumluluğu, hem de sergi açma ve eş zamanlı olarak yayın yapma zorunluluğu nedeniyle kaygı ve endişe yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bazı akademisyenler, kariyerlerinin başında yayın yapma konusunda ciddi bir baskı hissettiklerini ifade ederken; bazıları ise, indeksli dergilerde kabul görebilecek yöntemleri belirlemenin ve gönderilen yayınların reddedilme olasılığının kendilerinde sürekli bir kaygı yarattığını dile getirmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular, sanat alanında mevcut akademik sistemin araştırma kültürünün gelişip kurumsallaşması için gerekli koşulları sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar son yıllarda üniversite yönetimlerinin akademik kaliteyi artırmaya yönelik çabaları belirginleşmiş olsa da bu çabanın büyük ölçüde rekabetçi ve performans odaklı bir yapıya dönüştüğü

görülmektedir. Üniversiteler, araştırma üniversitesi statüsü kazanmak, merkezi bütçeden daha fazla kaynak temin etmek ve uluslararası sıralamalarda üst sıralarda yer almak amacıyla birbirleriyle yoğun bir rekabete girmiştir. Bu durum, akademisyenler üzerinde ciddi bir yayın baskısı oluşturmakta ve bilimsel yayın üretimi, akademik yükselmenin önünde aşılması güç bir engel olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, sanat alanında akademik yükseltme kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesi; sanatsal üretimlerin, sergi ve projelerin bilimsel yayınla eşdeğer biçimde değerlendirilmesini sağlayacak alan özelinde çoklu ölçüt sistemlerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Araştırma bulguları, sanat alanında görev yapan akademisyenlerin bilim ve bilimsel araştırma olgusuna dair algılarının oldukça farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılıkların bireysel deneyimler, akademik geçmiş ve mensup olunan disiplinin yaklaşımları doğrultusunda şekillendiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların bir bölümü bilimsel araştırmayı kurumsal bir gereklilik olarak değerlendirirken; bazıları yaratıcı süreci besleyen bir yapı olarak görmüş, bir kısmı ise bilimsel yöntem ile sanatsal üretim arasında yapısal bir uyumsuzluk olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, sanat alanında bilimsel araştırma kültürünün henüz kurumsal bir niteliğe kavuşmadığını ve bireysel düzeyde oldukça parçalı bir görünüm sergilediğini ortaya koymaktadır.

Sanat ile bilim arasındaki ilişkinin doğasına dair değerlendirmelerde katılımcılar, sanatın sezgisel, özgün ve çok katmanlı yapısının geleneksel bilimsel yöntemlerle bütünüyle örtüşmediğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu durum sanatın bilim dışı olarak konumlandırılması anlamına gelmemekte; aksine birçok katılımcı, disiplinlerarası yaklaşımların, yaratıcı araştırma yöntemlerinin ve uygulamaya dayalı bilimsel üretim biçimlerinin sanat alanındaki araştırma kültürünü zenginleştireceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, sanat alanının geleneksel bilimsel yaklaşımlardan farklı, daha esnek ve yaratıcı metodolojik çerçevelere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Sanatın özgün doğasına uygun olarak geliştirilen, yerleşik bilimsel metodolojilere alternatif bir perspektif sunan “sanat odaklı araştırma” ve “sanatsal araştırma” yaklaşımlarının özellikle lisansüstü düzeyde akademik çalışmalarda daha yaygın biçimde kullanılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Uluslararası akademik camiada, dernekler, enstitüler ve süreli yayınlar aracılığıyla önemli ölçüde kurumsallaşmış olan sanat araştırmaları, önerdiği alternatif yöntemlerle Türkiye’de sanat alanındaki akademik gelişime yeni açılımlar kazandırma potansiyeline sahiptir.

Tüm bu bulgular ışığında, sanat alanında akademik yaşamın bilimsel araştırma ile daha anlamlı ve üretken bir ilişki kurabilmesi için hem bireysel hem de kurumsal düzeyde kapsamlı dönüşümlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Üniversitelerin araştırma ikliminin yeniden yapılandırılarak destekleyici bir yapıya kavuşturulması, bilimsel araştırma eğitiminin sanatın doğasına uygun yöntemlerle güçlendirilmesi, yaratıcı araştırma biçimlerinin akademik meşruiyet kazanması ve değerlendirme sistemlerinin sanat pratiğini kapsayacak biçimde esnekleştirilmesi bu dönüşümün temel unsurları arasında yer almalıdır. Bu doğrultuda, lisansüstü düzeyde sanat temelli araştırma yöntemlerine yönelik zorunlu ders içeriklerinin artırılması ve akademik danışmanlık süreçlerinde uygulamaya dayalı araştırmaların daha fazla desteklenmesi önerilmektedir. Sanat alanında çalışan akademisyenlerin araştırma kapasitelerinin artırılması ve özgün bilgi üretiminin teşvik edilmesi, yalnızca akademik ilerleme açısından değil, sanatın toplumsal işlevi ve kültürel üretim bağlamında da stratejik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Borg, E. W. (2009). *The experience of writing a practice-based thesis in fine art and design* (Yayımlanmamış doktora tezi). Leeds Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. https://etheses.whiterose.ac.uk/3745/1/uk_bl_ethos_522924.pdf
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Charmaz, K. (2011). Grounded theory methods in social justice research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (4th ed., pp. 359–380). Thousand Oaks, CA: Sage.
- History. Städel Schule. (n.d.). *History*. Erişim adresi <https://staedelschule.de/en/information/history> (Erişim tarihi: 06.05.2025)
- Keser, N & Narin, H. (2017). Sanat temelli bir soruşturma yöntemi: A/R/TOGRAFI. *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 193-203.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neuman, W. L., & Robson, K. (2014). *Basics of social research* (3rd Canadian ed.). Toronto, Canada: Pearson Canada.
- Salman Yıkılmış, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği. *Trakya University Journal of Social Science*, 22(1), 183–197. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.556296>
- Strauss, A., & Corbin, J. (2014). *Basics of qualitative research techniques* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. (n.d.). *Kurum tarihi*. Erişim adresi <https://msgsu.edu.tr/universite/kurum-tarihi/> (Erişim tarihi: 25.05.2024)
- Taşdemir, B. (2022). Sanatsal araştırmaların bilimsel nitelikleri üstüne: Seçilmiş örneklerle bir değerlendirme. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 16(30), 230–245. (Sayfa aralığı tamamlandı)
- Vogt, W. P., Gardner, D. C., & Haefele, L. M. (2012). *When to use what research design*. New York, NY: Guilford Press.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (3. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: 01.02.2024 tarih ve 41 sayılı karar, 01.02.2024-843915 sayılı etik kurul onayı Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Doç. Kemal Tizgöl katkı oranı %50, Sanatta Yeterlik Öğrencisi Aysun Başkaya katkı oranı %50.

KKTC MESLEK LİSELERİNDE UYGULANAN MODÜLER ÖĞRETİM SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE MODULE EDUCATION SYSTEM APPLIED IN TRNC VOCATIONAL HIGH SCHOOLS

 Refet ÇAĞIN¹

 İbrahim YÜCEL²

¹ Öğretmen, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü, refetcagin@hotmail.com

² Öğretmen, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü, ibrahim.yucel_82@hotmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
09.03.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.06.2025

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sistemi ile ilgili meslek dersi veren öğretmenlerin görüşlerini ortaya koymaktır. Nitel araştırmaya dayalı fenomenolojik (durum) çalışma tekniği kullanılmıştır. Bu nitel araştırmaya bağlı araştırma verisi oluşturabilmek için görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde Mesleki Teknik Öğretim Dairesine bağlı 5 okulda görev yapan 50 meslek dersi öğretmeni oluşturmaktadır. Görüşme yapılan öğretmenler belirlenirken seçkisiz örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonunda, modüler öğretim sisteminin olumlu ve olumsuz yönleri belirlenmiştir. Modüler öğretimin olumlu yönleri; her modülün sonunda değerlendirme sınavlarının yapılması sonucunda öğrencilerin not başarısını yükselttiği, ayrıca modüllerin konu anlatımında öğretmenlere yardımcı kaynak olduğu şeklinde ortaya çıkmıştır. Modüler öğretimin olumsuz yönleri ise; modüllerin güncel olmaması, ayrıca Türkiye'den gelen modüllerin KKTC'deki mevzuatlara uygun olmadığı ve iş sektöründe uygulamalarla modüllerdeki bilgilerin uyuşmadığı şeklindedir. KKTC Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Mesleki Teknik Öğretim Dairesi Müdürlüğüne, güncel olmayan modüllerin güncellenmesini sağlayarak ülkemiz mevzuatları ile iş sektöründeki uygulamalara uygun hale getirilmesi ve sertifikasyon sistemine geçilmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modül, Meslek Lisesi, Modüler Öğretim, Öğretmen, Sertifikasyon.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the views of vocational course teachers on the Modular Education System implemented in TRNC Vocational High Schools. Phenomenological (case) study technique based on qualitative research was used. Interview technique was used to create research data based on this qualitative research. The study group of the research consists of 50 vocational course teachers working in 5 schools affiliated to the Vocational Technical Education Department in the autumn term of the 2022-2023 academic year. Random sampling method was used to determine the interviewed teachers. At the end of the research, the positive and negative aspects of the modular teaching system were determined. The positive aspects of the modular teaching system were found to be that the evaluation exams at the end of each module increased the grade success of the students, and the modules were also found to be an auxiliary source for teachers in subject expression. On the other hand, the negative aspects of modular teaching are that the modules are not up-to-date, the modules from Turkey are not in accordance with the legislation in the TRNC and the information in the modules do not match with the practices in the business sector. Suggestions were made to the Directorate of Vocational Technical Education Department of the TRNC Ministry of National Education to update the outdated modules and make them compatible with the legislation of our country and the practices in the business sector and to switch to the certification system.

Keywords: Modula, Vocational High School, Modular Teaching, Teacher, Certification.

1. GİRİŞ

Dünyada Mesleki eğitimle nitelikli insan gücü yetiştirmeye verilen önem giderek artmaktadır. Meslek Liselerinde yetişen nitelikli elemanlar insanlar iş yaşamında daha kaliteli işler çıkarabilmektedirler. KKTC’de 2002-2003 öğretim yılında Mesleki Teknik Eğitimi Geliştirme (METGE) projesi ile modüler sisteme geçiş çalışmaları başlamıştır. 2003-2004 öğretim yılında modüler öğretim pilot okullar olarak seçilen Haydarpaşa Ticaret Lisesinde Turizm ve Atatürk Meslek Lisesinde Kuaförlük, Güzellik Uzmanlığı, Çocuk Gelişimi bölümlerinde gerçekleştirilmiştir. (KKTC MEB,2008). Modüler öğretim sistemi 2006–2007 öğretim yılından başlayarak Mesleki Eğitimin Yapılandırılması (MEYAP) Projesi kapsamında KKTC’de tüm meslek ve ticaret liselerinde uygulanmaya başlanmıştır. (KKTC MEB, 2011). Uygulamaya giren modüler öğretim sistemin AB standartlarına ve ülkedeki yasal mevzuatlarına uyumlu hale getirilerek günümüz koşullarına göre güncellenmesinin değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, KKTC’de meslek liselerinde uygulanan modüler öğretim sisteminin meslek dersi veren öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda mevcut durumunun araştırılması ve değerlendirilmesiyle modüler sistemin geliştirilmesi gerekliliği bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırma konusu kapsamında yapılan literatür çalışmaları, modüler öğretim sisteminin öğrenci başarısı, öğrenme kalıcılığı ve mesleki yeterlilik kazandırma süreçlerine olan etkisini çok yönlü olarak ele almaktadır. Literatür çalışması ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir.

Ekşioğlu (2013), “Mesleki ve Teknik Liselerde Uygulanan Modüler Öğretim Programının Değerlendirilmesi” başlıklı araştırmasında, farklı illerdeki 48 mesleki ve teknik lisede görev yapan 430 öğretmen ile 903 öğrenciden nicel veriler toplamış; ayrıca 15 eğitim uzmanıyla nitel görüşmeler gerçekleştirmiştir. Araştırma bulgularına göre, modüler öğretimin okullarda anlaşılır biçimde hazırlandığı, olumlu sonuçlar sağladığı ve eğitimin daha etkili hale gelmesi için uzman görüşlerinden daha fazla yararlanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kanbur’un (2013) çalışmasında, modüler öğretim sisteminde teorik bilgilere fazlaca yer verildiği, ölçme ve değerlendirme sorularının güncellenmeye ihtiyaç duyduğu, ayrıca modüllerde yer alan alt derslerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, okullarda bulunan atölyelerin donanım ve makine açısından yetersiz olduğu da belirlenmiştir. Tüm bu eksikliklerin, öğrencilerin iş hayatında nitelikli eleman olarak yetiştirilememesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Savruk ve Deniz (2018), “MEGEP’e Dayalı Modüler Öğretim Programının Değerlendirilmesine Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi” hakkında yapmış oldukları makale çalışmasında; modüllerin yazımında uzman kişilerin yer almadığı, buna bağlı olarak niteliksiz olduğu, öğretmenler için hazırlanan hizmet içi eğitimlerde aksaklıklar olduğu, sınıf geçme ve sınav yönetmeliğinin modüler sisteme göre olmadığı, okullardaki laboratuvar ortamlarının yetersiz olduğu ve iş sektörü işbirliği konusunda aksaklıkların olduğu tespitlerinde bulunmuşlardır.

Aykır (2018), “Mesleki Ve Teknik Eğitimde Kullanılan Modüllerin Niteliğine İlişkin Öğrenci ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Malatya İli Battalgazi İlçesi Örneği)” hakkında yazmış olduğu yayınlanmamış yüksek lisans tezinde; modüllerin bireysel çalışmaya fazla imkan vermediği, laboratuvar ve atölyelerde araç gereç eksikliklerinin olduğu, teorik bilgilerin sektöre uyarlanmasında yetersizlikler olduğu, modüler yaklaşıma uygun sınıf geçme sisteminin olmadığı ve bir çok modülün güncel değişmelere göre yeniden düzenlenmesi gerektiği tespitlerinde bulunmuştur.

Duman ve Sargın (2019), Bartın ili merkezinde bulunan meslek liseleri ve mesleki eğitim merkezinde 2016-2017 eğitim öğretim yılında görev yapan 90 meslek dersi öğretmeninin modüler öğretim programına ilişkin meslek dersi öğretmenlerinin metaforik algılarını belirlemek amacıyla anket çalışması yapmıştır. Araştırmanın sonucunda meslek dersi öğretmenlerinin modüler öğretim programına ilişkin bilgi, tecrübe ve olumlu bir algıya sahip olduklarını belirtmiştir.

Uluğ (2019), “Yönetici Görüşlerine Göre Meslek Liselerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Esenyurt İlçesi Örneği)” adlı yüksek lisans tezinde meslek liselerine ayrılan bütçenin yetersiz olduğunu, öğretmenlerin niteliklerini geliştirebilmeleri için hizmet içi eğitimlerin yetersiz kaldığını, modülerin gelişen teknolojinin gerisinde kaldığını ve güncel olmadığını belirtmiştir.

Erman (2019), İstanbul Anadolu yakasında bulunan Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünde ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Edindirme kurslarında görev yapan 7 gönüllü öğretmen ve bu modüler programa göre eğitim alan gönüllü 60 öğrenciye mesleki eğitim kurumlarında uygulanan modüler öğretim programı hakkındaki görüşleri ile ilgili anket çalışması yapmıştır. Gerçekleştirilen araştırmada, modüler öğretim programının mesleki hedeflere yönelik açık ve anlaşılır biçimde tasarlandığı görülmüştür. Ancak programda yer alan hatalı modüllerin düzeltilmesi ve içeriklerin güncellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, programın değişen trendler doğrultusunda alan uzmanları tarafından tüm gelişmeler göz önünde bulundurularak yenilenmesinin faydalı olacağı ifade edilmiştir.

Gürültü ve Gürol (2020) “Mesleki Gelişim Modüler Öğretim Programının Katılımcı Odaklı Yaklaşım İle Değerlendirilmesi” isimli makale çalışmasında modüler sisteminin hedeflerinin açık ve anlaşılabilir olduğunu, iş sektörünün beklentilerini karşıladığını, ancak modüllerin gereksiz ayrıntıları içerdiğini ifade etmektedir.

Canbal, Kerkez, Eren, Numanoğlu, Özer (2020), “Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Paradigma Değişimi İçin Yeni Bir Adım: Eğitim Programlarının Güncellenmesi” ile ilgili araştırma makalesinde; Mesleki ve teknik eğitimde 2023 Eğitim Vizyonu çerçevesinde yapılan güncellemelerle öğretim programlarının ve modüllerin daha çağdaş ve günümüz ihtiyaçlarına

Demirer ve Dal (2020), “Mesleki Eğitimde Program Güncellemeleri, Sektörle İşbirliği ve Yükseköğretime Devam Oranları Üzerine Eğitim Yöneticileri ve Meslek Dersi Öğretmenlerinin Görüşleri” isimli araştırma makalesinde; 2023 Eğitim Vizyon belgesinde mesleki ve teknik eğitim ile ilgili olarak belirlenen hedeflerin tam olarak uygulanmadığı bu nedenle ders yükünün azaltılmadığı, güncellenen programların uzman kişiler tarafından yapılmadığı, meslek lisesi mezunlarının üniversiteye yerleşme oranlarının düşük olduğu ifade edilmiştir.

Berk (2020), “Modüler Sistemin Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu kitapta, modüllerin hazırlanmasında bilimsel standartların tam olarak oluşturulmadığını, modüler sistemin mezunlara yönelik sosyal becerileri kısmen kazandırıldığını, sınıf geçme ve sınav yönetmeliğinin modüler öğretime uygun olmadığını belirtmiştir.

Yapılan alan yazın çalışmasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde daha önce Grafik, Fotoğraf ve Matbaa Alanı'nda Uygulanan Modüler Öğretim Programına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi ile ilgili bir çalışma yapılmış ancak KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Değerlendirilmesi ile ilgili çalışma ilk defa yapılmıştır. Bu çalışmanın ilk defa yapılmış olması çalışmanın önemini göstermektedir. Çalışmada öğretmenlerin modüler öğretim sisteminin değerlendirilmesi hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda yaşanan sorunların neler olduğunun saptanmasına yardımcı olmuştur.

Bu araştırmanın amacı, KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Değerlendirilmesi öğretmen görüşleri ışığında değerlendirmektir. Bu ana amaç altında çalışmanın alt amaçları ise şunlardır.

1. KKTC’de Meslek Liselerinde uygulanan modüler öğretim sisteminin olumlu yönleri nelerdir?
2. KKTC’de Meslek Liselerinde uygulanan modüler öğretim sisteminin olumsuz yönleri nelerdir?
3. KKTC’de Meslek Liselerinde uygulanan modüler öğretim sisteminin olumsuz yönleri sizce nasıl giderilebilir?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada, KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında meslek dersi öğretmenlerinin görüşlerini almak amacıyla nitel araştırmaya dayalı fenomenolojik çalışma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma, “niteliksel bilgilerin, doğal ortamlardaki algıların ve olayların doğru ve kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarabilmek için görüşmeler, belge analizi ve gözlem yoluyla toplanması” şeklinde tanımlanabilir (Çam ve Eke, 2022, s. 278). Fenomenolojik çalışma; birden fazla kişinin bir fenomen veya kavrama dayalı yaşadığı tecrübelerine bağlı ortak anlamı göz önüne çıkarmayı hedefleyen çalışmadır (Canpolat ve Yıldırım, 2021, s. 79)

2.2 Çalışma Grubu

Bu çalışmada, 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bulunan Mesleki Teknik Öğretim Dairesine bağlı toplam 12 Meslek ve Ticaret Liselerinde görev yapan 315 meslek dersi öğretmeni araştırmanın evrenini oluşturmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde Lefkoşa, Gazimağusa ve İskele ilçelerinde Mesleki Teknik Öğretim Dairesine bağlı 5 Meslek ve Ticaret Liselerinde görev yapan 50 meslek dersi öğretmeni oluşturmaktadır. Görüşme yapılan öğretmenler belirlenirken seçkisiz örneklem yöntemi seçilmiştir. Bu örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013).

2.3 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun birinci bölümünde öğretmenlerin kişisel bilgilerini içeren sorular sorulmuştur. Kişisel bilgilerin içerisinde cinsiyet, mesleki kıdem, görev yapılan eğitim kurumu ve öğretmenlerin branşı gibi sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise “KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Değerlendirilmesi” ile ilgili 3 tane görüşme sorusu yer almaktadır.

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak için literatür taraması yapıldıktan sonra görüşme formu oluşturulmuş ve daha sonra Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında 2 uzman kişinin görüşü alınmıştır. Soruların anlaşılabilir açık ve belirgin olup olmadığını ölçmek amacıyla meslek dersi veren iki öğretmenle pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada soruların anlaşılabilir açık ve belirgin olduğu tespit edilmiştir. Bu yöntemle elde edilen verilerin doğru ve güvenilir olmasını olumsuz biçimde etkilenmemesine çalışılmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmada veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme tekniği; Bu anketler, ya soruların bulunduğu kağıda not alarak veya ses kaydı ya da kamera kaydı alınarak yapılan görüşme türleridir (Arıkan, 2018). Araştırma kapsamında Meslek ve Ticaret liselerinde görev yapan olan öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla öğretmenlerin görev yaptığı okullara gidilmiş ve görüşme formundaki sorular öğretmenlere yüz yüze yöneltilerek yanıtları alınmıştır. Görüşme öncesi öğretmenlere araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılım konusunda gönüllülük esası gözetilmiştir.

Araştırma verileri 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde Lefkoşa, Gazimağusa ve İskele ilçelerinde Mesleki Teknik Öğretim Dairesine bağlı 5 Meslek ve Ticaret Liselerinde görev yapan 50 meslek dersi öğretmeni ile sınırlıdır.

Araştırma verileri toplanmadan önce ilgili üniversitenin Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca öğretmenlerle görüşme yapmak içinde KKTC Milli Eğitim Bakanlığından gerekli izin alınmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırma verileri analiz edilmeden önce meslek dersi veren öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yapılarak not alınmış ve görüşmelerde 100 sayfalık görüşme metni elde edilmiştir. Bu görüşme verilerine sıra numarası verilmiş ve verilen cevaplar incelenmiştir. Görüşme verileri okunarak kategorilere ayrılmıştır. Yapılan kategoriler sonucunda kodlamalar yapılmıştır. Araştırmada yer alan öğretmenlere Ö1, Ö2, Ö3 gibi katılımcı kodları verilmiştir.

Verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi betimsel analize göre daha derinlemesine inceleme yapar. Betimsel Analiz; araştırmacıların farklı olay ve çalışmalar hakkında özetlenmiş bilgiler edinebilmeleri için sıkça kullanılan yöntemlerden biri olduğu ifade edilmiştir (Değirmenci ve Doğru, 2017). İçerik Analizi; metinlerin düzenlenip bölümlendirilmesi ve karşılaştırılması sonunda sonuçlar elde edilmesi ve buna ek olarak, bu süreçten elde edilen verilerin çeşitli fikir ve ana konuları etrafında ortak bir yapı içinde toplayarak kişilerin anlayabileceği şekle getirilmesidir (Süzer ve Koç, 2021).

3. BULGULAR

KKTC' de bulunan Meslek Liselerinden rastgele seçilen 50 meslek dersi öğretmeninden görüşme formu aracılığıyla elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

3.1 Katılımcılara İlişkin Bulgular

Tablo 1 de öğretmenlerin cinsiyeti, mesleki kıdemi, görev yaptıkları eğitim kurumu ve branşları ile ilgili kişisel bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Kodlar	f	%
Cinsiyet			
Kadın	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö17,Ö29,Ö30,Ö32,Ö35,Ö36,Ö37, Ö38, Ö39,Ö40,Ö41,Ö42,Ö45,Ö48,Ö50,	24	46
Erkek	Ö8, Ö11, Ö12,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16,Ö18,Ö19,Ö20,Ö21, Ö22,Ö23, Ö24, Ö25,Ö26,Ö27,Ö28,Ö31,Ö33, Ö34,Ö43,Ö44,Ö46,Ö47,Ö49	26	54
Mesleki Kdem			
1-5 yıl	Ö3,Ö4,Ö5,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14,Ö23,Ö24,Ö25,Ö29,Ö30,Ö31,Ö39, Ö40,Ö41,Ö46,Ö47,Ö48,Ö49,Ö50	21	42
6-10 yıl	Ö6,Ö15,Ö17,Ö21,Ö22,Ö28,Ö32,Ö33,Ö42,Ö43,Ö44,Ö45	12	24
11-15 yıl	Ö2,Ö16	2	4
16-20 yıl	Ö1,Ö9,Ö10	3	6
21 yıl ve üzeri	Ö7,Ö8,Ö18,Ö19,Ö20,Ö26,Ö27,Ö34,Ö35,Ö36,Ö37,Ö38	12	24
Görev Yapılan Eğitim Kurumu			
Haydarpaşa Ticaret Lisesi	Ö28,Ö29,Ö30,Ö31,Ö32,Ö33,Ö34,Ö35,Ö36	9	18
Gazimağusa Ticaret Lisesi	Ö7,Ö37,Ö38,Ö39,Ö40,Ö41	6	12
Sedat Simavi Endüstri Meslek Lisesi	Ö1,Ö2,Ö8,Ö14,Ö15,Ö16,Ö17,Ö18,Ö19,Ö23,Ö43,Ö44,Ö45,Ö46, Ö48Ö49	16	32
Dr. Fazıl Küçük Endüstri Meslek Lisesi	Ö3,Ö9,Ö10,Ö20,Ö24,Ö27,Ö47,Ö50	8	16
Karpaz Meslek Lisesi	Ö4,Ö5,Ö6,Ö11,Ö12,Ö13,Ö21,Ö22,Ö25,Ö26,Ö42	11	22
Branş			
İnşaat Teknolojisi Öğretmenliği	Ö1,Ö2,Ö3,Ö48	4	8
Güzellik ve Saç Bakım Hizmetleri Öğretmenliği	Ö4,Ö5,Ö6	3	6
Bilişim Teknolojileri Öğretmenliği	Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö13	7	14
Motorlu Araçlar Teknolojisi Öğretmenliği	Ö14,Ö15,Ö16,Ö17,Ö18,Ö19,Ö20, Ö21,Ö22,Ö50	10	20
Elektrik-Elektronik Öğretmenliği	Ö23, Ö24,Ö25,Ö26,49	5	10
Muhasebe ve Finansman Alan Öğretmenliği	Ö27,Ö28,Ö29Ö30,Ö31,Ö32,Ö33,Ö34,Ö35,Ö36,Ö37,Ö38	12	24
Turizm Öğretmenliği	Ö39,Ö40,Ö41	3	6
Metal Teknolojisi Öğretmenliği	Ö47	1	2
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmenliği	Ö42	1	2
Makine Teknolojisi Öğretmenliği	Ö43,Ö44,Ö45,Ö46	4	8
Toplam		50	100

Tablo 1'e göre katılımcıların % 54'ünü erkek, % 46'sını ise kadın öğretmenlerin oluşturduğu görülmektedir. Mesleki kıdemde ise öğretmenlerin % 42'sinin 1-5 yıl, % 24'ünün 6-10 yıl ve 21 yıl ve üzeri, % 6'sının 16-20 yıl ve % 4'ünün 11-15 yıl aralığında olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görev yaptıkları okullar incelendiğinde; % 32'sinin Sedat Simavi Endüstri Meslek Lisesinde, % 22'sinin Karpaz Meslek Lisesinde, % 18'inin Haydarpaşa Ticaret Lisesinde, %16'sının Dr. Fazıl Küçük Endüstri Meslek Lisesinde, % 12'sinin Gazimağusa Ticaret Lisesinde görev yaptığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin; % 24'ünün Muhasebe ve

Finansman, %20'sinin Motorlu Araçlar Teknolojisi, ve %14'ünün Bilişim Teknolojileri, %10'unun Elektrik-Elektronik, % 8'inin İnşaat Teknolojisi, % 6'sının Güzellik ve Saç Bakım Hizmetleri ile Turizm ve % 2'sinin Metal Teknolojisi ile Çocuk Gelişimi ve Eğitimi branşlarında görev yapan öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir.

3.2 KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumlu Yönlerine İlişkin Bulgular

Modüller öğretim sisteminin olumlu yönlerine yönelik öğretmenlerin görüşlerini almak amacıyla öğretmenlere "KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin olumlu yönleri nelerdir?" biçiminde bir soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar aşağıda değerlendirilmiştir.

Tablo 2. KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumlu Yönleri

Olumlu Yönler	Katılımcılar	f	%
Konuların modül modül verilmesi ve her modül bitiminde sınavların yapılması sonucunda öğrencilerin başarısının artması	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö7,Ö9,Ö11,Ö14,Ö16,Ö22,Ö23,Ö24,Ö25,Ö26,Ö29,Ö30,Ö32,Ö33,Ö35,Ö36,Ö37,Ö39,Ö41,Ö42,Ö43,Ö44,Ö45,Ö46,Ö47,Ö49	31	62
Öğrencilerin öğrenmesini ve araştırma yapmalarını teşvik etmesi	Ö10,Ö12,Ö18,Ö19,Ö21,Ö27	6	12
Modüllerin konu anlatımında öğretmene kılavuzluk etmesi	Ö28,Ö31,Ö34,Ö40	4	8
Modüllere internetten ulaşılmasının kolay olması	Ö6,Ö13,Ö20,Ö26	4	8

Tablo 2 incelendiği zaman öğretmenlerin % 62'sinin konuların modül modül verilmesini ve her modül bitiminde sınavların yapılması sonucunda öğrencilerin başarısının artmasını, %12'sinin öğrencilerin öğrenmesini ve araştırma yapmalarını teşvik etmesini, %8'inin modüllerin konu anlatımında öğretmene kılavuzluk etmesini ve modüllere internetten ulaşılmasının kolay olmasını uygulanan modüllerin olumlu yönleri olarak belirtmişlerdir.

Bu konuya yönelik bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir.

"Her modül sonunda yapılan sınavlar, öğrencinin konuyu ne kadar anladığını hemen görmemizi sağlıyor. Bu sayede geri bildirim verme ve ek destek sunma şansımız oluyor." (Ö4)

"Modül sistemi sayesinde öğrenciler konuları parça parça ve sindirerek öğrenmektedir. Bunun sonucunda ise hem kavrama düzeyleri hem de başarıları artmaktadır. ." (Ö14)

"Öğrencilerin modül sonunda sınava tabi olması; konuların azlığı ve sınırlılığı açısından daha basitleştirdiğinden öğrencilere yüksek notlar alma avantajı sağlamaktadır." (Ö35)

"Modül modül işlenen konular, öğrencilerin belirli bir bilgi alanına yoğunlaşmasına olanak tanımaktadır. Her modül sonunda yapılan sınavlar da hem öğrencinin ilerlemesini görmemi sağlar hem de eksik kaldığı yerleri tespit etmek açısından çok faydalı olmaktadır." (Ö46)

"Öğrencilerin tek başına öğrenmesini teşvik eder, öğrencileri araştırmaya yönlendirmektedir." (Ö10)

"Modüler yapı, öğrencinin kendi öğrenme sorumluluğunu almasını sağlamakta ve özellikle proje ödevleriyle birlikte öğrenciler araştırma yapmaya daha istekli hâle gelmektedirler." (Ö12)

"Modüller öğretmene sadece hangi konuların işleneceğini değil, aynı zamanda nasıl işlenmesi gerektiğini de gösteren bir rehber niteliğindedir. Konuların basitten karmaşığa doğru sıralanması, örnek etkinliklerin verilmesi ve ölçme değerlendirme sorularının yer alması, öğretmenin ders sürecini planlamasını kolaylaştırmakta, ayrıca modüllerde yer alan hedef-kazanım ilişkisi, öğretmenin derste neye odaklanması gerektiğini belirlemesine yardımcı olmaktadır. Bu da dersin verimliliğini artırıp, öğrenci başarısına olumlu katkı sağlamaktadır." (Ö28)

"Modüllerin internette kolayca erişilebilir olması, hem öğretmenler hem de öğrenciler için büyük bir avantaj. Öğrenciler derse gelmeden önce içerikleri inceleyebiliyor, öğretmenler ise ders hazırlığını daha rahat yapıyor." (Ö20)

3.3 KKTC’de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumsuz Yönleri

Öğretmenlere “KKTC’de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin olumsuz yönleri nelerdir?” biçiminde bir soru yöneltilmiş ve verilen cevaplar aşağıda değerlendirilmiştir.

Tablo3. KKTC’de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumsuz Yönleri

Olumsuz Yönler	Katılımcılar	f	%
Modüllerin güncel olmaması ve bilgilerin tekrar edilmesi	Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö10,Ö12 Ö13, Ö15,Ö20,Ö21,Ö23, Ö24,Ö25, Ö26, Ö27,Ö28,Ö29,Ö30,Ö31,Ö32, Ö33,Ö35,Ö36,Ö38,Ö39,Ö41,Ö42, Ö43,Ö44, Ö46,Ö47,Ö49,Ö50	37	74
Modüllerin Türkiye’den gelmesi nedeniyle KKTC’deki mevzuatlara ve sektöre uyumlu olmaması	Ö7,Ö10,Ö15,Ö25,Ö26,Ö27,Ö28, Ö30,Ö31,Ö35,Ö38,Ö42,Ö43,Ö44, Ö49	15	30
Bir modülden başarısız olan öğrencinin diğer modülü alması	Ö1,Ö14,Ö17,Ö19,Ö37	5	10
Her modülden sonra Sertifikasyon sisteminin olmaması	Ö10,Ö15,Ö35	3	6

Tablo 3’te öğretmenlerin %74’ü modüllerin güncel olmaması ve bilgilerin tekrar edilmesi, %30’u Modüllerin Türkiye’den gelmesi nedeniyle KKTC’deki mevzuatlara ve sektöre uyumlu olmaması, %10’u bir modülden başarısız olan öğrencinin diğer modülü alması, %6’sı ise her modülden sonra sertifikasyon sisteminin olmaması şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Aşağıda bu konulara ilişkin bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

"Bazı modüllerde aynı konular farklı başlıklar altında tekrar tekrar işlenmesi hem zaman kaybına yol açmakta hem de öğrencilerin motivasyonunu düşürmektedir." (Ö3)

"Tekrar eden ve güncel olmayan modüller öğrencinin ilgisini dağıtıyor." (Ö13)

"Modüllerde yer alan bilgilerin birçoğu güncelliğini yitirmiş durumdadır. Özellikle teknoloji ve sektörle ilgili konular, iş hayatının gerisinde kalmaktadır." (Ö33)

"Modüllerin güncel bilgiler içermemesi ve modüllerde tekrar bilgilere yer verilmesi." (Ö50)

"Modüller Türkiye’den doğrudan alındığı için içeriklerde KKTC’ye özgü yasa, yönetmelik ve uygulamalara yer verilmiyor. Bu durum öğrencilerin yerel düzeyde mesleki yeterlilik kazanmasını zorlaştırıyor." (Ö25)

"... modüllerde bulunan ders anlatımları, örnekler ve resimler Türkiye eğitim sistemine göre hazırlandığından kendi eğitim sistemimiz içinde bir hazırlık gerekiyor." (Ö31)

"Modül içerikleri Türkiye piyasasına göre hazırlanmış. Ancak KKTC'deki sektör yapısı, donanım koşulları ve iş gücü ihtiyaçları farklılık gösteriyor. Bu da modülleri uygulamada yetersiz kılıyor." (Ö43)

" Bir modülün tamamlanarak diğer modüle geçilmelidir. Bu da sınıfta bulunan tüm öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun o modülden başarılı olması durumunda gerçekleşmelidir. Aksi halde modüler eğitimde başarısız olunacaktır." (Ö17)

"Sertifika sistemi olmaması, meslek standartlarının belirlenmemesi, sektör desteğinin az olması, modüler öğretimin sektörle uyumlu olmaması..." (Ö15)

3.1 KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumsuz Yönlerinin Giderilmesi İle İlgili Öğretmenlerin Önerileri

Öğretmenlere "KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumsuz Yönleri Sizce Nasıl Giderilebilir?" biçiminde bir soru yöneltilmiş ve verilen cevaplar aşağıda değerlendirilmiştir.

Tablo 4. KKTC'de Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Olumsuz Yönlerinin Giderilmesi İle İlgili Öğretmenlerin Önerileri

Olumsuz Yönleri için Yapılan Öneriler	Katılımcılar	f	%
Modüller güncellenerek, KKTC mevzuatlarına ve sektöre uyumlu hale getirilebilir.	Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö10,Ö12,Ö13,Ö15, Ö20,Ö21,Ö22,Ö23,Ö24,Ö25,Ö26,Ö27,Ö28, Ö29,Ö30,Ö31,Ö32,Ö33,Ö34,Ö35,Ö36,Ö37, Ö38,Ö39,Ö40,Ö41,Ö42,Ö43,Ö44,Ö45,Ö46,Ö47, Ö49,Ö50	41	82
Öğrenci başarı sağladıktan sonra diğer modüle geçmeli ve her modül sonrası sertifika verilmeli	Ö1,Ö10,Ö14,Ö15,Ö17,Ö19,Ö27,Ö34,Ö35,Ö37, Ö44	11	22

Tablo 4 incelendiği zaman öğretmenlerin % 82'si modüller güncellenerek, KKTC mevzuatlarına ve sektöre uyumlu hale getirilebilir, % 22'si öğrenci başarı sağladıktan sonra diğer modüle geçmeli ve her modül sonrası sertifika verilmeli, cevaplarını verdikleri görülmektedir.

Aşağıda bu soru ile ilgili öğretmenlerin görüşlerine yer verilmiştir:

"Modül içerikleri KKTC'deki sektör temsilcilerinin görüşleri alınarak güncellenirse, hem öğretim süreci daha etkili olur hem de öğrenciler mezun olduklarında piyasaya daha hazır hale gelir." (Ö2)

"Güncellenmiş modüller hem öğretmenlerin işini kolaylaştırır hem de eğitim-öğretimi daha anlamlı hale getirir. Sektörün ihtiyaç duyduğu güncel bilgiye sahip bireyler yetiştirilebilir." (Ö26)

"Modüllerin ülkemizdeki yasal mevzuat, düzenleme ve uygulamalar dikkate alınarak yeniden yazılmalı ve ortaya çıkan değişiklikler modül içeriğine eklenerek modüller sürekli güncel tutulmalıdır." (Ö36)

"Öncelikle modüllerin KKTC'de iş yaşamına devam edecek olan bireylerin iş yaşamlarına uyacak şekilde yapılması gerekir. Daha sonra da teknolojik gelişmelerle entegre edilmelidir." (Ö40)

"Eğitimde verimliliğin artması için modüllerin KKTC mevzuatlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Yerel yasal düzenlemeler dikkate alınmadığında öğrenci iş hayatında zorluk yaşayabiliyor." (Ö46)

"Her modül sonunda verilen sertifikalar, öğrencilerin öz güvenini artırıyor. Ayrıca sektörde bu tür mikro belgeler giderek daha fazla önem kazanıyor." (Ö1)

"Modüler sistemin etkili olabilmesi için yapılandırılmış bir sertifikasyon mekanizması şart. Öğrenci hangi modülde hangi beceriyi kazandığını gösterebilmeli." (Ö19)

"Herhangi bir modülden başarısız olan öğrenciye tekrardan zaman geçmeden değerlendirme yapmak, modülün amacına ulaşmasında daha etkili olabilir. Bazı modül içeriklerinin güncellenmesi gerekiyor." (Ö37)

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

"KKTC Meslek Liselerinde Uygulanan Modüler Öğretim Sisteminin Değerlendirilmesi" ile ilgili araştırmaya katılan öğretmenler ile görüşme yoluyla yapılan araştırmada sonuçlar şu şekilde ortaya çıkmıştır:

- Konuların modül modül verilmesi ve modül sonunda sınav yapılması öğrencinin not başarısını yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır. Demirel ve Yağcı (2014) ve Turan ve Karataş (2017) araştırmalarında, modüler öğretim sisteminin öğrencilerin akademik başarılarını ve motivasyonlarını artırdığı, özellikle her modülün sonunda yapılan kısa sınavların öğrenciyi derse karşı daha hazırlıklı hale getirdiği belirtilmiştir. Bu bulgulara karşı Nazlı (2010), Ekşioğlu ve Taşpınar (2014), yaptıkları araştırmalarda modüler öğretim programlarının ölçme ve değerlendirme süreçlerinde çeşitli sorunların bulunduğu belirlenmiş ve bu nedenle programın ilgili kısımlarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kaya ve Şahin (2016), modüler sistemin sık sınav yapma zorunluluğunun, bazı öğrencilerde sınav kaygısını artırarak öğrenme sürecini olumsuz etkileyebildiği belirtilmiştir.
- Modüllerin içeriklerindeki bilgilerin öğrencileri bireysel öğrenmeye ve araştırma yapmaya teşvik ettiği ayrıca modüllerin konu anlatımında öğretmenlere yardımcı kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nazlı (2010), Utku (2010), Ekşioğlu (2013), Duman ve Sargın (2019), yaptıkları çalışmada bu çalışmaya benzer sonuç elde etmiş ve modüler öğretimin bireysel öğrenmeyi sağladığını ve öğrencilerin motivasyonlarının arttığını ve modüllerin öğretmenlere yol gösterici, uygulamalarda rehberlik ettiği sonuçlarına ulaşmıştır. Aykır (2018), yaptığı çalışmada bu bulgulara karşı modüllerin öğrencilerin bireysel çalışmalara ve araştırmaya teşvik etmede yetersiz olduğu ayrıca öğretmenlere rehberlik etmede eksikliklerinin olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. İşoğlu (2010), Karaca ve Çakır (2014), ise çalışmaya katılanların modüler öğretim programlarının uygulandığı derslere yönelik olumsuz görüşlere sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır.
- Modüllerin güncel olmaması ve bilgilerin konular içerisinde sürekli tekrar etmesi, ayrıca Türkiye'den gelen modüllerin KKTC'deki mevzuatlara uygun olmadığı ve iş sektöründe uygulamalarla modüllerdeki bilgilerin uyuşmadığı tespit edilmiştir. Buna paralel olarak Kanbur (2013), Karaca ve Çakır (2014), Uluğ (2019), Erman (2019) yaptıkları çalışmada ders modüllerinin güncel olmadığını sonucuna ulaşmıştır. Savruk ve Deniz (2018), Ekşioğlu ve Taşpınar (2019) yapmış olduğu çalışmada ise sektörle yeterine uyum sağlamadığını ve modüllerin yetersiz kaldığı sonuçlarını elde etmiştir. Diğer yandan Gürültü ve Gürol (2020) ise modüler öğretimin iş hayatının beklentilerine uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Canbal, Kerkez, Eren, Numanoğlu, Özer (2020) yaptıkları çalışmada modüllerin güncellemelerle öğretim programlarının ve modüllerin daha çağdaş ve günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekle getirilmeye başlandığını belirtmişlerdir.
- Öğrencilerin bir modülden başarısız olmasına rağmen diğer modülleri almaya devam etmesi ve her modül sonunda geçerli bir sertifikasyon sisteminin bulunmaması, sistemin önemli eksiklikleri olarak tespit edilmiştir. Yaman ve Dönmez (2015), yaptıkları

çalışmada modül geçişlerinin plansız olduğu, öğrencilerin temel yeterlilikleri edinmeden ileri modüllere geçtiği ve bu durumun öğrenme bütünlüğünü bozduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Diğer yandan Avrupa Mesleki Eğitim Geliştirme Merkezi (CEDEFOP, 2017), yaptığı çalışmada ise modül tabanlı sertifikasyon sistemlerinin yaygınlaştığı ülkelerde, öğrencilerin esnek öğrenme yollarına sahip oldukları ve her modül sonunda aldıkları sertifikaların istihdamda pozitif etkiler yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmanın sonucunda KKTC Meslek ve Ticaret Liselerinde uygulanan modüler öğretim programında ortaya çıkan olumsuz yönlerin düzeltilmesine ve geliştirilmesine yönelik getirilen öneriler şunlardır:

- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Mesleki Teknik Öğretim Dairesi Müdürlüğü, meslek liselerinde kullanılan mevcut öğretim modüllerinin çağdaş eğitim ve sektör ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmesini sağlamalıdır. Teknolojik gelişmeler, meslek alanlarındaki yenilikler ve küresel eğitim trendleri dikkate alınarak modül içerikleri revize edilmelidir. Bu sayede öğrencilere güncel bilgi ve beceriler kazandırılarak, iş gücü piyasasına daha hazır bireyler yetiştirilmesi mümkün olacaktır.
- Hazırlanacak veya güncellenecek modüller, KKTC'nin mevcut yasal düzenlemeleriyle tam uyumlu olacak şekilde yapılandırılmalı; aynı zamanda özel sektör, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak bir içerik yapısına kavuşturulmalıdır. Bu yaklaşım, öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geçerli mesleki yeterlilikler kazanmasını sağlayacaktır.
- Her bir modül sonunda öğrencilerin bilgi ve becerilerini ölçmeye yönelik değerlendirme süreçleri uygulanmalı ve başarılı olan öğrencilere resmi olarak tanınan sertifikalar verilmelidir. Bu amaçla kapsamlı bir modül bazlı sertifikasyon sistemi geliştirilerek, öğrenci yeterlilikleri belge altına alınmalı ve bu belgeler istihdam süreçlerinde geçerli bir referans niteliği taşımalıdır. Sertifikasyon sistemi, aynı zamanda yaşam boyu öğrenme ilkesine uygun olarak bireylerin kariyer gelişimine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arıkan, R. (2018). Anket yöntemi üzerinde bir değerlendirme, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 97-159
- Aykır, Z. (2018). *Mesleki ve teknik eğitimde kullanılan modüllerin niteliğine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi (Malatya ili Battal Gazi ilçesi örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Berk, Ş. (2020). *Modüler sistemin değerlendirilmesi*. Ankara: Pegem Akademi
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Canbal, M., Kerkez, B., Eren, S., Numanoğlu, K., & Mahmut, Ö. (2020). Mesleki ve teknik ortaöğretimde paradigma değişimi için yeni bir adım: Eğitim programlarının güncellenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 11(21), 1-26.
- Canpolat, U. & Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(1), 74-109

- Çam S. ve Eke E. (2022). Yükseköğretim kurumu çalışanlarının yönetimde dijitalleşme algısı: nitel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(30. Yön. Org. 2022), 273-287.
- CEDEFOP. (2017). *The changing nature and role of vocational education and training in Europe*. Publications Office of the European Union.
- Değirmenci, A., ve Doğru, M. (2017). Türkiye’de sosyobilimsel konularla ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi: bir betimsel analiz çalışması. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 123-138.
- Demirel, M. & Yağcı, E. (2014). Modüler öğretim sisteminin akademik başarıya ve öğrenci motivasyonuna etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 56-72.
- Demirer, M. & Dal, S. (2020). Mesleki eğitimde program güncellemeleri, sektörle işbirliği ve yükseköğretime devam oranları üzerine eğitim yöneticileri ve meslek dersi öğretmenlerinin görüşleri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 11(22), 297-321.
- Duman, B., & Sargın, B. (2019). Modüler öğretim programına ilişkin meslek dersi öğretmenlerinin metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 509-521. doi:10.24106/kefdergi.2573
- Ekşioğlu, Subhan (2013). *Mesleki ve Teknik Liselerde Uygulanan Modüler Öğretim Programının Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Ekşioğlu, S., & Taşpınar, M. (2014). Mesleki ve teknik liselerde uygulanan modüler öğretim programının değerlendirilmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 1203-1223. doi: 10.14687/ijhs.v11i2.3095
- Ekşioğlu, S. ve Taşpınar, M. (2019). Türkiye’de mesleki ve teknik ortaöğretimin gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 9(3), 614-627. <https://doi.org/10.19126/suje.657776>
- Erman, H. (2019). *Mesleki eğitim kurumlarında uygulanan modüler öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gürültü, E. & Gürol, M. (2020). Mesleki gelişim modüler öğretim programının katılımcı odaklı yaklaşım ile değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 81-99.
- İşoğlu, V. İ. (2010). *Megep bilişim teknolojileri alanı modüllerinin öğretmen görüşleriyle değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karaca, N., Çakır, S. (2014). Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) Muhasebe Finansman Alanı Modüllerinin Etkinliğinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(31).
- Kanbur, M. İ. (2013). *Metal teknolojisi alanında uygulanan modüler öğretim sisteminin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, H., & Şahin, A. (2016). Modüler sistemde sınav kaygısı ve öğrenme süreci ilişkisi. *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, 8(2), 89-104.
- KKTC MEB, (2008). *Mesleki Eğitimi Yapılandırma Projesi 2008 Faaliyet Raporu*. Lefkoşa: Mesleki Teknik Öğretim Dairesi Müdürlüğü.
- KKTC MEB (2011). *Mesleki Eğitimi Yapılandırma Projesi Faaliyet Raporu*. Lefkoşa: Mesleki Teknik Öğretim Dairesi Müdürlüğü.
- KKTC MEB, (2021). *KKTC Mesleki Eğitim Çalıştay Raporu*. Lefkoşa: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2018). *Hayat boyu öğrenme stratejisi kapsamında modüler eğitim uygulamaları raporu*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nazlı, M. H. (2010). *Gazetecilik alanı modüler öğretim programına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Savruk, D., & Deniz, L. (2018). MEGEP'e dayalı modüler öğretim programının değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(75), 583-603.
- Süzer, E., & Koç, M. (2021) 2010-2020 Yılları Arasında Uyarlanabilir Öğrenme İle İlgili Türkçe Yayınlanmış Çalışmaların İçerik Analizi. 8. *Instructional Technologies and Teacher Education Symposium*
- Turan, S., & Karataş, H. (2017). Modüler öğretim yaklaşımının kalıcı öğrenmeye ve akademik başarıya etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(1), 21-38.
- Uluğ, Z. A. (2019). *Yönetici Görüşlerine Göre Meslek Liselerinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri (Esenyurt İlçesi Örneği)* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Utku, B. (2010). *Radyo TV Alanı Modüler Öğretim Programına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yaman, H., & Dönmez, A. (2015). *Modüler öğretim sisteminde yeterlilik temelli geçiş sorunları üzerine bir değerlendirme*. Mesleki Eğitim Araştırmaları Dergisi, 9(2), 45-58.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9 b.)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Etik kurul onayı, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu 13.10.2022 tarih KSTU/2022/125 numarası ile alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Refet Çağın'ın katkı oranı %50, İbrahim Yücel'in katkı oranı %50'dir.

STREET-LEVEL BUREAUCRATS IN COMMUNITY-BASED HEALTH INITIATIVES: A CASE STUDY OF AGONA WEST

TOPLUM TEMELLİ SAĞLIK GİRİŞİMLERİNDE SOKAK DÜZEYİNDEKİ BÜROKRATLAR: AGONA WEST'TE BİR VAKA ÇALIŞMASI

 İbrahim ABUBAKAR AHMED¹

¹ PhD Candidate, Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Science, Department of Public Administration, ibeeabu@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
10.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
21.06.2025

ABSTRACT

This study examines how street-level bureaucrats (SLBs) implement community-based health initiatives (CBHIs) in Ghana's Agona West Municipality through the Community-based Health Planning and Services (CHPS) program. The researcher employed a mixed-methods approach to investigate SLBs' discretionary practices to manage resource constraints and conflicting demands, implementation challenges, and coping strategies. Data were collected from 60 SLBs through surveys, 20 SLBs through in-depth interviews, and 32 community members through focus group discussions.

Findings reveal that SLBs perform diverse roles, including service provision, health education, and surveillance, frequently expanding these roles based on community needs. They exercise significant discretion through service prioritization, protocol adaptation, and resource mobilization, particularly in resource-constrained rural settings. Implementation challenges include resource limitations, administrative burden, and policy-practice gaps. SLBs employ coping strategies such as task prioritization, creative resource mobilization, and community engagement.

This study contributes to street-level bureaucracy theory by demonstrating recursive relationships between challenges, discretion, and coping strategies in African healthcare contexts. The researcher recommends realistic policy design, reduced administrative burden, supportive supervision, and systematic learning from SLBs' innovations to strengthen community-based health systems.

Keywords: Street-level bureaucrats, community health, policy implementation, coping strategies, health systems.

ÖZET

Bu çalışma, Toplum Temelli Sağlık Planlaması ve Hizmetleri (CHPS) programı aracılığıyla Gana'nın Agona West Belediyesi'nde sokak düzeyindeki bürokratların (SDB'ler) toplum temelli sağlık girişimlerini (CBHI'ler) nasıl uyguladıklarını incelemektedir. SDB'lerin kaynak kısıtlamalarını ve çelişen talepleri, uygulama zorluklarını ve başa çıkma stratejilerini yönetmeye yönelik isteğe bağlı uygulamalarını araştırmak için karma yöntem yaklaşımı kullanılmıştır. Anketler aracılığıyla 60 SDB'den, derinlemesine görüşmeler aracılığıyla 20 SDB'den ve odak grup tartışmaları aracılığıyla 32 topluluk üyesinden veri toplanmıştır.

Bulgular, SDB'lerin hizmet sunumu, sağlık eğitimi ve gözetim dahil olmak üzere çeşitli roller üstlendiğini ve bu rolleri sıklıkla toplumun ihtiyaçlarına göre genişlettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kaynakların kısıtlı olduğu kırsal ortamlarda hizmet önceliklendirmesi, protokol uyarlaması ve kaynak seferberliği yoluyla önemli ölçüde takdir yetkisi kullanılmaktadır. Uygulama zorlukları arasında kaynak sınırlamaları, idari yük ve politika-uygulama boşlukları yer almaktadır. SDB'ler görev önceliklendirme, yaratıcı kaynak seferberliği ve toplum katılımı gibi başa çıkma stratejileri kullanmaktadır.

Bu çalışma; Afrika sağlık sistemi bağlamlarında zorluklar, takdir yetkisi ve başa çıkma stratejileri arasındaki özyinelemeli ilişkileri göstererek sokak düzeyinde bürokrasi teorisine katkıda bulunmaktadır. Toplum temelli sağlık sistemlerini güçlendirmek için gerçekçi politika tasarımı, azaltılmış idari yük, destekleyici denetim ve SDB'lerin yeniliklerinden sistematik öğrenme önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sokak düzeyinde bürokratlar, toplum sağlığı, politika uygulaması, başa çıkma stratejileri, sağlık sistemleri.

1. INTRODUCTION

1.1 Ghana's Health System Context

Health systems worldwide face significant challenges in providing equitable healthcare, particularly in resource-constrained areas like Ghana, where infrastructure gaps, workforce shortages, and urban-rural disparities persist (Amogre Ayanore et al., 2019). These disparities necessitate innovative approaches to extend healthcare access to underserved populations.

To address these challenges, Ghana implemented the Community-based Health Planning and Services initiative in 1999, which serves as its main Community-based Health Initiative (CBHI) (Nii & Okine, 2024). CHPS represents a decentralized approach to primary healthcare, establishing community health centers staffed by frontline workers to deliver essential healthcare services, including antenatal care, immunization, and healthcare education (Nyonator et al., 2005).

This initiative was complemented by the National Health Insurance Scheme (NHIS) in 2005 (Alhassan et al., 2016) to improve healthcare access for low-income populations (Act 650 of Parliament) (Teye et al., 2015). Together, these CHPS initiatives have contributed to significant improvements, including reduced child mortality rates and increased use of health services (Appiagyei, 2017).

1.2 Street-Level Bureaucracy in Healthcare

Central to these Community-Based Health Initiatives are street-level bureaucrats (SLBs), a concept coined by Lipsky (1980; 1984) to refer to frontline public service workers who "ultimately make the policy" through their daily decisions and interactions with citizens. In Ghana's healthcare system, SLBs include doctors, nurses, midwives, public health officers, and other healthcare service providers who serve as the critical interface between national health policies and local communities (Aberese-Ako et al., 2014).

These workers operate with significant discretion, making consequential decisions about service delivery, resource allocation, and rule interpretation that collectively influence health outcomes (Lipsky, 2010). SLBs' roles are particularly crucial in Ghana's context, where systemic shortcomings require innovative problem-solving approaches. They must manage resource constraints while meeting diverse community health needs (Gilson et al., 2014). Their discretionary practices collectively influence health outcomes and policy effectiveness across different implementation contexts.

1.3 SLBs' Roles in Agona West Municipality

The Agona West Municipality presents a compelling case for examining SLBs in action (Arthur, 2016). Characterized by both urban centers like Agona Swedru and surrounding rural communities, the municipality faces typical Ghanaian healthcare challenges, such as maternal and child health concerns, infectious diseases, and disparities in service access (Gbagbo & Nkrumah, 2021). Although the CHPS initiative was created to address these challenges, the municipality still encounters various implementation challenges.

Research shows that the program's focus has often shifted from its original community-engagement goals to infrastructure development and clinical services (Abekah-Nkrumah & Nkrumah, 2021). Furthermore, healthcare workers in such environments deal with complicated realities, including medication shortages, cultural barriers, and competing policy demands (Agyepong et al., 2017).

This study examines how SLBs in the Agona West interpret and implement CBHIs despite these existing constraints. It builds on evidence that CHPS implementation varies significantly across communities, with frontline workers' discretionary decisions playing an essential role in determining program effectiveness (Kwamie et al., 2016).

By focusing on their lived experiences, the study reveals why well-designed policies like CHPS produce uneven outcomes, providing a better understanding of Ghana's goal of universal health coverage (WHO, 2016).

Recent systematic reviews have highlighted ongoing implementation challenges despite decades of CHPS operation. Elsey et al. (2023) found significant variations in CHPS effectiveness across different contexts, with implementation quality varying substantially between rural and urban settings. Similarly, Adusei et al. (2024) demonstrated that despite four decades of primary healthcare development, Ghana continues to face persistent challenges in achieving universal health coverage through community-based approaches, particularly regarding coverage, affordability, and accessibility in rural areas.

1.4 Research Problem and Knowledge Gap

Despite Ghana's substantial investment in Community-Based Health Initiatives such as CHPS and NHIS, significant gaps exist in understanding how these policies are actually implemented at the frontline level. While extensive research has documented CHPS outcomes and infrastructure development, there is limited empirical understanding of how street-level bureaucrats exercise discretion, manage resource constraints, and adapt policies to local contexts in mixed urban-rural settings like Agona West Municipality. Specifically, three critical knowledge gaps persist:

First, while street-level bureaucracy theory is well-established in Western contexts, its application to community health implementation in sub-Saharan Africa remains underexplored, with most studies focusing on northern Ghana or urban areas, leaving gaps in understanding how SLBs operate in diverse socioeconomic contexts (Erasmus, 2014). Second, existing research typically examines discrete aspects of implementation, such as resource constraints or supervision challenges, rather than providing a comprehensive understanding of how discretionary practices, implementation challenges, and coping strategies interact dynamically in real-world settings (Kwamie et al., 2016). Third, there is insufficient understanding of how recent policy developments, including Ghana's push toward universal health coverage, have influenced frontline workers' discretionary practices and adaptation strategies within existing community health frameworks (Bassoumah et al., 2021).

This study examines how SLBs in the Agona West interpret and implement CBHIs despite these existing constraints. It builds on evidence that CHPS implementation varies significantly across communities, with frontline workers' discretionary decisions playing an essential role in determining program effectiveness (Kwamie et al., 2016). By focusing on their lived experiences, the study reveals why well-designed policies like CHPS produce uneven outcomes, providing a better understanding of Ghana's goal of universal health coverage (WHO, 2016). The findings will contribute to both the theoretical understanding of street-level bureaucracy in African healthcare systems and practical approaches for strengthening community-based care delivery.

As Ghana strives for universal health coverage (WHO, 2018; cited in Ayanore et al., 2019), understanding the role of SLBs in CHPS implementation is important. This study examines how SLBs interpret, adapt, and implement CHPS in Agona West Municipality to enhance equitable health service delivery.

1.5 Research Questions and Objectives

This study addresses these limitations by examining: How do street-level bureaucrats influence community-based health initiative implementation in Agona West Municipality?

Specific Research Questions:

1. How do SLBs exercise discretion to manage resource constraints and competing policy demands in CHPS implementation?
2. What contextual challenges do SLBs encounter when implementing community-based health services?
3. What coping strategies do SLBs employ to maintain service delivery despite implementation barriers?
4. How do these dynamics vary between urban and rural implementation settings?

Study Objectives:

The study aims to examine street-level bureaucrats' role in implementing CHPS in Agona West Municipality through four specific objectives:

1. Analyze how SLBs use discretion to manage resource constraints and competing demands.
2. Explore contextual challenges they face in policy implementation,
3. Examine the coping strategies SLBs employ to maintain service delivery, and
4. Compare implementation dynamics between urban and rural settings.

1.6 Study Significance

This study provides significant value across multiple areas. For policymakers, it offers empirical evidence on how frontline workers influence policy outcomes, informing more effective CBHI designs (Lipsky, 2010). For health managers, it provides insights for targeted interventions in resource allocation, training, and supervision systems (Frimpong et al., 2011).

Academically, the study contributes to street-level bureaucracy theory in African contexts (Erasmus, 2014). It advances implementation science by addressing gaps between policy design and practice (Kwamie et al., 2016). Practically, the findings provide useful recommendations for improving Ghana's CHPS program and provide lessons that can be applied to other low- and middle-income countries (LMICs). This is especially relevant in mixed urban-rural areas aiming for universal health coverage.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 Theoretical Framework: Street-Level Bureaucracy in Healthcare Systems

The concept of street-level bureaucracy, introduced by Michael Lipsky in 1980, serves as a foundational framework for understanding how policies are implemented by frontline workers. Lipsky defined street-level bureaucrats as "public service workers who engage directly with citizens in their roles and have considerable discretion in how they perform their duties" (Lipsky, 2010: 3). This conceptualization emphasizes that frontline workers are not just passive implementers of policy; instead, they are active agents who significantly influence policy outcomes through their day-to-day decisions and actions (Brodin, 2012; Hupe & Hill, 2007).

Street-level bureaucracy theory suggests that frontline workers develop mechanisms to cope with challenging situations, such as simplifying tasks, limiting services, and exercising discretion in resource allocation (Lipsky, 2010; Tummers et al., 2015). While these adaptive methods are necessary for effective service delivery, they can significantly change policy implementation from its original intent. Brodtkin (2012) describes this phenomenon as "policy making 'from the middle' and 'from below'" rather than solely from the top.

In healthcare, street-level bureaucrats like community health doctors, nurses, public health officials, and disease control officials influence the health policies experienced by citizens through their interactions with the community (Erasmus, 2014; Gilson et al., 2014). Maynard-Moody and Musheno (2003: 17) further expanded the theory by identifying two conflicting narratives that influence frontline decision-making: the "state-agent" narrative, which focuses on adherence to rules and organizational priorities, and the "citizen-agent" narrative, which prioritizes the needs of individual clients.

Recent studies on street-level bureaucracy highlight how it is evolving in public administration, especially in discretionary decision-making. The systematic review by Chang and Brewer (2023) of 248 studies from 1980 to 2019 demonstrates how SLB has expanded beyond Lipsky's (1980) framework, with an emerging but constrained emphasis on non-Western contexts. Marienfeldt (2024) outlines how the autonomy of SLBs is shaped by digital transformation, proposing a "continuation thesis" for social services to adopt technologies like artificial intelligence.

Another recent theoretical development expanded by Tummers et al. (2022; cited in Thomann and Lieberherr, 2023) shows that discretionary behavior varies by organizational context, client characteristics, and policy complexity. Nielsen et al. (2022) argue that digital transformation has created new forms of discretion, while Jakobsen and Andersen (2022; Andersen & Nielsen, 2020) highlight that performance management systems can unexpectedly affect discretionary practices.

2.1.1 Contrasting Western SLB Theory with Ghana's CHPS Context

Contrasting perspectives on street-level bureaucrats' discretion reveal its dual effects on policy outcomes. Maynard-Moody and Musheno (2022) argue that local knowledge fosters responsive, client-focused service delivery, enhancing public value through adaptive practices.

Conversely, Park (2022) contends that excessive discretion undermines democratic accountability, resulting in inconsistent policy implementation and reinforcing inequalities. Accountability theorists like Rivera and Knox (2023) further assert that excessive discretion disrupts democratic governance and creates implementation inconsistencies that perpetuate inequalities.

2.1.2 Theoretical Application to African Healthcare Contexts

Applying street-level bureaucracy theory to African healthcare systems requires significant theoretical adaptation. Resource scarcity, governance challenges, and cultural diversity create "constrained autonomy," where discretion becomes necessary for system survival rather than service optimization (Logie et al., 2021). This directly addresses *Research Question 1* by explaining why SLBs must exercise discretion to manage resource constraints in CHPS implementation.

Ghanaian health workers operate within "structured flexibility" frameworks where discretion is exercised within accountability boundaries (Van Belle et al., 2016; Sumah et al., 2018).

Contrasting this approach, traditional Weberian bureaucracy models emphasize rule-following and standardization (Bouckaert et al., 2022; Bouckaert, 2023). These competing frameworks shape our analysis by highlighting tensions between policy compliance and local adaptation in CHPS delivery.

Recent African studies reveal unique discretionary patterns. Kwamie et al. (2016; Kwamie et al., 2021) found that Ghanaian district health managers use discretion primarily for resource allocation rather than service design. Conversely, South African community health workers exercise discretion mainly in client categorization and treatment prioritization (Murphy et al., 2021; Malatji et al., 2023). These contrasting findings inform *Research Questions 2* and *3* by suggesting context-specific challenge and coping strategies.

2.1.3 Theoretical Framework for CHPS

This study employs an integrated theoretical framework combining Lipsky's original theory with African-contextualized adaptations. First, the researcher adopted the accountable autonomy concept, recognizing that effective discretion requires both flexibility and responsibility (Fung, 2001; O'Toole & Meier, 2010). Second, the researcher incorporated a recursive implementation model, which views challenges, discretion, and coping as interconnected processes rather than linear sequences (Wu et al., 2015; Wagenaar, 2019).

This framework shapes our CHPS analysis in three ways. First, it views discretionary practices as adaptive responses to structural constraints rather than policy deviations. Second, it treats implementation challenges as systemic issues requiring collective solutions instead of individual problems. Lastly, it sees coping strategies as innovative approaches that can inform policy improvement rather than mere temporary fixes.

The framework directly informs our methodology by emphasizing participant perspectives on discretionary decision-making processes. It guides our analysis by focusing on the relationships between structural constraints, discretionary responses, and implementation outcomes rather than measuring compliance with predetermined standards.

2.2. Community-Based Health Initiatives in Ghana

There is a growing global interest in strengthening primary health care (PHC) to achieve health equity, yet in sub-Saharan Africa, PHC remains under-resourced, with greater focus on referral hospitals and vertical programs (Mills et al., 2020; Olayinka et al., 2024). Community-based healthcare prioritizes local community involvement in planning, implementing, and evaluating health services to improve access, adapt to specific needs, and promote health education, prevention, and wellness (Perry et al., 2021; Zulu et al., 2021).

Community-Based Health Initiatives are decentralized programs designed to enhance healthcare access, address local challenges, and engage communities in delivery and decision-making (Nyonator et al., 2005). A key example is Ghana's CHPS, a national policy since 1999 (Schwarz et al., 2019). CHPS emphasizes health promotion, prevention, and primary clinical care at the community level within Ghana's multi-layered PHC system, ensuring access to referrals for advanced care (Asamani et al., 2021). It shifts from facility-based to community-based care delivered by community health officers, who exercise discretion through rule-bending (adapting protocols to local needs), rule-breaking (bypassing rules in emergencies), and creative compliance (using community networks for service delivery) to address resource constraints (Owusu et al., 2023).

Recent systematic evaluations have provided updated evidence on Ghana's community-based health initiatives. Elsey et al. (2023) conducted a comprehensive historical and systematic review of CHPS implementation from 1994 to 2022, analyzing what works, for whom, and why in both rural and urban Ghana. Their review of multiple studies revealed that while CHPS has achieved notable successes in specific contexts, implementation quality and outcomes vary significantly across different geographical and socioeconomic settings. The authors emphasized that despite renewed global emphasis on strengthening primary healthcare, the sector remains critically under-resourced across sub-Saharan Africa, with Ghana facing particular challenges in scaling successful community health models uniformly.

Studies in Navrongo showed CHPS reduced childhood mortality by one-third (Wak et al., 2025) and fertility by one child per woman (Debpuur et al., 2002). However, implementation quality varies across districts due to local conditions and strategies (Abekah-Nkrumah et al., 2018).

In Ghana, CHPS and other initiatives, such as maternal and child health programs and community-based disease monitoring, support universal health coverage by delivering services to rural and underserved areas. CHPS requires basic facilities, including a room for the CHO and a clinic, fostering community ownership through local leader involvement and volunteer engagement in construction (Nyonator et al., 2005). CHPS operates through zones within sub-district health centers, supported by district hospitals for referrals. Each sub-district has at least six zones, serving 500–5,000 people, with districts managing approximately forty-eight zones (Ghana Health Service, 2020).

The implementation of CHPS follows a step-by-step process: planning (e.g., setting zone boundaries, assessing workforce needs), community entry (e.g., engaging leaders via durbars), establishing health compounds, acquiring equipment (e.g., motorbikes), assigning CHOs, deploying volunteers, and executing services (Nyonator et al., 2002; Ghana Health Service, 2020). CHOs provide clinical sessions, household visits for family planning, health education, and immunization outreach, often using creative compliance to mobilize resources (e.g., partnering with NGOs) and rule-bending to adapt schedules (Owusu et al., 2023). Volunteers undergo training to support community mobilization, particularly for family planning and reproductive health (Kweku et al., 2020; Williams, 2021).

A recent systematic review by Adusei et al. (2024) analyzed 59 publications on CHPS spanning from 2000 to 2021, revealing dominant research trends and persistent implementation challenges. Their analysis showed that despite four decades of primary healthcare implementation in Ghana, the country faces ongoing difficulties in achieving universal health coverage by 2030, with continued problems in CHPS coverage, affordability, and accessibility, particularly in rural areas. The review identified declining research interest in CHPS from 2019 to 2021, suggesting potential stagnation in innovation and evidence generation for community health improvement.

2.3 Implementation Challenges in Community Health Programs

Studies from Ghana have revealed several challenges to the successful implementation of community-based health initiatives. Challenges faced by health workers were identified as those arising from the frontline in providing primary health care to communities through the CHPS program (Adusei et al., 2023; Kweku et al., 2020: 9).

2.3.1 Resource Constraints and System Limitations

Resource constraints represent perhaps the most pervasive challenge, encompassing limitations in human resources, infrastructure, equipment, and operational funds (Assan et al., 2019: 23). CHPS programs in Ghana face significant challenges due to shortages of medicines, trained staff, and essential equipment. Regular shortages of key medicines like contraceptives hinder consistent service delivery, threatening the long-term success of these initiatives (Awoonor-Williams et al., 2023, p. 9).

Frontline workers face logistical challenges like poor transportation and supply shortages. In both rural and urban Ghana, the absence of housing for Community Health Officers in local communities has reduced trust and engagement, as they must commute long distances (Awoonor-Williams et al., 2022). Additionally, an inadequate provision of motorbikes and maintenance funds limits CHOs' ability to conduct home visits, affecting service delivery.

Recent research reveals continued challenges in implementation. A qualitative study by Bassoumah et al. (2021) examined stakeholder perspectives on the difficulties of utilizing CHPS in Yendi Municipality, Ghana. Their findings identified low clinical attendance, delays in seeking healthcare, and insufficient antenatal and postnatal visits. Key barriers included inadequate transportation, poor road conditions, cultural beliefs such as food taboos and expectations of women's loyalty to their husbands, and frequent healthcare worker absences. Systemic issues like ineffective emergency communication, limited ambulance access, and costs for NHIS members were also highlighted.

2.3.2 Cultural and Social Implementation Barriers

Cultural beliefs and traditional practices significantly influence healthcare-seeking behavior, often leading to delays in seeking care and reduced visits to medical facilities (Adongo et al., 2014; Okine, 2024). In Yendi Municipality, Ghana, many women prefer home births with traditional birth attendants due to cultural beliefs, which can cause complications. These practices limit the use of CHPS services and contribute to poor clinical attendance (Ganle et al., 2016).

Community Health Volunteers (CHVs) and Community Health Officers (CHOs) often lack adequate financial incentives, leading to decreased motivation. In Yendi Municipality, volunteers report spending time away from personal responsibilities without any appreciation, which hampers the effectiveness of CHPS programs (Mwinnyaa et al., 2020).

2.3.3 Insufficient Training and Development

According to a study conducted by Awoonor-Williams et al. (2023), insufficient ongoing training for frontline workers can create knowledge gaps and reduce service quality. In Ghana, Community Health Officers emphasized the need for more training in clinical skills and support for volunteers to improve program implementation. Providing continuous training and support is important for maintaining a competent workforce (Elseiy et al., 2023).

Health workers in conflict-affected regions encounter serious safety threats that hinder service delivery. Although data on Ghana's CHPS program is limited, research from other regions shows that these security risks often result in decreased service availability and negative impacts on community health (Sakeah et al., 2023, p. 3). Also, a lack of trust in health programs and providers can hinder community involvement in CHPS services. In Iran, healthcare workers noted that the public's distrust in government health efforts is a significant obstacle to effective

community participation (Jahanbakhsh et al., 2023, p. 7). Establishing trust is important for the success of community health programs.

Literacy and language challenges can hinder effective communication between health workers and the community, affecting health education and services. In Iran, healthcare professionals observed that a lack of community engagement skills impedes health program success (Jahanbakhsh et al., 2023, p. 8). Improving communication and educational approaches is important for better service delivery.

These challenges create complicated implementation environments that frontline health professionals must cope with every day. Therefore, their approach to coping with these challenges through discretionary actions and coping strategies significantly impacts the effectiveness and equality of community health services.

2.4 Discretion and Coping Strategies of SLBs

2.4.1 Forms and Functions of Discretionary Behavior

Studies have identified three types of discretionary behavior among healthcare professionals: rule-bending (modifying procedures while adhering to policy goals), rule-breaking (not adhering to essential requirements), and creative compliance (achieving objectives through innovative methods) (Lipsky, 2010; Hupe & Hill, 2007). This classification is relevant to *Research Question 1*, providing an analytical framework for understanding discretionary practices in Ghana's CHPS program in Agona West Municipality.

Research in African healthcare reveals specific patterns of discretion; for example, Owusu et al. (2023) found that Ghanaian CHWs often prioritize severe cases, while Agyemang et al. (2024) showed that health managers exercise discretion in deploying CHWs to areas with greater needs and prioritizing maternal health services. These contrasting patterns inform our analysis of discretionary practices in Agona West Municipality.

2.4.2 Coping Strategies and Adaptive Responses

Community health workers develop sophisticated coping strategies to manage implementation challenges. Baatiema et al. (2022) identified five primary coping mechanisms among Ghanaian CHPS workers: task prioritization, resource mobilization, protocol simplification, community engagement, and peer support networking. Recent longitudinal studies show that coping strategies evolve with experience and contextual changes (Elsei et al., 2023).

Creative resource mobilization strategies are essential in addressing resource-constrained environments. Research by Owusu et al. (2023; Miller et al., 2022) found that community health workers in Ghana's CHPS program effectively engaged local residents, traditional leaders, and NGOs to secure resources beyond official funding. This collaboration improved service delivery despite formal resource constraints. By leveraging community health committees and mobile technology, CHWs obtained in-kind support, such as transportation and meeting venues, and formed strategic partnerships aligned with health policies. They also adapted outreach efforts to community needs and, in urgent situations, bent and or broke standard protocols to access necessary resources, ensuring effective service delivery.

Task-shifting and service integration are effective strategies for coping with workload and resource constraints. In Ghana's CHPS program, community health workers collaborated with existing staff and trained volunteers to share responsibilities, combining services such as immunization, maternal health, and nutrition counseling during client visits. This approach

enhanced efficiency despite staff shortages and operational challenges (Olayinka et al., 2024; Miller et al., 2022). Furthermore, they used digital tools like mobile phones and coordinated care effectively and aligned their efforts with policy objectives.

2.4.3 Innovation and Knowledge Creation at the Frontline

Emerging research recognizes frontline workers as sources of innovation rather than mere policy recipients. Owusu et al. (2023) demonstrate that Ghanaian CHWs in the CHPS program developed locally tailored surveillance protocols for skin neglected tropical diseases, outperforming standardized approaches through creative compliance. Olayinka et al. (2024) showed that CHPS innovations in northern Ghana, such as integrating immunization with nutrition counseling, improved maternal and child health outcomes when scaled with community support. Innovation diffusion patterns vary significantly across health systems.

Kok et al. (2020) found that formal scaling mechanisms through policy channels often fail to capture grassroots innovations due to bureaucratic delays, while informal peer networks among CHWs facilitate rapid knowledge sharing but lack quality assurance. These findings inform *Research Questions 1* and *3* by highlighting how rule-bending, rule-breaking, and creative compliance drive discretionary innovation and systematic coping strategies in CHPS implementation in Agona West Municipality.

2.5 Gaps in Existing Literature

Research on street-level bureaucracy in health systems is increasing, but there are still major gaps in understanding how these frontline health workers implement community-based health initiatives in Ghana through the CHPS program.

Three key theoretical gaps hinder the understanding of street-level bureaucracy in African healthcare systems. First, many applications of Lipsky's theory assume adequate resources, which contradicts the realities of under-resourced African health systems. Second, current frameworks often treat discretion, challenges, and coping as separate elements rather than interconnected processes. Lastly, existing theories inadequately consider the cultural influences shaping discretionary actions in Africa's diverse societies.

Although recent advancements, such as Erasmus et al.'s (2023) contextual bureaucracy theory and recursive implementation models, address these issues, they still need empirical validation in various African contexts. Geographical and methodological limitations further restrict research on CHPS. Most studies focus on northern Ghana or Greater Accra, neglecting how socio-cultural and economic differences in regions like Agona West affect implementation.

Methodologically, existing research often relies on single-method approaches, either quantitative or qualitative, limiting a comprehensive understanding of complex implementation processes. Few studies explore the connections between discretionary practices, implementation challenges, and coping strategies as integrated phenomena. These gaps highlight the need for a mixed-methods approach to effectively address these intertwined research questions.

3. METHODOLOGY

This study employed a mixed-methods design (Yin, 2017), combining qualitative and quantitative approaches (Creswell & Clark, 2017), to examine the role of SLBs in implementing community-based health initiatives in Ghana's Agona West Municipality.

The qualitative component involved phenomenological case studies (Hollis, 2017), including in-depth interviews with 20 SLBs and 8 health administrators and four focus group discussions (32 community members) to explore lived experiences, decision-making processes. The quantitative component used a cross-sectional survey (Prem et al., 2012) of 60 SLBs (stratified by role and location) to assess the challenges and coping strategies. Data integration followed a concurrent triangulation approach to enhance validity (Pool et al., 2010; Carter, 2014).

3.1 Study Setting

Conducted from May 2024 to February 2025 in Agona West Municipality, Central Region of Ghana, with a population of 115,784 (Dadzie, 2017; Arthur, 2019; Ghana Statistical Service, 2021), the researcher selected five districts: urban Agona Swedru and rural Agona Nyakrom, Kwaman, Nkum, and Abodom. I chose Agona West for its active CHPS program, urban-rural diversity, and under-researched status compared to northern Ghana or Accra. Its 24 CHPS compounds serve varied socio-cultural and economic communities, ideal for studying SLB dynamics.

3.2 Population and Sampling

The target population included SLBs (CHWs, midwives, disease control officers, and public health officers) directly involved in CHPS delivery in Agona West. Inclusion criteria included current frontline CHPS role, at least six months' experience, and direct community interaction. Exclusion criteria included administrative staff, temporary workers (<6 months), those on extended leave, and those unable to consent.

Quantitative Sampling used stratified random sampling to select 60 SLBs, stratified by role (30 CHWs, 12 midwives, 9 disease control officers, 9 public health officers). Sample size was calculated using G*Power 3.1.9.7 for medium effect sizes (Cohen's $d=0.5$, $\alpha=0.05$, power=0.80), with a 15% oversample to account for non-response. Random selection used computer-generated numbers, with replacements for non-respondents. The quantitative sample size of 60 SLBs was determined through theoretical and statistical considerations. This aligns with mixed-methods health policy studies in resource-constrained settings, where 50–120 participants are common (Elsej et al., 2023).

Purposive sampling was employed to select participants for qualitative interviews, ensuring diverse perspectives and experiences. The study used maximum variation sampling based on four factors: professional category, years of experience level, geographic location (urban vs. rural), and implementation context (well-resourced vs. resource-constrained). The semi-structured interviews included (n=20) participants. These include 12 Community Health Workers, 4 Midwives, 2 Disease Control Officers, and 2 Public Health Officers. The researcher achieved theoretical saturation after 18 interviews, confirmed through two additional interviews that yielded no new themes. Focus group participants (n=32, i.e., 4 focus groups) comprised community members stratified by age, gender, and service utilization patterns. Sampling for the qualitative phase prioritized purposive selection until saturation (Guest et al., 2006), while the survey employed stratified random sampling.

3.3 Data Collection Procedures

3.3.1 Quantitative Data Collection

A structured questionnaire, adapted from validated instruments (Lipsky, 2010), was pilot-tested with 10 street-level bureaucrats outside the study area. It included five sections: demographics

(8 items), discretionary practices (15 items, 5-point Likert), implementation challenges (16 items), coping strategies (15 items), and contextual factors (10 items). Four trained research assistants conducted 25–35-minute face-to-face interviews at participants' workplaces in English or local languages (Akan, Fante). Quality was ensured through daily questionnaire reviews, 20% random checks by the principal investigator, immediate clarification of ambiguous responses, and secure data storage (Babbie, 2021).

3.3.1 Qualitative Data Collection

Semi-structured interview guides, based on literature and theoretical frameworks, covered role perceptions, decision-making, challenges, coping strategies, and recommendations. In-depth interviews (30–50 minutes) with 20 SLBs and 4 focus groups (n=32, 60–90 minutes) with community members were audio-recorded in participants' preferred languages. Field notes supplemented recordings. Thematic saturation was achieved after 18 interviews, verified by two additional interviews (Saunders et al., 2018). Member checking with five participants validated findings (Creswell & Poth, 2016). Practical constraints, including rural accessibility and SLB schedules, necessitated a focused sample, mirroring studies like Bassoumah et al. (2021) and Gyasi et al. (2023).

3.4 Data Analysis

Quantitative data were analyzed using SPSS version 25. Prior to analysis, data were screened for outliers using standardized z-scores ($|z| > 3.29$), and missing data patterns were examined. Little's MCAR test indicated missing data were missing completely at random ($\chi^2 = 12.45$, $p = 0.87$), and listwise deletion was employed as missing data comprised less than 5% of total responses. Descriptive statistics provided an overview of demographics, discretion, challenges, and coping strategies. Inferential statistics were used to investigate differences and relationships between groups: Chi-square tests evaluated associations among categorical variables (challenges by location), and t-tests compared means between two groups (urban and rural SLBs). Correlation analysis examined relationships among continuous variables, while multiple regression identified factors influencing discretionary practices, adjusting for demographic and contextual variables.

Qualitative data underwent thematic analysis following Braun and Clarke's (2006) six-step approach, facilitated by NVivo 14 (Jackson & Bazeley, 2019). This involved transcript familiarization, inductive coding, theme development, and iterative refinement to identify patterns related to discretion, coping strategies, and implementation challenges, while maintaining distinctions between urban-rural environments and SLB categories. Inter-rater reliability was established through independent coding of 20% of transcripts by two researchers, achieving Cohen's kappa = 0.82, indicating substantial agreement. Member checking was conducted with 8 key informants to validate theme accuracy and interpretation. The integrated analysis provided both statistical relationships and a better understanding of the experiences of the frontline health workers.

3.5 Ethical Considerations

Ethical approval was granted by the Agona Swedru Government Hospital Ethics Committee on 24th March 2024 (Reference: GHS/C/SGH/2264), with subsequent approval from the Ghana Health Service Ethics Review Committee (GHS-ERC-006/03/24). Additional permissions were obtained from the Regional Health Directorate and local traditional authorities (chiefs) within the study communities.

All participants provided informed consent after being informed about the study's purpose, procedures, potential risks, benefits, confidentiality, and the voluntary nature of their participation. They were also assured that they could withdraw at any time. To maintain anonymity, personal identifiers were removed during transcription and analysis. The study adhered to culturally sensitive practices, aimed to minimize service disruptions, and committed to sharing findings with local stakeholders to improve health services.

4. FINDINGS

This section presents the findings from the mixed-methods study on the role of street-level bureaucrats in implementing community-based health initiatives CBHIs through CHPS in the Agona West Municipality. The findings are organized according to the four research objectives: the use of discretion to manage resource constraints and conflicting demands, implementation challenges, and coping strategies employed by SLBs.

4.1 Demographic Characteristics of Participants

The study involved a total of 60 street-level bureaucrats for quantitative analysis and 20 street-level bureaucrats for qualitative analysis. The demographic characteristics of the street-level bureaucrats' participants in the quantitative sample are shown in Table 1.

Table 1: Demographic Characteristics of Street-Level Bureaucrats

Characteristic	Frequency (n)	Percentage (%)
Gender		
Female	39	65.0
Male	21	35.0
Age Group (years)		
20-29	15	25.0
30-39	28	46.7
40-49	12	20.0
50+	5	8.3
Professional Category		
Community Health Worker	30	50.0
Midwives	12	20.0
Disease Control Officers	9	15.0
Public Health Officers	9	15.0
Location		
Urban (Agona Swedru)	24	40.0
Rural (Nyakrom, Kwaman, Nkum, Abodom)	36	60.0
Years of Professional Experience		
<3 years	14	23.3
3-5 years	16	26.7
6-10 years	20	33.3
>10 years	10	16.7

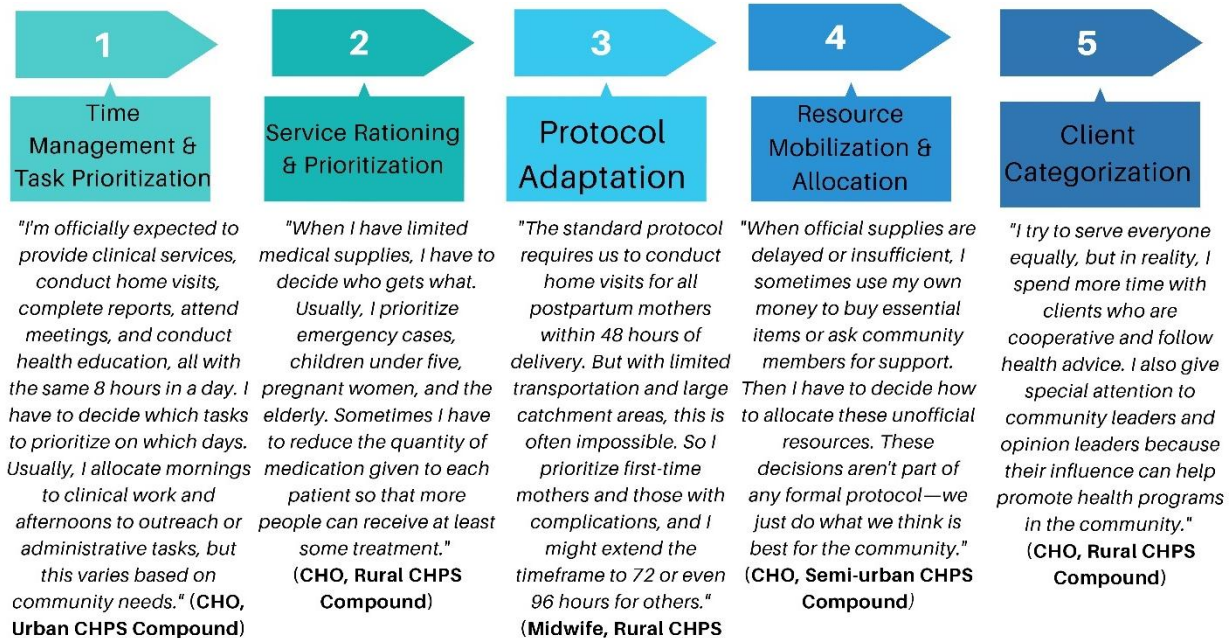
Source: Field Date

The mean age of SLBs was 34.7 years (SD = 7.3), with an average of 6.8 years (SD = 4.2) of professional experience. The demographic profile indicates a predominantly female workforce (65%), with most participants being Community Health workers (50%) working in rural areas (60%).

4.2 Use of Discretion to Manage Resource Constraints

The findings of the study revealed five main strategies employed by SLBs to exercise their discretion in addressing resource constraints and conflicting demands while implementing community-based health initiatives in the Agona West Municipality. This information, together with some comments from the frontline workers, is presented in the figure below.

Figure 1: Types of Discretionary Practices Reported by SLBs

Source: Field Date

In the Agona West Municipality, SLBs exercised various forms of discretion in addressing resource limitations and conflicting challenges. The predominant form of discretion was time management, with 90% independently determining how to allocate their time among competing responsibilities. Following closely was the prioritization of services, as 88% made decisions regarding which services to provide when resources were constrained, guided by urgency and the needs of the community. Approximately 76% reported adapting clinical and administrative protocols to align with local circumstances, while 72% engaged in discretionary mobilization and allocation of resources, making decisions about how to acquire and distribute limited supplies. Furthermore, 64% acknowledged engaging in client categorization, occasionally providing different levels of treatment based on perceived needs, cooperation, or community relationships.

4.2.1 Urban-Rural Discretion Disparities

The t-test analysis that compared urban and rural SLBs revealed significant differences in discretionary practices, as shown in Table 2 below.

Table 2: Comparison of Discretionary Practices Between Urban and Rural SLBs

Discretionary Practice	Urban (SD)	Mean Score	Rural (SD)	Mean Score	t-value	p-value
Overall Discretion	3.2 (0.6)		4.1 (0.7)		3.56	<0.01
Protocol Adaptation	2.9 (0.8)		4.3 (0.6)		4.12	<0.001
Resource Mobilization	3.1 (0.7)		4.2 (0.8)		3.78	<0.001
Service Rationing	3.5 (0.6)		4.0 (0.5)		2.65	<0.05
Client Categorization	3.0 (0.9)		3.4 (0.8)		1.88	0.06
Time Management	3.6 (0.7)		4.3 (0.6)		3.22	<0.01

Note: Scores are on a 5-point scale where 1 = Never exercise discretion, 5 = Frequently exercise discretion

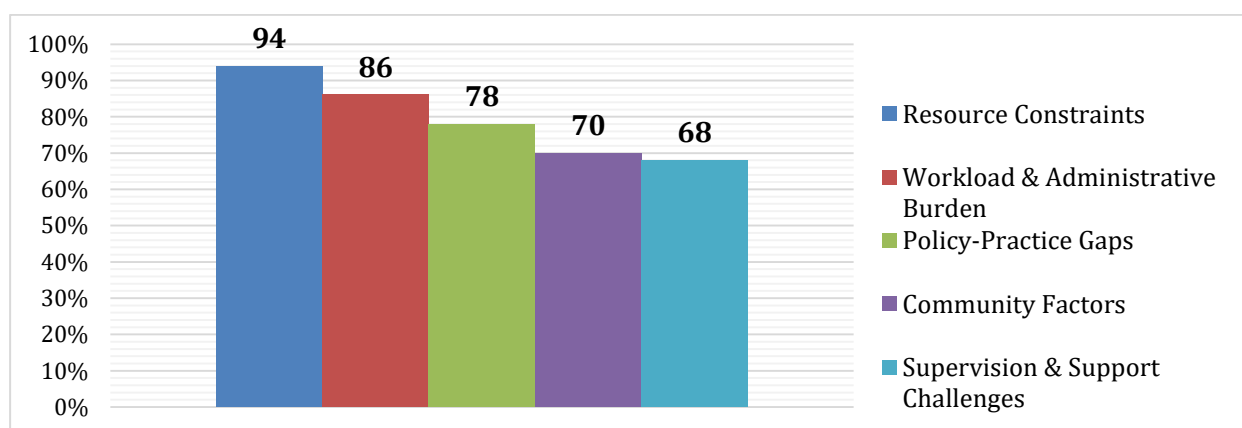
Source: Field Date

The results indicate that rural SLBs exercise significantly more discretion overall ($t = 3.56$, $p < 0.01$) and in specific areas such as protocol adaptation ($t = 4.12$, $p < 0.001$), resource mobilization ($t = 3.78$, $p < 0.001$), service rationing ($t = 2.65$, $p < 0.05$), and time management ($t = 3.22$, $p < 0.01$). The difference in client categorization was not statistically significant ($t = 1.88$, $p = 0.06$).

4.3 Challenges Faced by SLBs in Policy Implementation

The study identified several critical challenges faced by street-level bureaucrats in implementing CHPS programs in the Agona West Municipality. These challenges affected their ability to deliver services efficiently and achieve policy objectives. The challenges faced by the SLBs in both the rural and urban communities are presented below in Figure 2.

Figure 2. Challenges during Policy Implementation

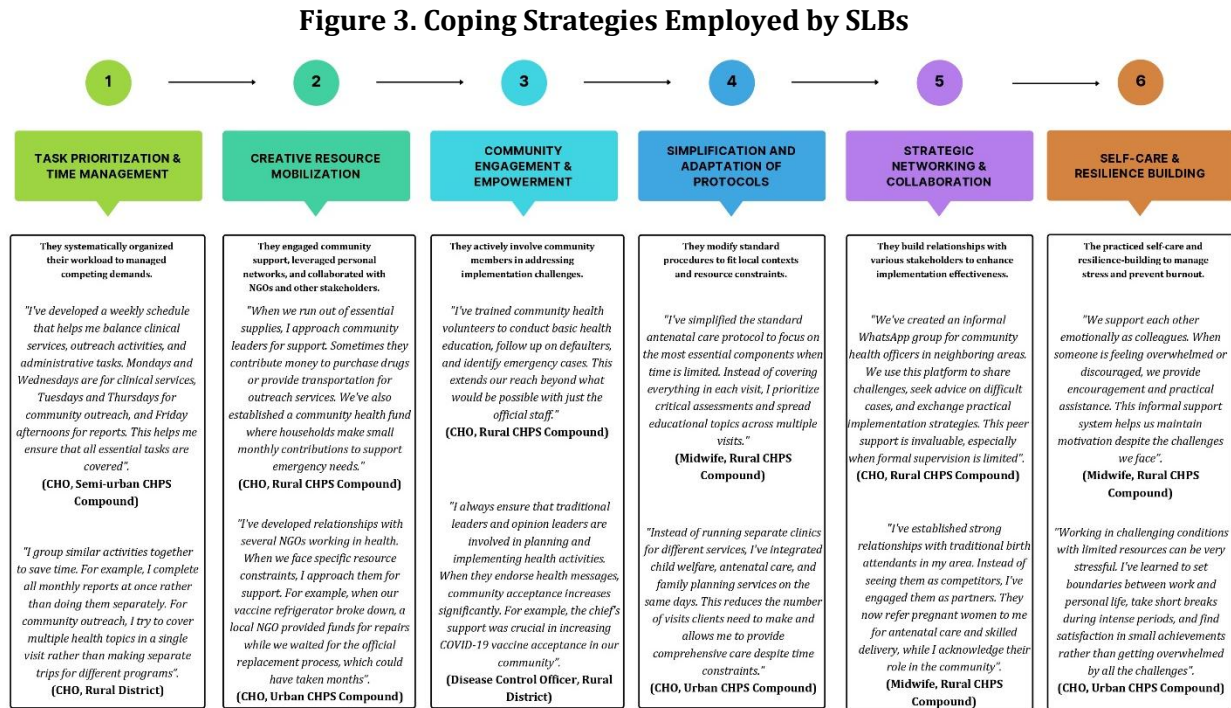
Source: Field Date

SLBs in Agona West Municipality encountered major challenges in implementing the programs. A significant 94% reported resource shortages in staff, facilities, equipment, and funding. Also, 86% faced heavy workloads and administrative challenges. Followed by 78% noted discrepancies between policy and practice. Community issues, such as cultural resistance and socioeconomic factors, affected 70% of SLBs. Lastly, 68% struggled with insufficient supervision and support, receiving little guidance and training amid strict oversight.

The chi-square analysis also revealed significant differences between urban and rural locations in the severity of resource constraints ($\chi^2 = 7.85$, $p < 0.01$) and supervision challenges ($\chi^2 = 6.23$, $p < 0.05$). Rural SLBs reported significantly more severe resource constraints (83.3% vs. 50.0%) and supervision challenges (72.2% vs. 41.7%) compared to their urban counterparts.

4.4 Coping Strategies Employed by Frontline Workers

Street-level bureaucrats in Agona West Municipality have developed a range of coping strategies to address the numerous challenges they face, ensuring the continuation of service delivery and the achievement of policy goals. Some of the coping strategies employed by the SLBs in both the rural and urban communities are presented below in Figure 3.

Source: Field Data

The t-test analysis comparing coping strategies between urban and rural SLBs revealed significant differences, as shown in Table 3.

Table 3: Comparison of Coping Strategies Between Urban and Rural SLBs

Coping Strategy	Urban Mean Score	Rural Mean Score	t-value	p-value
Overall Coping Strategy Use	3.5 (0.6)	4.2 (0.5)	3.78	<0.001
Creative Resource Mobilization	3.2 (0.7)	4.4 (0.6)	4.56	<0.001
Task Prioritization	3.6 (0.6)	4.1 (0.5)	2.89	<0.01
Protocol Simplification	3.3 (0.8)	4.2 (0.6)	3.65	<0.001
Community Engagement	3.3 (0.7)	4.3 (0.6)	3.22	<0.01
Strategic Networking	3.5 (0.6)	3.9 (0.7)	2.45	<0.05
Self-Care Practices	3.3 (0.8)	3.1 (0.9)	0.98	0.33

Note: Scores are on a 5-point scale where 1 = Never use strategy, 5 = Frequently use strategy

Source: Field Data

The results indicate that rural SLBs employ significantly more coping strategies overall ($t = 3.78$, $p < 0.001$) and in specific areas such as creative resource mobilization ($t = 4.56$, $p < 0.001$), protocol simplification ($t = 3.65$, $p < 0.001$), community engagement ($t = 3.22$, $p < 0.01$), task prioritization ($t = 2.89$, $p < 0.01$), and strategic networking ($t = 2.45$, $p < 0.05$). There was no significant difference in self-care practices ($t = 0.98$, $p = 0.33$).

Additionally, the study revealed significant variations in implementation dynamics between urban and rural areas within the municipality. Rural SLBs reported more severe resource constraints ($t = 4.28$, $p < 0.001$), greater use of discretionary practices ($t = 3.56$, $p < 0.01$), and more reliance on community engagement strategies ($t = 3.22$, $p < 0.01$) compared to their urban counterparts. These variations were reflected in qualitative accounts:

"Working in a remote rural area, I have to be much more self-reliant and creative compared to my colleagues in urban facilities. We have less supervision, fewer resources, and more logistical challenges. This necessitates greater discretion and community reliance." (CHO, Remote Rural CHPS Compound)

Urban SLBs, while facing fewer resource constraints, reported greater challenges with workload and client expectations:

"In the urban setting, we face different challenges. The patient load is much higher, and clients often have higher expectations based on their exposure to better-resourced facilities. We have to manage these expectations while still working within our resource constraints." (CHO, Urban CHPS Compound)

These findings revealed the important roles of street-level bureaucrats in implementing community-based health policies within Agona West Municipality. Their discretionary practices and coping strategies significantly influence how these policies are experienced by the communities and the subsequent outcomes. Understanding these dynamics is essential for creating more effective, practical, and supportive strategies for policy implementation.

5. DISCUSSION

5.1 Discretionary Practices

These findings on discretionary practices among street-level bureaucrats contribute to the debate on whether such discretion is essential for addressing real-world implementation challenges or deviation from policy goals (Tummers & Bekkers, 2014; Brodtkin, 2012). The identified types of discretion, like prioritizing services, adapting protocols, mobilizing resources, managing time, and categorizing clients, align with previous research on street-level bureaucracy in health systems (Gilson et al., 2014; Aberese-Ako et al., 2018). However, this study provides a detailed understanding of how these practices operate within community health in Ghana.

The finding that SLBs exercise more discretion in resource-constrained situations supports Lipsky's (2010) view that discretion is often a response to scarcity. This aligns with Erasmus et al.'s (2020) research showing that resource constraints significantly influence discretionary practices among frontline health workers in several African health systems.

The findings show that SLBs make prioritization based on clinical urgency, vulnerability, and implementation feasibility, emphasizing the ethical dimensions of their discretion. This builds

on Maynard-Moody and Musheno's (2003) study on how frontline workers manage their dual roles as "state agents" and "citizen agents." Findings reveal that SLBs in Agona West often attempt to balance these roles, considering both policy objectives and client needs. Moreover, the fact that health administrators often acknowledge and support discretionary practices challenges the simplistic view of strict policy compliance versus deviation. This supports studies by Gilson (2015; Erasmus et al., 2020), which suggest that discretion can be beneficial if proper accountability measures are in place.

5.2 Implementation Challenges

This study identifies several implementation challenges, including limited resources, excessive workloads, policy-practice gaps, community influences, and inadequate supervision (Kwamie et al., 2016; Assan et al., 2018; Ayanore et al., 2019). These challenges reflect broader structural problems within Ghana's community-based health (Kwamie et al., 2016; Assan et al., 2018; Ayanore et al., 2019). Despite significant investments in community-based health, these ongoing challenges raise important questions about structural barriers to effective implementation. Rural areas face severe resource constraints than urban areas, reflecting established patterns of inequality in Ghana's health system (Ayanore et al., 2019) and complicating fair implementation across different settings.

The study also highlighted the administrative burden, with SLBs spending about 22% of their time on paperwork. This finding aligns with research by Aberese-Ako et al. (2018; Koduah et al., 2018), which emphasizes the bureaucratic challenges faced by frontline health workers in Ghana. This excessive administrative workload illustrates what Lipsky (2010) described as "bureaucratic disentanglement", where procedural demands obstruct effective service delivery (Lipsky, 1984; Teram & White, 1993).

This study identified community-related challenges such as cultural and socioeconomic barriers, aligning with Adongo et al. (2014) and Ganle et al. (2016) regarding the relationship between formal health systems and community contexts in Ghana. These findings highlight the importance of the "software" of health systems, values, norms, and relationships (Sheikh et al., 2014). Additionally, the study highlights supervision challenges, particularly the tendency for infrequent and punitive oversight rather than supportive guidance. This depicts concerns raised by Frimpong et al. (2011; Aberese-Ako et al., 2018) about management practices in Ghana's health system. It also reinforces Gilson et al. (2014) on the need for supportive organizational environments for effective street-level implementation.

5.3 Coping Strategies

The coping strategies identified in this study revealed the agency of street-level bureaucrats within structural constraints. This supports the views of Lehmann and Gilson (2013) that frontline health workers are not merely passive victims of system deficiencies but active agents who influence implementation through their practices. The innovative resource mobilization strategies, such as community engagement and stakeholder collaboration, align with Baatiema et al. (2016; Awoonor-Williams et al., 2019), showing the resourcefulness of community health workers in Ghana. These practices reflect "creative compliance" (Lipsky, 2010), where individuals find innovative ways to overcome challenges to achieve policy objectives (Tummers and Bekkers, 2014).

The task prioritization and time management strategies identified in this study empirically back Tummers et al.'s (2015) theories on how street-level bureaucrats cope with competing demands

through workload optimization. Additionally, the finding that those employing various coping strategies reported greater job satisfaction and lower burnout reveals new insights into the relationship between coping mechanisms and employee well-being (Cheng et al., 2014; Portero, 2020). The strategies for simplifying protocols in this study align with Lipsky's (2010) concept of routinization, which involves making complex tasks easier under certain constraints.

However, the focus on enhancing cultural acceptance suggests a more positive form of routinization than Lipsky described, reflecting newer perspectives on adaptive implementation (Gilson, 2015; Erasmus et al., 2020). The community engagement strategies employed by SLBs in this study show the relationship between street-level bureaucracy and community participation theory (Rifkin, 2014). These findings support Baatiema et al.'s (2016) claims about the benefits of combining frontline discretion with community empowerment to strengthen health systems.

5.4 Urban-Rural Implementation Dynamics

The study's urban-rural comparison revealed more complex patterns than simple resource availability differences. While rural areas faced greater resource constraints, urban settings created different stress patterns through high patient volumes and elevated expectations. These nuances in previous research assumed uniform rural disadvantage.

Rural SLBs' greater discretionary freedom contrasts with Kwamie et al.'s (2022) findings of uniform supervision across settings. The study participants attributed this to geographic supervision challenges and community accountability mechanisms that substitute for formal oversight. This suggests that supervision models should vary by context rather than applying uniform approaches.

5.5 Theoretical Implications on Street-Level Bureaucracy

These findings significantly enhance street-level bureaucracy theory, particularly in African health systems. First, the findings reveal a more intricate relationship between discretion, challenges, and coping strategies than typically shown in simple policy implementation models. Coping strategies can create additional challenges, emphasizing the ongoing nature of street-level implementation, which is consistent with recent research by Erasmus et al. (2020) on health policy implementation dynamics.

Second, the identified variations in implementation between urban and rural areas showed the importance of spatial settings in influencing policy implementation. This suggests a need to expand street-level bureaucracy theory to better account for how geographic, socioeconomic, and cultural factors influence discretionary practices and coping strategies. Third, the finding that certain coping strategies become institutionalized in practice revealed the "endogenous" nature of policy (Brodkin, 2012). This shows how implementation can reshape policy over time, supporting the idea of cyclical models that acknowledge the relationship between formal policy and actual practices.

Fourth, the analysis of how street-level bureaucrats manage discretion alongside accountability enhances the understanding of street-level governance. Instead of seeing discretion as simply necessary or problematic, the findings support more refined approaches that emphasize "accountable autonomy" (Fagotto et al., 2006; Fung, 2009) or "structured flexibility" (Gilson, 2015), where discretion is exercised within appropriate accountability frameworks.

Fifth, the findings of this study about community engagement as a coping mechanism revealed the need to better integrate street-level bureaucracy theory with frameworks for community

participation. While Lipsky's original theory mainly concentrated on the relationship between bureaucrats and clients, these findings highlight the significance of broader community relationships and collective efforts in influencing street-level implementation.

5.6 Practical Implications for CHPS Administrators

5.6.1 Resource Management and Allocation

CHPS administrators should implement flexible resource allocation mechanisms that acknowledge effective discretionary practices. This includes establishing emergency resource pools with simplified access procedures, facilitating equipment sharing between facilities, and establishing formal recognition systems for innovative resource mobilization approaches.

Additionally, community partnership frameworks need to be formalized. Administrators should focus on training service delivery leaders in community engagement, establishing formal agreements with local leaders and organizations, and developing feedback mechanisms to document and expand successful community collaborations.

5.6.2 Supervision and Support Systems

Supervision methods need to shift from merely monitoring compliance to fostering a supportive environment for problem-solving. This can be achieved by training supervisors in supportive techniques, replacing inspection visits with collaborative problem-solving sessions, and establishing peer mentorship programs that utilize the innovative ideas of experienced workers.

To reduce administrative burdens, the focus should be on integrating and streamlining systems. This includes consolidating reporting systems across various programs, adopting electronic solutions to reduce duplicate data entry, and regularly assessing administrative burdens with input from frontline workers.

5.6.3 Implications for Future Researchers

Future research should employ participatory methodologies that capture SLB perspectives more authentically. I strongly recommend: (1) Online Photovoice (OPV) studies enabling SLBs to document implementation challenges through visual narratives, (2) Online Interpretive Phenomenological Analysis (OIPA) for real-time policy interpretation studies, and (3) Community-Based Participatory Research (CBPR) approaches fostering researcher-implementer collaboration.

Longitudinal research designs are needed to track implementation dynamics over time and understand how coping strategies evolve with experience and context changes. Comparative studies across different regions and countries could identify transferable innovations while respecting contextual variations.

Implementation science frameworks should be adapted for African health systems research, particularly focusing on how structural constraints shape adaptation processes. Research capacity building should prioritize training African researchers in advanced mixed-methods approaches for health systems implementation studies.

5.6.4 Implications for Policymakers

National health policies should acknowledge and accommodate necessary discretion rather than assuming uniform implementation feasibility. I recommend: (1) developing policy frameworks that specify core principles while allowing operational flexibility, (2) creating formal

mechanisms for frontline feedback to inform policy revision, and (3) establishing innovation recognition and scaling programs.

Resource allocation policies should address systematic inequities between urban and rural areas while recognizing different challenge patterns in each context. Health financing mechanisms should incorporate community mobilization innovations demonstrated by SLBs, potentially through matching fund programs that leverage local contributions.

5.6.5 Implications for Training Programs

Pre-service training curricula should include community engagement, resource mobilization, and ethical decision-making under resource constraints. Current biomedical focus inadequately prepares workers for implementation realities. I recommend: (1) adding community health systems modules, (2) including practicum experiences in resource-constrained settings, and (3) teaching adaptive implementation skills.

In-service training should emphasize systematic learning from grassroots innovations rather than imposing external best practices. Professional development programs should create opportunities for peer learning and innovation sharing across different implementation contexts. Continuing education should address emerging challenges like digital health integration and community partnership development.

5.7 Limitations and Areas for Future Study

This study provides important insights into street-level bureaucracy in Ghana's community-based health system, but it has some limitations. Focusing on just one municipality means the findings may not be generalized to other regions in Ghana. The use of self-reported data may lead to biases related to social desirability or memory issues. The cross-sectional design captures the implementation process at one moment, overlooking any changes in street-level practices over time.

These limitations suggest several areas for future research. Comparative studies across different municipalities with different socioeconomic conditions could enhance my understanding of local influences on implementation.

Future research could also examine the equity implications of street-level discretion, investigating its impact on different community groups. Additionally, intervention studies testing methods to support street-level bureaucrats, such as simplified protocols, better supervision, or resource pooling mechanisms, could generate evidence on effective implementation support strategies.

6. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

6.1 Conclusions

This study has examined the role of street-level bureaucrats in implementing community-based health initiatives through the CHPS in the Agona West Municipality of Ghana. It revealed how frontline health workers implement policies in challenging, resource-constrained environments. In the Agona West, these SLBs have formal duties such as providing services, educating the public, mobilizing the community, conducting surveillance, and coordinating efforts. However, their roles are often influenced by their discretionary practices due to limited resources and competing demands. These practices, such as prioritizing services, adapting protocols,

mobilizing resources, managing time, and categorizing clients, impact the health policy experience for community members.

Implementation challenges, including limited resources, heavy workloads, gaps between policy and practice, community factors, and inadequate supervision, significantly affect how these SLBs perform their roles. These challenges are particularly pronounced in rural areas, revealing geographic disparities in implementation. To overcome these challenges, street-level bureaucrats employ various coping strategies, demonstrating their agency and creativity despite structural constraints.

The study emphasizes the importance of street-level bureaucracy theory in African health systems. It reveals that the interactions between discretionary actions, implementation challenges, and coping strategies significantly influence policy outcomes. The findings suggest moving beyond compliance-focused policy implementation to more advanced frameworks that value street-level discretion. Effective implementation requires guiding discretion through practical policy designs, adequate resources, supportive oversight, and proper accountability.

The experiences and innovations of street-level bureaucrats provide valuable knowledge for creating better and realistic implementation strategies. By recognizing frontline health workers as active contributors rather than mere implementers, I can develop more responsive and effective community health systems.

6.2 Recommendations

This study proposes several recommendations to improve the implementation of community-based health initiatives in Ghana through community-based health planning and services.

For *policymakers*, it is important to develop realistic implementation guidelines that allow for local adaptation while considering resource constraints. Standardizing reporting across health programs can reduce the administrative burden on frontline workers and improve efficiency. Also, ensuring equitable resource distribution between urban and rural areas will address disparities in human resources, infrastructure, and logistics. Integrating coping strategies from street-level bureaucrats into formal policies and training can enhance implementation effectiveness. Furthermore, strengthening community health governance by clearly defining the roles of Community Health Committees will improve collaboration between health workers and the communities.

Health managers can improve problem-solving and capacity-building by transitioning from compliance-focused supervision to a supportive approach. Establishing peer learning networks will foster knowledge sharing and collaboration among frontline workers. Promoting integrated service delivery will reduce fragmentation and maximize resource use. Furthermore, tailored strategies should be developed for urban and rural areas, considering their unique challenges. Strengthening coordination between health and sectors like education, water, and sanitation will address broader social factors impacting health.

Street-level bureaucrats can improve learning by sharing innovative strategies. Engaging the community through participatory approaches builds local ownership and leverages community resources for health initiatives. Continuous professional development is essential for skill enhancement and adaptability. Creating professional support networks provide emotional and technical support, reducing burnout and improving resilience. Moreover, balancing

accountability with discretion in service delivery ensures transparency and maintains ethical standards.

For *researchers and academia*, conducting comparative studies across different municipalities will provide important knowledge on how local conditions influence implementation. Understanding the evolution of frontline health initiatives can be revealed by a long-term study that tracks changes in discretionary practices over time. Investigating the equity implications of discretion will show the impact on different population groups that are affected by frontline discretion. Intervention studies should test strategies like simplified protocols, improved supervision, or resource-sharing. Finally, applying theoretical frameworks from street-level bureaucracy, implementation science, and community participation can enhance the understanding of the complexities involved in delivering health services.

By implementing these recommendations, Ghana can strengthen its community-based health initiatives through community-based health planning and services, empower frontline health workers, and make significant progress toward universal health coverage and the achievement of health-related Sustainable Development Goals.

REFERENCES

- Abekah-Nkrumah, G., & Nkrumah, J. (2021). Perceived work environment and patient-centered behavior: A study of selected district hospitals in the central region of Ghana. *PLoS One*, 16(1), e0244726. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244726>
- Abekah-Nkrumah, G., Issiaka, S., Virgil, L., & Ermel, J. (2018). A review of the process of knowledge transfer and use of evidence in reproductive and child health in Ghana. *Health Research policy and systems*, 16, 1-29. <https://doi.org/10.1186/s12961-018-0350-9>
- Aberese-Ako, M., Van Dijk, H., Gerrits, T., Arhinful, D. K., & Agyepong, I. A. (2014). 'Your health our concern, our health whose concern?' Perceptions of injustice in organizational relationships and processes and frontline health worker motivation in Ghana. *Health policy and planning*, 29(suppl_2), ii15-ii28. <https://doi.org/10.1093/heapol/czu068>
- Adongo, P. B., Phillips, J. F., Aikins, M., Arhin, D. A., Schmitt, M., Nwameme, A. U., ... & Binka, F. N. (2014). Does the design and implementation of proven innovations for delivering basic primary health care services in rural communities fit the urban setting: the case of Ghana's Community-based Health Planning and Services (CHPS). *Health research policy and systems*, 12, 1-10. <https://doi.org/10.1186/1478-4505-12-16>
- Adongo, P. B., Tapsoba, P., Phillips, J. F., Tabong, P. T. N., Stone, A., Kuffour, E., ... & Akweongo, P. (2014). "If you do vasectomy and come back here weak, I will divorce you": a qualitative study of community perceptions about vasectomy in Southern Ghana. *BMC International Health and Human Rights*, 14, 1-8. <https://doi.org/10.1186/1472-698X-14-16>
- Adusei, A., Bour, H., Amu, H., & Afriyie, A. (2023). Community-based Health Planning and Services (CHPS) Programme in Ghana: A systematic review. *Journal: Frontiers in Public Health*, 12, 1337803. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1337803>
- Agyepong, I. A., Sewankambo, N., Binagwaho, A., Coll-Seck, A. M., Corrah, T., Ezech, A., ... & Piot, P. (2017). The path to longer and healthier lives for all Africans by 2030: the Lancet Commission on the future of health in sub-Saharan Africa. *The Lancet*, 390(10114), 2803-2859. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)31509-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)31509-X)

- Alhassan, R. K., Nketiah-Amponsah, E., & Arhinful, D. K. (2016). A review of the National Health Insurance Scheme in Ghana: what are the sustainability threats and prospects?. *PloS one*, 11(11), e0165151. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0165151>
- Amogre Ayanore, M., Pavlova, M., Kugbey, N., Fusheini, A., Tetteh, J., Ayanore, A. A., Akazili, J., Adongo, P. B., & Groot, W. (2019). Health insurance coverage, type of payment for health insurance, and reasons for not being insured under the National Health Insurance Scheme in Ghana. *SpringerMA Ayanore, M Pavlova, N Kugbey, A Fusheini, J Tetteh, AA Ayanore, J Akazili, PB AdongoHealth Economics Review*, 2019•Springer, 9(1). <https://doi.org/10.1186/s13561-019-0255-5>
- Andersen, S. C., & Nielsen, H. S. (2020). Learning from performance information. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 30(3), 415-431. <https://doi.org/10.1093/jopart/muz036>
- Appiagyei, P. (2017). Access to healthcare through nhis; factors limiting enrolment of the poor unto the national health insurance scheme in ghana. *Vrije Universiteit*.
- Arthur, B. R. I. G. H. T. (2019). A toponomastic study of suburb names from some Agona towns in the Central region.
- Arthur, G. B. (2016). Rural-urban migration and household livelihoods in the Agona West Municipality, Ghana (Doctoral dissertation, University of Cape Coast).
- Assan, A., Takian, A., Aikins, M., & Akbarisari, A. (2018). Universal health coverage necessitates a system approach: an analysis of Community-based Health Planning and Services (CHPS) initiative in Ghana. *Globalization and health*, 14, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0426-x>
- Assan, A., Takian, A., Aikins, M., & Akbarisari, A. (2019). Challenges to achieving universal health coverage through community-based health planning and services delivery approach: a qualitative study in Ghana. *BMJ open*, 9(2), e024845. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024845>
- Awoonor Williams, J. K., Phillips, J. F., & Bawah, A. A. (2019). Scaling down to scale-up: a strategy for accelerating community-based health service coverage in Ghana. *Journal of Global Health Science*, 1(1). <https://doi.org/10.35500/jghs.2019.1.e9>
- Awoonor-Williams, J. K., & Phillips, J. F. (2022). Developing organizational learning for scaling-up community-based primary health care in Ghana. *Learning Health Systems*, 6(1), e10282. <https://doi.org/10.1002/lrh2.10282>
- Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., Aboba, M., Vadrevu, L., Azasi, E., Tiah, J. A. Y., ... & Kachur, S. P. (2022). Supporting the utilization of community-based primary health care implementation research in Ghana. *Health Policy and Planning*, 37(3), 420-427. <https://doi.org/10.1093/heapol/czab156>
- Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., Bawah, A. A., Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., & Bawah, A. A. (2017). The application of embedded implementation science to developing community-based primary health care in Ghana. *Int J Popul Dev Reprod Heal*, 1(1), 66-81.
- Ayanore, M. A., Amuna, N., Aviisah, M., Awolu, A., Kipo-Sunyehzi, D. D., Mogre, V., ... & Gyapong, M. (2019). Towards resilient health systems in sub-Saharan Africa: a systematic review of the English language literature on health workforce, surveillance, and health governance issues for health systems strengthening. *Annals of global health*, 85(1), 113. <https://doi.org/10.5334/aogh.2514>

- Baatiema, L., Sumah, A. M., Tang, P. N., & Ganle, J. K. (2016). Community health workers in Ghana: the need for greater policy attention. *BMJ global health*, 1(4), e000141. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2016-000141>
- Baatiema, L., Aikins, A. D. G., Koram, K. K., Kunfah, S. M. P., Allen, L. N., Abimbola, S., & Kruk, M. (2024). Frontline health workers' experiences of providing care for people living with non-communicable diseases during the COVID-19 pandemic in Ghana: a qualitative study. *BMJ open*, 14(5), e078957.
- Babbie Ed D, S. (2021). *Higher Education Leadership Perspectives: Autism Education Certification and Teacher Shortages in Upstate New York*.
- Bassoumah, B., Adam, A. M., & Adokiya, M. N. (2021). Challenges to the utilization of Community-based Health Planning and Services: the views of stakeholders in Yendi Municipality, Ghana. *BMC Health Services Research*, 21, 1-9. <https://doi.org/10.1186/s12913-021-07249-8>
- Bouckaert, G. (2023). The neo-Weberian state: From ideal type model to reality?. *Max Weber Studies*, 23(1), 13-59. <https://doi.org/10.1353/max.2023.0002>
- Bouckaert, G., Peters, B. G., & Verhoest, K. (2022). Policy design for policy coordination. In *Research handbook of policy design* (pp. 351-370). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839106606.00032>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Brodkin, E. Z. (2012). Reflections on street-level bureaucracy: past, present, and future. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02657.x>
- Carter, N. (2014). The use of triangulation in qualitative research. *Number 5/September 2014*, 41(5), 545-547. <https://doi.org/10.1188/14.ONF.545-547>
- Chang, A., & Brewer, G. A. (2023). Street-level bureaucracy in public administration: A systematic literature review. *Public management review*, 25(11), 2191-2211. <https://doi.org/10.1080/14719037.2022.2065517>
- Cheng, T., Mauno, S., Industrial, C. L.-E. and, & 2014, undefined. (2014). The buffering effect of coping strategies in the relationship between job insecurity and employee well-being. *Journals.Sagepub.Com*, 35(1), 71-94. <https://doi.org/10.1177/0143831X12463170>
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Debpuur, C., Phillips, J. F., Jackson, E. F., Nazzar, A., Ngom, P., & Binka, F. N. (2002). The impact of the Navrongo Project on contraceptive knowledge and use, reproductive preferences, and fertility. *Studies in family planning*, 33(2), 141-164.
- Dadzie, D. D. (2017). *Assessment of the effects of microfinance on rural communities in Agona district in the central region of Ghana* (Doctoral dissertation, University of Cape Coast).
- Elsay, H., Abboah-Offei, M., Vidyasagaran, A. L., Anaseba, D., Wallace, L., Nwameme, A., ... & Agyepong, I. (2023). Implementation of the Community-based Health Planning and Services (CHPS) in rural and urban Ghana: a history and systematic review of what works, for whom and why. *Frontiers in public health*, 11, 1105495. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1105495>
- Erasmus, E. (2014). The use of street-level bureaucracy theory in health policy analysis in low- and middle-income countries: a meta-ethnographic synthesis. *Health policy and planning*, 29(suppl_3), iii70-iii78. <https://doi.org/10.1093/heapol/czu112>

- Fagotto, E., Research, A. F.-J. of U. and R., & 2006, undefined. (2006). Empowered participation in urban governance: the Minneapolis neighborhood revitalization program. Wiley Online Library, 30(3), 638-655. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2006.00685.x>
- Fiveable (2025). <https://fiveable.me/key-terms/introduction-public-health/community-based-healthcare> - Accessed Date: 21/01/2025).
- Frimpong, J. A., Helleringer, S., Awoonor-Williams, J. K., Yeji, F., & Phillips, J. F. (2011). Does supervision improve health worker productivity? Evidence from the Upper East Region of Ghana. *Tropical Medicine & International Health*, 16(10), 1225-1233. <https://doi.org/10.1111/j.1365-3156.2011.02824.x>
- Fung, A. (2009). Empowered participation: Reinventing urban democracy. <https://www.torrossa.com/gs/resourceProxy?an=5573476&publisher=FZ0137> <https://doi.org/10.1515/9781400835638>
- Fung, A. (2001). Accountable autonomy: Toward empowered deliberation in Chicago schools and policing. *Politics & Society*, 29(1), 73-103. <https://doi.org/10.1177/0032329201029001004>
- Ganle, J. K., Otupiri, E., Obeng, B., Edusie, A. K., Ankomah, A., & Adanu, R. (2016). Challenges women with disability face in accessing and using maternal healthcare services in Ghana: a qualitative study. *PloS one*, 11(6), e0158361. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158361>
- Gbagbo, F. Y., & Nkrumah, J. (2021). Self-medication among pregnant women in two municipalities in the Central Region of Ghana. *Health Care for Women International*, 42(4-6), 547-562. <https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1716235>
- Ghana. Ministry of Health. (2020). National health policy: ensuring healthy lives for all. Ministry of Health, Republic of Ghana.
- Ghana. Statistical Service. (2014). Ghana Living Standards Survey Round 6 (GLSS 6): Poverty profile in Ghana (2005-2013). Ghana Statistical Service.
- Gilson, L. L. (2015). Michael Lipsky, street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.19>
- Gilson, L., Schneider, H., & Orgill, M. (2014). Practice and power: a review and interpretive synthesis focused on the exercise of discretionary power in policy implementation by front-line providers and managers. *Health policy and planning*, 29(suppl_3), iii51-iii69. <https://doi.org/10.1093/heapol/czu098>
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field methods*, 18(1), 59-82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Gyasi, R. M., Hajek, A., Asante, F., Accam, B. T., Osei-Tutu, S., Rahmati, M., ... & Phillips, D. R. (2023). Ageing happily in Ghana: How does social inclusion contribute?. *Psychogeriatrics*, 23(5), 821-830. <https://doi.org/10.1111/psyg.13004>
- Hollis, L. P. (2017). Qualitative phenomenological study: Considerations in engaging international students. Sage Publications Limited. <https://doi.org/10.4135/9781526401168>
- Hupe, P., & Hill, M. (2007). Street-Level bureaucracy and public accountability. *Public administration*, 85(2), 279-299. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2007.00650.x>
- Jackson, K., & Bazeley, P. (2019). Qualitative data analysis with NVivo.
- Jahanbakhsh, M., Esmaeily, A., & Pour, A. B. (2025). Spatio-temporal assessment of land use and land cover dynamics in Urmia lake basin of Iran: A bi-directional approach using optical

- and radar data on the Google Earth Engine platform. *Advances in Space Research*, 75(1), 316-330. <https://doi.org/10.1016/j.asr.2024.09.039>
- Kok, M., Tolani, M., Mtonga, W., Salamba, T., Mwabungulu, T., Munthali, A., ... & Chinsakaso, B. (2020). Enabling and hindering factors of health surveillance assistants' roles in the provision of contraceptive services in Mangochi, Malawi. *Reproductive Health*, 17, 1-13.
- Koduah, A., Baatiema, L., Kretchy, I. A., Agyepong, I. A., Danso-Appiah, A., de Chavez, A. C., ... & Mirzoev, T. (2023). Implementation of medicines pricing policies in Ghana: the interplay of policy content, actors' participation, and context. *International journal of health policy and management*, 12, 7994. <https://doi.org/10.34172/ijhpm.2023.7994>
- Kwamie, A., Dijk, H. V., & Agyepong, I. A. (2014). Advancing the application of systems thinking in health: realist evaluation of the Leadership Development Programme for district manager decision-making in Ghana. *Health Research Policy and Systems*, 12, 1-12. <https://doi.org/10.1186/1478-4505-12-29>
- Kwamie, A., Ha, S., & Ghaffar, A. (2021). Applied systems thinking: unlocking theory, evidence and practice for health policy and systems research. *Health Policy and Planning*, 36(10), 1715-1717. <https://doi.org/10.1093/heapol/czab062>
- Kwamie, A., Van Dijk, H., Ansah, E. K., & Agyepong, I. A. (2016). The path dependence of district manager decision-space in Ghana. *Health policy and planning*, 31(3), 356-366. <https://doi.org/10.1093/heapol/czv069>
- Kweku, M., Amu, H., Awolu, A., Adjuik, M., Ayanore, M. A., Manu, E., ... & Gyapong, J. O. (2020). Community-Based Health Planning and Services Plus programme in Ghana: A qualitative study with stakeholders in two Systems Learning Districts on improving the implementation of primary health care. *Plos one*, 15(1), e0226808. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0226808>
- Lehmann, U., & Gilson, L. (2013). Actor interfaces and practices of power in a community health worker programme: a South African study of unintended policy outcomes. *Health policy and planning*, 28(4), 358-366. <https://doi.org/10.1093/heapol/czs066>
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation. <https://doi.org/10.2307/1288305>
- Lipsky, M. (1984). Bureaucratic Disentitlement in Social Welfare Programs. *Social Service Review*, 58(1), 3-27. <https://doi.org/10.1086/644161>
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services* (30th anniversary expanded ed.). Russell Sage Foundation.
- Logie, C. H., Okumu, M., Latif, M., Musoke, D. K., Odong Lukone, S., Mwima, S., & Kyambadde, P. (2021). Exploring resource scarcity and contextual influences on wellbeing among young refugees in Bidi Bidi refugee settlement, Uganda: findings from a qualitative study. *Conflict and Health*, 15, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s13031-020-00336-3>
- Malatji, H., Griffiths, F., & Goudge, J. (2023). Community-orientated primary health care: Exploring the interface between community health worker programmes, the health system and communities in South Africa. *PLOS global public health*, 3(2), e0000881. <https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0000881>
- Marienfeldt, J. (2024). Does digital government hollow out the essence of street-level bureaucracy? A systematic literature review of how digital tools' foster curtailment, enablement and continuation of street-level decision-making. *Social Policy & Administration*, 58(5), 831-855. <https://doi.org/10.1111/spol.12991>

- Maynard-Moody, S. W., & Musheno, M. C. (2022). *Cops, teachers, counselors: Stories from the front lines of public service*. University of Michigan Press.
<https://doi.org/10.3998/mpub.12247078>
- Maynard-Moody, S., & Musheno, M. (2012). Social equities and inequities in practice: Street-Level workers as agents and pragmatists. *Public administration review*, 72(s1), S16-S23.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02633.x>
- Mills, K. T., Stefanescu, A., & He, J. (2020). The global epidemiology of hypertension. *Nature Reviews Nephrology*, 16(4), 223-237. <https://doi.org/10.1038/s41581-019-0244-2>
- Ministry of Health. (2020). *National Health Policy: Ensuring healthy lives for all*.
- Murphy, J. P., Moolla, A., Kgowedi, S., Mongwenyana, C., Mngadi, S., Ngcobo, N., ... & Pascoe, S. (2021). Community health worker models in South Africa: a qualitative study on policy implementation of the 2018/19 revised framework. *Health Policy and Planning*, 36(4), 384-396. <https://doi.org/10.1093/heapol/czaa172>
- Mwinnyaa, G., Jones, T., Antwi, P., Chan, E., Phillips, J., & Awoonor-Williams, J. K. (2020). Ghana's community health officers and community health volunteers. *Health for the People: National Community Health Programs from Afghanistan to Zimbabwe*. Edited by Perry H. Baltimore, MD, USA: USAID/Jhpiego, 87-102.
- Nielsen, J. A., Elmholdt, K., & Noesgaard, M. S. (2022). Shaping the Future Through Anticipation Work. Exploring Digital Transformation in the Public Sector. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2022, No. 1, p. 11643). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management. <https://doi.org/10.5465/AMBPP.2022.273>
- Nii, E., & Okine, A. (2024). An evaluation of community health care service in Ghana: A case of the Community-Based Health and Planning Service (CHPS) compound in Ghana. <https://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/30902>
- Nyonator, F. K., Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., Jones, T. C., & Miller, R. A. (2002). The Ghana Community-based Health Planning and Services (CHPS) Initiative: Fostering Evidence-based Organizational Change and Development in a Resource-constrained Setting. *Director*, 9, 13
- Nwameme, A. U., Tabong, P. T. N., & Adongo, P. B. (2018). Implementing community-based health planning and services in impoverished urban communities: health workers' perspective. *BMC health services research*, 18, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3005-1>
- Nyonator, F. K., Awoonor-Williams, J. K., Phillips, J. F., Jones, T. C., & Miller, R. A. (2005). The Ghana Community-based Health Planning and Services Initiative for scaling up service delivery innovation. In *Health Policy and Planning* (Vol. 20, Issue 1, pp. 25-34). <https://doi.org/10.1093/heapol/czi003>
- Olayinka, F., O'Connell, T. S., Morgan, C., Monzon, M. F., Oshin, T., Tampe, T., ... & Shearer, J. C. (2024, July). Applying a Primary Health Care Approach to Closing the Human Resource for Health Gaps for Immunization. In *Healthcare* (Vol. 12, No. 14, p. 1449). MDPI.
- Openstax (2024). *Community-Based Healthcare Initiatives*. <https://openstax.org/books/fundamentals-nursing/pages/4-5-community-based-healthcare-initiatives> - Accessed Date: 21/12/2024).
- Owusu, L., Tuwor, R. D., Ackam, N., Loglo, A., Agbavor, B., Agbanyo, A., ... & Phillips, R. O. (2023). Role and capacity needs of community based surveillance volunteers in the integrated management of skin neglected tropical diseases (skin NTDs): a qualitative study from central Ghana. *BMC Public Health*, 23(1), 1086.

- O'Toole Jr, L. J., & Meier, K. J. (2010). Implementation and managerial networking in the new public governance. In *The New Public Governance?* (pp. 338-352). Routledge.
- Okine, P. E. N. A. (2024). An evaluation of community health care service in Ghana: A case of the Community-Based Health and Planning Service (CHPS) compound in Ghana (Doctoral dissertation, Brunel University London).
- Park, S. (2022). The construction of social inequity and the role of public bureaucracies. *Journal of Policy Studies (JPS)*, 37(4), 1-15. <https://doi.org/10.52372/jps37401>
- Plano Clark, V. L. (2017). Mixed methods research. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 305-306. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262619>
- Pool, R., Montgomery, C. M., Morar, N. S., Mweemba, O., Ssali, A., Gafos, M., ... & McCormack, S. (2010). A mixed methods and triangulation model for increasing the accuracy of adherence and sexual behaviour data: the Microbicides Development Programme. *PloS one*, 5(7), e11600. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0011600>
- Portero de la Cruz, S., Cebrino, J., Herruzo, J., & Vaquero-Abellán, M. (2020). A multicenter study into burnout, perceived stress, job satisfaction, coping strategies, and general health among emergency department nursing staff. *Journal of clinical medicine*, 9(4), 1007. <https://doi.org/10.3390/jcm9041007>
- Prem, V., Karvannan, H., Kumar, S. P., Karthikbabu, S., Syed, N., Sisodia, V., & Jaykumar, S. (2012). Study of nurses' knowledge about palliative care: a quantitative cross-sectional survey. *Indian journal of palliative care*, 18(2), 122. <https://doi.org/10.4103/0973-1075.100832>
- Perry, H. B., Chowdhury, M., Were, M., LeBan, K., Crigler, L., Lewin, S., ... & Hodgins, S. (2021). Community health workers at the dawn of a new era: 11. CHWs leading the way to "Health for All". *Health research policy and systems*, 19, 1-21.
- Rifkin, S. B. (2014). Examining the links between community participation and health outcomes: a review of the literature. *Health policy and planning*, 29(suppl_2), ii98-ii106. <https://doi.org/10.1093/heapol/czu076>
- Rivera, J. D., & Knox, C. C. (2023). Bureaucratic discretion, social equity, and the administrative legitimacy dilemma: Complications of New Public Service. *Public Administration Review*, 83(1), 65-77. <https://doi.org/10.1111/puar.13550>
- Sakeah, E., Bawah, A. A., Asuming, P. O., Debpuur, C., Welaga, P., Awine, T., ... & Oduro, A. R. (2023). Impact of community health interventions on maternal and child health indicators in the upper east region of Ghana. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 23(1), 298. <https://doi.org/10.1186/s12884-023-05577-7>
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., ... & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 52, 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>
- Sheikh, K., Ranson, M. K., & Gilson, L. (2014). Explorations on people centredness in health systems. *Health policy and planning*, 29(suppl_2), ii1-ii5. <https://doi.org/10.1093/heapol/czu082>
- Sumah, A. M., & Baatiema, L. (2018). Decentralisation and management of human resource for health in the health system of Ghana: a decision space analysis. *International journal of health policy and management*, 8(1), 28. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2018.88>
- Schwarz, D., Kim, J. H., Ratcliffe, H., Bell, G., Awoonor-Williams, J. K., Nimako, B., ... & Bitton, A. (2019). The status of Ghanaian community health workers' supervision and service delivery: descriptive analyses from the 2017 Performance Monitoring and Accountability

- 2020 survey. Gates Open Research, 3, 1468. <https://doi.org/10.12688/gatesopenres.12979.2>
- Teram, E., & White, H. (1993). Strategies to address the bureaucratic disenfranchisement of clients from cultural minority groups. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 12(2), 59-70. <https://doi.org/10.7870/CJCMH-1993-0018>
- Teye, J. K., Yaro, J. A., & Bawakyillenuo, S. (2015). Local farmers' experiences and perceptions of climate change in the Northern Savannah zone of Ghana. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 7(3), 327-347. <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-05-2014-0066>
- Thomann, E., & Lieberherr, E. (2023). Bringing street-level bureaucrats' behaviour into policy evaluation. In *Handbook of Public Policy Evaluation* (pp. 391-407). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800884892.00035>
- Tierozie, C. (2011). Impact assessment of the community-based health planning and services initiative in the Berekum municipality (Doctoral dissertation).
- Tummers, L. L., Bekkers, V., Vink, E., & Musheno, M. (2015). Coping during public service delivery: A conceptualization and systematic review of the literature. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25(4), 1099-1126. <https://doi.org/10.1093/jopart/muu056>
- Tummers, L., & Bekkers, V. (2014). Policy implementation, street-level bureaucracy, and the importance of discretion. *Public Management Review*, 16(4), 527-547. <https://doi.org/10.1080/14719037.2013.841978>
- Universiteit, P. A.-V., & 2017, undefined. (2016). ACCESS TO HEALTHCARE THROUGH NHIS; FACTORS LIMITING ENROLMENT OF THE POOR UNTO THE NATIONAL HEALTH INSURANCE SCHEME IN. Bibalex.Org. http://bibalex.org/baifa/Attachment/Documents/a0ac5ijpgw_20180415123208956.pdf
- Van Belle, S., & Mayhew, S. H. (2016). Public accountability needs to be enforced-a case study of the governance arrangements and accountability practices in a rural health district in Ghana. *BMC health services research*, 16, 1-14. <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1836-1>
- Wak, G., Oladokun, S., Manye, A., Awine, T., Komesuor, J., & Aborigo, R. (2025). Effect of Household Dynamics on Infant Mortality in the Kassena_Nankana Districts of Rural Northern Ghana, 1999-2018. *Child Indicators Research*, 1-18.
- World Health Organization. (2016). Framework on integrated, people-centred health services. Geneva: World Health Organization, 2019.
- World Health Organization. (2018). WHO guideline on health policy and system support to optimize community health worker programmes. World Health Organization.
- Wu, X., Wang, H., Yuan, X., Huang, S., & Luo, D. (2015). Design and implementation of recursive model predictive control for permanent magnet synchronous motor drives. *Mathematical Problems in Engineering*, 2015(1), 431734. <https://doi.org/10.1155/2015/431734>
- Wak, G., Oladokun, S., Manye, A., Awine, T., Komesuor, J., & Aborigo, R. (2025). Effect of Household Dynamics on Infant Mortality in the Kassena_Nankana Districts of Rural Northern Ghana, 1999-2018. *Child Indicators Research*, 1-18. <https://doi.org/10.1007/s12187-024-10212-8>

- Wagenaar, H. (2019). Discretion and street-level practice. In Discretion and the quest for controlled freedom (pp. 259-277). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19566-3_17
- Yin, Robert K. (2017). Case study research and applications: Design and methods. Sage Publications.
- Zulu, J. M., & Perry, H. B. (2021). Community health workers at the dawn of a new era. Health Research Policy and Systems, 19, 1-5.

Ethical Considerations: Ethical approval was obtained from the Agona Swedru Government Hospital Ethics Committee (GHS/C/SGH/2264) and Ghana Health Service Ethics Review Committee (GHS-ERC-006/03/24). All participants provided informed consent and could withdraw at any time. Personal identifiers were removed to ensure anonymity, and the study followed culturally sensitive practices.

Conflict Declaration: The author declares that he has no financial relationships with any person, institution, or organization that may be a party to this study and therefore has no conflict of interest.

Support and Acknowledgments: The study received no support from any institution or organization.

KÜTAHYA ULU CAMİİ'NİN TEZİYİNATI

THE ORNAMENTATION OF KÜTAHYA GRAND MOSQUE

 Beste ÇOK¹

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, beste.cok@dpu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
27.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
23.06.2025

ÖZET

Maddi kültürümüzün esas yapı taşlarını oluşturan zengin kültürel miras varlıklarının korunarak, gelecek kuşaklara aktarılması için önceliğimiz onları tanımak, sahip çıkmak ve kamuoyuna da tanıtmak olmalıdır. Taşınmaz kültür mirasımızın kıymetli eserlerinin korunması ve belgelendirilmesi de yine gelecek nesillere aktarılacak değerli vesikalar olacaktır. Dini mimarinin en önemli unsurlarından biri olan camiler içinde bilhassa Ulu camiler anıtsal değere sahip eserlerin arasında en görkemli süslemelere sahip olanlarındandır. İşte bu anlayışla bu çalışmada Kütahya Ulu Camii'nin tezyinatı kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Buna göre öncelikle süslemelerin bulundukları yerler tespit edilmiş, bunların biçimsel özellikleri ve üslupları incelenmiş, bünyelerine almış oldukları etkiler belirlenmiş ve böylece sanatsal değerleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, süslemelerin taşıdıkları karakterin kaynağı bağlamında bunların yerli ya da gezici atölyeler vasıtasıyla yapıldı yapılmadıkları sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışma bu nitelikleri dolayısıyla Türk Sanatı araştırmalarına yeni bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Camii, Tezyinat (Süsleme), Osmanlı, İslam sanatı, Üslup.

ABSTRACT

In order to preserve the rich cultural heritage assets that constitute the fundamental building blocks of our material culture and pass them on to future generations, our priority should be to recognize them, protect them and introduce them to the public. Preserving and evaluating the valuable works of our immovable cultural heritage and documenting them for promotional purposes are the best documents to be passed on to future generations. Among the mosques, which are one of the most important elements of religious architecture, especially the grand mosques are among the works of monumental value and have the most magnificent decorations. The aim of this study is to examine the ornaments, which were not discussed in detail in previous studies, in detail within an ornament program according to the architectural organization scheme.

We believe that it will contribute to research on Islamic architecture in general, and Turkish and Islamic art in particular, by seeking answers to questions such as what traces it bears from previous civilizations and so on. In addition, based on the decorations, answers to a number of questions were sought, such as whether there were mobile or fixed workshops in Kütahya and its surroundings, and if so, whether these art workshops would be connected to other centers.

Key Words: Mosque, Ornamentation , Ottoman, Islamic art, Style.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreçte Anadolu Selçuklularından itibaren Osmanlı Dönemine dek camilerin şekillenmesinde siyasi gerekçelerin belirleyici unsurlar olduğu bir gerçekliktir. Bu dönemlerde camiler sınırlı sayıda kalırken, ibadet mekanları olmalarının yanı sıra aynı zamanda siyasi otoritenin de kolay yollardan denetimlerini sağlayabildikleri unsurlar da olmuşlardır. Çünkü İslamiyet'in doğuşuyla birlikte din kavramı, İslâm devletlerinde baskın bir yönetim erki oluşturmuş, bundan dolayı devlete ait yapıların çoğunu başta camiler olmak üzere dini yapılar oluşturmuştur. Böylece yönetimler varlıklarını dinî yapılarla halk üzerinde göstermişlerdir. Bu sebeple kent merkezlerinde yer alan aynı zamanda Cuma camisi olarak da bilinen Ulu camiiler; sultan ve padişahların kendi otoritelerini kurdukları, halkın geniş bir kesiminin toplandığı, alışverişin yoğunlaştığı prototip külliyeler niteliğinde inşa edilmişlerdir. Bu durum Emevîler döneminde ortaya çıkmış ve İslâm devletlerinde sürmüştür (Yetkin, 1984:20-22; Grabar, 1988:82).

İslam sanatı ve mimarisi açısından Anadolu kentlerinde dini mimari unsurlarının önemli yapı taşlarından birisi olan camiler önemli bir yere sahiptir. Bilhassa İslam şehirleri için merkezi bir role sahip olan camiler orta çağın kent mimari anlayışında daima şehrin merkezinde yerini alan vazgeçilmez dini mimari öğelerden biri olmuştur. (Michan, 1992: 30-32).

Kütahya'da dört Osmanlı padişahına da denk gelen ve ibadet mekânı olarak hizmet vermiş tek selatin camisi olan Ulu caminin inşasına Yıldırım Bayezid zamanında başlanmış, akabinde çeşitli onarımlar geçirdikten sonra son biçimini ise II. Abdülhamid Han zamanında almıştır (Uzunçarşılı, 1932; Güler, 2021:27).

17 ve 18. yüzyıllar, Osmanlı'nın sadece kültürel ve siyasi değil aynı zamanda sanatsal ve ekonomik anlamda batıya açılışın derin tesirleriyle, pek çok alanda olduğu gibi sivil ve dini mimari unsurlarında da farklı izler bıraktığını bu yüzyılların mimarî eserleri tahlil edildiğinde gözlemlenilmesi mümkündür. Sarayın önde gelen işinin ehli sanatkarları, Avrupa'dan aldıkları henüz çok yeni olan bir sanat anlayışını kendi sanatsal üslupları ile harmanlamış ve bunları barok dönem mimarî eserlerde uygulamışlardır (Kuban,1954: 12). Osmanlı son dönemlerine rastlayan bu yeni üslup, hem dönemin saray, kervansaray, han, hamam gibi sivil mimari yapılarında hem de dini mimari yapılarda büyük bir beğeni ile uygulanmıştır. Bu yeni akım, Selçuklularla başlayan ve Osmanlılarda gelişerek devam edip, bu topraklarda kimlik bulmuş geleneksel üslubun da yine farklı bir kimliğe bürünmesine neden olmuştur. Bu Avrupa'dan gelen ve Osmanlı'nın son dönemi olan 17-18. yüzyıllardaki süslemelerine hakim olan Rokoko ve Barok karakteristik kimliğe sahip bezemeler, mimari unsurlarda uygulanırken elbette Osmanlı sanatkarları geleneksel kimlikten kopmamış, Türk ve İslam sanatında süregelen motif ve bezeme unsurlarını uygulamaya devam etmişlerdir; böylece yozlaşma oluşmayarak geleneksel kimlik de korunmuş bulunmaktadır (Arık, 1988: 90).

2. OSMANLI-İSLÂM MİMARİSİNDE SÜSLEMENİN ŞEKİLLENMESİNDE ROL OYNAYAN ETMENLER

Mimari süslemeler mimari yapılarda işlevselliğin yanı sıra bir beğeni unsuru olarak da sıklıkla yer alan bezemelerdir. İnsanoğlu var oluşundan bu yana yaşam sürdüğü alanı, kutsal saydığı eşyaları, buna bağlı mekanları her çağ ve dönemde güzelleştirme çabası gütmüştür. Paleolitik dönemde yaşayanların mağara duvar yüzeylerine işledikleri resimler, bu eğilimin ilk örnekleri olarak düşünülebilir. Bunlardaki plastik sanat anlayışı, binlerce yıl sonra ortaya çıkan çağdaş sanatı etkileyebilen bir arayışın da adeta göstergesi gibidir. Sözü geçen resimlerdeki plastik

sanat anlayışı ve ifade; yüzyıllarca yıl sonra ortaya çıkan çağdaş sanatları etkileyebilecek olan bir arayışın da göstergesi niteliğindedir (Turani, 1992:28-30).

Her çağın kendi içindeki etnik, kültürel ve geleneksel birtakım özellikleri ile yine o dönemin süregelen yaşam biçimleri, duygu, düşünce, inanç, arzu ve istekler sanatta üslûpları meydana getirmiştir (Kuban, 1995:131).

İslam sanatı ve mimarisinde aynı durumun hakim olduğunu görülmektedir. İslam sanatçıları kendi üslup anlayışlarını ve icra ettikleri eserlerdeki stillerini oluştururken pek çok yerden etkilenmiş, bu etkileri özümseyerek yeniden yorumlamaya gayret etmiştir (Grabar, 1988:4-7). İslam sanatı ve mimarisi açısından önemli olan dini yapılardan cami, mescit ve benzeri yapılarda namaz ibadetinin kendi düzen ve kurallarına ters düşecek biçimde yoğun süslemelere sıcak bakılmamış olsa da her dönemde ve her coğrafyada bu tür dini yapılar gerek içten ve gerekse dıştan süslenmeye devam edilmiştir.

Türkler Asya'da İslâmiyetle tanıştıktan itibaren girdikleri bu yeni din ve akim oldukları coğrafyalarda kurdukları devletlerde mevcut kültürlere kendi stillerini ekleyerek tarihte ilerlemişlerdir. Nihayetle Osmanlının Anadolu ve Avrupa'da geçirdiği evrelerin sonunda siyaseten 1699 Karlofça Antlaşması'nı müteakiben gerileme dönemine girmesiyle 17. yüzyıldan itibaren Batılı kurumları kendisine adapte etmeyi gerekli görüp uygulamaya başlaması yanında Avrupa'nın tezyinatındaki üslûbu ile de tanışmasıyla onu da kendi sanatına aktarmayı benimsemiştir. Devlette sürekli gerileme yaşandığından önceki Klasik dönemdeki imkânların olmaması ve bu durumun doğurduğu yeni oluşan kültürel atmosfer sanatın birçok alanında değişimin yaşanmasına yol açmıştır. Bu durumun tezahürü hem dinî hem de sivil yapılardaki tezyinatındaki değişimdir (Kuban, 1995: 131; Aslanapa, 1984:239-242).

Selçuklu döneminde yaygın bir şekilde görülen geometrik süslemeler, Osmanlı dönemi yapılarında dolayısıyla Ulu Cami tezyinatında da yerini yaygın bir şekilde bitkisel süslemelere bırakmıştır. Osmanlının kendi içinde devirler arasında süslemelerde farklılıklar gözlenmektedir. Osmanlı ilk devir örneklerinde rumi-palmet-lotus grubu motifler yoğun bir biçimde kullanılırken, son dönem süslemelerinde barok-rokoko da sık gördüğümüz naturalist üslupta çiçekler ve neo-klasik üslup anlayışı Ulu camiilerin tezyinatında da kendini hissettirir. Süslemelerde geç dönemdeki üslup farklılığını gösteren oldukça iri yapraklı bitki grupları ve arabesk tarzı süsleme kompozisyonları da yerini alır. Ayrıca kartuş içerisinde tertiplenen bezeme unsurları yine bu dönem kitap süslemeciliği ile cilt sanatında da sıkça rastladığımız uygulamalardandır. En son beylikler döneminde rastladığımız figüratif süslemelerin artık bu dönemde iyice silindiğini gözlemlemekteyiz. Beylikler Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlılarda da hayvan ya da insan figürleri özellikle dini mimari süslemelerinde terk edilmiş sadece dokuma-tekstil ürünlerinde ve birkaç küçük el sanatlarında kullanılmaya devam etmiştir. İslamiyet öncesi kullanılan sembolik figürlerin İslamiyet'in benimsenmesinden sonra kaybolmaya başlamasının akıllara İslam'da tasvir yasağı meselesini de gündeme getirmektedir. Konuyla ilgili Selçuk Mülâyim figürlerin silinmesini avcı-göçebe yaşantının terkedilerek yerleşik hayata geçişin başlamasıyla ilgili yorumlamıştır (Mülâyim, 1991: 10; Özbek, 2002:650; Demiriz, 1979:67).

3. CAMİNİN TARİHÇESİ

Kütahya Ulu Camii, Kütahya ilinin Börekçiler mahallesinde, kente hakim bir noktada, Germiyanogulları Beyliği döneminden kalan iki yapı-doğusunda 1314 tarihli Vacidiye Medresesi(Günümüzde Arkeoloji müzesi olarak kullanılmaktadır), batısında 141/12 tarihli Yakup Çelebi Mescidi-arasında yer almaktadır. Yapının inşa tarihi bilinmemektedir; ancak arşiv

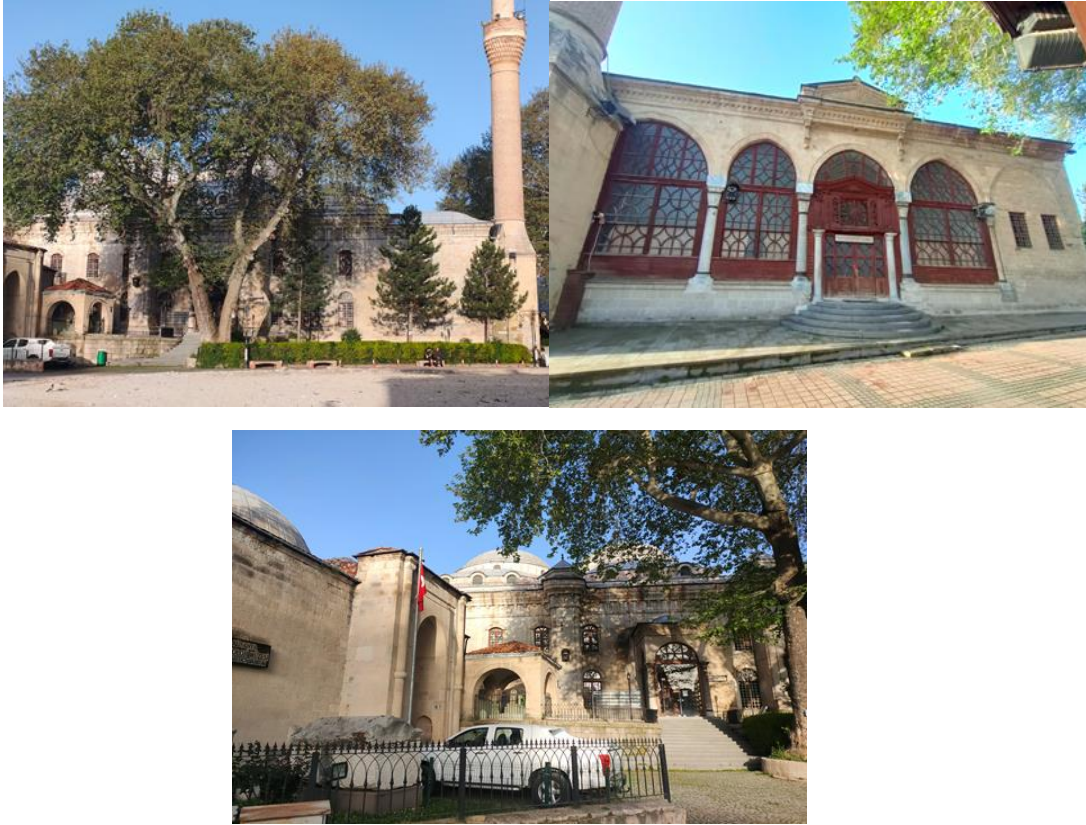
kayıtları üzerinde yapılan incelemelere göre Yıldırım Beyazıt(1389-1403) tarafından inşasına başlandığı, oğlu Musa Çelebi tarafından tamamlandığı ileri sürülmüştür (Uzunçarşılı, 1932:107-108).

Günümüze gelene dek çeşitli onarımlardan geçen yapının Yıldırım Bayezid tarafından inşasına başlandığı ve oğlu Musa Çelebi tarafından tamamlandığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1932:107-108). Kanunu Sultan Süleyman'ın Rodos seferi esnasında Mimar Sinan tarafından da tamir edilmiş olduğu bilinen camii; sırasıyla 1805, 1808 ve 1812'deki onarımlarından sonra esas büyük kapsamlı ölçüde onarımını II. Abdülhamid Han zamanında (1893) geçirerek çift kubbeli olan son formuna kavuşmuştur. Ulu caminin 1900'lü yılların ikinci yarısında yine muhtelif onarımlardan geçen yapıya Aizonai Antik Kenti'nden getirilen Bizans dönemine ait olabileceği düşünülen devşirme mimari elemanların, geçirdiği kapsamlı onarımları sırasında yapıya dahil edildiği tahmin edilmektedir (Kuş, 2012:107; Güner, 1964). Yapıdaki mermer sütunlar, sütun kaideleri ile harim içindeki fiskiyeli havuzu oluşturan (şadırvan) havuz taşının da devşirme malzeme olduğu anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi(1611-1681) Seyahatnâmesinde, yapıdan ağaç direkli bir cami olarak bahsetmektedir. Bugün-kısa kenarları mihrap eksenini üzerinde pozisyonunda-dikdörtgen harim mekânı, yüksek kaideler üzerinde iki sıradan meydana gelen altı mermer sütunla üç sahına ayrılmaktadır. Mihrap eksenindeki sahnın yan sahnılara göre daha geniş, kemer açıklıkları ise daha yüksek tutulmuştur. Kuzeyinde beş bölümlü son cemaat yeri vardır. Doğu, batı ve kuzey cephelerinde üç adet girişi bulunan cami avlusuz olup kuzeydoğu köşesinde bir minaresi mevcuttur (Kuş, 2012:108).

Camiinin süsleme programında özellikle üst örtü ve pencere çevrelerinde yoğunlaşan kalem işleri dikkat çekmekte, genellikle bitkisel motiflerden meydana gelen kalem işleri devrin dekorasyon anlayışını yansıtmaktadır. Kütahya'nın önemli çini üretim merkezlerinden birini teşkil etmesine rağmen ulu camiinde mihrabın sağındaki dört karodan oluşan Kâbe tasvirli çini kompozisyonu dışında çini kullanılmaması dikkat çekicidir (Kuş, 2012: 108) (Görsel 1).

Görsel 1. Ulu Cami Dış Cephe (Kuzey ve Doğu Cepheler) Genel Görünümünden Örnekler

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

4. CAMİİN TEZYİNATI

4.1. Dış Mekan Tezyinatı

Camiye iki yan ve kuzey cephede olmak üzere üç kapıdan girilmektedir. Camiinin kuzey girişinde yer alan beş bölmeli son cemaat yeri ve yine burada kuzey girişi kapısı ile kapının sol tarafında küçük bir mihrabiye bulunur (Görsel 2). Kuzey giriş kapısı üzerindeki taş söveleri ile üzerindeki sade süsleme kuşakları ile basık kemerli girişin iki yanında olmak üzere toplamda altı mermer sütun, taşıyıcı görevindedir. Kuzeydeki son cemaat yerinin kubbeleri kalem işi süslemelidir. Bunlardaki süslemeler, iç mekândaki süslemelerin tekrarlarından oluşmuştur. Yine son cemaat yerinde, kapının solunda duvara işlenmiş küçük mihrap nişi ana mihraptan kısmen daha farklı sade süslemelere sahiptir. Yan cephelerde tek süsleme unsuru olarak pencere sistemleri, kenar çerçeve kuşaklarını meydana getiren ve dışardan bakıldığında yüzeyden hafif dışa taşmış vaziyette çıkıntı yapan silmeler dikkati çekmektedir. Ayrıca yine yapının kuzey duvarında muhtemelen cepheye hareket kazandırmak amacıyla sonradan sağırlandırılmış (kapatılmış) olduğunu düşündüğümüz pencere sistemi vardır.

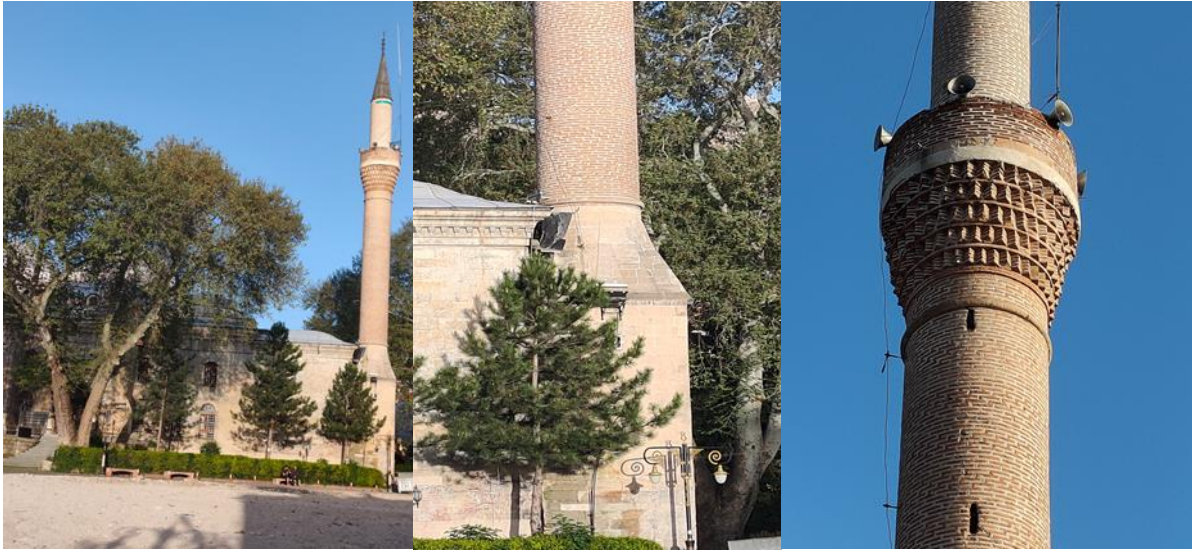
Görsel 2. Son Cemaat Yeri ve Mihrabiyeden Örnekler

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Dış mekânda dikkati çeken yapının bir diğer önemli elamanı yapıdan bağımsız bir şekilde gelişen, tuğla ve alçı karışımı malzemeden inşa edilen minaresidir (Görsel 3). H. 961 (M. 1554) yılında Hisar Beyoğlu Mustafa Bey'in oğlu olduğu bilinen Mahmut isminde bir hayırsever tarafından Camii'nin ikinci onarımından sonra yaptırıldığı kaynaklarda geçmektedir (Güner, 1964). Pabuç bölümüne kadar üç aşamalı olan minarenin kare planlı kaidesi kesme taştan yapılmış olup silindirik gövdede ise büyük oranda tuğla malzeme kullanılmıştır. Tamamıyla eldeki malzeme durumuna göre şekillenen silindirik gövdede, kaydırmalı eksene göre zikzak oluşturacak biçimde dizilmiş tuğla örgü sisteminden oluşan süslemeler düzgün ve ahenkli bir görünüm arz eder. Ulu Camii minaresi bize bu yönüyle Anadolu Selçuklu dönemi minarelerini anımsatır. Yine minarenin şerefe kısmı ile hemen alt kısmında petek görünümü sunan tuğla işçiliği de dikkat çekici detaylardır. Beş sıra mukarnas bingisi ile köşeli dışa taşkın tuğla petek örgüsü ayrıca minaredeki tek tezini unsurdur. Minarenin bu dekoratif ögesi Selçuklu camilerinden Sivas ve Kayseri Ulu Camii'ni ve dolayısıyla minare örneklerini hatırlatır (Öney, 1978:78). Bu tarz minareler Selçuklulardan sonra kurulan beylikler dönemi minarelerinde de görülmektedir. Ancak dikkatimizden kaçmayan ilginç bir husus şudur ki; özellikle Selçuklu sonrasında inşa edilen pek çok minarede şerefe bölümünde tuğla süslemelerde çini kullanımı yaygınlık kazanmışken Kütahya gibi çini merkezine sahip olan bir ilin ulu cami süslemelerinde minarede herhangi bir çini süsleme yapılmayıp sadece iç mekân üslemelerinde pano içerisinde uygulanması dikkat çekmektedir. Bu konuda aslında, orijinalinde burada çini süsleme bulunduğu, ancak zaman içinde tahrip olduğu, bir onarımda da kalıntıların aslına uygun olarak tamamlanması yerine kalanların kaldırıldığı akla gelmektedir; ancak bu düşünce, elde yazılı bir kayıt olmadığından sadece varsayımsal olarak ortada kalmaktadır.

Görsel 3. Ulu Cami Dış Cephe, Minareden Örnekler

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

4.2. İç Mekan Tezyinatı

Süslemelerin geneli incelendiğinde caminin yapılış tarihindeki klasik süsleme anlayışından oldukça uzaklaştığı görülmektedir (Görsel 4). Geleneksel kimliğinden tamamen alakasız 19. yüzyıl batılı etkilerin özellikle barok, rokoko ve neo-klasik üslupta bezemeler olup Kütahya ve çevre illerdeki diğer camilerde de aynı stilde süslemelere rastlanır.

Görsel 4. İç Mekan (Harim) Genel Görünüm Örnekler

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

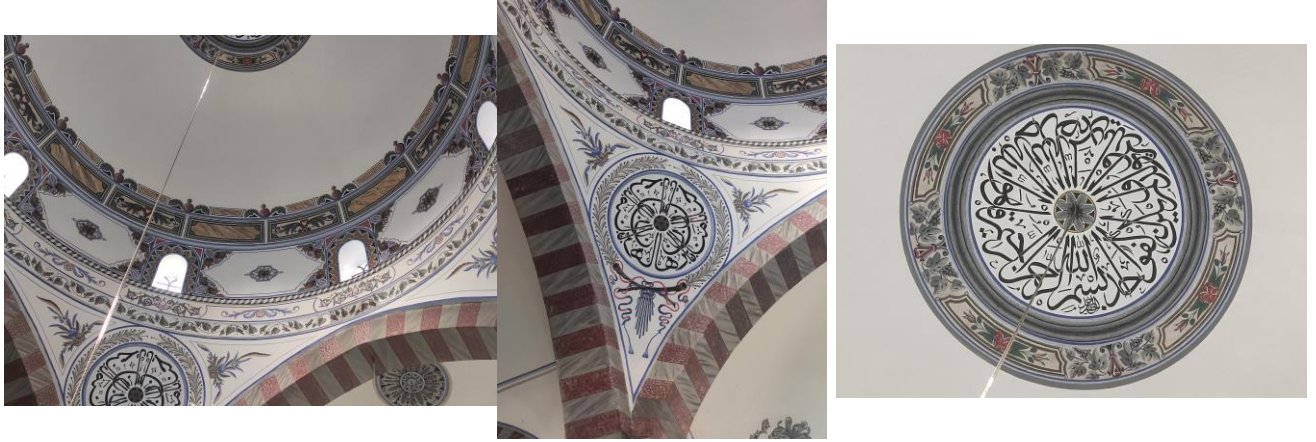
Camii'nin örtü sistemlerine geçişte, kubbe, pandantif ve tromplarda görülen çiçeklerin buket halinde formları, geleneksel kimliğinden kopmuş ve deforme olmuş iri yaprak motifleri, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılda dönemin cami, kasr, köşk, saray, yalı ve evlerinde duvar ve tavan süslemelerinde dolap kapaklarında sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Arık, 1988:43). Yine bu dönem mimari süslemelere akantus yaprakları, kartuş uygulamaları, yaprakların taşıyıcısı helezonlu kıvrımlar girmiş bu sayede cami köşk ve saraylarda, çeşme, sebil ve mezar taşların barok ve rokoko istilasına uğramasıyla Osmanlı klasik dönem mimarisinin dekorasyonu artık iyice kaybolmaya başlamıştır (Cezar, 1971:4-5).

Kütahya Ulu Camii gibi yine bu dönem Anadolu camilerinde de bunun yansımalarını görebilmekteyiz. Özellikle Tokat, Amasya, Isparta, Denizli ve Konya illerindeki camilerde de bu üslup ve anlayışın hakim olduğu gözlenmektedir. Sözü geçen illerde süsleme detay ve kompozisyon şemaları ile malzeme, teknik ve yapım aşamalarının birbirlerine bu kadar benzemesi hatta bazılarının basma-kalıp gibi uygulandıkları mimari elemanın bile aynı olması dahası benzer süslemelerin hep aynı yörelerde toplanması, sanatçı meselesine de vurgu yapmaktadır.

4.3. Örtü Sistemleri ile Harim Tezyinâtı

Yapının dikdörtgen ve boylamasına planlı harim kısmına doğu, batı ve kuzey duvarlarında olan toplamda üç girişi bulunmaktadır. Dışarıdan sekizgen kasnaklı görünen kubbenin içten göbek ve etek süslemelerinde hüsn-ü hat yazı ve bitkisel süslemeler, baskı-kalıp tekniği ile yapılan kalem işi süslemeler renkli boyalarla uygulanmıştır (Görsel 5). Bu süslemelerde naturalist çiçek grupları, gül, natürmort meyve motiflerinden üzüm salkımı halinde ve aralara serpiştirilmiş asma yaprakları, iri formlu barok karakterli yapraklar ahenkli bir biçimde işlenmiştir. Pandantifler ve oraların çevrelerinde muhtelif aralıklarla yan yana dizilen sekiz eşit kartuş içerisinde bu bitkisel motiflerin benzer formları tekrar edilmiştir. Dikdörtgen formlu bu kartuş kullanımı özellikle son dönem süslemelerinde sıklıkla tercih edilen bir uygulama olmuştur. Süslemelerde renk olarak daha çok pastel renkler ile sarı, pembe, kahverengi, yeşil ve mavi tonları tercih edilmiştir. Örtü ve geçiş sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarından olan pandantif ve trompları ise madalyon formu içerisinde hat yazılar ile bunların etrafını süsleyen bitkisel motifler doldurmuştur. Bu madalyon formundaki dairesel süslemelerin bitkisel motiflerinin uçlarına iri fiyonklar eklenmiş ve böylece buradaki çiçek motifleri buket görünümüne bürünmüştür. Etrafını ise sarmaşık gibi üç yandan yine yaprak motiflerinden oluşan bitki motifleri kuşatmıştır. Merkez kubbenin haricinde yanlardaki kemer kuşakyüzeyleri ve pencere araları, ayaklı vazodan çıkmış çiçek buketleriyle bezenmiştir. Doğadan stilize olmayıp direk esinlenilerek çizilen çiçek ve yaprak motifleri ile vazo detayları yapının batı ve doğu duvarı üst pencere sisteminde pencere aralarında ve kenarlarında da tekrar edilmiştir. Kubbe eteğinin en altta kalan uç bölümünde ince bir şerit halinde uzanan zikzaklı bir görünüm sunan ve yeşil asma yapraklı üzüm salkımını taşıyan "S" şekilli helezonlu (kıvrımlı) dallar yerini almıştır. Bu süslemeler günümüze yakın bir zamanda her mabedde yer alabilen ve sıradan olarak kabul edilebilecek sanatsal özelliği olmayan bir boyama işini andırmaktadır (Görsel 6).

Görsel 5. Kubbe, Kubbe Göbeği ve Tromp Tezyinat Örnekleri

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Görsel 6. Doğu, Kuzey ve Güney Cephe Pencere Tezyinat Örnekleri

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Kuzey duvarının ortasındaki kapı girişinde ufak boyutta Bizans dönemine ait olduğunu düşündüğümüz, devşirme malzemeli bir şadırvan durmaktadır (Görsel 7). Altı sütundan oluşan bu öge küçük bir fıskiye havuz biçiminde planlanmış, tamamen devşirme taş malzemenin şekline göre düzenlenmiştir. Bu noktada aslında böyle bir şadırvanın cami içerisine konulma sebebinin yapıya süsleme zenginliği katmasından ziyade, sadece eldeki devşirme malzemeyi değerlendirmek amaçlı olduğunu tahmin etmekteyiz. Şadırvanın üst kısmını altı adet mermer sütunun taşıdığı müezzin mahfili tamamlamaktadır. Müezzin mahfilinin alt kısmı, şadırvanın ise tavan kısmına ahşap bir pano içerisinde Selçuklu geçme motifleri ile birlikte sekiz köşeli Selçuklu yıldızından oluşmuş geometrik süslemeler yer almış, aynı süslemeler yapının minber ve vaaz kürsüsünde tekrarlanmıştır.

Görsel 7. Harimde Yer Alan Şadırvan ve Tezyini Detay Örnekleri

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Yapının iç mekan kısmında kuzey girişine denk gelecek şekilde kadınlar mahfili yer almaktadır (Görsel 8). Bunun orijinal olup olmadığı hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamıştır; ancak modern çağ özellikleri taşıyan unsurlar dolayısıyla mahfilin orijinal olmadığı muhtemel görülmektedir.

Görsel 8. İç Mekan Kadınlar Mahfili

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Mahfilin duvar yüzeyleri ve kemer geçişlerindeki tezyinatında daha çok son dönem tezhipleri mevcut olup, kartuşlar içerisinde naturalist çiçek grupları kimi yerde kompozisyon halinde kimi yerde ise buket halinde bezenmiştir. Mahfilin harim kısmına bakan yüzeyinde, mihrap tepelik bölümünü anımsatan taç formunda üçgen alınlık alanda bir madalyon formu içerisinde Hat yazı da dekoratif tezyini bir unsur olarak yerini almıştır.

Kütahya Ulu Camii'nin doğu, batı ve güney duvarlarının belli bir yüksekliği kalem işi bezemelerle doldurulmuştur. Ritmik bir şekilde sıralanan iki katlı pencerelerde yoğunlaştığı görülen süslemeler barok karakterli bitkisel kompozisyonlardır; yine pencere aralıklarına denk gelecek şekilde yerden yaklaşık yarım metre yükseklikte başlayarak, pencere aralıklarının genişlik durumlarına göre bazıları dikey bazıları oval form oluşturacak biçimde düzenlenmiştir. Camii'nin kubbe kemer geçişlerinde, hem örtü sistemlerine geçişlerde pendentif içlerinde hem de doğu, batı ve güney duvar yüzeylerinde kare, dikdörtgen, oval ve kimi yerde dairesel madalyon formlar içerisinde çeşitli istiflerde hat yazı kuşakları iç mekan duvar yüzeylerini süslemektedir (Ulu Camii'nde yer alan hüsn-ü hat yazılarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Güler, 2021: 271-291).

4.4. Mihrap Tezyinatı

Bir ibadet mekânının fonksiyonel açıdan mihrapsız olması düşünülemeyeceğinden ait oldukları yapılar ile birlikte eşzamanlı yapılmış oldukları kanaatindeyiz. Ancak bu durum asli özelliklerini kaybetmeden orijinal hallerini koruyabilen, günümüze dek gelebilmiş örnekler için geçerlidir. Yapıların zaman içerisinde maruz kaldığı çeşitli doğal afetlere (yangın, deprem vb.) maruz kalmış olma ihtimallerini de göz önünde bulundurursak, söz konusu nedenlerle çeşitli onarımlardan geçtiği ve böylece günümüze gelene dek süsleme üslupları açısından yapıldığı dönemin karakteristik özelliklerini kaybedip, restorasyon geçirdiği dönemin karakteristik kimliğine bürünmesi sanat tarihi alanında sıklıkla karşılaştığımız bir sorundur. Bu gibi nedenlerle örneğin tarihi kesin olarak bilinmeyen ve buna ek olarak herhangi bir kitabesi (inşa-onarım kitabeleri) olmayan yapıların, öncelikle değerlendirilen elemanı genellikle mihrap olmuştur. Ancak mihrabın plan özellikleri şekil ve form açısından devir tespiti, üslup özellikleri

değerlendirilerek süsleme kritiği ile hangi dönemde yapıldığı tahminlere dayalı bir bilgiden öteye gidememiştir.

Camii'nin mihrabı biçim olarak klasik Osmanlı üslûbundadır; süslemeleri ise Osmanlının son devrine ait olduğunu göstermektedir. II. Abdülhamid Han Döneminde taşrada restore edilen camilerde taş mihrapların bu şekilde boyandığı örneklerin yanı sıra, örneğin Çankırı merkezde yer alan Sultan Süleyman Camii'nde benzer bir uygulamaya da rastlanmaktadır. Anadolu'da örnekleri çoğaltmak mümkünken Karadeniz Bölgesi'nde de örneklerin olduğu bilinmektedir.

Mihrap, cami mekânından dışa taşkın dört kenarlı çokgen cepheli, piramidal örtülü bir çıkıntı mekâna yerleştirilmiştir. Mermerden yapılmıştır. Dikdörtgen çerçeve halinde olup üstünde üçgen tepelik vardır; bunun içerisinde ortada bir kâbe tasviri resmedilmiştir. Bu tasvirin iki yanında simetrik olarak birer stilize bitkisel motif, üstünde önce yine iki yanda kırmızı boyalı birer hilâl, en üstte de bir noktadan başlayıp yelpaze gibi aşağı yayılan çizgiler demeti yer almaktadır.

Mihrabın yer aldığı niş şeklindeki mekânda mihrabın sağındaki duvarda pencerenin sağındaki duvar yüzeyine, dört karodan oluşan Kâbe tasvirli çini kompozisyon, bir insan boyundan 1m kadar yüksek konumda olarak yerleştirilmiştir. Üzerindeki renkler, beyaz, açık ve koyu mavi, sarı ve kahverengidir; sıraltı tekniğinde olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 9). 19. yüzyıl cami bezemelerinde sıklıkla Kâbe, şehir tasvirleri, gemi şeklinde yazılar, Osmanlı Devletini simgeleyen bayrak, arma filema ve sancaklar duvar yüzeylerinde karşımıza çıkmaktadır (Aksel, 1967:64).

Görsel 9. Kâbe Tasviri Detaylı Çini Malzemeli Pano

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

Tepelik bölümünün hemen alt kısmında kavsara üzerindeki alınlık bölümünde siyah yatay biçimli dikdörtgen formlu kartuş içinde bir satır halinde Hat yazı[Küllemâ de hale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb]-siyah zemin üzerine sarı-altınyaldız-olarak yazılıdır. Alınlığın etrafını ise sık helezonlardan, iri barok karakterli yaprak motiflerinden oluşan bitkisel bir kompozisyon yer alır. Mihrabın köşelik kısımlarında karşılıklı olarak dört kıvrımlı birer perde şekli gri tonlarda resmedilmiştir. Mihrabın geneline hakim renkler toprak renkleri, yeşil ve kiremit tonlarına yakın

renklerden oluşmuştur (Görsel 10). Mihrabın kavsara kısmı mukarnas süslemelidir. Mukarnası oluşturan prizmatik şekiller yeşil ve sarı renklerde boyanmıştır. Kavsara altında yer alan niş bölümünde, yan yana dizili üç adet saksı görünümlü vazo içerisinde aynı biçimde, ortasında kırmızı renkte yuvarlak konturlu bir çiçek ve bu çiçekten ışınsal olarak etrafa yayılan dallar ile bu dallardan bazılarının uçlarında lâleye benzer üç uçlu kırmızı çiçekler soyutlaştırılmış olarak tasvir edilmişlerdir.

Köşelik kısımlarının alt tarafındaki yere doğru düz olarak devam eden her iki yüzeyde alt alta dikdörtgen kartuşlar içerisinde, birbirlerinin aynısı olan, ortadan aşağı ve yukarı gelişen stilize yapraklardan oluşan simetrik bir motif yeşil renkli olarak yer almaktadır.

Görsel 10. İç Mekan Mihrap ve Tezyini Detay Örnekleri

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

4.5. Vaaz Kürsüsü Tezini

Camide 2 adet ahşap vaaz kürsüsü vardır. Bunlardan orijinal olarak değerlendirilen biri harimde, mihrabın sol tarafında duvara monte edilmiş olarak yer almaktadır. Alt kısmı konumlu konik biçimli gövdeye sahiptir; burası koyu sarı renklidir, ancak üstten alta siyah çizgilerle bölümlere ayrılmış görüntüdedir. Bu kısmın uç noktasından yere doğru dışbükey biçimde ve düz bir hat halinde ayak kısmı uzanır; burasının alt tarafı düz olarak açık kahverengi boyalıdır; üst kısmında ise yatay konumda bir süsleme bordürü olup içerisinde barok hatlı bitkisel bir motif sarı zemin üzerine koyu yeşil renkli olarak arka arkaya sıralanmıştır. Gövdenin üstündeki korkuluk kısmı silindirik düz bir yüzeydir. Buranın üzerinde, düz hatlı açık kahverengi renkteki ahşap şeritlerin geometrik olarak daireye yakın elips biçimler ve bunların aralarında kırmızıya boyanmış eşkenar dörtgen şeklindeki boşluklar oluşturduğu kapalı bir şeklin birbiri ardına tekrarlanması şeklindeki kompozisyon yüzeye yapıştırılmış bir tür kabartma süsleme yer almaktadır. Korkuluğun üzerinde dairesel biçimde, dışa taşkın, düz yüzeyli rahle kısmı yer alır. Burasının dışa taşkın kısmının altında yere damlar görünümünde, düz bir uzantının ucuna yerleştirilmiş beyaza boyanmış ahşap küreler motifinin aralıklı olarak sıralanması şeklinde bezeme yer almaktadır (Görsel 11).

Orijinal olarak değerlendirilen vaaz kürsüsünün sol tarafında yer alan ikinci ahşap vaaz kürsüsü ise tamamen günümüz malzeme ve tekniği ile yapılmış olduğu görülmektedir; dolayısıyla, tarihsel nitelikte bir değere sahip olmadığı için hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmasına gerek duyulmamıştır.

Görsel 11. Günümüz ve Orijinal Vaaz Kürsüsü Tezyinat Örnekleri

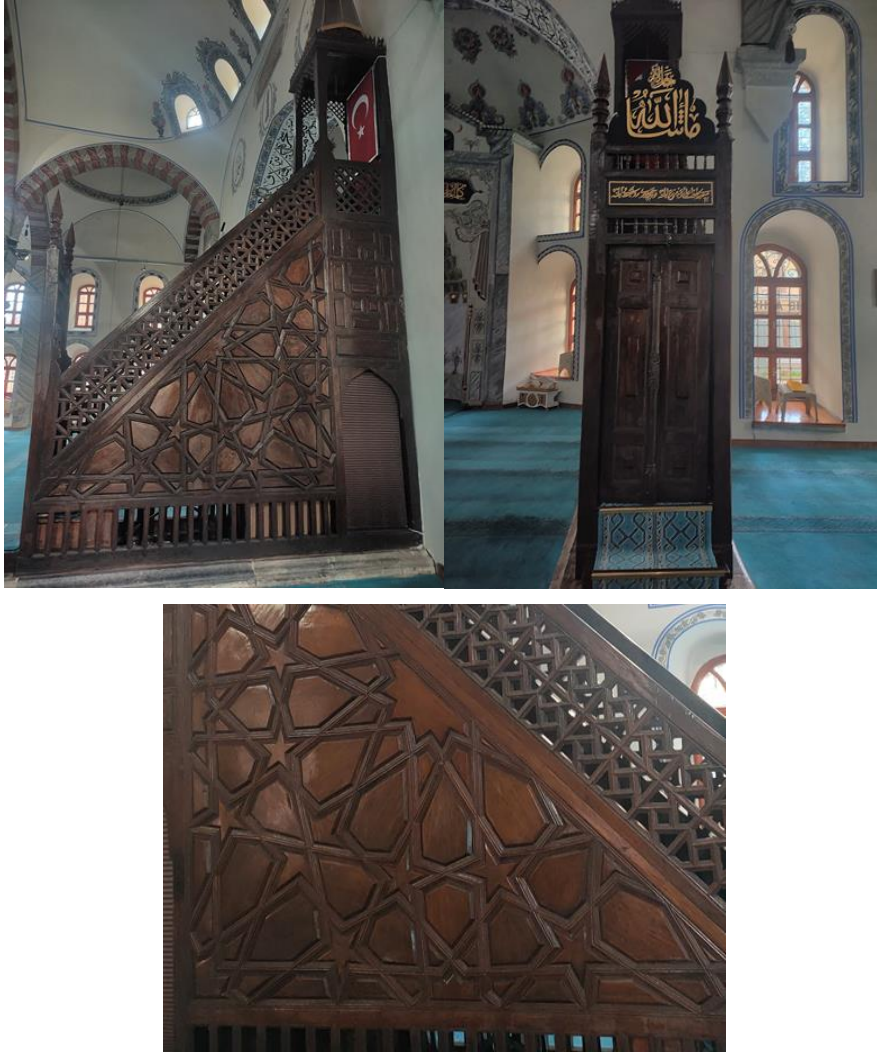

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

4.6. Minber Tezyinatı

Mihrabın sağında yer alan minber tamamen ahşap bezemeli olup iki ayrı ahşap süsleme tekniğine sahiptir. Korkuluk bölümü ajur(delik işi) ve künkâri teknikleri ile meydana getirilmiştir. Burayı oluşturan dikdörtgen alan, boylamasına düz bir hat ile ikiye bölünmüştür; her iki alan, içleri boşluk halinde olan baklava motiflerinin yan yana sıralanarak doldurulmuştur. Tüm kompozisyon çıtaların birbirlerine künkâri tekniğiyle eklemlenmesiyle oluşturulmuştur. Yanlardaki üçgen aynalıklar tamamıyla künkâri tekniği ile meydana getirilmiştir. Burada, yarısı korkuluk tarafında ortada altı kolu görünen ve bulunduğu alanın önemli bir bölümüne kaplayan yıldızın kollarından etrafına çeşitli istikametlere doğru düz hatlar şeklinde yayılan çıtaların birbirlerini kesmeleriyle oluşan çeşitli geometrik şekillerden meydana gelmiş bir geometrik süsleme yer alır. Minberin ahşap kapısı üstten alta doğru sıralanmış değişik boyutlarda üç bölümden meydana gelmiştir. Her bölüm tek bir tahtadan müteşekkildir. Bu bölümlerin ortaları, kendi şekillerinin minyatürü şeklinde kabartılarak şekillendirilmiştir. Minber kapısının üzerindeki taç kısmı, kenarları üçer dilimli olarak şekillendirilmiş üçgen bir tahta şeklindedir; üzeri altıyaldızla yazılmış hüsn-ü hat yazı ile süslenmiştir. Hemen bu yazının alt kısmında bu defa dikdörtgen pano içerisine de yine hat yazı kuşağı yer almıştır. Taç bölümünün hemen iki yanında sivri mihrap sütunce başlığını anımsatan sivri uçlu çam kozalağını hatırlatan dekoratif unsurlar yer almaktadır. Bu uygulamaların sadece minberin kapısına dekoratif açıdan hareketlilik katmak ve estetik açıdan güçlendirmek maksatlı olduğunu söylemek mümkündür (Görsel 12).

Görsel 12. Ulu Cami Minberi Tezyinat Örnekleri

Kaynak: Beste Çok Arşivinden, 2024.

5. SONUÇ

Bugünkü halini Abdülhamid II(1876-1909) döneminde alan Kütahya Ulu Camii'ndeki tezyinat, genel olarak 18. yüzyılda hızlanan Batılılaşma hareketi sonrasında sanata Batı anlayışının hızla girmesiyle yeni süsleme programına geçilmesinin Batı Anadolu'daki bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Camide mermer mihrap ile ahşap minber klasik üslûpta imâl edilmiş olarak yer alırlarken caminin içerisindeki duvarlarda belli kısımlardaki kalem işi tezyinat ise tamamıyla Batı etkili motiflerle oluşturulmuştur.

Halihazırda kalem işi bezemelerin günümüz yağlı boyası ile boyanmış oldukları tespit edilmiştir. Bu durum, onların onarımları sırasında orijinaline ne derece sadık kalındığı sorusunu akla getirmektedir.

Bu dönemde Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yapılan camilerde Batılı tarzdaki tezyinattaki üslûp benzerliği bu camide de söz konusudur. Bu durumun sebebi konusuna açıklık getirebilecek bir usta ismine ya da bir atölye adına rastlanmamıştır; ancak bu konuda, camideki çoğu süslemelerde teknik, şekil, kompozisyon ve stilistik açıdan tam bir bütünlük ortaya

konulmamış olması ve süslemelerde kalıpların kullanılmış olması, camideki kalem işi tezîyatın bir merkeze bağlı gezici sanatkarlar tarafından yapılmış olduklarını düşündürmektedir.

Mihrapta ve Minberde tamamıyla klasik geometrik süsleme varken duvarlardaki tüm kalem işi süslemelerde bitkisel süsleme uygulanması her üç unsurun tarihsel kökeni hakkında dikkate değer bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Tarihî bir mimari eserde tezîyat(süsleme ve yazılar) adeta yapının bir şifresi mesabesindedir. Günümüze gelebilen herhangi bir mimari eserde yapım yılına ait herhangi bir iz(kitabe, yazı, belge)e ulaşılmasa dahi yapı içerisinde çok az da olsa tezîyatı unsurlara rastlanması o yapının hangi döneme ait olabileceği hakkında kronolojik açıdan fikir verebilmektedir. Bu nedenle tarihi niteliğe sahip her yapının son halinin tespit edilmesi, yapının gelecek kuşaklara aktarılmasında tarihî bir vesika olacağı tabiidir. Buna göre, gerçekleştirilen bu çalışma ile Kütahya Ulu Camii'nin güncel halinin tespit edilmesiyle hem bir kültürel tespit yapılmış hem de Batılılaşma Dönemi Osmanlı Sanatında Tezîyat incelemelerine bir halka daha eklenilmiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksel, M. (1967). *Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Altun, A. (1981-82). Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi: Bir Deneme. Kütahya Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan) içinde (ss.171-700). İstanbul: Formül Matbaası.
- Arık, R. (1988) *Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları I. Baskı.
- Çaycı, A. (2017). *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*. Konya: Palet Yayınları.
- Çelebi, E. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Seyit Kahraman) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir (1300-1453)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları).
- Grabar, O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu*. (çev. Nuran Yavuz) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, I. Baskı
- Güler, S. (2021). Kütahya Ulu Cami'nin Hüsn-i Hat Yazıları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 68, ss.271-291).
- Kalyon, M. (2000). *Kütahya'da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*. Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kuban, D. (1995). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları II. Baskı.
- Kuş, F. (2012). Kütahya Ulu Cami Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c.42, ss.107-108) İstanbul: TDVİAM.
- Michan, J. L. (1992). *"Dini Kurumlar" İslam Şehri İstanbul*, (Edit R.B Serjant) (Çev.E.Topçugil).
- Mülayim, S. (1991). "Anadolu Türk Sanatında XIV. yüzyıl" *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10: 2-14.
- Öney, G. (1978). *Anadolu Selçukluları Mimarisinde Süsleme ve El Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını.
- Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turani, A. (1992). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Basım.
Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
Yetkin, S. K. (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

PREDICTION OF SMARTPHONE ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS IN THE CONTEXT OF ACADEMIC PROCRASTINATION AND SELF- CONTROL LEVELS

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞININ AKADEMİK ERTELEME VE
ÖZ-KONTROL DÜZEYLERİ BAĞLAMINDA YORDANMASI

 Fatma BÜTÜN¹

 Fatma Zeynep SAYLIK²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, fattmabutun@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, fzaynepsaylik@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
29.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
27.06.2025

ABSTRACT

The aim of this study is to examine whether academic procrastination and self-control predict smartphone addiction among university students. In addition, it seeks to contribute to identifying numerical thresholds related to smartphone addiction in terms of daily usage time and frequency of checking the device. Additionally, the study aims to investigate the relationships among these three variables and whether gender creates significant differences in these variables. The study was conducted with 320 students (219 females, 101 males) continuing their university education in Turkey. The data collection tools used in the research include the Smartphone Addiction Scale-Short Form, Aitken Academic Procrastination Inventory, Brief Self-Control Scale, and a personal information form. The data were analyzed using Independent Samples T-Test, One-Way ANOVA, Pearson Correlation, and Regression techniques. According to the findings, there was a significant positive relationship between smartphone addiction and academic procrastination tendency, and a significant negative relationship between smartphone addiction and self-control. Additionally, no significant difference was observed in smartphone addiction based on gender; however, significant differences were identified in relation to daily smartphone usage time and the number of daily checks. Beyond these relational results, regression analyses revealed that academic procrastination significantly predicted smartphone addiction, while self-control was found to be a marginal predictor. The findings were interpreted in light of the relevant literature, and suggestions were offered to inform future research.

Keywords: Smartphone Addiction, Academic Procrastination, Self-Control.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde akademik erteleme ve öz kontrolün akıllı telefon bağımlılığını yordayıp yordamadığını incelemektir. Ayrıca, günlük kullanım süresi ve telefonu kontrol etme sıklığı açısından bağımlılığa ilişkin sayısal eşiklerin belirlenmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bununla beraber her üç değişkenin birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesi ve cinsiyetin söz konusu değişkenler üzerinde anlamlı farklılık yaratıp yaratmadığının incelenmesi de amaçlanmıştır. Çalışma Türkiye’de üniversite öğrenimine devam eden 320 (NKadın= 219; NErkek= 101) öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada veri toplamak amacıyla; Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Form, Aitken Akademik Erteleme Eğilimi Ölçeği, Kısa Öz-Kontrol Ölçeği ile kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler, Bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Korelasyon Katsayısı ve Regresyon Analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; akıllı telefon bağımlılığı ile akademik erteleme eğilimi arasında anlamlı ve pozitif yönlü, akıllı telefon bağımlılığı ile öz kontrol arasında ise anlamlı ve negatif yönlü ilişkiler saptanmıştır. Ayrıca, akıllı telefon bağımlılığı açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmazken, günlük kullanım süresi ve günlük kontrol edilme sayısına göre anlamlı düzeyde farklılıklar gözlemlenmiştir. İlişkisel bulgulara ek olarak, regresyon analizleri sonucunda akademik ertelemenin akıllı telefon bağımlılığını anlamlı düzeyde yordadığı; öz kontrolün ise bu bağımlılığı marjinal düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, ilgili literatür doğrultusunda yorumlanmış ve ileride gerçekleştirilebilecek çalışmalara ışık tutacak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Telefon Bağımlılığı, Akademik Erteleme, Öz-Kontrol.

1. INTRODUCTION

This study aims to examine smartphone addiction among university students in relation to their levels of academic procrastination and self-control. In this context, smartphone addiction is addressed as the dependent variable, while academic procrastination and self-control are evaluated as independent variables. By identifying the relationships among these variables, the study seeks to determine the extent to which academic procrastination and self-control predict smartphone addiction. The analyses were conducted with the intention of contributing to the understanding of behavioral patterns related to technology use among young adults.

In many of these studies, interpretations have emphasized that as smartphone addiction increases, academic procrastination also rises, with assertions that academic procrastination behavior occurs as a result of smartphone addiction. However, it should be noted that due to the lack of experimental methods in these studies, making causal inferences, even indirectly, is difficult; if such inferences are made, it is possible that reverse causal explanations may also be feasible. Although an experimental method is not applied in this research, it is emphasized that, contrary to previous studies, smartphone addiction may also emerge as a consequence of academic procrastination. In this context, the need to test the predictive power of academic procrastination on smartphone addiction has emerged. On the other hand, it has been observed that self-control has a significant influence on smartphone addiction (Karaçorlu et al., 2019; Khang et al., 2013; Cho et al., 2017), and it is intended to compare the predictive power of self-control and academic procrastination. The absence of any studies in the literature that address both academic procrastination and self-control together can be considered another research problem. Despite the increasing number of studies on smartphone addiction, academic procrastination, and self-control, there is still a gap in the literature regarding the joint examination of these three variables within a single predictive framework. Especially among university students—who are in a critical developmental stage for self-regulation and digital habits—understanding how behavioral traits like procrastination and self-control relate to smartphone addiction is essential for both theoretical and practical reasons. While prior research has often investigated these variables in isolation or in pairwise models, an integrated approach is needed to reveal the underlying mechanisms that contribute to excessive smartphone use. Moreover, the mixed findings in the literature regarding gender differences highlight the importance of further investigation in different cultural and educational contexts. Therefore, this study aims to contribute to the growing body of literature by examining smartphone addiction as a behavioral outcome that can be predicted by both academic procrastination and self-control levels in a university student sample.

1.1. Smartphone Addiction

The ever-changing conditions of the technological age and the shift away from traditional forms in daily life can lead to changes in the rates of technology usage, which in turn affects the usage of technological devices. For instance, during the Covid-19 pandemic, this had a global impact, the prevalence of online education increased, leading to a rise in the use and duration of smartphones, computers, tablets, and instant messaging applications. This situation caused a significant and marked increase in technology addiction scores, especially among students (Karakaya, 2021). Technology addiction is defined as a non-chemical (behavioral) addiction involving human-machine interaction (Griffiths, 1996). It can be passive, like watching TV, or active, like playing games, and it has been emphasized that it contains encouraging and reinforcing features that can contribute to the promotion of addictive tendencies (Griffiths,

1996). Griffiths (1995) classifies technology addiction under behavioral addictions and states that such addictions manifest through various criteria, including salience, mood modification, tolerance, withdrawal symptoms, conflict, and relapse. In recent literature, technology addiction is defined as the excessive, uncontrolled, and compulsive use of digital technologies—particularly the internet and social media platforms—in ways that impair daily functioning (Uslu, 2022). This form of addiction is not solely associated with the amount of time spent using technology but is also characterized by symptoms such as loss of control, use for mood regulation, and withdrawal-like experiences (Brand et al., 2022). Recent studies further emphasize that persuasive system designs and dark patterns deliberately embedded in digital platforms play a critical role in reinforcing addictive behaviors (Chen et al., 2021; Puspitasari & Lee, 2022). Considering the fast-evolving and dynamic nature of digital environments, it is essential that definitions and conceptualizations of technology addiction are grounded in current scientific literature.

Although smartphones, as a product of technological development, are designed to enhance individuals' functionality in daily life, some people overuse smartphones or become addicted to them, thereby reducing their quality of life both physically and mentally (Elhai et al., 2017; Matar Boumosleh & Jaalouk, 2017). While smartphone addiction is not yet officially recognized as a clinical disorder by the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM), Fifth Edition (American Psychiatric Association, 2013) ICD-11 (International Classification of Diseases), many aspects of this behavior show similarities to other recognized behavioral addictions (Ting & Chen, 2020). Addictive behaviors are often subjectively experienced as a "loss of control" and persist despite efforts to avoid the behavior. Indeed, Al-Barashdi et al. (2015) have addressed smartphone addiction using terms like "problematic mobile phone use" or "impulsive mobile phone use" and defined this behavioral addiction as "being preoccupied with phone use to the extent that other areas of life are neglected." Therefore, it is not surprising that some studies on smartphone addiction use the term "excessive use" instead of "addiction" (e.g., Claesdotter-Knutsson et al., 2021; Kim, Choi & Jin-Kim, 2020).

Despite the lack of a clear definition of smartphone addiction, it has been noted that it develops based on factors such as the duration and frequency of use, the ability to control usage, and the purpose of use (Kuyucu, 2017). For example, Claesdotter-Knutsson et al. (2021) defined excessive smartphone use as "the misuse of smartphones" along with functional impairment. Hefner et al. (2018) described this addiction as "an excessive level of cognitive, emotional, and behavioral dependence on smartphones." Considering the studies and definitions in the literature, it is observed that smartphone addiction is often used interchangeably with "excessive mobile phone/smartphone use." In this study, smartphone addiction refers to excessive smartphone use, which does not yet have an official definition but exhibits patterns of behavioral addiction.

Smartphone addiction has become a significant global issue due to the increasing influence of smartphones in daily life (Lin et al., 2016). From 2016 to 2023, there has been a rapid increase in the global smartphone usage rate and prevalence, reaching 69% of the world's population (statista.com, 2024). This rise seems to have led to an increase in research on which conditions and personality traits might be associated with smartphone addiction. However, findings on smartphone addiction appear to show inconsistencies regarding certain variables. For example, while some studies suggest that problematic smartphone use is higher in women than in men (Augner & Hacker, 2011; Güneş, 2018; Qaisar et al., 2017; Yang et al., 2019), other studies argue

that there are no significant gender differences in smartphone addiction (e.g., Güngör & Koçak, 2020; Kwon et al., 2013; Mitchell & Hussain, 2018; Pearson & Hussain, 2016). In this context, it appears that more comprehensive and additional research is needed to better understand the role of gender in smartphone addiction.

Many studies highlight the harmful effects of excessive smartphone use alongside its beneficial applications, such as providing users with internet-based communication, commerce, education, entertainment platforms, and even clinical applications (Moattari et al., 2017) (see Hanphitakphong, 2021; Moattari et al., 2017; Montag, Wegmann, Sariyska, Demetrovics & Brand, 2020). It is known that individuals with a high likelihood of smartphone addiction tend to have higher scores for neuroticism and narcissistic personality disorder (Pearson & Hussain, 2016), and experience chronic stress and low emotional stability (Augner & Hacker, 2011). Moreover, studies have shown that individuals with smartphone addiction have poorer sleep quality, and this low sleep quality increases the risk of depression and anxiety (Adams & Kisler, 2013). It has also been found that university students with smartphone addiction have lower grade point averages compared to those without (Hawi & Samaha, 2016). A review of the literature on which personal traits might trigger this behavioral addiction suggests that age, impulsivity, excessive reassurance-seeking, and depression are important antecedents (Mitchell & Hussain, 2018). These findings draw attention to research on the antecedents and effects of smartphone addiction.

1.2. Academic Procrastination

Procrastination is the act of delaying tasks without any reason until reaching a point of experiencing subjective distress (Solomon & Rothblum, 1984). According to Steel (2007), procrastination is voluntarily delaying an intended action despite the expectation that the action plan will be in a worse state due to the delay. Procrastination behavior is also influenced by mindset and beliefs, such as an individual's views on success, failure, self-worth, immediate gratification, and task importance (Fernández Da Lama & Brenlla, 2024). Yıldırım (2014) stated that, according to the behavioral approach, procrastination is reinforced due to the reinforcement of procrastination behavior, which is not punished or is rewarded after being carried out (cited in Öztürk-Başpınar, 2020).

There are many studies that categorize procrastination into various types (Chun Chu & Choi, 2005; Milgram, Mey-Tal, & Levison, 1998). Milgram et al. (1998) identified five different types of procrastination: academic procrastination, general procrastination, decision procrastination, neurotic procrastination, and compulsive procrastination. In this study, the focus is specifically on academic procrastination, as it examines the predictive power of academic procrastination on smartphone addiction among university students. Academic procrastination is generally defined as the tendency to delay the initiation or completion of academic tasks without a clear or justified reason (Ferrari, Keane, Wolfe, & Beck, 1998), and as voluntarily postponing an intended action related to study, despite the expectation that the delay will result in a worse outcome (Steel & Klingsieck, 2016). Ajayi (2020) defined academic procrastination as the behavior of postponing academic tasks, such as preparing for exams, completing term assignments, managing administrative tasks related to school, and fulfilling attendance requirements, to another time. There are studies indicating that academic procrastination is quite common among students. For example, while academic procrastination is observed at a rate of 54% among high school students (Uzun Özer, 2009), this rate is 40% among undergraduate students (Rothblum, Solomon, & Murakami, 1986), and ranges between 20% and 45% among graduate

students (Onwuegbuzie, 2004). Academic procrastination, which is becoming increasingly common among university students (Gustavson & Miyake, 2017; Zacks & Hen, 2018), was reported at a rate of 53% in the study by Ulukaya and Bilge (2014). The significant prevalence of academic procrastination behavior seems to have led to an increase in research on this behavior. These studies indicate that academic procrastination may be associated with certain negative conditions or characteristics. For instance, it has been found that the tendency for academic procrastination is negatively and significantly related to academic perfectionism (Aygün & Topkaya, 2022), individuals exhibiting academic procrastination struggle with emotion regulation (Bytamar, Omid, & Khakpoor, 2020), and experience higher levels of psychological stress (Eisenbeck, Carreno, & Uclés-Juárez, 2019). Additionally, it has been reported that individuals prone to academic procrastination have low self-control (Özer, Leblanc, & Ferrari, 2020; Li et al., 2022) and low self-esteem (Uzun et al., 2020; Beck, Koons, & Milgram, 2000).

Many studies conducted with university students have shown a positive correlation between academic procrastination and smartphone addiction among this demographic, indicating that as smartphone addiction increases, the tendency toward academic procrastination also rises (Akıncı, 2021; Albursan et al., 2022; Güngör & Koçak, 2020; Li, Gao & Xu, 2020; Urfalıoğlu-Şahin & Tunalı, 2023). Iftikhar, Liaquat, and Shadid (2022) obtained similar results and additionally noted that male participants exhibited more academic procrastination behavior than female participants. Other studies have also found similar gender differences in academic procrastination. For example, in a study by Balkıs, Duru, Buluş, and Duru (2006) examining academic procrastination tendencies among university students in relation to various variables, it was found that female students exhibited lower levels of academic procrastination compared to their male counterparts. In another study by Balkıs and Duru (2009), conducted on prospective university teachers to investigate the prevalence of procrastination behavior, demographic characteristics, and personal preferences, male participants scored higher in procrastination behavior than female participants. Similarly, in a study by Özer and Bilge (2005) on university students examining the prevalence, possible causes, gender differences, and academic performance related to academic procrastination, male students were found to procrastinate more than female students, particularly in preparing for exams, completing term papers, and weekly reading assignments. These research findings collectively suggest that academic procrastination is more prevalent in males compared to females. On the other hand, there are a limited number of studies that indicate no gender difference in academic procrastination (e.g., Bolbolian, Asgari, Sefidi, & Zadeh, 2022). The study by Uzun-Özer, Demir, and Ferrari (2009) emphasized that there are gender differences in the causal processes of academic procrastination. According to the findings of this study, the number of female students reporting higher levels of academic procrastination due to fear of failure and laziness was significantly greater than that of male students. The same study reported that male students were more prone to academic procrastination compared to female students, and that this behavior was associated with tendencies such as higher sensation-seeking and resistance to authority. Therefore, it can be stated that more research is needed to investigate whether there are gender differences in academic procrastination.

1.3. Self-Control

According to Hofmann et al. (2013), self-control involves the capacity to regulate one's internal reactions and inhibit impulsive or undesired behavioral patterns, thereby preventing those impulses from being acted upon. It encompasses delaying gratification, exerting control,

willpower, time management, self-discipline, self-regulation, and ego strength (Moffitt et al., 2011). It is also expressed as an individual's effort to regulation of self (Muraven & Baumeister, 2000). According to Kanfer and Karoly (1972), self-control emerges when an individual or an organism attempts to change the way they would otherwise think, feel, or behave (as cited in Muraven & Baumeister, 2000). Self-control behaviors or self-regulatory behaviors are designed to maximize an individual's long-term interests (Mischel, 1996), and there are significant individual differences in these behavioral capacities (Rosenbaum, 1980; Paschke et al., 2016). For example, some individuals may possess self-control over behaviors related to maintaining their lives, managing their anger, adhering to diets, or keeping promises, while others may have more self-control regarding stopping after a few drinks, saving money, or keeping secrets. These differences are associated with greater success and well-being in life domains (Tangney, Baumeister, & Boone, 2004). Additionally, individuals with low self-control and those with high self-control interpret their world differently. Individuals with low self-control often perceive many behaviors, particularly regulatory behaviors, as burdensome and difficult. After completing a challenging behavior, individuals with low self-control are more likely to fail in exhibiting regulatory behaviors, while it is more probable for a highly self-regulated person to maintain their regulatory behavior (Mehta, 2010).

Elevated self-control levels have been empirically linked to enhanced academic achievement, greater psychological adjustment, and elevated self-esteem. Furthermore, high self-control is negatively associated with maladaptive behaviors such as excessive eating and alcohol misuse, while positively correlated with the capacity to establish healthy interpersonal relationships, the development of secure attachment styles, and effective emotional regulation (Tangney et al., 2004). Studies conducted with university students have shown that students with low self-control are at greater risk for reporting excessive drinking, marijuana use, and prescription drug misuse (Ford & Blumenstein, 2013), and they are more likely to exhibit internet addiction (Li et al., 2021). Another study observed a relationship between trait self-control and emotion regulation, indicating that students with high self-control are more likely to use healthier and more adaptive coping strategies for stress compared to students with low self-control (Powers, Moshontz, & Hoyle, 2020).

Studies examining the relationship between smartphones and self-control indicate that increased stress leads to a decrease in self-control, which in turn contributes to an increase in smartphone addiction (Cho, Kim, & Park, 2017). In a study conducted by Adiyatma, Mudjiran, and Afdal (2020), the relationship between university students' smartphone usage habits and their levels of self-control was examined. The findings indicated that higher levels of self-control were associated with lower tendencies toward smartphone addiction, whereas individuals with lower self-control exhibited more pronounced signs of addictive behavior. Several studies in the literature have reported similar findings (e.g., Kalecik, 2016; Khang et al., 2013; Yanık & Özçiçek, 2021; Özdemir et al., 2014).

On the other hand, conflicting findings exist in the literature regarding whether self-control abilities differ by gender. For instance, in a study conducted by Yıldız Yıldırım (2022), no statistically significant difference was found between self-control and gender. However, in Boyalı's (2020) research, which examined the mediating role of smartphone addiction in the relationship between self-control and academic procrastination, self-control levels were found to vary by gender, with female participants demonstrating higher levels of self-control compared to male participants. Feyzioğlu (2023), in a study examining self-control and coping styles with

stress as predictors of procrastination, indicated that self-control levels did not differ by gender. In another study conducted with adolescent individuals, it was reported that males had higher self-control abilities than females (Wang et al., 2017). However, in a study by Lynskey et al. (2000), male participants exhibited lower self-control compared to female participants.

The relationship between self-control and gender has been a long-standing topic of debate in psychological literature. The origins of observed gender differences in individuals' self-regulatory abilities are not solely biological; they are also associated with social norms, parenting styles, and cultural values. Accordingly, numerous studies conducted with individuals from different age groups and cultural contexts have explored the role gender may play in shaping self-control. For example, a comprehensive meta-analysis conducted by Else-Quest, Hyde, Goldsmith, and Van Hulle (2006), which examined data from over 16,000 children, found that girls scored higher than boys in areas of self-regulation such as attention focusing, emotional regulation, and effortful control. The same analysis reported that boys exhibited greater activity levels and shorter attention spans. Similarly, in a study conducted by Matthews, Ponitz, and Morrison (2009), classroom observations of five-year-old children revealed that girls demonstrated significantly higher behavioral self-regulation compared to boys. The researchers explained these findings not only by individual differences but also through gender norms and socialization processes. In another study conducted by Wanless et al. (2013), which aimed to compare preschool children's self-regulation skills based on gender across the United States, Taiwan, South Korea, and China, both direct assessments and teacher evaluations were used. The results showed that girls in the U.S. sample significantly outperformed boys in both individual tests and teacher observations. However, in Taiwan, South Korea, and China, no significant gender differences were found in the individual assessments. Notably, in Taiwan and South Korea, girls were rated higher in self-regulation by teachers, while in China, the difference was not statistically significant. These findings indicate that gender differences in self-regulation are influenced by cultural context and may vary depending on the method of assessment (Wanless et al., 2013). When these results are considered together, it can be suggested that in some cultural contexts, girls are expected to conform more strongly to social-emotional norms such as calmness and responsibility, thereby encouraging the early and systematic development of self-regulation skills. In contrast, boys tend to face fewer such social pressures and experience greater behavioral autonomy during the development of self-control. In some societies, for example, it is expected that girls will exhibit greater self-restraint due to higher socio-emotional expectations (Chaplin & Aldao, 2013), while boys may be subject to fewer such expectations (Rose & Rudolph, 2006). Indeed, studies have shown that girls are more often exposed to social guidance and societal expectations in domains such as emotion regulation, empathy, and relationship management, which can contribute to gender-based divergences in the development of self-regulation (Else-Quest et al., 2006). Therefore, the gender differences observed in the present study can be interpreted not only at the individual level but also as a reflection of prevailing social norms. Nofziger (2010) examined the influence of gender identity on individuals' levels of self-control and found that those with more feminine gender traits displayed higher levels of self-control. This finding suggests that societal norms and feminine behavioral expectations, when combined with a desire for social acceptance, may strengthen individuals' self-regulation abilities. Similarly, Shoenberger and Rocheleau (2017) identified differences in parental disciplinary strategies toward boys and girls, reporting that girls were subject to stricter supervision and more structured, explanatory parenting practices, while boys were granted more autonomy. These differences were found to influence levels of self-control:

girls developed higher levels of self-regulation, while boys remained at relatively lower levels. Taken together, these studies indicate that self-control is not merely an individual or innate capacity, but is also shaped by gender roles and parental attitudes experienced during childhood (Nofziger, 2010; Shoenberger & Rocheleau, 2017). In this regard, the findings of the present study point not only to individual-level differences but also to the broader effects of gender norms on self-control, offering a valuable basis for understanding how self-regulation is structured across different cultural settings. Therefore, it appears that there are inconsistent findings in the literature regarding whether self-control differs by gender, and it was deemed necessary and appropriate to examine whether there is a gender difference in self-control abilities in this study.

In many of these studies, interpretations have emphasized that as smartphone addiction increases, academic procrastination also rises, with assertions that academic procrastination behavior occurs as a result of smartphone addiction. However, it should be noted that due to the lack of experimental methods in these studies, making causal inferences, even indirectly, is difficult; if such inferences are made, it is possible that reverse causal explanations may also be feasible. Although an experimental method is not applied in this research, it is emphasized that, contrary to previous studies, smartphone addiction may also emerge as a consequence of academic procrastination. In this context, the need to test the predictive power of academic procrastination on smartphone addiction has emerged. On the other hand, it has been observed that self-control has a significant influence on smartphone addiction (Karaçorlu et al., 2019; Khang et al., 2013; Cho et al., 2017), and it is intended to compare the predictive power of self-control and academic procrastination. The absence of any studies in the literature that address both academic procrastination and self-control together can be considered another research problem.

Taken together, these gaps point to a clear need for a more integrated and explanatory approach to understanding smartphone addiction among university students. This study seeks to fill that gap by jointly examining the predictive roles of academic procrastination and self-control within a single model, while also exploring behavioral indicators such as daily usage time and checking frequency. By addressing both psychological and behavioral dimensions simultaneously, the current research offers a more comprehensive understanding of smartphone addiction. Furthermore, by clarifying the direction of the relationship between academic procrastination and smartphone addiction, this study contributes new insights to a field where causal assumptions are often made without adequate methodological grounding.

1.4. Research Problem

Smartphone addiction has become an increasingly prevalent issue, particularly among university students in early adulthood. As smartphones become integrated into nearly every aspect of daily life, problematic usage patterns have grown significantly. However, there is no universally accepted definition of smartphone addiction in the existing literature. This conceptual ambiguity necessitates the investigation of behavioral indicators—such as daily usage time and frequency of checking the device—that may signal problematic use.

Psychological variables such as academic procrastination and self-control are considered among the key individual factors associated with smartphone addiction. However, there is a lack of research examining the combined predictive roles of these two constructs. Moreover, studies investigating gender differences in smartphone addiction, academic procrastination, and self-

control have yielded inconsistent results. These discrepancies highlight the importance of addressing the issue through both exploratory and hypothesis-driven approaches.

Accordingly, the present study has two main objectives. First, it aims to explore whether smartphone addiction, academic procrastination, and self-control levels differ by gender, and whether smartphone addiction scores vary based on users' daily usage time and the frequency of checking the device. Due to inconsistent findings in the literature, no hypotheses were formulated for these variables, and they were examined through exploratory research questions. Second, the study aims to examine the extent to which academic procrastination and self-control predict smartphone addiction among university students. These relationships were tested using a hypothesis-driven approach, based on previous empirical and theoretical findings.

Research Questions

1. Does smartphone addiction differ by gender?
2. Does academic procrastination differ by gender?
3. Does self-control differ by gender?
4. Do smartphone addiction scores differ according to daily smartphone usage time?
5. Do smartphone addiction scores differ according to the frequency of checking the smartphone?

Research Hypotheses

H1: Self-control negatively and significantly predicts smartphone addiction.

H2: Academic procrastination positively and significantly predicts smartphone addiction.

2. METHOD

2.1. Research Model

This study employed a relational survey design, categorized under quantitative research methodologies. Data were analyzed using the SPSS 22 statistical software package. For descriptive statistics, mean and standard deviation values were calculated. To assess whether the data met the assumption of normality, skewness and kurtosis values were examined, with the acceptable threshold set between -1.5 and +1.5 (Tabachnick & Fidell, 2013). The results indicated that all variables in the study conformed to normal distribution (see Table 1). In order to assess group differences in participants' mean scale scores, independent samples t-tests and one-way ANOVA were utilized. The homogeneity of variances assumption was tested using Levene's test. Additionally, Pearson correlation analysis was performed to explore the relationships between the study variables.

To determine the variables predicting smartphone addiction, two separate multiple linear regression analyses were conducted (total self-control, impulsivity/self-discipline). The research data were checked for regression assumptions during the data analyses. First, the linearity of the variables was assessed using scatterplots, and it was determined that the variables were linear. Subsequently, to determine the presence of autocorrelation among the variables, Durbin-Watson coefficients were calculated. The values were computed as 1.97 and 2.00 for the two different regression analyses (1 - total self-control, 2 - impulsivity/self-discipline). A Durbin-Watson coefficient between 1.5 and 2.5 indicates that there is no autocorrelation among the variables. Therefore, no autocorrelation issue exists in the current data. Variance inflation factor (VIF)

values were checked concerning the multicollinearity problem. A value less than 10 indicates that there is no multicollinearity issue in the data (Büyüköztürk, 2011). The maximum VIF value was calculated as 1.17 (total self-control) and 1.16 (impulsivity/self-discipline) for both analyses. The normality of residuals was checked via normal probability plots (P-P plots) and histograms, which showed that residuals were approximately normally distributed. Homoscedasticity was evaluated by inspecting scatterplots of standardized residuals versus predicted values. The random spread of the residuals suggested that the assumption of constant variance was satisfied. Finally, to identify outliers in the research data, Cook's distance values were examined. A Cook's distance value exceeding 1 suggests that the data point may be an outlier (Tabachnick & Fidell, 2013). As a result, the maximum Cook's distance value was calculated as 0.05 for both analyses.

2.2. Study Group

This study was conducted with a total of 320 university students enrolled in various academic levels and departments at different higher education institutions in Turkey. The participant group included 101 males (31.5%) and 219 females (68.5%). Their ages ranged from 18 to 25 and above. Of the students, 6 were enrolled in preparatory programs, 39 were first-year, 53 were second-year, 112 were third-year, 54 were in their fourth year, and 56 were graduate students. Participation in the study was entirely voluntary. Prior to data collection, participants were informed about the purpose of the study and provided written consent, acknowledging that they could withdraw from the study at any point. All necessary ethical procedures were followed throughout the research process.

2.3. Data Collection Tools

In this study, data were collected using the Aitken Procrastination Inventory, the Brief Self-Control Scale, the Smartphone Addiction Scale–Short Version, and personal information form.

2.3.1. Smartphone Addiction Scale–Short Version

The Smartphone Addiction Scale–Short Version used in this study is a measurement tool developed to assess individuals' risk of smartphone addiction. The original version of the scale was developed by Kwon et al. in 2013, and its Turkish adaptation was conducted by Noyan et al. in 2015. The Smartphone Addiction Scale–Short Version was chosen to practically assess individuals' problematic smartphone use. This version was deemed appropriate due to its adequate psychometric properties in terms of reliability and validity, as well as its ability to streamline the data collection process. Given that the sample consisted of university students, the use of a short form was preferred to reduce attention fatigue and increase participant engagement by shortening the survey duration.

The scale consists of 10 items, and participants respond to each item using a 6-point Likert-type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 6 (strongly agree). All items are scored in one direction, and the total score ranges from 10 to 60. Higher scores indicate a greater risk of smartphone addiction.

This scale has a unidimensional structure and does not include any sub-dimensions. Psychometric analyses have shown that the skewness and kurtosis values fall within the acceptable range of ± 1.5 . In the current study, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the scale was calculated as .89, indicating that the scale has a high level of internal reliability and functions as a valid measurement instrument.

2.3.2. Brief Self-Control Scale

The Brief Self-Control Scale, developed by Tangney et al. (2004), was designed to assess individuals' capacity to regulate their impulses, emotions, and thoughts. The scale consists of 13 items, and participants respond to these items using a 5-point Likert-type scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The items are structured to reflect individuals' levels of self-control and their ability to avoid engaging in maladaptive behaviors.

The Brief Self-Control Scale was used to evaluate individuals' ability to regulate their impulses, act in a planned manner, and maintain goal-directed behavior. Self-control is considered a relevant individual trait in the context of smartphone addiction and is expected to have meaningful associations with the behavioral outcomes examined in this study. Furthermore, the short and practical structure of the scale facilitates completion without inducing survey fatigue in participants and contributes to time efficiency in the research process.

The scale was first adapted into Turkish by Coşkan (2010), who reported a Cronbach's alpha internal consistency coefficient of .89. In the original development study, the Cronbach's alpha was found to be .85, and the test-retest reliability was reported as .87. Another validity study conducted by Nebioğlu, Konuk, Akbaba, and Eroğlu (2012) found the internal consistency coefficient to be .83.

In the current study, the overall Cronbach's alpha reliability coefficient of the scale was calculated as .79. The scale includes two sub-dimensions: impulsivity and self-discipline. The analysis revealed that the Cronbach's alpha for the impulsivity dimension was .67, while the self-discipline dimension yielded a relatively low value of .38. Due to the low internal consistency of the self-discipline subscale, the current analysis was conducted using the total score rather than evaluating each sub-dimension separately. Additionally, the skewness and kurtosis values were within the acceptable range of ± 1.5 , indicating a normal distribution of the data.

2.3.3. Aitken Procrastination Inventory

The Aitken Procrastination Inventory was originally developed by Aitken (1982) to assess students' tendencies to delay fulfilling academic responsibilities on time. The scale has a single-factor structure and includes a total of 19 items. Participants respond to each item using a 5-point Likert-type scale ranging from 1 (never) to 5 (always).

The Aitken Procrastination Inventory was employed to measure individuals' tendencies to delay academic tasks. Academic procrastination is recognized as a significant behavioral factor associated with digital media and technology use, and constitutes one of the key variables in this study. The scale has been widely used in previous research with similar populations and is considered an effective tool for capturing this construct.

The Turkish adaptation of the scale was carried out by Balkis (2006), and in that study, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) was reported as .89. In the current research, the internal consistency coefficient was calculated as .88. Additionally, the distribution of the data was examined, and the skewness and kurtosis values were found to fall within the acceptable range of ± 1.5 , indicating that the data met the assumption of normality. Higher scores obtained from the scale reflect a greater tendency toward academic procrastination.

3. FINDINGS

3.1. Descriptive Statistics and Correlation Analysis

The findings of the descriptive statistics and the analysis related to normal distribution are presented in Table 1.

Table 1. Descriptive Statistics

	N	Mean	SD	Skewness	Curtosis
Smartphone addiction	320	31.98	11.15	.42	-.30
Self-control	320	43.15	8.11	.13	-.39
Academic procrastination	320	39.74	11.71	-.06	-.69

When examining the skewness and kurtosis values of the data in the study, it was determined that all study variables exhibited a normal distribution. To explore the interrelationships among the variables in the study, Pearson correlation coefficients were calculated, with the corresponding results summarized in Table 2.

Table 2. Correlation Analysis Results

	1	2	3
1. Smartphone addiction	1	-.52**	.42**
2. Self-control		1	-.62**
3. Academic procrastination			1

Note: ** $p < .01$, * $p < .05$

As seen in Table 2, smartphone addiction is significantly negatively correlated with self-control ($r = -.52$, $p < .01$) and significantly positively correlated with academic procrastination ($r = .42$, $p < .01$). On the other hand, a significant negative correlation was found between self-control and academic procrastination ($r = -.62$, $p < .01$).

3.2. Independent Samples T-Test Analysis

In order to assess whether gender plays a role in participants' levels of smartphone addiction, self-control, and academic procrastination, an independent samples t-test was utilized. The outcomes of this statistical procedure are detailed in Table 3.

Table 3. T-test Results Based On Gender

	Gender	N	Mean	SD	t	P
Smartphone addiction	Male	101	31.64	12.01	-.36	.714
	Female	219	32.14	10.75		
Self-control	Male	101	41.34	7.63	-2.75	.006**
	Female	219	43.99	8.20		
Academic procrastination	Male	101	40.08	11.42	.34	.728
	Female	219	39.59	11.86		

Note: ***p<.001, **p<.01, *p<.05.

According to the findings of the t-test analysis, it was determined that the gender variable did not create a significant difference in smartphone addiction and academic procrastination. On the other hand, the mean self-control scores for men were found to be 41.34 (SD = 7.63) and for women 43.99 (SD = 8.20), indicating a significant differentiation between the mean self-control scores. Thus, it was concluded that the mean self-control scores of female participants were significantly higher than those of male participants.

3.3. One-Way Analysis of Variance

3.3.1. Examination Of Group Averages In Terms Of Daily Smartphone Usage Duration

To investigate whether participants' levels of smartphone addiction, self-control, and academic procrastination differ significantly based on their daily smartphone usage durations, a one-way ANOVA was carried out. The subgroup reporting 0–1 hour of daily use was excluded from the analysis due to the limited number of participants (n = 2). The outcomes derived from this analysis are outlined in Table 4.

Table 4. ANOVA Results Based On Daily Smartphone Usage Time

Variable	Group	N	Mean	SD	F	P
Smartphone addiction	1-3 hours	76	25.07	7.78	29.18	.000
	4-6 hours	185	33.01	10.92		
	7 hours and above	57	38.35	10.90		
	Total	318	32.07	11.13		
Self-control	1-3 hours	76	47.51	7.73	16.69	.000
	4-6 hours	185	42.11	8.05		

	7 hours and above	57	40.65	6.68		
	Total	318	43.14	8.12		
Academic procrastination	1-3 hours	76	34.46	9.88	15.14	.000
	4-6 hours	185	40.28	12.05		
	7 hours and above	57	45.12	10.14		
	Total	318	39.75	11.73		

Findings from the ANOVA indicated that participants' levels of smartphone addiction, self-control, and academic procrastination varied significantly based on their daily smartphone usage duration, as reflected in the following results: smartphone addiction ($F(2, 315) = 29.18, p < .05$), self-control ($F(2, 315) = 16.69, p < .05$), and academic procrastination ($F(2, 315) = 15.14, p < .05$). To determine which groups differed, Tukey and Games-Howell tests were used as Post Hoc analyses. The findings from the Post Hoc analysis are presented in Table 5.

Table 5. Post Hoc Results Based On Daily Smartphone Usage Time

Variable	Test	Group (I)	Group (J)	P
Smartphone addiction	Games-Howell	1-3 hours	4-6 hours	.000
			7 hours and above	.000
		4-6 hours	7 hours and above	.005
Self-control	Tukey	1-3 hours	4-6 hours	.000
			7 hours and above	.000
		4-6 hours	7 hours and above	.429
Academic procrastination	Games-Howell	1-3 hours	4-6 hours	.000
			7 hours and above	.000
		4-6 hours	7 hours and above	.009

According to the results of the conducted analyses, it was determined that the levels of smartphone addiction and academic procrastination in the group with daily smartphone usage between 1-3 hours were significantly lower than those in the groups with daily usage between 4-6 hours and 7 hours and above ($p < .05$). Additionally, the group with daily smartphone usage between 4-6 hours was found to have significantly lower levels of academic procrastination and smartphone addiction compared to the group with daily usage of 7 hours and above ($p < .05$). On the other hand, the self-control level of the group with daily smartphone usage between 1-3

hours was found to be significantly higher than that of the groups with daily usage between 4-6 hours and 7 hours and above ($p < .05$).

3.3.2. Examination Of Group Averages In Terms Of Smartphone Checking Frequency

A one-way analysis of variance (ANOVA) was conducted to test whether there is a significant difference in smartphone addiction, self-control, and academic procrastination levels of participants based on their daily smartphone checking frequency. The group that checks their smartphone less than 10 times a day was not included in the analysis due to the small number of participants ($n = 14$). The findings from the analysis are presented in Table 6.

Table 6. ANOVA Test Results Based On Participants' Daily Smartphone Checking Frequency

Variable	Group	N	Mean	SD	F	P
Smartphone addiction	10-20 times	119	28.51	9.99	15.38	.000
	30-40 times	93	33.78	10.36		
	40+ times	94	36.24	11.10		
	Total	306	32.49	10.94		
Self-control	10-20 times	119	44.96	8.06	10.28	.000
	30-40 times	93	42.95	7.84		
	40+ times	94	40.14	7.08		
	Total	306	42.87	7.93		
Academic procrastination	10-20 times	119	36.80	10.57	9.84	.000
	30-40 times	93	41.01	12.39		
	40+ times	94	43.57	11.02		
	Total	306	40.16	11.61		

According to the results of the ANOVA analysis, significant differences were found in smartphone addiction ($F(2-303) = 15.38, p < .05$), self-control ($F(2-303) = 10.28, p < .05$), and academic procrastination ($F(2-303) = 9.84, p < .05$) scores based on participants' daily smartphone checking frequency. To determine between which groups the differences occurred, the Tukey test was used as a Post Hoc analysis. The findings from the Post Hoc analysis are presented in Table 7.

Table 7. Post Hoc Analysis Results Based on Participants' Daily Smartphone Checking Frequency

Variable	Test	Group (I)	Group (J)	P
----------	------	-----------	-----------	---

Smartphone addiction	Tukey	10-20 times	30-40times	.001
			40+ times	.000
		30-40 times	40+ times	.244
Self-control	Tukey	10-20 times	30-40 times	.144
			40+ times	.000
		30-40 times	40+ times	.035
Academic procrastination	Tukey	10-20 times	30-40 times	.020
			40+ times	.000
		30-40 times	40+ times	.268

According to the results of the conducted analyses, it was determined that the levels of smartphone addiction and academic procrastination in the group that checks their smartphone 10-20 times a day were significantly lower than those in the groups that check their smartphones 30-40 times and more than 40 times a day ($p < .05$). Additionally, the group that checks their smartphone 30-40 times a day was found to have significantly higher self-control levels than the group that checks their smartphone more than 40 times a day ($p < .05$).

3.4. Multiple Regression Analyses

Two separate Multiple Linear Regression analyses were conducted to test the predictive effects of self-control and academic procrastination on smartphone addiction. The findings from the analysis, which aimed to identify the variables predicting smartphone addiction, are presented in Table 8.

Table 8. Regression Analysis Results For Predicting Smartphone Addiction

Variable	B	SE	B	t	Sig.	Zero-Order r	Partial r
(Constant)	51.48	5.34		9.63	.000		
Self-control	-.59	.08	-.43	-7.03	.000	-.33	-.36
Academic procrastination	.15	.06	.15	2.51	.012	.12	.14

Note. $R = .533$, $R^2 = .284$, $F = 62.80$

According to the results of the multiple regression analysis, the tested model for predicting smartphone addiction was found to be significant ($F(2-317) = 62.80$, $p < .001$). The created model explains 28.4% of the total variance in smartphone addiction. As shown in Table 11, self-

control ($\beta = -0.59$, $t = 9.63$, $p < .001$) and academic procrastination ($\beta = 0.15$, $t = 2.51$, $p < .05$) have a significant predictive effect on smartphone addiction.

4. CONCLUSION

This study found no significant gender difference in smartphone addiction, suggesting that gender may not be a decisive factor on its own. Supporting this, recent studies (Chen et al., 2017; Lee & Kim, 2018) emphasize that digital addiction is shaped more by usage patterns—such as social media or gaming—than by gender roles. Similarly, Wu and Chou (2023) show that gender is often treated as a secondary variable in intervention research. In contrast, Jenaro et al. (2007) found that women reported higher levels of anxiety, loneliness, and psychological distress related to mobile phone use. Cholz (2012) also noted that women tend to develop addiction through emotional and social functions, whereas men are more drawn to gaming and unregulated digital content.

These conflicting findings can be explained by theoretical frameworks that view gender as a cultural and contextual category rather than a biological one. In particular, the Gender Role Theory (Eagly, 1987) argues that individuals' patterns of technology use are shaped by socially constructed roles. In this context, the effect of gender alone is insufficient to explain addictive behaviors; it must be evaluated in conjunction with other psychosocial factors such as age, social ties, family communication style (Lee & Kim, 2018), self-efficacy (Samson, 2020), and academic satisfaction (Balkis & Duru, 2017). Indeed, the Behavioral Addiction Theory (Griffiths, 1995) emphasizes that technology addiction is defined not only by the frequency of use but also by the individual's loss of control over this use, neglected areas of life, and withdrawal symptoms. In this context, gender is not a sole determinant but interacts with context and individual tendencies.

In conclusion, the findings of this study reveal that gender does not have a universal and direct effect on smartphone addiction; rather, this relationship is shaped within a complex and multifactorial structure. In future research, it is important to consider the socio-cultural context, individual psychological factors, and types of digital media together to understand the effects of gender. On the other hand, it is noteworthy that studies reporting gender differences are relatively old, while studies reporting no gender differences were conducted relatively recently. This detail suggests that increasing digitalization may have contributed to a decrease in differences in the socialization characteristics of women and men and an increase in similarities in their social and emotional needs.

The present study found no significant gender difference in academic procrastination, aligning with several prior findings. For instance, Samson (2020) emphasized that procrastination is more strongly influenced by academic self-efficacy and coping strategies than by gender. Similarly, Solomon and Rothblum (1984), in their foundational study, observed no systematic pattern of gender-based procrastination tendencies, highlighting the central role of individual cognitive and motivational factors.

However, other studies suggest a different pattern. Balkis and Duru (2017) reported that male students are more likely to procrastinate than females, and that this tendency negatively affects academic satisfaction and performance. They linked this to lower levels of self-regulation and time management in males. Supporting this, a large-sample study by Balkis, Duru, Buluş, and Duru (2006) also found that male students showed higher levels of procrastination. These contrasting findings may be shaped by academic task demands, personal coping styles, and the

influence of gender roles. On the other hand, Ghosh and Roy's (2017) study presents one of the important findings that reverses the dominant trend in the literature. In their study with university students in India, the researchers found that female students exhibited higher levels of academic procrastination behavior than males. This suggests the influence of cultural context; particularly in developing societies, women may be more prone to procrastinate due to educational expectations, social pressures, or role conflicts.

The existence of these differing results indicates that gender alone is not a sufficient explanatory variable for academic procrastination behavior. This situation can be better understood through psychological theories such as Social Cognitive Theory (Bandura, 1986) and Expectancy-Value Theory (Eccles & Wigfield, 2002). According to Social Cognitive Theory, individuals' behaviors are influenced not only by their internal characteristics but also by their social environment and learning processes through observation. Therefore, the effect of gender may vary depending on how gender roles are structured in the environment in which the individual was raised.

The Expectancy-Value Theory argues that individual factors such as the meaningfulness of academic tasks, expectations of success, and perceptions of self-efficacy can be decisive in procrastination behavior. Female and male students may differ in how they evaluate the outcomes of tasks; however, this difference may not always be observed at a statistically significant level.

Taken together, these results suggest that while gender may influence procrastination in certain contexts, it is not a universal determinant. The current study contributes to this literature by reinforcing the idea that academic procrastination is better understood through the lens of psychological and contextual variables rather than gender alone.

Another finding of the study revealed that female participants exhibited higher levels of self-control compared to male participants. The relationship between self-control and gender has long been discussed in the literature (Gibson et al., 2010; Jo & Bouffard, 2014). For example, Gibson et al. (2010) examined gender differences in self-control within the context of criminal behavior and found that when gender-biased items were removed from the scale, the difference between males and females dropped from 33% to 6%, indicating the potential influence of measurement bias. Similarly, Gibbs, Giever, and Martin (1998) investigated the role of parental management and concluded that effective parental supervision significantly contributed to the development of self-control in children. There are conflicting findings in the literature regarding gender and self-control. While Wang et al. (2017) reported higher self-control in male participants, other studies (Feyzioğlu, 2023; Yıldız Yıldırım, 2022) found no significant gender differences. However, a larger group of studies indicates that females tend to exhibit higher self-control (Cheung & Cheung, 2010; Ercoşkun, 2016; Gibson, Ward, Wright, Beaver, & Delisi, 2010; Higgins, 2007; Silverman, 2003). For example, Lynskey, Winfree, Esbensen, and Clason (2000) found that parental monitoring—knowing the child's whereabouts—was the strongest predictor of self-control, and that girls received more monitoring than boys. This supports the view that higher self-control in females may stem from early socialization processes rather than inherent gender traits. Moreover, they also noted that low self-control is more closely linked to holding central positions in gangs, which were predominantly occupied by males.

In the literature, there is evidence indicating that as daily smartphone usage time increases, individuals' levels of smartphone addiction also tend to rise (Kumcağız, Terzi, Koç, & Terzi, 2020; Güngör & Koçak, 2020; Bal & Balcı, 2020). Moreover, research findings have shown that an increase in the frequency of checking one's smartphone is significantly associated with higher

levels of smartphone addiction (Noyan, Enez-Darçın, Nurmedov, Yılmaz, & Dilbaz, 2015; Yılmaz, Gökdere-Çınar, & Özyazıcıoğlu, 2017). In our study, similar results were obtained, but it also allowed for more specific determinations. The research questions developed regarding how daily smartphone usage times and frequency of checking affect smartphone addiction were answered through ANOVA analysis findings. Additionally, important clues were obtained regarding what the for risky usage time/checking frequency could be, going a step further than the correlational findings in the literature: It was determined that the smartphone addiction scores were significantly higher in participants who used their smartphones for 4 hours or more per day compared to those who used them for less than 3 hours. A similar significant difference seems to be valid for participants who use their smartphones for 7 hours or more per day. The significance of this finding summarized as follows: having an average daily usage time of 4 hours or more poses a risk for an individual's smartphone addiction. Similarly, exceeding 3 hours of smartphone usage can also be considered a signal that the individual's self-control may weaken and their tendency for academic procrastination may increase. It was found that checking a smartphone more than 20 times a day leads to significant differences in both individuals' levels of smartphone addiction and their tendencies toward academic procrastination. Regarding the weakening of self-control, checking smartphones 40 times or more a day can be evaluated as a significant signal.

In the relevant literature, it can be stated that studies conducted on smartphone addiction are limited due to it being a relatively new concept (Boyalı, 2020). In the study we conducted with university students, it was found that smartphone addiction is predicted by both academic procrastination and self-control, thus confirming our H1 and H2 hypotheses. Although there are few studies examining the three variables together, consistent findings have been reached with many studies conducted on the relevant variables. For instance, in Boyalı's (2020) study, which examined smartphone addiction as a mediating variable, the correlations among the variables were analyzed, and it was found that among university students, an increase in self-control was associated with decreases in both academic procrastination and smartphone addiction. On the other hand, a positive relationship was identified between smartphone addiction and academic procrastination in the same study, indicating that smartphone addiction has a partial mediating role between the other two variables.

In a study conducted by Akıncı (2021) to investigate the predictive relationships among problematic smartphone use, self-regulation, academic procrastination, and academic stress, it was found that individuals with higher self-regulation levels were less likely to develop smartphone addiction, while smartphone addiction was a significant positive predictor of academic procrastination. Similarly, Jung and Hang (2014), in a study with adolescent participants, found that smartphone addiction partially mediated the relationship between self-control and academic procrastination. This finding implies that low self-control may lead to smartphone addiction, which in turn may contribute to delays in fulfilling academic tasks. Supporting this, Yang, Asbury, and Griffiths (2019) found that problematic smartphone use predicted both academic procrastination and academic anxiety; additionally, low self-regulation was a predictor of problematic smartphone use, and poor self-control was associated with destructive academic outcomes such as procrastination and anxiety. Overall, the literature emphasizes the role of smartphone addiction as a predictor of academic procrastination. However, our study provides a different perspective by examining the reverse direction of this relationship. Specifically, it was found that academic procrastination significantly predicts smartphone addiction, suggesting that increased academic delays may elevate the risk of

developing smartphone addiction in university students. The correlational results obtained in this study align with existing literature. For instance, Çiftçi (2023) reported a statistically significant association between academic procrastination and smartphone addiction, indicating that higher levels of smartphone addiction tend to correspond with increased academic procrastination. The study by Liu et al. (2022), which focused on university students, revealed that increased dependence on smartphones was linked to a notable rise in academic procrastination behaviors. A review of the literature reveals that many other studies have produced similar findings (Güngör & Koçak, 2020; Baykan, Güneş, & Akşehirli-Seyfeli, 2020). Consistent with previous researches, the findings of this study support the notion that academic procrastination is moderately and positively associated with smartphone addiction. It was observed that as students' scores on the academic procrastination scale increased, their scores on the smartphone addiction scale also increased. This study clearly demonstrates that academic procrastination is not merely associated with, but significantly contributes to the development of smartphone addiction. Thus, addressing procrastination behaviors should be considered a central strategy in preventing smartphone addiction among university students.

The negative significant relationship obtained between smartphone addiction and self-control is supported by the literature (see Adiyatma, Mudjiran, & Afdal, 2020; Ding et al., 2022; Karaçorlu et al., 2019; Kendir, 2021). The inverse association suggests that individuals with lower self-control capacities are more prone to developing smartphone addiction. Supporting this, Cho et al. (2017) observed that heightened stress levels can impair self-control abilities, thereby increasing vulnerability to smartphone addiction. The current findings further underscore the role of self-control as a key protective factor against such behavioral dependence.

Findings in the literature suggest that increased daily smartphone usage time and more frequent device checking throughout the day may contribute to higher levels of smartphone addiction. In addition to obtaining similar findings in this study, presenting numerical data on the critical values of these behaviors related to smartphone addiction can be considered a unique aspect of this research. These values should be accepted as preliminary findings requiring verification and should be tested in future studies.

The findings of this study were obtained from a sample limited to university students, and it should be noted that their generalizability to the general population may be limited. Furthermore, since the data were collected within a cross-sectional design, it is not possible to establish causal relationships between variables. The fact that the research data were obtained through self-reporting raises the possibility that factors such as participants' social desirability tendencies and recall biases may have influenced the results. Furthermore, the fact that some potential confounding variables (e.g., individuals' psychological resilience levels, social support resources, or academic stress levels) were not measured can be considered another factor limiting the scope of the findings. Future research should use longitudinal designs to examine such relationships in greater depth, revealing changes over time and cause-and-effect relationships. Additionally, collecting more objective data through behavioral tracking techniques (e.g., real-time app usage data or digital diary entries) beyond self-report measures will enhance the reliability of the findings. In this context, the mediating or moderating roles of variables such as self-control, digital awareness, academic self-efficacy, and emotional regulation should be tested in detail. This will allow for a more accurate explanation of how gender differences emerge under specific conditions and through which psychological mechanisms, rather than focusing solely on their direct effects.

Despite all these limitations, it should not be forgotten that smartphone use may pose a potential risk of addiction not only for university students but also for individuals of different age groups. Therefore, future research that takes developmental differences into account and works with multiple age groups, including childhood, adolescence, and adulthood, will provide a more comprehensive perspective for both diagnostic and preventive interventions.

REFERENCES

- Adams, S. K., & Kisler, T. S. (2013). Sleep quality as a mediator between technology-related sleep quality, depression, and anxiety. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(1), 25-30.
- Adiyatma, R., Mudjiran, M., & Afdal, A. (2020). The contribution of self-control towards students smartphone addiction. *Schoulid: Indonesian Journal of School Counseling*, 1(5), 45-49.
- Ajayi, O. S. (2020). Academic self-efficacy, gender and academic procrastination. *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies*, 13(1), 75-84.
- Akıncı, T. (2021). Determination of predictive relationships between problematic smartphone use, self-regulation, academic procrastination and academic stress through modelling. *International Journal of Progressive Education*, 17(1), 35-53.
- Al-Barashdi, H. S., Bouazza, A., & Jabur, N. H. (2015). Smartphone addiction among university undergraduates: A literature review. *Journal of Scientific Research & Reports*, 4(3), 210-225.
- Albursan, I., Al Qudah, M., Al-Barashdi, H., Bakhiet, S., Darandari, E., Al-Asqah, S. S., . . . Albursan, H. (2022). Smartphone addiction among university students in light of the COVID-19 pandemic: prevalence, relationship to academic procrastination, quality of life, gender and educational stage. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 1-15.
- Augner, C., & Hacker, G. W. (2011). Associations between problematic mobile phone use and psychological parameters in young adults. *International Journal of Public Health*, 57(2), 437-441.
- Aygün, N., & Topkaya, N. (2022). Akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(61), 189-208.
- Bal, E., & Balcı Ş. (2020). Akıllı cep telefonu bağımlılığı: Kişilik özellikleri ve kullanım örüntülerinin etkinliği üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 369-394.
- Balkıs, M., & Duru, E. (2009). Akademik erteleme davranışının öğretmen adayları arasındaki yaygınlığı, demografik özellikler ve bireysel tercihlerle ilişkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 5(1), 18-32.
- Balkıs, M., & Duru, E. (2017). Gender differences in the relationship between academic procrastination, satisfaction with academic life and academic performance. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 15(1), 105-125.
- Balkıs, M., Duru, E., Buluş, M., & Duru, S. (2006). Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme eğiliminin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(2), 57-73.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Baykan, Z., Güneş, H., & Akşehirli- Seyfeli M. Y. (2021). Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı ile akademik erteleme ve akademik başarı arasındaki ilişki. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 20(61), 119-134.
- Beck, B. L., Koons, S. R., & Milgrim, D. L. (2000). Correlates and consequences of behavioral procrastination: The effects of academic procrastination, self-consciousness, self-esteem and self-handicapping. *Journal of social behavior and personality*, 15(5), 3.
- Bolbolian, M., Asgari, S., Sefidi, F., & Zadeh, A. S. (2021). The relationship between test anxiety and academic procrastination among the dental students. *Journal of Education and Health Promotion*, 10.

- Boyalı, C. (2020). Öz kontrol ile akademik erteleme arasındaki ilişkide alıllı telefon bağımlılığının aracı rolünün incelenmesi.
- Brand, M., Wegmann, E., Stark, R., Müller, A., Wölfling, K., Robbins, T. W., & Potenza, M. N. (2022). The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model of addictive behaviors: Update, implications, and future directions. *Journal of Behavioral Addictions*, 11(1), 1-16. <https://doi.org/10.1556/2006.2022.00001>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum (15. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bytamar, J. M., Omid, S., & Khakpoor, S. (2020). Emotion regulation difficulties and academic procrastination. *Frontiers in Psychology*, 11(524588), 1-9.
- Chaplin, T. M., & Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 139(4), 735-765. <https://doi.org/10.1037/a0030737>
- Chen, B., Liu, F., Ding, S., Ying, X., Wang, L., & Wen, Y. (2017). Gender differences in factors associated with smartphone addiction: a cross-sectional study among medical college students. *BMC Psychiatry*, 17, 1-9.
- Chen, Y. C., Wang, S., & Sun, Y. (2021). Persuasive system design and consumer engagement in smartphone use: A pathway to digital addiction? *Telematics and Informatics*, 60, 101563. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2021.101563>
- Cheung, N.W. ve Cheung, Y.W. (2010). Strain, self-control and gender differences in delinquency among chinese adolescents: Extending general strain theory. *Sociological Perspectives*, 53(3), 321-345. <https://doi.org/10.1525/sop.2010.53.3.32>
- Cho, H.-Y., Kim, D., & Park, J. (2017). Stress and adult smartphone addiction: Mediation by self-control, neuroticism, and extraversion. *Stress and Health*, 33(5), 624-630.
- Choliz, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: the test of mobile phone dependence (TMD). *Progress in Health Sciences*, 2(1), 33-44.
- Chun Chu, A. H., & Choi, J. N. (2005). Rethinking procrastination: positive effects of "active" procrastination behavior on attitudes and performance. *The Journal of Social Psychology*, 145(3), 245-264.
- Claesdotter-Knutsson, E., André, F., Fridh, M., Delfin, C., Hakansson, A., & Lindström, M. (2021). Gender-based differences and associated factors surrounding excessive smartphone use among adolescents: Cross-sectional study. *JMIR pediatrics and parenting*, 4(4), e30889.
- Çiftçi, İ. (2023). Akıllı telefon bağımlılığı ve akademik erteleme: Spor bilimleri öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 245-257.
- Da Lama, R. G. F., & Brenlla, M. E. (2024). Why people think they procrastinate? A study on adults from Buenos Aires with the General Procrastination Scale. *Psychology Hub*, 41(1)
- Ding, Y., Wan, X., Lu, G., Huang, H., Liang, Y., Yu, J. ve Chen, C. (2022). The associations between smartphone addiction and self-esteem, self-control, and social support among Chinese adolescents: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 13(1029323). doi:10.3389/fpsyg.2022.102932
- Eagly, A. H. (1987). Sex Differences in Social Behavior: A Social-role Interpretation. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 109-132.
- Eisenbeck, N., Carreno, D. F., & Uclés-Juárezb, R. (2019). From psychological distress to academic procrastination: Exploring the role of psychological inflexible. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 13, 103-108.
- Elhai, J., Dvorak, R., Levine, J., & Hall, B. (2017). A conceptual overview and systematic review of relations with anxiety and depression psychopathology. *Journal of Affective Disorders*, 207, 251-259.
- Else Quest, N. M., Hyde, J. S., Goldsmith, H. H., & Van Hulle, C. A. (2006). Gender differences in temperament: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 132(1), 33-72. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.33>

- Ercoşkun, M. H. (2016). Adaptation of self-control and self-management scale (SCMS) into Turkish culture: A study on reliability and validity. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16(4), 1125-1145. <https://doi.org/10.12738/estp.2016.4.2725>
- Ferrari, J. R., Keane, S. M., Wolfe, R. N., & Beck, B. L. (1998). The antecedents and consequences of academic excuse-making: Examining individual differences in procrastination. *Research in higher education*, 39, 199-215.
- Ferrari, J., Uzun Özer, B., & Leblanck, S. (2020). Relationship between academic procrastination and self-control the mediational role of self-esteem. *College Student Journal*, 54(3), 309-316.
- Feyzioğlu, F. (2023). Ertelemenin yordayıcıları olarak öz kontrol ile stresle başa çıkmanın incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi. (822625).
- Ford, J. A., & Blumenstein, L. (2013). Self-control and substance use among college students. *Journal of Drug Issues*, 43(1), 56-68.
- Geng, Y., Gu, J., Wang, J., & Zhang, R. (2021). Smartphone addiction and depression, anxiety: The role of bedtime procrastination and self-control. *Journal of Affective Disorders*, 293, 415-421.
- Ghosh, R., & Roy, S. (2017). Relating multidimensional perfectionism and academic procrastination among Indian university students. *Gender in Management: An International Journal*, 32(8), 518-534. doi:10.1108/gm-01-2017-0011
- Gibbs, J. J., Giever, D., & Martin, J. S. (1998). Parental management and self-control: an empirical test of Gottfredson and Hirschi's general theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35(1), 40-70. doi:10.1177/0022427898035001002
- Gibson, C. L., Ward, J. T., Wright, J. P., Beaver, K. M., & Delisi, M. (2010). Where does gender fit in the measurement of self-control? *Criminal Justice and Behavior*, 37(8), 883-903. doi:10.1177/0093854810369082
- Griffiths, M. D. (1995). Technological addictions. *Clinical Psychology Forum*, 76, 14-19. Division of Clinical Psychology of the British Psychol Soc.
- Griffiths, M. D. (1996). Gambling on the internet: A brief note. *Journal of Gambling Studies*, 12(4), 471-473.
- Gustavson, D. E., & Miyake, A. (2017). Academic procrastination and goal accomplishment: A combined experimental and individual differences investigation. *Learning and individual differences*, 54, 160-172. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.01.010>
- Güneş, E. (2018). *Zorbalık eğilimi, duygusal özerklik ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Güngör, A. B., & Koçak, O. (2020). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ve akademik erteleme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 397-419.
- Hanphitakphong, P., Keeratisiroj, O., Thawinchai, N. (2021). Smartphone addiction and its association with upper body musculoskeletal symptoms among university students classified by age and gender. *Journal of physical therapy science*, 33(5), 394-400.
- Hawi, N., & Samaha, M. (2016). To excel or not to excel: Strong evidence on the adverse effect of smartphone addiction on academic performance. *Computers & Education*, 98, 81-89.
- Hefner, D., Knop, K., & Vorderer, P. (2018, January). "I wanna be in the loop!"-the role of fear of missing out (fomo) for the quantity and quality of young adolescents' mobile phone use. in youth and media. 39-54. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Higgins, G. E. (2007). Examining the Original Grasmick Scale. *Criminal Justice and Behavior*, 34(2), 157-178. doi:10.1177/0093854806290071
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1988). Towards a general theory of crime. In *Explaining criminal behaviour*. 8-26.
- Hofmann, W., Luhmann, M., Fisher, R. R., Vohs, K. D., & Baumeister, R. F. (2013). Yes, but are they happy? effects of trait self-control on affective well-being and life satisfaction. *Journal of Personality*, 82(4), 265-277.

- Iftikhar, A., Liaquat, A. W., & Shahid, H. (2022). Mediating effect of academic amotivation between smartphone addiction and academic procrastination among university students. *Online Media and Society*, 3, 202-212.
- Jenaro, C., Flores, N., Vela, M., & Gonzalez Gil, F. (2007). Problematic internet and cell-phone use: Psychological, behavioral, and health correlates. *Addiction Research & Theory*, 15(3), 309-320.
- Jo, Y., & Bouffard, L. (2014). Stability of self-control and gender. *Journal of Criminal Justice*, 42(4), 356-365.
- Jung, E. J., & Han, Y. J. (2014). The effect of adolescents' time perspective and self-control on academic procrastination: The mediating effect of cellular phone addiction. *Korean Journal of Child Studies*, 35(1), 119-133.
- Kalecik, S. (2016). *Problemlı internet ve akıllı telefon kullanımına ilişkin olarak duygu düzenleme, öz-denetim, yenilik arayışı, depresyon ve sosyal kaygı semptomları* (Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi İstanbul). Erişim adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karaçorlu, F. N., Oğuzöncül, A. F., Pirinçci, E., & Deveci, S. E. (2019). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı ile öz kontrol ve algılanan stres ilişkisi. 3. Uluslararası 21. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde sunulmuştur. Antalya, Türkiye.
- Karakaya, E. (2021). COVID-19 sürecinde eğitime evde devam eden ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi.
- Kendir, S. (2021). Üniversite hazırlık sınıfı öğrencilerinde öz denetim, dürtüsellik, akıllı telefon bağımlılığı ve obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi.(Yüksek Lisans Tezi). Ulusal tez merkezi. (657998).
- Khan, M., Arif, H., Sumbul Noor, S., & Muneer, S. (2014). Academic procrastination among male and female university and college students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(2), 65-70.
- Khang, H., Kim, J. K., & Kim, Y. (2013). Self-traits and motivations as antecedents of digital media flow and addiction: The Internet, mobile phones, and video games. *Computers in human behavior*, 29(6), 2416-2424.
- Kim, H., Choi, I. Y., & Kim, D. J. (2020). Excessive smartphone use and self-esteem among adults with internet gaming disorder: quantitative survey study. *JMIR mHealth and Health*, 8(9), e18505.
- Kumcağız, H., Terzi Ö., Koç, B., & Terzi M. (2020). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 13-39.
- Kuyucu, M. (2017). Gençlerde akıllı telefon kullanımı ve akıllı telefon bağımlılığı sorunsalı: "Akıllı telefon (kolik)" üniversite gençliği. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 328-359.
- Kwon, M., Kim, D. J., Cho, H., & Yang, S. (2013). The smartphone addiction scale: development and validation of a short version for adolescents. *PloS one*, 8(12), e83558.
- Laricchia, F. (2024, Ağustos, 2). Smartphone penetration worldwide as share of global population 2016-2023. Statista. <https://www.statista.com/statistics/203734/global-smartphone-penetration-per-capita-since-2005/#:~:text=Smartphone%20penetration%20worldwide%20as%20share%20of%20global%20population%202016%2D2023&text=The%20global%20smartphone%20penetration%20rate,population%20of%20around%207.4%20billion.>
- Lee, E. J., & Kim, H. S. (2018). Gender differences in smartphone addiction behaviors associated with parent-child bonding, parent-child communication, and parental mediation among Korean elementary school students. *Journal Of Addictions Nursing*, 29(4), 244-254.
- Li, C., Hu, Y., & Ren, K. (2022). Physical activity and academic procrastination among Chinese university students: A parallel mediation model of self-control and self-efficacy. 19(10), 1-9.
- Li, L., Gao, H., & Xu, Y. (2020). The mediating and buffering effect of academic self-efficacy on the relationship between smartphone addiction and academic procrastination. *Computers and Education*, 159, 1-11.

- Li, S., Ren, P., Chiu, M., Wang, C., & Lei, H. (2021). The relationship between self-control and internet addiction among students: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 12, 735-755.
- Lin, Y.-H., Chiang, C.-L., Lin, P.-H., Chang, L.-R., Ko, C.-H., Lee, Y.-H., & Lin, S.-H. (2016). Proposed diagnostic criteria for smartphone addiction. *PloS One*, 11(11), 1-11.
- Liu, F., Xu, Y., Yang, T., Li, Z., Dong, Y., Chen, L., & Sun, X. (2022). The mediating roles of time management and learning strategic approach in the relationship between smartphone addiction and academic procrastination. *Psychology Research and Behavior Management*, 2639-2648.
- Lynskey, D. P., Winfree Jr, L. T., Esbensen, F. A., & Clason, D. L. (2000). Linking gender, minority group status and family matters to self-control theory: A multivariate analysis of key self-control concepts in a youth-gang context. *Juvenile and Family Court Journal*, 51(3), 1-19.
- Matar Boumosleh, J., & Jaalouk, D. (2017). Depression, anxiety, and smartphone addiction in university students-A cross sectional study. *PloS one*, 12(8), e0182239.
- Matthews, J. S., Ponitz, C. C., & Morrison, F. J. (2009). Early gender differences in self-regulation and academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 101(3), 689-704. <https://doi.org/10.1037/a0014240>
- Mehta, R. (2010). Exploring self-control: Moving beyond depletion hypothesis. *Advances in Consumer Research*, 37, 174-178.
- Milgram, N., Mey-Tal, G., & Levison, Y. (1998). Procrastination, generalized or specific, in college students and their parents. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 297-316.
- Mischel, W. (1996). From good intentions to willpower.
- Mitchell, L., & Hussain, Z. (2018). Predictors of problematic smartphone use: An examination of the integrative pathways model and the role of age, gender, impulsiveness, excessive reassurance seeking, extraversion, and depression. *Behavioral Sciences*, 8(8), 74.
- Moattari, M., Moattari, F., Kaka, G., Kouchesfahani, H. M., Sadraie, S. H., & Naghdi, M. (2017). Smartphone addiction, sleep quality and mechanism. *International Journal of Cognition and Behavior*, 1(002), 1-7.
- Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., ... Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(7), 2693-2698.
- Montag, Montag, C., Wegmann, E., Sariyska, R., Demetrovics, Z., & Brand, M. (2020). How to overcome taxonomical problems in the study of internet use disorders and what to do with smartphone addiction? *Journal of Behavioral Addiction*, 9(4), 908-914.
- Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle? *Psychological Bulletin*, 126(2), 247-259.
- Nebioglu, M., Konuk, N., Akbaba, S., & Eroglu, Y. (2012). The investigation of validity and reliability of the Turkish version of the brief self-control scale. *Klinik Farmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 22(4), 340-351.
- Nofziger, S. (2010). A gendered perspective on the relationship between self-control and deviance. *Feminist Criminology*, 5(1), 29-50. <https://doi.org/10.1177/1557085109357594>
- Noyan, C. O., Enez-Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). Akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinin kısa formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 73-81.
- Onwuegbuzie, A. J. (2004). Academic procrastination and statistics anxiety. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 29(1), 3-19.
- Özdemir, Y., Kuzucu, Y., & Ak, Ş. (2014). Depression, loneliness and Internet addiction: How important is low self-control?. *Computers in Human Behavior*, 34, 284-290.
- Özer, B. U., Demir, A., & Ferrari, J. R. (2009). Exploring academic procrastination among turkish students: possible gender differences in prevalence and reasons. *The Journal of Social Psychology*, 149(2), 241-257. doi:10.3200/socp.149.2.241-257
- Özer, B. U., Leblanc, S. and Ferrari, J. (2020) Relationship between academic procrastination and self-control: the mediational role of self-esteem. *College Student Journal*, 54, 309-316.

- Öztürk-Başpınar, N., (2020). Üniversite öğrencilerinin genel erteleme davranışları ile akademik erteleme davranışları arasındaki ilişki. *Journal of Turkish Studies*, 15(2), 1197-1219.
- Paschke, L. M., Dörfel, D., Steimke, R., Trempler, I., Magrabi, A., Ludwig, V. U., ... Walter, H. (2016). Individual differences in self-reported self-control predict successful emotion regulation. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 11(8), 1193-1204. doi:10.1093/scan/nsw036
- Pearson, C., & Hussain, Z. (2016). Smartphone addiction and associated psychological factors. *Addicta: The Turkish Journal of Addictions*, 3(2), 1-15.
- Powers, J. P., Moshontz, H., & Hoyle, R. H. (2020). Self-control and affect regulation styles predict anxiety longitudinally in university students. *Collabra: Psychology*, 6(1), 1-14.
- Puspitasari, I., & Lee, J. (2022). Dark patterns in immersive technologies: A review of persuasive designs in AR/VR platforms. *Behaviour & Information Technology*, 41(10), 2163-2176. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2022.2043705>
- Qaisar, S., Akhter, N., Masood, A. & Rashid, S. (2017). Problematic mobile phone use, academic procrastination and academic performance of college students. *Journal of Educational Research*, 20(2), 201-214.
- Rose, A. J., & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132(1), 98-131. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.98>
- Rosenbaum, M. (1980). Individual differences in self-control behaviors and tolerance of painful stimulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 89(4), 581-590. doi:10.1037/0021-843x.89.4.581
- Rothblum, E. D., Solomon, L. J., & Murakami, J. (1986). Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. *Journal of Counseling Psychology*, 33(4), 387-394.
- Samson, A. O., (2020). Academic self-efficacy, gender and academic procrastination. *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies*, 13(1), 75-84.
- Shoenberger, N. A., & Rocheleau, G. C. (2017). Effective parenting and self-control: Difference by gender. *Women & Criminal Justice*, 27(5), 271-286. <https://doi.org/10.1080/08974454.2016.1261071>
- Silverman, I. W. (2003). Gender differences in delay of gratification: A meta-analysis. *Sex Roles*, 49, 451-463.
- Solomon, L. J., & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: frequency and cognitive behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31(4), 503-509.
- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological bulletin*, 133(1), 65.
- Steel, P., & Klingsieck, K. B. (2016). Academic procrastination: Psychological antecedents revisited. *Australian Psychologist*, 51(1), 36-46.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: MA Pearson
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-324.
- Ting, C. H., & Chen, Y. Y. (2020). Smartphone addiction. In adolescent addiction. 215-240. Academic Press.
- Ulukaya, S. ve Bilge, F. (2014) Üniversite öğrencilerinde Akademik Ertlemenin Yordayıcıları Olarak Aile Bağlamında Benlik ve Ana-Baba Tutumları. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(41), 89-102. <https://doi.org/10.17066/pdrd.63183>
- Urfalıoğlu, Ş., & Tunalı, D. (2023). Akademik erteleme ve akademik yaşam doyumunun akıllı telefon bağımlılığı ile ilişkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 2334-2346.
- Uslu, O. (2022). Causes and consequences of technology addiction: A systematic review. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 9(2), 345-360. <https://doi.org/10.5152/addicta.2022.21078>

- Uzun Özer, B. R. (2005). Academic Procrastination: Prevalence, Self-reported reasons, gender difference and it's relation with academic achievement (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Uzun Özer, B. (2009). Academic procrastination in group of high school students: Frequency, possible reasons and role of hope. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(32), 12-19.
- Uzun Özer, B., Demir, A., & Ferrari, J. R. (2009). Exploring academic procrastination among Turkish students: Possible gender differences in prevalence and reasons. *The Journal of Social Psychology*, 149(2), 241-257.
- Uzun Özer, B., LeBlanc, S., Ferrari, J. R. (2020). Relationship between academic procrastination and self-control: the mediational role of self-esteem. *College Student Journal*, 54(3), 309-316.
- Wang, L., Fan, C., Tao, T., & Gao, W. (2017). Age and gender differences in self-control and its intergenerational transmission. *Child: care, health and development*, 43(2), 274-280.
- Wanless, S. B., McClelland, M. M., Lan, X., Son, S.-H., Cameron, C. E., Morrison, F. J., Li, S., Wu, X., & Acock, A. C. (2013). Gender differences in behavioral regulation in four societies: The United States, Taiwan, South Korea, and China. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(3), 621-633. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2013.04.002>
- Wu, Y. Y., & Chou, W. H. (2023). A bibliometric analysis to identify research trends in intervention programs for smartphone addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(5), 1-16.
- Yang, Z., Asbury, K., & Griffiths, M. D. (2019). An exploration of problematic smartphone use among Chinese university students: Associations with academic anxiety, academic procrastination, self-regulation and subjective wellbeing. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17, 596-614.
- Yanık, A. & Özçiçek, S. (2021). "Akıllı telefon bağımlılığında sosyal medya ve oyunların etkilerini anlamak". *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 177-192.
- Yıldız-Yıldırım, A. (2022). Ebeveynleşme olgusunun bedensel belirtiler, stresle başa çıkma tarzları ve öz kontrol ile ilişkisinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Ulusal Tez Merkezi. (783712)
- Yılmaz, D., Çınar, H. G., & Özyazıcıoğlu, N. (2017). Hemşirelik öğrencilerinde akıllı telefon ve internet bağımlılığı ile üst ekstremitte fonksiyonel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 34-39.
- Zacks, S., & Hen, M. (2018). Academic interventions for academic procrastination: A review of the literature. *Journal of Prevention & Intervention in The Community*, 46(2), 117-130. <https://doi.org/10.1080/10852352.2016.1198154>

Conflict of Interest Statement: We declare that we have no financial relationships with any individuals, institutions, or organizations that could influence or be perceived to influence the work reported in this article.

Acknowledgment: No financial or institutional support was received for the conduct of this study.

Ethics Committee Approval: This study was conducted with the approval of the Ethics of Dicle University, Social and Human Sciences Ethics Committee, dated 26.02.2025 and numbered 879181.

Author Contributions Statement: Fatma BÜTÜN, a Clinical Psychology Master's student, contributed 50%, and Dr. Fatma Zeynep SAYLIK (Assistant Professor) contributed 50%.

TÜRK YAZILI BASININDA HAMAS LİDERİ İSMAİL HENİYYE'NİN ÖLÜMÜ: MEDYA VE İDEOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

THE DEATH OF HAMAS LEADER ISMAİL HENİYYE IN THE TURKISH PRESS: AN ANALYSIS FROM
THE PERSPECTIVE OF MEDIA AND IDEOLOGY

 Mehmet ERDOĞAN¹

 Feryat ALKAN²

¹ Dr. Öğr. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, m.erdogan@alparslan.edu.tr

² Muş Alparslan Üniversitesi, Bulanık Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Bulanık, Muş, f.alkan@alparslan.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
16.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.06.2025

ÖZET

Medyanın ideolojik bir araç olarak nasıl işlev gördüğü ve olayların toplumsal algıyı şekillendirme gücünün konu edildiği bu çalışmada, dört farklı Türk ulusal gazetesinin, Hamas lideri İsmail Heniyye'nin suikast sonucu ölümüne ilişkin haberleri ideolojik ve hegemonik söylem açısından nasıl sundukları analiz edilmektedir. Bu bağlamda incelenen gazete haberlerinde, haber dili, görseller ve söylemsel yapı, okuyucuyu belirli bir çerçevede yönlendirme ve ideolojik bir yapı oluşturma amacının taşınıp taşınmadığı irdelenmektedir. Çalışmada, örnekleme dahil edilen Cumhuriyet, Sözcü, Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinin her birinin kendi politik ve ideolojik duruşlarına göre olayı çerçevelediği ortaya çıkarılmıştır. Cumhuriyet gazetesi olayı uluslararası bir kriz olarak ele alırken, Sözcü gazetesi İsrail'in eylemlerini eleştirerek olayı Filistin-İsrail çatışmasının bir parçası olarak sunmuştur. Muhafazakâr bir bakış açısına sahip olan Sabah ve Yeni Şafak gazeteleri ise Heniyye'nin ölümünü direniş ve şehadet çerçevesinde ele almış, Türkiye'nin rolü öne çıkartılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya, İdeoloji, Hamas Lideri İsmail Heniyye.

ABSTRACT

This study, which deals with the function of the media as an ideological tool and the power of events to shape social perception, analyses how four different Turkish newspapers present the news of the assassination of Hamas leader Ismail Heniyye in terms of ideological and hegemonic discourse. In this context, it is analysed whether the news language, imagery and discursive structure in the news reports aim to direct the reader into a certain frame and create an ideological structure. The study shows that the newspapers Cumhuriyet, Sözcü, Sabah and Yeni Şafak, which were included in the sample, each frame the incident according to their own political and ideological stance. While Cumhuriyet treated the incident as an international crisis, Sözcü newspaper criticised Israel's actions and portrayed the incident as part of the Palestinian-Israeli conflict. The newspapers Sabah and Yeni Şafak, which take a conservative stance, treated Heniyye's death in the context of resistance and martyrdom and emphasised Turkey's role.

Keywords: Media, Ideology, Hamas Leader İsmail Heniyye.

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının haber üretim sürecindeki ideolojik tutumları, iletişim teorisinde uzun yıllardır tartışılan bir konu olmuştur. Ana akım teoriler medyanın tarafsız bilgi aktarımı yaptığını savunurken, eleştirel yaklaşım, medyanın olayları kendi ideolojik perspektifi doğrultusunda yeniden şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Bu bakış açısına göre, haberlerin sunumu, kullanılan dil, görseller ve başlıklar medya kuruluşlarının ideolojik eğilimlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, medyada yer alan haberler, yalnızca olayların basit bir aktarımı değil, medya organlarının ideolojik ve kültürel birikimlerinin yansımalarıdır (Mısırlı ve Erdoğan, 2021: 352).

Medya, kitlelere bilgi iletmek için kullanılan en güçlü araçlardan biridir ve haberlerin nasıl sunulduğu, hangi unsurların öne çıkarıldığı, toplumun olaylara dair algısını doğrudan etkileyebilir. Eleştirel yaklaşıma göre, medya toplumsal gerçeklikleri sadece yansıtmaz, aynı zamanda onları yeniden üretir ve şekillendirir. Özellikle belirli ideolojik duruşlara sahip medya organları, olayları bu çerçevede sunarak, ideolojilerin topluma iletilmesinde önemli bir rol oynar (Hall ve diğerleri 1978: 60). Liberal paradigma ise, medyanın iki temel işleve sahip olduğunu savunur; iktidar sahiplerini kamu adına denetlemek ve toplumsal meseleler hakkında yurttaşları bilgilendirerek bilinçli bir kamuoyu oluşturmak. Bu yaklaşıma göre medya, devlet ve siyasal aktörlerden bağımsız bir güç olarak konumlanır. Ancak bu iyimser bakış, eleştirel ekonomi politik kuram tarafından sorgulanmaktadır. Bu kurama göre medya, kapitalist sistemin yapısal sınırlamaları içinde, az sayıda büyük sermaye grubunun kâr odaklı çıkarlarına hizmet eden bir aygıt dönüşmüştür. Her ne kadar medya çoğu zaman doğrudan devlet mülkiyetinde olmasa da yasa ve politikalar aracılığıyla iktidarların medya üzerindeki etkisi dolaylı biçimde sürmekte; bu da medyanın bağımsızlığına dair liberal varsayımları tartışmalı hale getirmektedir (Yaylagül, 2019: 136). Bu bağlamda medya, haber dilini kurgularken hem içeriği seçici bir biçimde düzenler hem de olayların anlamını yeniden üretir (Fowler 1991: 1).

Medyanın ideolojik işlevini analiz ederken eleştirel söylem analizi yöntemi, olayların haberleştirilme biçimlerinin arka planındaki ideolojik yapıları ortaya çıkarmayı hedefler. Medyada sunulan haberler, sadece olayların anlatısı değildir; aynı zamanda bu olayların nasıl anlamlandırılması gerektiğine dair güçlü yorumlar içermektedir (Hall ve diğerleri 1978: 340). Medya, egemen grupların ideolojilerini yeniden üretmekte ve toplumsal denetim sistemlerini sürdürmek için kullanılmaktadır (Shoemaker ve Reese 2002: 127). Bu çerçevede, bu çalışma Heniyye'nin ölümünün, Türk yazılı basınında nasıl ele alındığını ve bu olayın ideolojik çerçevelerle nasıl sunulduğunu eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelemektedir.

Medya içeriklerinin ideolojik yapılarını ve söylemsel tercihlerini analiz etmeyi amaçlamayan bu çalışma, 31 Temmuz 2024 tarihinde İran'da gerçekleştirilen bir suikast sonucu hayatını kaybeden Hamas lideri İsmail Heniyye'nin Türk yazılı basında nasıl ele alındığı, haberlerin hangi ideolojik ve söylemsel stratejilerle kurgulandığı eleştirel söylem çerçevesinde incelenmektedir. Heniyye, 2006 yılında yapılan seçimlerde Hamas'ın büyük bir zafer kazanmasının ardından, Gazze Şeridi'nde Filistin'in başbakanı olarak görev yapmış ve Hamas'ın Filistin direnişindeki rolünü pekiştiren bir figür olarak öne çıkmıştır (Çubukçu, 2006).

Çalışmada, Heniyye'nin ölümüne dair haberlerin ideolojik arka planlarının incelenmesi amacıyla Cumhuriyet, Sözcü, Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinin 1 Ağustos 2024 tarihinde birinci sayfalarında yer alan haberler analiz edilmiştir.

1. HAMAS VE İSMAİL HENİYYE

Filistin mücadelesi, uzun ve karmaşık bir tarihe sahiptir. 1950'lerden itibaren Arap-İsrail savaşları, Filistin topraklarının kaybedilmesi ve zorunlu göçler, mücadelenin temel taşlarını oluşturmaktadır (Çubukçu, 2006). Filistin-İsrail çatışmasının kökenleri 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmakla birlikte, bu sürecin dönüm noktası İsrail Devleti'nin ilan edildiği 1948 yılıdır. 1948 yılı, İsraililer için bir zafer ve ulusal bağımsızlık anlamı taşıırken, Filistinlilerin hafızasında bu tarih "Nakba" (felaket) olarak yer etmiştir (Zariç, 2018: 288). Özellikle, 1967'de İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'yı işgaliyle bölgede yeni bir dönem başlamış ve bu dönemde Gazze'de Müslüman Kardeşler'in Şeyh Ahmet Yasin liderliğinde bir kurumsal ve sosyal altyapının inşası başlamıştır. Bu süreç, 1973'te "İslami Merkez" in kurulmasıyla sonuçlanmış ve merkez 1978'de yasallaştırılmıştır. İslami Merkez, sosyal, kültürel, dinî ve eğitim alanlarında faaliyet göstermiştir ve bu merkez, ileride Hamas'ın çekirdeğini oluşturmuştur (Özdemir, 2005: 53).

1970'lerde gerilla savaşı ve 1980'lerde 1. İntifada ile halk ayaklanması, uluslararası alanda dikkat çekti. 1990'larda Oslo Barış Antlaşması ile Filistinliler, sınırlı bir özerklik kazandı. Ancak, 2000'li yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü ve El-Fetih'in rolü belirginleşti ve bu dönem, Filistin mücadelesinin örgütsel ve politik yapısında önemli bir dönem olarak öne çıktı. Hamas, 1980'lerde bölgedeki İslami hareketlerin yükselmesiyle güç kazandı ve 1987'deki ilk İntifada ile uluslararası alanda tanındı. Filistin'de, özellikle 2006'daki seçimlerde 132 sandalyeli Meclis'te 74 milletvekili kazanarak El-Fetih'in hükümetteki tekeline son verdi. Hamas'ın kökleri, 1940'larda Mısır'daki Müslüman Kardeşler Örgütü'ne dayanıyor, ancak Filistin kamuoyunun ve dünya genelinin Hamas'ı tanıması 1987'den sonra olmuştur (Çubukçu, 2006).

1988 Ağustos'unda yayımlanan Hamas Misakı'nda, Hamas'ın ideolojik yapısının ve örgütlenmesinin Mısır'daki Müslüman Kardeşler'e dayandığını belirtilmiştir. Filistinli Müslüman Kardeşler, 1987'de başlayan İntifada ile birlikte Hamas adı altında bir parti olarak ortaya çıkmış ve 1987 Aralık ayında işgale karşı direniş çağrısı yapan bildiriler dağıtmaya başlamıştır. Bu bildiri, Filistin tarihinde İslami bir söylemle işgale karşı direniş başlatan ilk hareketlerden biri olarak kabul edilir. Başlangıçta birçok politikayı El-Fetih'ten alarak uygulayan Hamas, zamanla kendi özgün politikalarını geliştirmeye başlamıştır (Hroub'dan akt. Çubukçu, 2006).

1989'dan itibaren ateşli silah ve patlayıcılar kullanmaya başlayan Hamas, 1991'de ise direniş örgütünün silahlı kanadı İzzeddin El Kassam Tugaylarını kurmuştur. İzzeddin El Kassam Tugayları adını, 20. yüzyılın başında önce Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Libya'nın işgaline karşı kampanya yürüten daha sonra ise İngiliz ve Fransız mandaları ile bölgeye yerleşen Yahudi gruplarına karşı mücadelede bulunan, 1935'te İngilizlerle girdiği çatışmada öldürülen din adamı İzzeddin El Kassam'dan almaktadır. İzzeddin El Kassam Tugayları, sonraki yıllarda askeri kapasitesini geliştirmiş, hatta 2000'li yıllarda roket teknolojisine yoğunlaşmıştır (Duvar Gazetesi, 2023).

Hamas -İslami Direniş Hareketi- Aralık 1987'de Filistin Müslüman Kardeşler'inden çıktığı andan itibaren, ilk intifadanın patlak vermesiyle birlikte Filistin sahnesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Başından beri, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ve üye gruplarına karşı bir karşı duruş sergiledi. Sadece laik olmaktan ziyade dindar olmakla kalmayıp, aynı zamanda İsrail'e dair alternatif bir vizyon sundu. Dolayısıyla, Filistin Kurtuluş Örgütü 1974'ten beri İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri ile uzlaşma arayışında iken, Hamas Filistinlilerin hakları tamamen geri kazanılana kadar direnişi savundu. Aynı zamanda Hamas, Müslüman Kardeşler tarafından kurulan okullara, hayır kurumlarına ve sosyal refah kurumlarına büyük yatırımlar yaptı, bunları toplumun en

yoksul kesimlerine ulaşan ve diğer partiler olmadığında ihtiyaç duyulan hizmetleri sağlayan güçlü bir ağ haline getirdi ve genişletti (Hroub, 2004: 22-23).

İsmail Heniyye, 1963 yılında Gazze'deki El-Şatti mülteci kampında doğmuş olup, eğitimini Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin finansmanı ile açılan okullarda tamamlamıştır. Lise yıllarında Müslüman Kardeşler Hareketi'ne katılan Heniyye, Gazze İslam Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. 1987'deki faaliyetleri nedeniyle hapis cezasına çarptırılmış ve 1992 yılında Hamas üyesi 415 kişiyle birlikte Güney Lübnan'a sürgün edilmiştir. 2001'de serbest bırakılmasının ardından ülkesine dönerek İntifada Koordinasyon Komitesi'nde Hamas'ı temsil etmiş, 1999-2004 yılları arasında Şeyh Yasin'in özel kalem müdürlüğünü yapmıştır. Daha sonra Hamas'ın liderliğine geçerek Filistin'in 10. başbakanı olmuş, ancak 2007'de Gazze Şeridi'ndeki Hamas ile El Fetih arasındaki çatışmalar nedeniyle görevinden alınmıştır. 2017'de Hamas'ın Siyasi Büro Başkanlığı'na seçilen Heniyye, son birkaç yıldır Katar'da sürgünde yaşamaktadır. 10 Kasım 2023'te İsrail'in Gazze'deki bir saldırısında torunlarından biri hayatını kaybetmiş, 10 Nisan'da ise İsrail ordusunun düzenlediği bir saldırıda 3 oğlu ve 4 torununu kaybetmiştir. Bu trajik olayların ardından Heniyye, "Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz" ifadelerini kullanarak (Yeniakit.com, 2024; Independent, 2024), hem Filistin'in özgürlüğü için verilen mücadeleye olan sarsılmaz bağlılığını ortaya koymuş hem de İsrail'in Filistin'de devam eden katliamlarına karşı halkın direnç ve umut duygusunu canlı tutmaya çalışmıştır. Heniyye'nin bu ifadesi, kayıplar karşısında bile mücadelenin devam etmesi gerektiğini vurgulayarak, Filistin halkına moral aşılamış ve onlara umut vermiştir. Bu duruşu, Heniyye'nin sadece Filistin'deki insanlar arasında değil, aynı zamanda Müslüman toplumlar içinde de derin bir saygı ve hayranlık kazanmasını sağlamıştır. Onun liderliği, cesareti ve kararlılığı, Filistin davasının sembolü haline gelmiş ve ona uluslararası düzeyde tanınan bir figür olma özelliği kazandırmıştır. Bu trajik olaylar karşısında gösterdiği dirayet, Heniyye'nin siyasi ve manevi liderlik rolünü pekiştirdiği, Filistin direnişinin sembolik liderlerinden biri haline getirdiği ifade edilebilir.

İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan'ın yemin töreni için Tahran'a giden Hamas lideri İsmail Heniyye, 31 Temmuz 2024 tarihinde gerçekleştirilen suikast sonucu hayatını kaybetti.

2. MEDYA EKONOMİ POLİTİĞİ BAĞLAMINDA HABER ÜRETİMİ VE İDEOLOJİK FİLTRELER

Medya, kitlelere bilgi iletmek için kullanılan tüm iletişim ortamlarını kapsayan bir kavramdır. Bu ortamlar; gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon ve internet gibi araçları içerir. Medya; yazılı, sözlü ve görsel olmak üzere üç ana türde kitle iletişim aracını kapsamaktadır ve bu araçlar sayesinde iletilen mesajlar geniş kitlelere ulaşmaktadır. Yüksel ve Gürçan'a (2005: 5) göre medya, bu araçların tamamını bir araya getiren bir yapıdır.

Günlük yaşamda en sık karşılaşılan medya içeriklerinden biri haberlerdir. Haber, gerçekliğin yeniden inşası yoluyla ortaya çıkan bir medya ürünüdür (Öztekin, 2008: 142). Bu inşa süreci, medya kuruluşlarının yapısı, ekonomik ve siyasi çıkarları ile iktidar ve diğer güç odaklarıyla olan ilişkilerinden doğrudan etkilenmektedir (Devran, 2010: 120). Hall ve arkadaşlarına göre (1978: 60), medya seçicilik yoluyla ham içeriğe kendi kriterlerini dayatır; onu aktif biçimde dönüştürerek iletim sürecine sokar. Bu bağlamda, haberlerde kullanılan dil yalnızca bilgi aktarma işlevi görmez, aynı zamanda belirli anlamların hedef kitleye iletilmesini sağlar. Bu durum, dilin kurgulanmış gerçekliklerin inşasında merkezi bir rol üstlenmesine neden olur. Bu süreçte haberlerin objektifliği tartışmaya açık hale gelir ve dil, gerçeklik inşasının temel araçlarından biri olarak işlev görür (Fowler, 1991: 1).

Medyanın temel işlevi, topluma doğru ve tarafsız bilgi sunmak olsa da günümüzde bu araçların ideolojilerin aktarılmasında önemli rol oynadığı açıktır. Öztekin'e göre (2008: 131), haber medyası, liberal anlayışın iddia ettiği gibi nesnel ve tarafsız bir "ayna" değil; siyasal ve ekonomik güç ilişkilerinin etkisiyle gerçekliği süzerek yeniden inşa eden bir yapıdır. Yaylagül (2018: 144), medya tarafından üretilen emtiaların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik işlev taşıdığını belirtir. Bu nedenle medya içeriklerinin ideolojiden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Medyanın sahiplik ve ekonomik yapısının incelenmesi, bu ideolojik etkilerin analizinde kilit önemdedir (Yeşil ve Ulaş, 2020: 251). Curran ve arkadaşları da (1990: 238), medya içeriklerinin üretildiği kurumların ekonomik yapısının, bu içeriklerin anlamını belirleyici ölçüde etkilediğini ifade etmektedir. Mülkiyet yapıları, ekonomik çıkarlar ve kâr odaklı kaygılar, haberin hem konusunu hem de sunum biçimini doğrudan biçimlendirir.

Medyanın ekonomi politik yaklaşımı, medya-iktidar ilişkilerini mülkiyet ve sahiplik yapısı ekseninde değerlendirirken, medya içeriklerinin ekonomik belirleyiciliğini Marksist kuramsal çizgide ele alır. Bu yaklaşım çerçevesinde Golding, Mosco, Garnham, Herman ve Chomsky ile Schiller gibi düşünürler öne çıkar. Bu düşünürlere göre, kapitalist sistemin savunucuları serbest piyasa, özgürlük gibi kavramları sıklıkla kullanarak bu söylemler üzerinden ideolojik bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda sömürü, bu tür söylemler aracılığıyla kolaylaştırılmaktadır (Akt. Toprak ve Koçak, 2021: 41). Ekonomi politik yaklaşım, medyayı kamusal sorumlulukla hareket eden, iktidarı denetleyen bir aygıt olarak tanımlayan liberal anlayışı reddeder. Aksine medya, kapitalist sınıfın ekonomik ve siyasal çıkarlarına hizmet eden bir yapıdır (Yaylagül, 2018: 144-145).

Herman ve Chomsky (2006), haber üretimini bir tür seçme ve eleme süreci olarak tanımlar. Bu süreçte ekonomik ve siyasal seçkinler, muhalif görüşleri önemsizleştirerek kamuoyuna yalnızca kendi çıkarlarına uygun mesajları ulaştırır. Sholle'ye göre bu önemsizleştirme, bilginin üretilerek değil, tersine yok edilerek sistemin meşrulaştırılmasına ve toplumsal rızanın inşasına hizmet eder (1999: 295-296). Bu doğrultuda haberde hangi kelimelerin seçildiğinin önemli olduğunu vurgulayan van Dijk (2006: 125); kelime seçimlerinin ideolojik yapılanmaya işaret ettiğini belirtmektedir. Küresel sermaye, medya üzerindeki denetimiyle toplumlara kurgulanmış gerçeklikleri sunarak sistemli bir bilgisizleştirme gerçekleştirir. Bu durum, yoğun ve seçici bilgi akışıyla bireylerin eleştirel düşünce becerilerinin körelmesine neden olur ve onları edilgen kitlelere dönüştürür (Acar, 2013: 144; Çoban, 2014: 27).

Medyanın temel ideolojik işlevi, mevcut zenginlik ve iktidar ilişkilerini meşrulaştırmaktır. Bu işlev, çoğunlukla haber içerikleri üzerinden yürütülür. Sholle'ye (1999: 274, 296) göre medya, olayları bağlamlarından koparıp birbirinden yalıtılmış enformasyon parçaları hâline getirerek, bunları nesnel gibi sunar; bu da izleyicilerin olaylar arasındaki bağlantıları kurmasını ve eleştirel düşünmesini zorlaştırır. Böylece medya, bilgiden ziyade yönlendirme amacı güder.

Herman ve Chomsky (2012: 49), medyanın iktidar çıkarlarını tehdit eden içerikleri ya görmezden geldiğini, ya küçümsediğini ya da açıkça düşmanlıkla sunduğunu ifade eder. Van Dijk (1999: 376) ise bu tür durumlarda medyanın sessizlik, stereotipleştirme ve dışlama gibi stratejiler kullandığını belirtir. Bu bağlamda Herman ve Chomsky'nin propaganda modeli ile Van Dijk'in eleştirel söylem analizinde vurguladığı ideolojik ikilikler stratejisi birbirini tamamlamaktadır. Her iki yaklaşım da medyanın egemen aktörleri meşrulaştırırken, sistem karşıtı aktörleri görünmezleştirme veya kriminalize etme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilimlerini gerçekleştirdikleri propaganda da kullandıkları filtreler ön plana çıkmaktadır.

Herman ve Chomsky'ye göre (2006: 257), propaganda modelinin beş temel "filtre" mekanizması şunlardır: (1) medya kuruluşlarının yoğunlaşmış mülkiyet yapısı ve kâr odaklılığı; (2) reklamcılığın temel gelir kaynağı olması; (3) içeriklerin hükümet, iş dünyası ve onaylı "uzmanlar" aracılığıyla belirlenmesi; (4) "flak" mekanizmaları yoluyla medyanın disipline edilmesi; (5) antikomünizm ya da daha genel anlamıyla ideolojik düşman imgelerinin bir kontrol aracı olarak işlev görmesi. Bu filtreler birbirini besler ve "temizlenmiş" içerikler oluşturularak sisteme uygun söylemlerin dolaşıma girmesi sağlanır. Bu çerçevede bu filtrelerin temel amacı ise ideolojilerinin yaygınlaştırılarak çıkarlarının korunması olarak ifade edilebilir.

İdeoloji kavramı ilk olarak 1796'da Fransız düşünür Destutt de Tracy tarafından "fikirler bilimi" olarak ortaya atılmıştır (Heywood, 2013: 70). Hall (2014: 91), ideolojik alanın toplumsal, siyasal, teknolojik ve ekonomik ilişkilerle biçimlendiğini belirtir. Eleştirel yaklaşıma göre medya, ideolojilerin topluma yayılmasında merkezi bir rol üstlenir; egemen grupların çıkarlarını yeniden üretme ve sürdürme görevini üstlenir (Shoemaker ve Reese, 2002: 127). Bu bağlamda "haber medyası toplumsal gerçekliği kırar (refract) ve yeniden kurar (construct)" ifadesi yerinde olur (İnal, 1996: 115). Hall ve arkadaşlarına (1978: 340) göre medya yalnızca olayları yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda bu olaylara nasıl anlam verileceğini de belirler. Zajc ve arkadaşları (2019: 34), haberlerin içeriğinde iyi ya da kötü yorumların bulunabileceğini, ancak objektifliğin tartışmalı olduğunu vurgular. Medya, kişiler ya da olaylar hakkında kendi ideolojisi doğrultusunda görüşler içerebilir.

Haber yazımında en önemli ilkelerden biri, bilgilerin önem sırasına göre sunulmasıdır. Ancak bu yapı, ideolojik gerekçelerle değiştirilebilir. Muhabir, vurgulamak istediği bilgiyi öne çıkararak okuyucunun yönlendirilmesini sağlayabilir. Bu tür tercihler, gazetecinin ideolojik eğilimlerinden kaynaklanabilir. Ayrıca haberlerin yalnızca metinlerle değil, görseller aracılığıyla da ideolojik mesajlar taşıyabileceği unutulmamalıdır (Devran, 2010: 85-86; Dursun, 2009: 69). Medya kuruluşlarının taraflılığı, belli ideolojilere yakın kitlelerin bu yayınları takip etmesine neden olurken, farklı ideolojilere sahip bireylerin dışlanmasına da zemin hazırlayabilir (Mısırlı ve Erdoğan, 2021: 355).

Sonuç olarak, medya kuruluşlarının sahiplik yapısı, çıkar ilişkileri ve iktidarla olan bağları, haber içeriklerinin ideolojik bir çerçevede üretilmesine neden olur. Bu nedenle medya içeriklerinin ideolojik arka planı dikkate alınarak incelenmesi, medyanın toplum üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik önem taşımaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, 31 Temmuz 2024 tarihinde İran'da gerçekleştirilen bir suikast sonucunda hayatını kaybeden Hamas lideri İsmail Heniyye'nin Türk yazılı basınında nasıl ele alındığını, haberlerin hangi söylemlerle yapılandırıldığını ve okuyucuya hangi perspektifle sunulduğunu incelemektedir. Ayrıca, bu haberlerin sunumunda egemen söylemler ile farklı ideolojik yapılara ait söylemlerin aynı olayı aktarırken sergilediği farklılıkların araştırılması, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Hamas lideri İsmail Heniyye'nin öldürülmesinin, Türk yazılı basında hangi söylemler üzerinden nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan eleştirel söylem analizi tekniği benimsenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır. İnsanlar, gündelik hayatlarındaki tutumları, inançları, fikirleri gibi birçok konuyu söylem aracılığıyla ortaya koymaktadır (Potter, 2004, 71-72). Benzer şekilde haberler her ne kadar objektif ve etik meslek kurallarını göz önünde bulundurulmaya çalışılsa da haber söyleminde gerek kurumun

gerek haberin oluşum ve yayılım sürecinde yer alanların tutumları, inançları, fikirleri kendisine yer bulabilmektedir. Toplumsal alandaki iktidar ilişkilerini dilin anlamlandırma mücadelesi yoluyla analiz etme yaklaşımını benimseyen (Durna ve Kubilay, 2010:48) söylem, dilin kullanımına ilişkin bir süreçtir (İnal, 1996: 92). İçerisinde ideolojiyi barındıran ve dil içerisinde gizlenmiş ideolojiyi açığa çıkaran söylem, aynı zamanda ideolojilerin yeniden üretilme sürecinde de rol oynar. Bu bağlamda, ideolojilerin söylem içinde nasıl ifade edildiği, gizlendiği ve toplumsal düzlemde nasıl yeniden üretilebileceği, eleştirel haber araştırmaları açısından önemlidir. Söylem analizinin odağı medya metinlerinden ziyade toplumsal yapıdır. Başka bir ifadeyle, haber söylemi, içinde üretildiği toplumun siyasi, sosyal, politik ve kültürel dinamiklerinden ayrı değerlendirilemez (İnal, 1996: 96). Eleştirel söylem analizi, haber söyleminin ardındaki yapısal dinamikleri çözümlemeyi, bu söylemlerin iktidarı nasıl yeniden ürettiğini ortaya koymayı amaçlayan bir yöntemdir (Karaduman, 2017: 38). Bu yaklaşım; güç ilişkileri, egemenlik, hegemonya, sınıfsal ayrımlar, toplumsal cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar çatışmaları, dönüşüm süreçleri, geleneksel yapılar ve sosyal düzen gibi temaları merkezine alarak, bu konuları araştırmanın odak noktası hâline getirir (van Dijk, 2015: 468). Türk basınında yayın yapmakta olan tüm ulusal gazeteler araştırmanın evrenini oluştururken; örneklemi ise, yayın politikaları açısından iki farklı ideolojik görüşe sahip olan ve ulusal sol basını temsil eden Sözcü-Cumhuriyet ile muhafazakar-sağ basını temsil eden Sabah-Yeni Şafak gazeteleri oluşturmaktadır. Çalışma, Heniyye'nin öldürüldüğü günün ardında çıkan ilk gün (1 Ağustos 2024) ve gazetelerin ilk sayfaları ile sınırlı tutulmuştur.

4. BULGULAR VE YORUMLANMASI

Çalışmanın bu bölümünde, Sözcü, Cumhuriyet, Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinin Hamas lideri İsmail Heniyye'nin İran'da öldürüldüğü günden sonraki günün (1 Ağustos 2024) birinci sayfaları eleştirel söylem çözümlemesi tekniğiyle incelenmiştir.

4.1. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinin Hamas lideri İsmail Heniyye'nin İran'da öldürüldüğüne dair haberinde kullanılan dil, ilk bakışta bilgilendirici ve nesnel görünmekle birlikte, derin yapıda belirgin ideolojik yönlendirmeler barındırmaktadır.

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi 01.08.2024

Haberi manşetten veren gazete, başlıkta “Savaş alarmı” ifadesi önceliklemiş, haberin çerçevesini yalnızca bir ölüm olayı ya da suikast üzerinden değil, acil ve tehdit edici bir durum üzerinden kurmaktadır.

Haberde öne çıkan “savaş”, “gerilim”, “suikast”, “İran”, “Mossad” ve “ABD” gibi kavramlar, sadece olayın unsurları değil; aynı zamanda ideolojik söylemin taşıyıcıları olarak ifade edilebilir. Bu kavramlar, haberin semantiğini ulusal değil, küresel bir güvenlik ve çatışma söylemine dönüştürmektedir. Ayrıca bu öncelikleme, van Dijk’in (1998) Biz/Onlar ayrımı ile örtüşür: Olay dramatize edilerek “biz ve onlar” şeklinde kutuplaştırılmış bir çerçeve sunar. Burada “biz” (mağdurlar, tepkisel kitleler, bölge halkı) ve “onlar” (Mossad, ABD, İsrail, küresel aktörler) ayrımı net biçimde kurulmaktadır. Hall’un temsil kuramı açısından bakıldığında, bu kelimeler başlıkla birlikte değerlendirildiğinde, olayın görünenden daha geniş bir anlam çerçevesinde kodlandığını gösterir: Suikast eylemi sadece fiziksel bir saldırı değil, “bölgesel düzenin istikrarına yönelik bir tehdit” olarak temsil edilmektedir.

Haberde Mossad ve ABD isimlerinin öne çıkarılması fakat resmi failin doğrudan netleştirilmemesi, Herman ve Chomsky’nin propaganda modelinde tanımladığı “filtreleme” sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte ardalın ve bağlam bilgisi olarak verilse de yetersiz kaldığı belirtilebilir. Özellikle “Uzmanlar ABD’yi İşaret Etti” alt başlığında sunulan ifadeler –“Netanyahu, ABD’den açık çek aldı” ve “bu suikast ABD’nin İsrail’e bir hediyesi olabilir”– olayın arka planında bir iş birliğini ima etmektedir.

Haber, olayın yalnızca Hamas-İsrail çatışması bağlamında değil, küresel güç dengeleri, istihbarat savaşları ve Orta Doğu’nun jeopolitik geleceği açısından temsil edildiği bir kurgu oluşturmaktadır. Böylece olay, Hall’un (2017) inşacı yaklaşımına uygun şekilde, geniş bir siyasi anlatının parçası hâline gelir. Bu, aynı zamanda okuyucunun yalnızca bilgilendirilmesini değil, belirli bir pozisyona yönlendirilmesini amaçlayan söylemsel bir tercih olarak da ifade edilebileceği gibi van Dijk’in eleştirel söylem analizi çerçevesinde haber metninin altında ideolojik bir kaygının güdülendiğini de ortaya çıkarmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi tarafından sunulan bu haber, yüzeysel bilgilendirici bir tonla yazılmış gibi görünse de, derin yapıda ideolojik olarak konumlanmış, yönlendirici ve temsil inşa eden bir söyleme sahiptir. Kullanılan kavramlar, yapılandırılan başlıklar, failin ima yoluyla sunulması ve görsellerle desteklenen retorik, haberi eleştirel medya kuramlarının temel argümanlarını doğrular biçimde konumlandırmaktadır.

3.2. Sözcü Gazetesi

Kaynak: Sözcü Gazetesi 01.08.2024

Sözcü gazetesi haberi, manşetten değil, sınırlı alanla ikincil düzlemde temsil etmiş, sağ alt köşede yer vererek en sınırlı önceliği tanımıştır. Sözcü Gazetesi'nin Hamas lideri İsmail Haniyye'nin İran'da düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmesine ilişkin haber metni, görünüşte haber verme amacı taşısa da, söylem düzeyinde ideolojik yapılandırma içermektedir. Haberin başlık, içerik ve görsel unsurları bir araya geldiğinde, okuyucuya sunulan anlatı yalnızca bilgilendirme değil, aynı zamanda duygusal yönlendirme ve taraf oluşturma amacına da hizmet ettiği belirtilebilir.

Başlıkta yer alan "Hamas Lideri Haniyye İran'da Füzeyle Öldürüldü" ifadesi olayı aktardığı ve üst başlıktaki "Ortadoğu'yu kan gölüne döndürecek suikast" tanımı ise, olayın aktarımında dramatik bir anlatımın tercih edildiğini göstermektedir. Bu tür söylemler, okuyucunun algısını yapılandıran duygusal yoğunluklu anahtar terimler aracılığıyla medyanın toplumsal hafıza oluşturma rolünü ortaya koymaktadır. Haberde önceliklenen "Kan gölü", "acımasız saldırı", "intikam yemini", "çığ gibi tepki" gibi ifadeler, okuyucuda dehşet, öfke ve empati gibi duyguları tetiklemeyi hedeflediği belirtilebilir. Bu bağlamda haberin şiddet ve kriz temaları etrafında şekillenmesi, Hall'un temsil kuramı açısından değerlendirildiğinde, yalnızca bir olayın aktarımı değil, aynı zamanda bu olayın "nasıl hatırlanması" ve "nasıl konumlanması" gerektiğine dair ideolojik bir rehber işlevi taşıdığı belirtilebilir.

Haber metninde açıkça gözlenen en belirgin stratejilerden biri, van Dijk'in (1998) ideolojik söylem analizinde altını çizdiği "biz-onlar" ikili karşıtlığıdır. Haberde kullanılan "Siyonist barbarlık", "alçaklık", "acımasız saldırı", "cinayet" gibi kavramlar aracılığıyla İsrail, yalnızca siyasi değil ahlaki anlamda da çerçevelenmekte, "barbar" ve "gayrimeşru" bir aktör olarak temsil edilmektedir. Buna karşılık Haniyye, "direnişin sembolü", "şehit edilen kardeşimiz" ve "mazlum halkın temsilcisi" ifadeleri önceliklenerek sunulmaktadır. Bu sunum, okuyucuda duygusal yakınlık işlevi görmektedir. Ayrıca haberin spotunda Cumhurbaşkanı Erdoğan, TBMM Başkanı Kurtulmuş, CHP Lideri Özgür Özel ve Dışişleri Bakanı Fidan gibi siyasal aktörlerin ifadelerine yer verilmesi, haberin yalnızca bir medya anlatısı değil, ulusal siyasi duruşun medya üzerinden yeniden üretimi olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Bu alıntılar, söylemin meşruiyetini devlet düzeyinde güçlendiren bir söylem pratiğidir.

açısından değerlendirildiğinde, açık bir “biz-onlar” karşıtlığını ortaya koymaktadır. İsrail, sadece politik değil, ahlaki ve insani açıdan da çerçevelenmekte; agresör, terörist ve istikrar bozucu sıfatlarıyla etiketlenmektedir.

Haberde kullanılan “Ortadoğu’yu kan gölüne çevirdi”, “ateş çemberine soktu”, “terör estirdi” gibi metaforlar, olayın yalnızca bir suikast değil, bölgesel bir istikrarsızlık, hatta felaketin başlangıcı olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu tür metaforlar, okuyucunun tehdit algısını büyütür ve bunalımı yaygınlaştırır. Bu yaklaşım, Stuart Hall’un temsil kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, olayın duygusal ve politik bir çerçeveye sokulduğunu ortaya koyar.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın alıntılarına geniş yer verilen haberde, Türkiye “mazlumun yanında duran”, “adil duruş sergileyen” ve “liderlik eden aktör” olarak temsil edilmektedir. Gazete haberde, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Gazze direnişine yönelik alçaklık” ve “Türkiye tüm yolları deneyecek” gibi ifadelerini ön plana çıkararak, Türkiye’yi yalnızca diplomatik bir aktör olarak değil, ahlaki bir lider olarak da yüceltmektedir. Ayrıca, “İslam dünyasının ittifakı” ve “insanlık ittifakıyla bu zulüm son bulacak” gibi ifadeler önceliklenerek, olayı yalnızca siyasi değil, dini ve küresel bir vicdani mesele hâline getirmekte ve bu çerçevede geniş bir kolektif kimlik ve birlik çağrısı üretmektedir. Bu söylem, biz olarak konumlandırılan İslam dünyasını ve insanlığı, onlar olarak konumlandırılan İsrail’e ve destekçilerine karşı mobilize etmektedir.

“Tek hayali özgür ve bağımsız Filistin’di” başlığı altında Heniyye’nin hayatına dair verilen bilgiler ve görsel sunumlar, onun yalnızca bir siyasi lider değil, ideolojik bir direniş sembolü olarak temsil edildiğini gösterir. Bu söylem, Heniyye’yi “şehit”, “kahraman”, “mazlum” imgeleriyle çerçeveyerek, okuyucunun duygusal bağ kurmasını sağlayacak ideolojik bir bağlam sunduğu belirtilebilir.

Haberde yer verilen “ABD’den tam destek”, “Avrupa ülkeleri sessiz kaldı”, “Rusya ve Çin kınadı”, “İran’dan sert tepki” gibi ifadeler, Herman ve Chomsky’nin propaganda modeli açısından dikkatle değerlendirildiğinde, haberin aynı zamanda uluslararası aktörlerin meşruiyetini sorgulayan bir işlev üstlendiği görülebilir. Özellikle ABD’nin doğrudan destekleyici, Avrupa’nın ise sessiz ve pasif olarak sunulması, Batı’nın ikiye bölünmüşlüğüne dair bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu söylem, Türkiye’nin ve doğunun “vicdani” ile Batı’nın “çifte standardı” arasında bir karşıtlık yaratır. Bu, medyanın yalnızca bir iç politika aracı değil, dış politikayı şekillendiren söylemsel bir alan olduğunu gösterir.

Haber metninde Erdoğan ve Heniyye’ye ait fotoğraflar, görsel söylem analizi açısından retorik güçlendirme işlevi görmektedir. Erdoğan’ın ciddi ve kararlı yüz ifadesi, liderlik ve sahiplenme vurgusunu beslerken; Heniyye’nin acı dolu ve düşünceli ifadesi, onu hem mağdur hem kahraman olarak konumlandırır. Ayrıca kalabalık protesto görüntüleri, halkın ortak duygusunu temsil ederek toplumsal meşruiyet üretimi sağlar. Bu, medya aracılığıyla oluşturulan bir tür kitlesel rıza ve dayanışma stratejisi olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak Sabah Gazetesi’nin haberi, yalnızca bir suikastı değil, bu olay üzerinden ideolojik pozisyonların pekiştirildiği, siyasi aktörlerin konumlandırıldığı, ve duygusal seferberlik çağrılarının yapıldığı bir medya anlatısıdır. Dil, kavram seçimi, başlıklar, görseller ve aktarılan politikacı demeçleri, haberin ideolojik çerçevesini güçlendiren unsurlar olarak işlev görmektedir.

3.4. Yeni Şafak Gazetesi

Kaynak: Yeni Şafak Gazetesi 01.08.2024

Yeni Şafak Gazetesi'nin haber dili, başlık kurgusu, görsel seçimi ve metinsel vurguları, yalnızca bir olayı aktarma işlevi taşımamakta; aynı zamanda duygusal seferberlik, dini meşruiyet, ideolojik konumlandırma ve kolektif bilinç oluşturma işlevlerini güçlü bir biçimde yerine getirmektedir. Bu yönüyle haber metni, klasik anlamda bir habercilik örneğinden çok, ideolojik bir anlatı inşasına dayalı medya pratiği olarak değerlendirilebilir.

Yenişafak gazetesi ilk sayfanın tamamını Heniyye'nin öldürülmesine ayırmıştır. Haberin manşetinde kullanılan "Filistin'in Son Şehidi" ifadesi, olayın sıradan bir suikast bilgilendirmesi olarak değil, dini/manevi bir değerle kutsanmış bir ölüm biçimi olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu çerçeveleme, Stuart Hall'un temsil kuramına uygun biçimde, bireysel bir olayı dinsel-manevi bir bağlamla yeniden kurgulamakta ve okuyucuda ahlaki ve dini sorumluluk hissi uyandırmaktadır.

Haber boyunca kullanılan "İsrail saldırısı", "katliam", "soykırım", "terör estiren rejim", "yayılmacı İsrail", "nokta atışı suikast" gibi ifadeler, van Dijk'in "ideolojik ikilikler" yaklaşımı açısından, açık bir "biz (mazlumlar, Müslümanlar, Filistinliler)" ve "onlar (İsrail, Batı, ABD)" karşıtlığı oluşturur. Bu çerçevede İsrail, yalnızca bir siyasi aktör değil, kurgusal kötülüğün kaynağı, sistematik bir "öteki" olarak yapılandırılır.

Gazete haberde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın alıntılarına geniş yer verilmesi ve "insanlık ittifakıyla bu terör bitecek", "Türkiye tüm yolları deneyecek", "egemen Filistin Devleti'nin kuruluşu için çalışacağız" gibi ifadelerin ön plana çıkarılması, Türkiye'yi yalnızca bölgesel bir aktör değil, küresel vicdanın temsilcisi olarak sunmaktadır. Bu temsilde Türkiye, hem İslam dünyasının hem de "insanlığın" adalet arayışını simgelediği söylenebilir. Bu durum, Herman ve Chomsky'nin propaganda modeli çerçevesinde, medya içeriklerinin yalnızca bilgi sunmakla kalmayıp, devletin dış politika stratejilerini meşrulaştıran bir araç olarak nasıl işlediğini de gösterir.

Haberin "selalar okundu", "81 ilde gıyabi cenaze namazı", "milletin liderine veda" gibi bölümleri, yalnızca olayın aktarımı değil, duygusal-manevi seferberlik ve toplumsal dayanışma inşasını da göstermektedir. Bu, medya aracılığıyla kolektif duygunun örgütlenmesi, kamusal hafızanın inşa

edilmesi ve okuyucunun bu duygu evrenine aktif biçimde dâhil edilmesidir. Bu strateji, söylemin “biz kimliği” inşa ederek bir karşıtlık üzerinden kolektif güç üretmesine olanak sağlar.

Haber metninde ABD ve Avrupa’ya ilişkin “ABD’den destek”, “Avrupa yine sessiz”, “Netanyahu’ya onay veren liderler” gibi ifadelerle Batı, açık biçimde suça ortak, ahlaki çöküntü içinde, ikiyüzlü ve pasif aktörler olarak çerçevelenmektedir. Bu, Batı karşıtı söylemin medya aracılığıyla pekiştirildiğini ve Türkiye’nin veya İslam dünyasının bu pasifliğe karşı “vicdani sorumluluğu” üstlenmesi gerektiği yönünde retorik bir çağrı üretildiğini gösterir.

“Instagram ve Facebook katillerin yanında” başlığıyla yer verilen bölüm, sosyal medya şirketlerinin Filistin yanlısı içerikleri kaldırması üzerinden küresel medya platformlarının ideolojik taraflılığı eleştirilmektedir. “Şehidin ismi geçen her paylaşım silindi” gibi ifadeler, haberin söylemini güçlendiren ifadelerdir. Bu çerçevede dijital medya da tıpkı Batılı siyasi güçler gibi eleştirilmekte, bilgi üzerinde hegemonik kontrol sağlayan bir ideolojik araç olarak konumlandırılmaktadır.

Haberde, “Mülteci kampında doğdu”, “ailesinden 60 kişi şehit oldu”, “milletin liderine veda”, “bu dünya fanidir... cennette buluşacağız” gibi ifadeler önceliklenerek Heniyye’nin kişisel hikâyesi, yalnızca bireysel değil, tarihsel ve kolektif bir anlatıya dönüştürülmektedir. Bu stratejiyle Heniyye, hem mağduriyetin hem direnişin hem de liderliğin simgesel figürü hâline getirilmiştir. Bu, Hall’un temsil kuramına uygun olarak, bireyin “simgesel kahramana” dönüştürülmesiyle kimlik inşasının nasıl işlediğini örneklemektedir.

Heniyye’nin büyük portresi, arka plandaki Filistin ve Türk bayrakları, Erdoğan’la olan samimi kareler ve gıyabi cenaze görselleri, görsel söylem analizinde simgesel temsilin araçları olarak işlev görür. Bu imgeler, okuyucunun zihninde habere dair duygusal ve milli bir çerçeve oluşturur. Görsel ile metin arasındaki uyum, haberin retorik etkisini arttırmakta ve okuyucunun duygusal yönlendirilmesini güçlendirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, İsmail Heniyye suikastına ilişkin Cumhuriyet, Sözcü, Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinde yayımlanan haberler; dil kullanımı, söylem biçimi, temsiller, ideolojik yönelimler ve haberin çerçeveleniş biçimi bakımından eleştirel medya kuramları (özellikle Van Dijk, Stuart Hall, Herman & Chomsky) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Her bir gazete, olayı benzer haber kaynaklarından alsa da, bu olguyu kendi editoryal çizgisine ve ideolojik duruşuna uygun şekilde yeniden yapılandırmıştır. Bu durum, haberin yalnızca bir gerçeklik aktarımı değil, aynı zamanda bu gerçekliğin yeniden üretimi ve yönlendirilmesi olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Heniyye suikastına ilişkin haberlerde kullanılan dil ve söylem biçimleri, her bir gazetenin kendi editoryal çizgisine ve ideolojik pozisyonuna uygun olarak şekillenmiştir. Bu durum, Türkiye’de medyanın yalnızca olayları aktaran değil, aynı zamanda o olaylar üzerinden kimlik, aidiyet ve politik yönelim üreten bir alan olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Cumhuriyet gazetesi, haber dilinde görece daha analitik ve mesafeli bir yaklaşım benimseyerek, doğrudan fail atamasından kaçınmakta; olayları daha çok küresel güç ilişkileri ve jeopolitik dengeler çerçevesinde değerlendirmektedir. Haberde kullanılan dil, ideolojik yönlendirmeden ziyade sistemsal eleştiriye dayalıdır. ABD’nin veya İsrail’in doğrudan suçlanması yerine, uzman görüşleri üzerinden dolaylı imalarda bulunulması bu tutumun göstergesidir. Bu yaklaşım, haberi seküler ve eleştirel bir düzlemde tutarak okuyucunun olguları analiz etmesini teşvik eden bir

yapı sunar. Bu da gazetenin, kurumsal kimliği ve politik yönelimi açısından kendi ideolojisine uygun bir haber çerçevelemesi kullandığını göstermektedir.

Sözcü gazetesi ise haberi daha dramatik ve duygusal bir dille sunmakta, İsrail'i doğrudan fail olarak konumlandırmaktadır. "Kan gölü", "acımasız saldırı", "füze suikastı" gibi ifadelerle olay yoğun bir şekilde duygusal olarak çerçevelenmekte, okuyucu belirli bir bakış açısına yönlendirilmektedir. Siyasi liderlerin açıklamalarına geniş yer verilmesi, ulusal duyarlılıklar çerçevesinde haberin şekillendirildiğini göstermektedir. Sözcü'nün söylemi, seküler bir zemine dayanmakla birlikte açıkça muhalif ve halkçı bir ton taşımaktadır.

Sabah gazetesi, olayın aktarımında hem millî hem de İslami referanslara başvurarak, Türkiye'nin bu krizdeki ahlaki liderliğini vurgulamaktadır. İsrail net biçimde fail olarak gösterilirken, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleriyle Türkiye güçlü bir aktör ve adaletin temsilcisi olarak konumlandırılmaktadır. Haber dili daha açık, doğrudan ve normatif yargılar içermektedir. Aynı zamanda haber çerçevesi, Türkiye'nin Filistin'e verdiği desteği yalnızca dış politika düzleminde değil, aynı zamanda ahlaki ve insani bir sorumluluk olarak sunmaktadır. Gazetenin ekonomi politiği açısından bakıldığında, iktidara yakın olması muhafazakar bir ideolojiye sahip olması haber çerçevesinin de bu çerçevede yeniden inşa edilerek üretildiğini göstermektedir.

Yeni Şafak gazetesi ise haberin dini/manevi boyutunu en çok vurgulayan yayın organı olarak öne çıkmaktadır. "Şehadet", "ümmetin yükü", "elveda milletin lideri" gibi ifadeler, haberin dini/manevi çerçeveye oturtulduğunu gösterir. Heniyye yalnızca bir siyasi lider değil, şehitlik mertebesine ulaşmış, ümmeti temsil eden bir figür olarak sunulmakta; suikast ise İslam dünyasına karşı yürütülen sistematik bir saldırının parçası olarak kurgulanmaktadır. Aynı zamanda ABD ve Batı'ya yönelik eleştiriler sert biçimde dile getirilmekte, sosyal medya platformlarına karşı yürütülen sansür eleştirileriyle dijital hegemonya da sorgulanmaktadır.

Ayrıca sayfa yerleşimi açısından değerlendirildiğinde, Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri Heniyye suikastını birinci sayfa merkezli ve baskın bir haber olarak sunarken; Cumhuriyet ve Sözcü gazeteleri haberi sınırlı alanlarla ikincil düzlemde temsil etmiştir. Yeni Şafak suikast haberini birinci sayfanın tamamına yayarak en merkezi biçimde sunarken, Sabah üst yarıyı kapsayan geniş bir yer ayırmış, Cumhuriyet haberi orta-alt kısımda ikincil düzeyde konumlandırmış, Sözcü ise sağ alt köşeye yer vererek en sınırlı önceliği tanımıştır. Bu farklılık, sadece teknik bir düzenleme değil, aynı zamanda her gazetenin haber politikası, öncelikleri ve ideolojik pozisyonuyla doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Haberin sayfa yerleşimi, temsil edilen kimliklerin, siyasi pozisyonların ve toplumsal duyarlılıkların medya aracılığıyla nasıl yönlendirildiğinin görsel ve mekânsal bir göstergesi olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, her bir gazete benzer bir olayı haberleştirirken, kendi ideolojik pozisyonunu yeniden üretmiş, olayın temsilini bu pozisyon çerçevesinde yapılandırmıştır. Cumhuriyet daha çok sistem eleştirisine ve kurumsal analizlere, Sözcü; cumhuriyet gazetesine nazaran daha milliyetçi-seküler duyarlılığa yaslanan bir temsil biçimiyle İsrail'i fail olarak sunmaktadır. Sabah milliyetçi-İslami sahiplenmeye, Yeni Şafak ise dinî kutsallık, ümmet bilinci ve liderlik mitine dayalı bir söyleme başvurmuştur. Bu çeşitlilik, Türkiye'de medyanın siyasal kutuplaşmanın ve kimlik siyasetinin bir yansıması olarak nasıl konumlandığını ve söylem üretme süreçlerinde nasıl işlediğini açık biçimde göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. O. (2013). "Toplumsal Kontrol Mekanizmasını Tersine Çevirme Girişimi Olarak 'Bio-Haber Talebi'". Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (19), 141- 153.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2024). Cumhuriyet Gazetesi. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/> (Erişim tarihi: 1.08.2024)
- Curran, J., Gurevitch, M., Woollacott, J. (1990). İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar. Meral Özbek (Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu.
- Çoban, S. (2014). "İktidarın Medyası". Esra Arslan ve Savaş Çoban (Ed.), Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş, (ss. 27-52) içinde. İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.
- Çubukçu, M. (2006). Filistin, Hamas'la İslamileşiyor. *Birikim Dergisi*, (202), 19-25.
- Devran, Y. (2010). *Haber söylem ideoloji*. İstanbul: Başlık Yayınları.
- Durna, T., & Kubilay, Ç. (2010). Söylem kuramları ve eleştirel söylem çözümlemeleri. İçinde T. Durna (Ed.), *Medyadan söylemler* (ss. 47-84). İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Dursun, O. (2009). Medyada (basın) eğlenceyle sunulan ideoloji: Anadolu'da Vakit Gazetesinin bulmacası üzerine bir analiz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (37), 65-87.
- Duvar Gazetesi. (2023). Kökeni, ideolojisi, örgütlenmesi: Hamas nedir? Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kokeni-ideolojisi-orgutlenmesi-hamas-nedir-haber-1642784> (Erişim tarihi: 2.08.2024)
- Fowler, R. (1991). *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- Hall, S. (2014). İdeoloji ve iletişim kuramı. İçinde S. İrvan (Ed.), *Medya, kültür, siyaset* (ss. 79-96). Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Hall, S. (Ed.). (2017). *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* (İ. Dündar, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the crisis: Mugging, the state and law and order*. London: Methuen.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012). Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği. İstanbul: bgst Yayınları.
- Herman, ES and Chomsky, N. (2006) A propaganda model. In: Durham, MG, and Kellner, DM (eds) *Media and Cultural Studies: Keywords*. Malden, MA: Blackwell, pp. 257-294.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopozlu, B. Seçilmişoğlu & A. Yayla, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hroub, K. (2004). Hamas after Shaykh Yasin and Rantisi. *Journal of Palestine Studies*, 33(4), 21-38.
- Independent Türkçe. (2024). Tahran'da suikastla öldürülen Hamas lideri İsmail Haniye kimdir? Erişim adresi: <https://www.indyrturk.com/node/741576/haber/tahranda-suikastla-%C3%B6ld%C3%BCr%C3%BClen-hamas-lideri-i%C3%87smail-haniye-kimdir> (Erişim tarihi: 2.08.2024)
- İnal, A. (1996). *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

- Mısırlı, G., & Erdoğan, M. (2021). Ayasofya ile ilgili haberlerin medya ve ideoloji bağlamında çözümlenmesi: Türk yazılı basını örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 351-372.
- Özdemir, A. (2005). Hamas (Hareket-ül Mukavemet-ül İslamiyye) üzerine bir değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 51-62.
- Öztekin, H. (2008). Haber Üretim Sürecinde Medyanın Ekonomi Politikası: Star Gazetesi Örneği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 129-144.
- Portter, J. (2004). Söylemsel psikoloji ve söylem analizi. İçinde S. A. Arkonaç (Ed.), *Doğunun ve Batının yerelliği* (ss. 95-128). İstanbul: Alfa Kitap.
- Sabah Gazetesi. (2024). *Sabah Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/> (Erişim tarihi: 1.08.2024)
- Shoemaker, P., & Reese, S. D. (2002). İdeolojinin medya içeriği üzerindeki etkisi. İçinde S. İrvan (Ed.), *Medya kültür siyaset* (ss. 97-132). Ankara: Alp Yayınevi.
- Sholle, D. (1999). "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye". (Çev.: M. Küçük). Medya, İktidar, İdeoloji. Ankara: Ark Yayınları.
- Sözcü Gazetesi. (2024). *Sözcü Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/> (Erişim tarihi: 1.08.2024)
- Toprak, Ö., & Koçak, M. C. (2021). Haber Üretim Sürecinde Seçim Haberlerinin İnşası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(53), 37-51.
- van Dijk, T.A. (1998). Ideology: A multidisciplinary approach. Sage.
- van Dijk, Teun A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115-140.
- Yaylagül, L. (2018). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yaylagül, L. (2019). Eleştirel ekonomi politik perspektiften devlet ve medya ilişkisi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 134-152.
- Yeni Akit Gazetesi. (2024). İsmail Haniye kimdir? Erişim adresi: <https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/ismail-haniye> (Erişim tarihi: 2.08.2024)
- Yeni Şafak Gazetesi. (2024). *Yeni Şafak Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/> (Erişim tarihi: 1.08.2024)
- Yeşil, A., & Ulaş, M. (2020). İdeoloji ve medya: Batı ve Ortadoğu medyasında Ayasofya haberlerinin söylem analizi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 250-271.
- Yüksel, E., & Gürcan, H. İ. (2005). *Haber toplama ve yazma*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Zajc, D. V., Lukšič, I., & Godnov, U. (2019). Scandalisation: The media as a tool for discrediting politicians or parties. The case of the Slovenian finance minister. *Romanian Journal of Political Science*, 19(1), 33-58.
- Zariç, S. (2018). Filistin'in özgürlük mücadelesinde Hareket'ül Mukavemet-ul İslamiyye (İslami Direniş Hareketi-Hamas). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*, (286), 295.

KONSERVATUVARLARIN TÜRK HALK OYUNLARI BÖLÜMLERİ KAPSAMINDA ALANDAN SAHNEYE TAŞINAN TÜRK HALK DANSLARINDA GELENEKSELLİK OLGUSU

THE PHENOMENON OF TRADITIONALISM IN TURKISH FOLK DANCES CARRIED FROM THE
FIELD TO THE STAGE WITHIN THE SCOPE OF TURKISH FOLK DANCES DEPARTMENTS OF
CONSERVATORIES

 Kübra BOZKURT¹

 Umut ERDOĞAN²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, kbrabzkurt11@gmail.com

² Dr. Öğrt. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, uerdogan@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
05.05.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
30.06.2025

ÖZET

Halk dansları, bir toplumun kültürel belleğinin aktarılmasında da önemli bir araçtır. Günümüzde, halk danslarında estetik algı kaygısı ve etkileriyle sahnelemenin ön planda olması, alandan sahneye taşınan halk danslarının, gelenekselliğe dayalı olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, konservatuvarların, halk danslarını alandan sahneye taşıırken nelere dikkat ettiği, hangi önceliklerle hareket ettiği ve uygulamanın nasıl yapıldığı incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunu, 2024-2025 akademik yılında Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı, Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı ve Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları bölümünde görev yapan, alanda uzmanlaşmış ve öne çıkmış 4 koreograf ve sanat yönetmeni oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler kapsamında, halk danslarının sahneleme sürecinde gelenekselliğin korunmaya çalışıldığı ancak estetik ve kurgusal gereksinimler nedeniyle özgünlükten ödün verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu uyarlamaların kültürel sürekliliğe hem olumlu katkılar sağladığı hem de özgün yapılar üzerinde dış müdahaleler nedeniyle olumsuz etkiler yaratabileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak geleneksel halk danslarının sahnede anlamını koruyabilmesi için, hareketlerin yanı sıra kültürel bağlamın da eğitim ve sunum süreçlerine dahil edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk dansları, Geleneksellik, Sahneleme.

ABSTRACT

Folk dances are also an important tool in transferring a society's cultural memory. Today, the fact that staging is at the forefront of the concern for aesthetic perception and its effects on folk dances brings about the discussion of whether the folk dances carried from the field to the stage are based on tradition. This study analyzes what conservatories pay attention to, what priorities they act with, and how the practice is carried out while transferring folk dances from the field to the stage. The research was conducted using an in-depth interview, one of the qualitative research methods. The research group consists of 4 choreographers and artistic directors who are specialized and prominent in the field, working at Ege University State Conservatory of Turkish Music, Sakarya University State Conservatory of Turkish Music, Istanbul Technical University State Conservatory of Turkish Music, and Gaziantep University State Conservatory of Turkish Music Turkish Folk Dances department in the 2024-2025 academic year. Within the scope of the data obtained from the research, it was stated that traditionalism was tried to be preserved in the staging process of folk dances. However, originality was compromised due to aesthetic and fictional requirements. In addition, it has been stated that these adaptations contribute positively to cultural continuity and may negatively affect the original structures due to external interventions. As a result, for traditional folk dances to preserve their meaning on the stage, cultural context and movements should be included in the training and presentation processes.

Keywords: Folk dances, Tradition, Staging.

1. GİRİŞ

İletişim, kavram olarak son derece geniş kapsamlıdır. Yalnızca insanlara özgü bir durum olmayan iletişim kavramı, dünyada yaşayan tüm canlılar için geçerli bir olgudur. "Kültürel" ve "geleneksel" kavramlar ile alakalı hemen hemen tüm tanımlamalarda "geçmişten günümüze" vurgusu mevcuttur. Bu kavramlar, genellikle sosyal bir birikimin gelecek nesillere aktarılmasını temsil eder nitelikte ve eskiyi önceleyen mahiyette kullanılmaktadır. Bununla birlikte, zaman akışının kendisiyle birlikte meydana gelen kaçınılmaz değişimi, bizi sürekli eskinin daha kıymetli olduğu fikrine yönlendirmektedir. Aslında; Toffler'in de dediği gibi "her toplumda bir sonraki kuşağa göre gelenekçi, bir önceki kuşağa göre ise modern (yenilikçi) etkiler görülmektedir" (Toffler, 1981, aktaran Bor, 2022).

Kültürel kimliğin önemli bir parçası olan halk dansları, uzun süredir "otantik", "geleneksel", "stilize" ve "koreografi" gibi kavramların kesişim noktasında yer almaktadır ve bu kavramlar arasında sürekli olarak tartışılmaktadır. Bu bağlamda, halk dansları söylemi hem kuramsal hem de uygulamalı olarak ilgili kavramların anlam sınırlarıyla çatışmakta ve zaman zaman bu kavramsal tartışmaların etkisinde kalmaktadır. Halk dansları ile ilgili tüm bu kavramlarda sıklıkla göz ardı edilen konulardan biri anonimlik, yani bilinen kişiler tarafından yaratılmayan ve genel halka ait olan halk danslarının özelliğidir. Genel halkın belirli bir dansı ne ölçüde kabul ettiği, onu taklit etmeye çalıştığı ve yaygın olarak icra ettiği, anonimleşme sürecinin önemli bir göstergesidir. Bu bilgiden hareketle, bir diğer önemli konu ise geleneksel dansların tekrarlanabilirliğidir. Örneğin alanda "Kıroğlu Zeybeği" diye geçen bir oyun aynı isimle her seferinde müzisyen ve dans icracısı tarafından aynı şekilde icra ediliyorsa, bu geleneksel dansın tekrarlanabilirlik özelliğini vurgulamaktadır. Bu durumda küçük nüans farklılıkları göz ardı edilebilir fakat önemli olan genel özelliklerin aynı karakterde olmasıdır.

Etnokoreolog Andriy Nahachewski'nin tanımına göre ise, "katılımcı dans", bireylerin aktif bir şekilde yer aldığı ve doğal sosyal ortamlar içerisinde kendiliğinden gelişen bir öğrenme sürecidir. Bu süreç, kuşaktan kuşağa gözlemlerle aktararak sürdürülmektedir. Bu tarz danslar, performans amacı gütmeyen bir şekilde, topluluk içindeki etkileşim ve aidiyet hissi etrafında şekillenir. Formal eğitimden ziyade, deneyimsel öğrenme ve topluluk alışkanlıkları aracılığıyla sürdürülebilirlik kazanır. Nahachewski'nin görüşüne göre, bu tür danslar kültürel aktarımın hem bir aracı hem de bir üretkenidir. Çünkü dans, yaşanarak öğrenilen bir kültürel pratik olarak tanımlandığı için, bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır (Nahachewski, 2001).

Halk danslarının doğduğu doğal ortamdan sahneye taşınma süreci, Selim Sırrı Tarcan'ın "milli salon dansı" kavramını geliştirme çabaları sırasında, özellikle zeybek danslarının kullanılmasıyla önem kazanmıştır. "Tarcan Zeybeği" ile başlayan bu süreç, ardından yapılan yarışmalar ve profesyonel toplulukların oluşumuyla farklı bir boyuta evrilmiştir. Yarışma kriterlerinin düzenleyici ve sınırlayıcı etkisi, sahneye taşınan danslar üzerinde "tek tipleşme" ve "zarifleşme" gibi olguların ortaya çıkmasına ve farklılaşmalara da neden olmuştur. Igor Moiseiev'in etkisiyle bale ve halk danslarını bir araya getiren bu ekol, halk danslarını sahne sanatlarının yeni bir boyutuna taşımıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'de "Türk halk oyunlarının sergilenmesinde karşılaşılan zorluklar" konulu bir sempozyum düzenlenmiştir. Burada, geleneksel ortamlardaki halk danslarıyla sahne performansları arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Ayrıca, halk danslarının toplum tarafından benimsenip benimsenmediği ve izleyiciler tarafından ne ölçüde beğenildiği gibi pek çok soru, bu geleneksel sanatların "değeri" üzerine gerçekleştirilen tartışmaların merkezine yerleşmiştir.

İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde Türk Halk Oyunları bölümünün kurulması, halk danslarının akademik alanda eğitim konusu olarak tanınmasını sağlamıştır. Günümüzde bu alanların sayısı toplamda 9'a ulaşmıştır.

Bu araştırmada, ilk olarak Devlet kurumları bünyesinde bulunan ve sahne sanatları alanında gösteri topluluğu bulunan kurumların ele alınması amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada, vizyonunda "... Geleneksel Türk kültür ve sanatının doğru bir şekilde tanıtılmasını gaye edinen bir topluluk, gerek Türk halk danslarını ve müziğini, gerek giysilerini özüne bağlı kalarak, çağdaş teknik ve imkanlardan da yararlanarak yeni bir sahne düzeni ve anlayışı içinde biçimlendirerek sergilemektedir" anlayışına yer veren Devlet Halk Dansları topluluğunun da yer alması planlanmıştır. Ancak ilgili topluluk tarafından "soruların zorluğu" sebebiyle görüşme talebi kabul edilmemiş ve araştırmada sözü edilen toplulukla görüşme sağlanamamıştır.

Bu sebeple, vizyon ve misyonlarında halk danslarının "gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak", "Türk halk oyunlarımızın kendine has yapılarının korunması" gibi unsurlar yer alan ve sahne sanatlarında gösteri grupları bulunan bazı konservatuvarların koreograf ve sanat yönetmenlerine halk oyunlarının sahnelenmesi sürecindeki bakış açıları ve ilkelerini anlamak üzere yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltilmiştir. Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı, Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı ve Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları bölümünde görev yapan, alanda uzmanlaşmış ve öne çıkmış koreograf ve sanat yönetmenleri ile bireysel derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, koreograf ve sanat yönetmenlerinin halk oyunlarının sahnelenmesi sürecindeki bakış açılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, sosyal olguları bulundukları çevresel bağlam içerisinde incelemeyi ve kavramayı öncelikli hedef olarak kabul eden bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırma yöntemi ile belirli birey veya grupların sosyal sorunlarına dair araştırma problemlerinin belirlenmesi ve bu kişilerin doğal ortamlarda incelenmesi mümkün olabilmektedir (Creswell, 2015). Bu bağlamda, "alandan sahneye taşınan türk halk danslarında geleneksellik olgusu" ile ilgili veriler, koreograf ve sanat yönetmenlerinin deneyimlerini, duygularını, algılarını ve bakış açılarını anlamak için yarı yapılandırılmış görüşme formuyla ve derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, bir araştırmacı ile katılımcı arasındaki sosyal etkileşimi kullanarak, belli bir konu hakkında bilgi ve anlayışın derinlemesine geliştirilmesine olanak tanıyan bir yöntemdir (Oltmann, 2016). Yapılandırılmamış görüşmeler, katılımcının belirli bir konu üzerinde isteğini ve arzularını sınırsız bir şekilde ifade etmesine olanak tanırken, yapılandırılmış görüşmelerde sorular önceden belirlenmiş bir düzen içerisinde yöneltilir ve bu durum yanıtların daha sınırlı bir çerçevede şekillenmesine sebep olur (Boyce ve Neale, 2006).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, 2024-2025 akademik yılında Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı, Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı ve Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları bölümünde görev yapan, alanda uzmanlaşmış ve öne çıkmış koreograf ve sanat yönetmenleri oluşturmaktadır. Araştırma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme

yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede, önceden tanımlanmış belirli önem kriterlerini karşılayan tüm durumların incelenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir (Patton, 2014). Bu kriter veya kriterler, araştırmacı tarafından oluşturulabileceği gibi, daha önce hazırlanmış olma durumu da söz konusu olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmada, alanında uzman olup koreograf ya da sanat yönetmeni olma ve araştırmaya gönüllü olarak katılma kriterleri ölçüt olarak alınmıştır. Dolayısıyla bu ölçütleri karşılayan, 4'ü de erkek olan alan uzmanları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan alan uzmanları U1, U2, U3 ve U4 şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1. Alan Uzmanlarına İlişkin Demografik Bilgiler

Kodlar	Değişkenler	Eğitim Düzeyi	Çalıştığı Kurum	Çalışma Yılı
U1	Genel Sanat Yönetmeni	Doktora	Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı	34
U2	Sanat Yönetmeni	Doktora	İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	16
U3	Genel Sanat Yönetmeni	Doktora	Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	21
U4	Sanat Yönetmeni	Lisans	Gaziantep Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	13

2.3. Verilerin Toplanması ve Yorumlanması

Bu araştırmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve iki uzman görüşü alınarak şekillendirilen “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları” kullanılmıştır. Alan uzmanları olan koreograf ve sanat yönetmenleri ile ortalama olarak 35 dakikalık yarı yapılandırılmış ve ses kaydı alınan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra, ses kayıtları hiçbir değişikliğe uğramadan yazıya aktarılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ek olarak, bulguların yorumlanmasında Andriy Nahachewski'nin geleneksel ortamdan sahneye taşınan danslara ilişkin “katılımcı” ve “sunumsal” ayrımına dayanan kuramsal çerçevesi dikkate alınmıştır. Bu yaklaşım, sahneleme sürecindeki dönüşümlerin kültürel bağlamda değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan koreograf ve sanat yönetmenleri ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen veriler ve bu doğrultuda ulaşılan bulgular, aşağıda yer almaktadır.

Katılımcılara Türk halk oyunlarında geleneksellik olgusu bağlamında “Topluluğunuzun vizyonu içerisinde halk danslarının gelenekselliğini korumak gibi bir amaç bulunuyor mu?, Bu konuda nasıl bir yaklaşım benimsiyorsunuz?” şeklindeki görüşme soruları yöneltilmiştir.

U1: “Günümüzde dijital çağ ile birlikte ulaşılabilir bellek farklılaştı ve dolayısıyla geleneksellik kavramı da “yaşayan kültür” sınırlarını aşarak değişime uğradı. Geleneksellik bir olguyu doğallığında, kendi zamansal akışında aktarmak iken, içinde bulunduğumuz çağdaki çok hızlanan iletişim teknolojileri nedeniyle geleneksel unsurların sınırları ve yaygınlaşma süreci

değişmiş durumda. Sadece 30 yıl öncenin geleneksellik kavramı ile günümüzdeki geleneksellik kavramı çok daha farklı. Eski dönemlerde, köyde yaşayan bir kişinin zeybek oyununu atasından gördüğüne yakın bir şekilde derleyebilirken, yeni kuşak öğrencilerimizin davul zurna eşliğinde ve bir köy düğününü yaşayarak içselleştirmesi çokta mümkün olmadığı için, dans ediş biçimi haliyle farklılaşıyor. İcra edilen dansın geleneksel ortamdan kaynaklanan dansın tavrı, hissiyatı ortaya çıkan sosyal ruh halini ancak doğal ortamında algılayabilmek mümkünken, o ortamda bulunmayan birine bu dansı yapay bir ortamda aktardığımızda, öğrenen kişinin aynı hisleri yaşayarak dans etmesi maalesef pek de mümkün olmuyor. Şimdiki jenerasyonda yaşayan kesimin geleneksel rol model olarak aldığı kişiler genelde sosyal platformda izlediği videolar üzerine olmakta. Dolayısıyla öğrencilerimin ve benim geleneksel rol modellerimiz doğal olarak değişiyor” (Görüşme, 11 Ocak 2023).

U2: Yani ben o geleneksel yapıların aslında birer cevher olduğunu, bunların aslında korunması gereken, saklanması gereken ve bu şekilleriyle belki de temelde bilinmesi gereken unsurlar olduğunu düşünüyorum. Fakat bunların işlenmesi, kullanılması, farklı biçimlerde sahne aktarımlarında da kullanılması konusunda özgür olunabileceğini düşünüyorum. Bunlar, bir şekilde alınıp kullanılmalı. Biz temelde geleneksel yapılar üzerinden geleneksel sunumlara ağırlık veriyoruz. Çünkü Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrencilerin bu temel unsurları bilmelerini ve sonraki hayatlarında bunları birer malzeme olarak kullanmaları açısından önemsiyoruz” (Görüşme, 16 Ocak 2023).

U3: “Topluluğumuz bünyesinde çok sayıda çalışma ortaya koyduk. Halk danslarının orijinal yapısını korumak, bizim için vazgeçilmez bir ilkedir ve bu doğrultuda çalışmalarımızı sürdürüyoruz” (Görüşme, 17 Ocak 2023).

U4: “Birinci önceliğimiz yaptığımız her işte gelenekselliğin korunmasına özen göstermek...” (Görüşme, 14 Ocak 2023).

Elde edilen veriler kapsamında katılımcıların, kurumsal olarak hazırladıkları gösterilerde halk danslarını kullandıklarını belirttiler. Ayrıca Türk halk danslarının gelenekselliğini korumaya özen gösterdiklerinin altını çizdiler. Aynı zamanda değişen geleneksellik kavramı ve gelenek-sahne ilişkisi gibi farklı konularda görüşler belirttiler.

Sahnelenecek oyunların neye göre seçildiği konusunda ise senaryo-kurgu ve alan araştırması hususları ön plana çıkmaktadır. Senaryo ve kurgu bağlamında bir sunum hazırlandığında kostüm, müzik, sahne bileşenleri bağlamında topyekûn düşünülerek oyunların seçildiği; eğer bir alan araştırmasının sahneye aktarımı söz konusu ise alandaki çalışmaları çok özenli ve titiz şekilde yaparak sahneye taşıdıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kimi zaman alan araştırması yapılan oyunların seçilerek sergilendiğini belirtmişlerdir.

Katılımcılara Türk halk oyunlarında geleneksellik olgusu bağlamında “Gösterilerinizde Türk halk danslarını kullanırken halk danslarının geleneksel özelliklerine müdahale ediyor musunuz? Halk danslarının sahneye uyarlanması aşamasında hareketlerin zarifleştirilmesi, standartlaştırılması ya da koreografiye uygun olarak farklılaştırılması söz konusu oluyor mu?” şeklindeki görüşme soruları yöneltilmiştir.

U1: “Kesinlikle oluyor. Kozmetizasyon olarak adlandırabileceğimiz müdahaleleri, günümüzde herkes yapıyor. Geleneksel dans, sahneleme amacına dönüştüğü an, dansta bir değişim oluyor. Bu noktada, örneğin biz akademisyenler, oyundaki adım sıralamalarını standartlaştırıp sıralayarak sunumlarda icra edilen dansın hareketi ve müzik uyumuna çok önem veriyoruz.

Ancak her koşulda oyunların adım sırasının ve yapısal özelliklerinin sahneye taşınırken bozulmamasına dikkat ediyoruz” (Görüşme, 11 Ocak 2023).

U2: “Sahneye konmuş her unsura bir şekilde müdahale edilmiştir. Bu tarz müdahalelerin hepsi yapılıyor zaten sahneye konulurken. Yani insanları sıraya sokmak, tek tip giydirmek, oyunları sıraya sokmak, gereği dışında komut verip oynatmak...” (Görüşme, 16 Ocak 2023)”.

U3: “Halk dansı ürünlerini sahnede mümkün olduğunca herhangi bir müdahaleye maruz bırakmadan kullanmaya özen gösteriyoruz. Bu yaklaşımı kurumumuzun temel misyonu olarak görüyoruz. En büyük hedefimiz, kültürel mirasımızın önemli bir unsuru olan halk danslarını gelecek kuşaklara özgün biçimiyle aktarabilmektir. Türk halk dansları geleneğinde aktarım, nesilden nesile edinim yoluyla gerçekleşir. Dansların ilk yaratıcısı sorgulanmaz; çünkü bu danslar belirli mantıksal ve işlevsel kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kurallar, geleneksel mecrada belirlenir ve müzik, ritim, giysi, hareket karakteri ve adım dizilimleri gibi unsurlar üzerinde belirleyici rol oynar. Ancak halk danslarının sahneleme süreçlerinde, bu yapılar çoğu zaman koreografik bir malzeme olarak ele alınmaktadır” (Görüşme, 17 Ocak 2023).

U4: “Geleneksel özelliklerine olabildiğince müdahale etmemeye çalışıyoruz. Zaten geleneksel şekliyle bir halk oyunu zarifleştirilmeye, standartlaşmaya ya da koreografiye uygun olarak farklılaştırılmaya ihtiyacı yok. O şekliyle ihtiyacımızı görüyor. Böyle yapanlar da var biliyorum. Bu söylediğiniz şeyleri yapanlar da var. Keşke halk oyunları üzerinden değil de bunu oturup kendileri yeniden oyunlar icra etseler. Uygun gördükleri sahnelere, uygun oyunlar, uygun ezgiler, uygun ritimler yazsalar ve onları icra etseler bu daha büyük bir başarı olur hem, hem de halk oyunları yozlaşmamış, değişmemiş, bozulmamış olur” (Görüşme, 14 Ocak 2023).

Katılımcıların görüşleri, geleneksel Türk halk danslarının sahnelemesi sürecinde yapılan müdahalelerin yaygın ve kaçınılmaz bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bazı katılımcılar, bu müdahaleleri kozmetizasyon ve standartlaştırma terimleriyle tanımlarken, diğerleri bu süreci kültürel mirasın aktarımını olumsuz etkileyen bir özgünlük yoksunluğu olarak yorumlamaktadır. Bu durum, halk danslarının sahneleme sürecinde otantiklik ile estetik ve kurgusal gereksinimler arasında bir ikilem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda Uzunkaya (2016), geleneksel oyunlardan beslenen popüler koreografik yaklaşımların görsel ve işitsel zenginlikleri ile beğeni gördüğünü fakat oyunlarda kültürel asimilasyon sürecinin de başlamış olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kültürel asimilasyonla modernize edilmiş halk oyunları biçimlerinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Elcik (2009) ise geleneksel dansların doğdukları kültürel yapının değişmesiyle birlikte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını ve yeni yaşam alanlarına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda, geleneksel dansların sahneye aktarılacak gösteri danslarına dönüşmesinin önemli görüldüğünü fakat bu aktarım sürecinin uzmanlar tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Katılımcılara bir önceki soruyla bağlantılı olarak “Bu tür sahne uyarlamalarının halk danslarının geleneksel yapısına zarar verebileceğini düşünüyor musunuz?” şeklindeki görüşme sorusu yöneltilmiştir.

U1: “Zarar vermek durumu tartışma konularından bir tanesi. Bu iş için günümüzdeki ihtiyaçlara göre hareket etmek ve bu noktada popüler kültürün de etkisini görmek mümkün. Ancak geleneğe sahip çıkmak zaman kavramına göre değişecek bir durum. Dansın değişmesine ne kadar müdahale edebiliriz bilemiyorum. Günümüz şartlarında gençlere, o öyle; değil böyle! gibi müdahalelerde bulunabilir miyiz ya da bulunsak bile etkili olur mu bilemiyorum. Ancak bizler

konservatuvarda olduğumuz için ve bizim görevimizin korumacılık yönü öncelikli olduğu için, geleneğin orijinalliğini olabildiğince korumaya çalışıyoruz. Bizim konservatif varlığımız geleneksel bilgiyi ileriye taşıma noktasında önem arz ediyor. Onun dışında popüler kültür içerisinde ve kendi özgün ve sanatsal yaşamımızı sürdürme noktasında, günümüzde geleneksel dans dünyasının dönüşümünü biz sunumlarımızı hazırlarken müdahalelerde bulunduğumuz mi zarar veriyor, yoksa sunumların sanatsal niteliğini kavramadan taklit eden diğer uygulayıcılar geleneğe zarar veriyor gibi sorgulamalar yapılabilir. Çağın yenilenen koşullarına göre yapılan çalışmalar için “zarar veriyor” gibi önyargılı net tabirler kullanmanın doğru olduğunu düşünmüyorum” (Görüşme, 11 Ocak 2023).

U2: “Düşünüyorum aslında. Neden düşünüyorum? İnsanlar yaptıkları şeyin adını tam koyup, yapılan şeyleri doğru bir çerçevede ortaya koyduklarında aslında bir zararı yok. Ama şimdi bakın mesela 2000’li yıllardan itibaren “Anadolu Ateşi yöresi” diye bir kavram çıktı. Yapılan çalışmalar buna döndü. Yani buradaki sorun aslında bu işleri yapan, yani bu sahneleme unsurlarıyla yeni birtakım şeyler yapan insanlarla alakalı değil. Bizim kendi geleneksel yapılarımıza çok sahip çıkmamamızla alakalı. Hep söylüyorum, burada bir maden var, içi cevher dolu. Bu cevher petrol gibi bir şey. İnsanlar bunu alıp işleyebilir. Bundan onlarca, yüzlerce ürün çıkar. Ama bunun menşeyini, kaynağını unutmamak lazım..”(Görüşme, 16 Ocak 2023).

U3: “Geleneksel danslar zamanla değişime uğrayabilir; ancak bu değişim genellikle kültürel bağlam içinde ve doğal bir süreç dahilinde gerçekleşir. Koreografik yaklaşımlar, geleneksel dansları modern sahne sanatlarına uyarlama açısından işlevsel bir araç olabilir. Bu durum, bir yandan geleneksel unsurların korunarak yeni kuşaklara aktarılmasına olanak tanırken, öte yandan çağdaş estetik anlayışla yeniden buluşturulmasına da katkı sağlar. Bu yeniden inşa sürecinde en önemli husus, geleneksel üretimlerin tüm dönemleri ve örnekleriyle kapsamlı biçimde kayıtlı altına alınmasıdır” (Görüşme, 17 Ocak 2023).

U4: “Kendi mecrasında geleneğin kendi doğal serüveni içerisinde değişiyor halkoyunları. Ama siz buna dışarıdan müdahale ettiğiniz anda, yani “burayı beğenmedim”, “ezginin bu bölümünü çıkarayım”, “oyunun da bu bölümünü şuna ekleyeyim” hastalıklarına düşerseniz -ki bu bir hastalık, takıntı haline gelmiş durumda halk oyuncularında- o zaman siz o kültürün temel kodlarından birisiyle oynuyorsunuz. Hiç yetkiniz hiç hakkınız olmamasına rağmen oynuyorsunuz. Böyle bir haddi kimse kendinde bulamamalı bence. Ben bundan olabildiğince uzak durmaya çalışıyorum. Evet, bazı çalışmalarında bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldığım oluyor. Ama hiç kimseye bu oyunun geleneksel şekli budur demiyorum. Diyorum ki ben burada şu sebepten dolayı bu değişikliği yaptım, bu geleneğe dahil değildir diye özellikle altını çiziyorum” (Görüşme, 14 Ocak 2023).

Katılımcıların görüşleri, halk danslarının sahneye entegrasyonunun geleneksel yapılar üzerindeki etkisinin çok yönlü ve bağlama dayalı bir şekilde incelendiğini ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar, bu uyarlamaların kültürel sürekliliğe olumlu yönde katkıda bulunabileceğini öne sürerken, diğerleri özgün yapılarla yönelik dış müdahalelerin kültürel kodları zayıflatabileceğini dile getirmektedir. Bu durum, geleneksel ve modern unsurlar arasında etik, estetik ve sorumluluk odaklı bir denge kurma çabasının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu konuda Muradova (2024), Azerbaycan kadın halk oyunlarına yönelik yaptığı çalışmada, gelişim ve yeni mesleki standartlara ulaşmada sahne kompozisyonlarının büyük rolünün olduğunu belirtmiştir. Altun (2019) halkın dansının halktan soyutlanıp değiştirildiğini ve tekrar halkın üzerine giydirilmeye başlanmadığını söylemiştir. Ayrıca kurgunun, müzik ve kostümlerde de kendini göstermeye başladığını ifade etmiştir.

4. SONUÇ

Araştırma bulguları doğrultusunda, katılımcıların tümü halk danslarının alandan sahneye gelirken -ister istemez- bir değişime uğradığını ancak bunun bir “bozalım, değiştirelim” kastından çok, alandan sahneye aktarılmaya çalışılmasının ve sahne söz konusu olunca ortaya çıkan estetik kaygının sonuncunda oluştuğunu belirtmektedir. Dolayısıyla katılımcıların amacının, halk danslarını korumak ve alanda derlenen veri doğrultusunda aslına en yakın biçimde öğrencilerine aktarabilmek olduğu ifade edilebilir. Geleneksel bir verinin toplanması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması, günümüzde çoğu bilimsel projenin öncelediği alanlarla örtüşmemektedir. Bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlarda, karar verici mevkide, uzmanlık alanı herhangi bir sanat dalı olan neredeyse yok denecek kadar az üye olduğu dikkat çekmektedir. Uzmanlık alanı olmayan kişilere bir sanat projesinin nasıl olabileceğini, hangi niteliklerin projeyi değerli kılacağını anlatmak, izah etmek de oldukça güç olmaktadır. Çünkü sanat alanında uzmanlığı olmayan kişilerin, bir sanat projesinin özgünlüğünü, sanatsal değerini, estetik boyutlarını ve kültürel anlamını kavramakta zorlanabileceği; sanat projelerinin değerinin çoğu zaman nicel ölçütlerle değil, duygusal, kültürel ve bağlamsal kriterlerle anlaşılabilmesi düşünülmektedir.

Gelişen teknoloji, popüler kültür etkileri, kültür endüstrisinin dayatması ile değişen tüketim alışkanlıkları ve maddi hırs veya kaygılar da halk danslarının değişime ve kimi zaman dönüşüme uğramasına sebep olmaktadır. Alfa çağı olarak adlandırılan nesilde gelişen teknolojinin etkisiyle birlikte haber almanın kolaylaştığı, uzakların yakın olduğu, görülmeyen görür, duyulmayan duyulur olduğu, kısacası her türlü bilgiye ulaşmanın çok kolay hale geldiği bu zamanda neyin “geleneksel” olduğuna karar vermek de oldukça güçtür. Ancak bu çalışmada halk dansları söz konusu olunca, halk danslarının geleneksel olduğuna dair naçizane bir görüş ortaya konmak istenmektedir. Bu hususu anlamak için Kütahya Zeybek Alayı ile gerçekleştirilen söz meclisinde, Zeybek Alayı’nın kurucusu Ahmet Haldun Eralp’in Kütahya kadın oyunları ile ilgili bilgilerini anlatırken aktardığı bir anekdotun yol gösterici olacağı ve araştırma sonucuna ışık tutacağı öngörülmektedir.

Ahmet Haldun Eralp’ten; “Kütahya zeybeklerinin hanımları da kendi içlerinde gezek gezerler. Kütahya’nın kadın türkülerini kaydetme imkânımız oldu. Maalesef kadın oyunlarını tespit etmek mümkün olmadı. O zamanlarda her genç kız çocukluktan beri anasından, ninesinden gördükleri oyunları oynayarak gelirdi. Herkesin eşi belliydi. Bu eşler dışında başkası ile oyuna kalkmazlardı. Annem Kocaismellen Fadime Hanım, annemin arkadaşı Yüzbaşılının Fadime Hanım, annemin yine başka bir arkadaşı Damsırsanlar’ın Pembe Hanım bir başkası daha Doğarlılar’ın bilmem ne hanım... Dört kişi. Bu Dört kişinin biri eksik oldu mu oynamazlarmış. Üçü de maşallah iri yarı hanımlardı. Olağan üstü oynarlardı. Güğüm ve tef çalarlardı. Daha çok tef çalarlardı. Film makinasını yani kamerayı lise çağlarımda edinmiş olmama rağmen o neslin hanımları kayıt yapmamıza müsaade etmediler. O güzel oyunlar o güzel hanımlarla beraber gitti. Hayatta bu duruma üzüldüğüm kadar başka bir şeye üzülmem. O oyunlara ‘oyun’ demek eksik olur. O hayattı. Hanımlar bunu yaşarlardı. “Kar mı yağdı”nın kadın tavrı bütün bir hayatı orda gösterir. Maalesef bunların geri gelmesi artık mümkün değil. Zeybek de öyle. Bunca yıllık kültürün bugün elimizde kala kala 5 6 tane oyunu kaldı. Belki her zeybek oradaki toplantıda farklı bir oyun oynuyordu. Yani kendisi bir şeyler anlatıyordu. Oyun, oyun diye oynanmıyordu”, anekdotuna ulaşılmıştır. Edinilen bilgiler doğrultusunda, aslında geleneksel halk danslarının müzik eşliğinde çeşitli ritmik hareket kombinasyonlarıyla dans etmenin çok ötesinde anlamlar taşıdığı ortaya konmaktadır.

Burada “geleneksel olanın ne olduğunu” anlamak için dikkat edilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır. Haviland’a göre “Toplumun bireysel anlamda üyeleri, sosyal davranışın kabul görmüş normlarını kültürlenme süreci yoluyla öğrenir (Haviland, 2002)”. Buradan hareketle birinci husus, “Kütahya zeybeklerinin hanımları da kendi içlerinde gezek gezerler. “Gezek” ve “gezmek” kavramları, özellikle Anadolu halk kültüründe yer alan geleneksel yapıdaki müzikli ve sözlü eğlence biçimini ifade eder. “GezeK”, Anadolu’nun farklı yerlerinde özellikle kış dönemlerinde gerçekleştirilen, erkeklerin bir araya gelerek müzik eşliğinde şiirler okuduğu ve sohbetler yaptığı geleneksel bir eğlence şeklidir. “Gezmek” terimi, bu bağlamda, belirli türdeki toplantılara katılmak ve bu toplantıları sırasıyla farklı evlerde organize etmek amacıyla kullanılmaktadır (Öztelli, 1975; Tura, 2000).

O zamanlarda her genç kız çocukluktan beri anasından, ninesinden gördükleri oyunları oynayarak gelirdi” cümleleri ile ifade edilen, Gezek kültürü ile gelen tekrarlanma pratiği ve Etnokoreolog Andriy Nahachewski’nin tanımıyla doğal ortamlarda, kendiliğinden kuşaktan kuşağa aktarılacak öğrenilen “katılımcı” dans (participatory dance) tanımıdır. İkincisi ise “Dört kişi. Bu Dört kişinin biri eksik oldu mu oynamazlarmış” cümlesinde saklıdır. Burada bu etkinliğin gerçekleşme şartı, kesin olarak her zamanki eşinin varlığına bağlanmaktadır. Yani bir kişinin herhangi bir yerde o oyunu öğretirken tesadüf ya da “sahne düzenlemesi” gereği karşı karşıya yerleştirdiği herhangi iki “dansçı” değil. Biri olmazsa diğeri de olmayan, kendilerini bir bütün olarak ifade eden iki kişi söz konusudur. Kendilerini toplum sahnesinde birlikte var eden iki kişi ile belirli kişiler tarafından seçilen ya da sahne düzenlemesi gereği karşı karşıya gelen iki kişi, bir oyunu aynı his, haz ya da tavırla oynayabilir mi? Bu konu ile ilgili bir başka örnek ele alındığında; halay türü düşünüldüğünde, herkesin gözünde canlandırabileceği, kadın ve erkekler arasında tutulan uzun tül ya da poşu. Bu poşu sahnede ve ya herhangi bir öğretim mekânında çoğu zaman bir “aksesuar” olarak kullanılırken, köydeki kadın için ise inancı ya da töresi gereği birinci derece akrabası olmayan bir erkeğin elini tutmamasını ve/fakat halay düzeninin de bozulmamasını sağlayan bir araçtır. Yani hayatının, günlük yaşamının, inancının bir parçasıdır. Bu düşünce verilen anekdot ile harmanlandığında da, aslında gelenek ile birlikte gelen “oyuna oyun demenin eksik olacağı” görüşü öne çıkmaktadır.

Özetle, halk danslarında geleneksel olanı; doğal ortamlarda, tekrarlanma pratiklerinin pekiştirici etkisi, katılım ve taklit yoluyla yaşamın bir parçası olarak öğrenilen, kuşaktan kuşağa toplumsal normları da bünyesinde barındırarak aktarılan, salt hareketten ziyade hayatın bir parçası olarak icra edilen danslar olarak nitelenmek mümkün gözükmektedir. Halk danslarının anonimlik sürecini tamamlaması ve tekrarlanabilir olması da geçerliliği için önemli kriterlerdendir.

Bu noktada konservatuvarlarda verilen eğitim ve sahneleme faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, sadece hareketi “aynen, hiç değiştirmeden” öğretmenin yeterli olmayacağı, geleneksel halk danslarının öğretilmesinde ve sergilenmesinde yukarıda belirtilen unsurların da dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Elbette, bu araştırmaya büyük katkı sunan katılımcıların tamamının da belirttiği gibi doğal ortamından sahneye taşınan bir unsur zaten değişmiş demektir. Tam da bu noktada “geleneksel olanın ne olduğu” herkesçe iyi idrak edilebilir ve ortak olarak tanımlanabilirse, yapılacak eğitim ve/veya sunum faaliyetinin sebep olmasından korkulan “bozucu” ya da “değiştirici” etkiyi minimize etmek ya da zihinlerde adlandırabilmek mümkün olacaktır.

Nitekim, günümüz bireylerinin kültürel ürünlerle olan ilişkisi artık büyük ölçüde dijital mecralar üzerinden kurulmakta; hızlı tüketim, görselliğin ön plana çıkışı ve popüler kültürün yönlendirici etkisi, geleneksel yapıları daha da kırılğan hale getirmektedir. Bu durum, sadece halk danslarının

değil, tüm kültürel miras unsurlarının korunması ve aktarımı açısından yeni pedagojik ve estetik stratejilerin geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altun, R. Ö. (2019). Türk halk oyunlarında doğaçlama ve kurgu ikilemi. *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, 5, 1-14.
- Bor, O. (2022). *Geleneksellik ve modernlik arasında gençlik: bingöl üniversitesi öğrencileri üzerine bir çalışma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Boyce, C., & Neale, P. (2006). Conducting in-depth interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input (Vol. 2). Watertown, MA: Pathfinder international.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (2. Baskı). (Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S. B. Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Elcik, P. (2009). *"Ekin" gösterileri örneğinde halk danslarının gösteri danslarına dönüştürülmesinde sahne etmenlerinden yararlanma biçimleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Eralp, A. H. (2022, Ekim). Kütahya zeybek alayı. (Anekdote).
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel antropoloji*. İnanc H. ve Çiftçi S. (Çeviren). Kaknüs Yayınları.
- Koca, C. (2017). Spor bilimlerinde nitel araştırma yaklaşımı. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(1), 30- 48.
- Kurt, B. (2013, Ocak). *Geleneksel danslar, sahne ve değişen estetik*. Mimesis Dergi. <https://www.mimesis-dergi.org/2013/01/geleneksel-danslar-sahne-ve-degis-en-estetik/>
- Muradova, T. (2024). Azerbaycan kadın halk danslarının sahne icrasında imaj sorununun çözümü. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 25, 322-332. doi: 10.31722/ejmd.1414699
- Nahachewsky, A. (1995). Participatory and presentational dance as ethnochoreological categories. *Dance Research Journal*, 27(1), 1-15. New York: Congress on Research in Dance.
- Nahachewski, A. (2001). *Ukrainian dance: A cross-cultural approach*. McFarland & Company.
- Oltmann, S. M. (2016). Qualitative interviews: A methodological discussion of the interviewer and respondent contexts. *Qualitative Social Research*, 17(2), 1-16.
- Öztelli, C. (1975). *Bektaşî Gülşenî şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Tura, Y. (2000). *Türk halk müziği ve problemleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Uzunkaya, E. (2016). Türk halk danslarının millileşme ve sahnelenme aşamasında modernizasyon çabaları ve değişim süreci. *Eurasian Art & Humanities Journal*, 4, 18-25. doi: 10.17740/eas.art.2016-V4-02
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Beyan: Bu çalışma, Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) tarafından belirlenen uluslararası etik ilke ve standartlar çerçevesinde yürütülmüş ve tüm süreçler ilgili etik kurallara uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.